

KELETI NYELVEK

1

FEHÉR JUDIT
A PÁLI NYELV
ALAPJAI

A Tan Kapuja

Fehér Judit
A PÁLI NYELV ALAPJAI

Fehér Judit

A PÁLI NYELV ALAPJAI

Páli nyelvtan

A Tan Kapuja

Fehér Judit: A páli nyelv alapjai, Páli nyelvtan

Első kiadás: 1998

Második javított és bővített kiadás: 2023

Fehér Judit eredeti jegyzetei alapján javította és bővítette Végh József

© Fehér Judit örököse 2023

ISBN 978-615-6408-05-1

ISSN 2939-8894

DOI 10.56317/FJpanye.2023

Kiadja: A Tan Kapuja Buddhista Főiskola

Felelős kiadó: Karsai Gábor

Sorozatszerkesztő: Száraz Róbert

Az első kiadást lektorálta: Dr. Ruzsa Ferenc

Szerkesztette: Farkas Pál

Borítóterv: Ivanics Zsolt

Műszaki szerkesztő: Ivanics Zsolt

Nyomdai kivitelezés: Tibuktu Bt., Budapest

TARTALOM

AZ ELSŐ KIADÁS ELŐSZAVA	17
BEVEZETÉS: A PÁLI NYELV TANULMÁNYOZÁSÁNAK TÖRTÉNETE	
ÉS FEHÉR JUDIT PÁLI NYELVTANA	19
RÖVIDÍTÉSEK	25
A PÁLI HANGOK KIEJTÉSE.	27
HANGTAN	29
A PÁLI HANGKÉSZLET	29
A páli hangok és betűjeleik	29
A páli hangrendszer a hangképzés helye és módja szerint	31
A hangok magyaros átírása és kiejtésük.	32
A MAGÁNHANGZÓK HANGTANI SAJÁTOSSÁGAI	34
1. A páli magánhangzók és szótagok hosszúsága	34
A két-morás szabály	35
Rövid, egy-morás szótag:	35
Hosszú, két-morás szótag:	35
A páli szavak hangsúlya.	35
2. Rövid magánhangzók meghosszabbodása, hosszúak megrövidülése	36
2.1. Mássalhangzó előtt a rövid magánhangzó megnyúlhat.	36
2.2. Mássalhangzó előtt a hosszú magánhangzó megrövidülhet.	37
3. Hangcsoportok összevonása egy magánhangzóban	37
4. Összevonás a szanszkrit nyelv mintájára (<i>saṃprasāraṇa</i>)	38
5. Magánhangzó beékelődése mássalhangzók közé (<i>svaraḥkṛti</i>)	39
6. A magánhangzók fokozása.	40
A MÁSSALHANGZÓK HANGTANI SAJÁTOSSÁGAI.	42
1. Az óind egyszerű mássalhangzók páli megfelelői	42
2. Cerebralizáció	43
3. Metatézis (hangátvetés)	44
HANGKAPCSOLATOK (SANDHI)	45
Mássalhangzó + mássalhangzó, külső és belső sandhik	45
1. d + mássalhangzó (külső és belső sandhi).	46
2. r + mássalhangzó (külső és belső sandhi).	47
3. s + mássalhangzó (külső és belső sandhi).	48
Mássalhangzó + mássalhangzó belső sandhik	49
1. mássalhangzó + y (belső sandhi)	49
2. Mássalhangzó + t (belső sandhi)	51
3. Mássalhangzó + n/ṇ belső sandhi	52

4. Mássalhangzó + s belső sandhi	53
Magánhangzót tartalmazó külső sandhik:	53
Magánhangzó + magánhangzó külső sandhi	54
1. Azonos magánhangzók egybeolvadása vagy a véghangzó magánhangzó kiesése	54
2. Rövid a és hosszú ā összetalálkozása más magánhangzókkal	55
3. Rövid és hosszú i, ī, u, ū összetalálkozása más magánhangzókkal	56
4. Szóvégi e, o összetalálkozása más magánhangzókkal	59
5. Magánhangzó + magánhangzó hangváltozás nélkül	60
6. Magánhangzó + hiátustöltő hang + magánhangzó	61
7. Magánhangzó + mássalhangzó (külső, vegyes sandhi)	62
Niggahīta sandhi	64
Niggahīta m + mássalhangzó	64
Niggahīta m + magánhangzó	65
A niggahīta m kiesése	65
NÉVSZÓK.	67
DECLINATIO	67
A magánhangzóra végződő tövek alcsoportjai, nemei, paradigmái	68
A mássalhangzóra végződő tövek alcsoportjai, nemei, paradigmái	68
A páli declinatio jellegzetességei	69
MAGÁNHANGZÓS TÖVŰ DECLINATIO	72
Az -a tövűek declinációja	72
Az -ā tövűek declinációja	74
Az -i tövűek declinációja	74
-i tövű masculinum	74
Rendhagyó -i tövű masculinum	75
-i tövű neutrum	76
-i tövű femininum	77
Az -ī tövűek declinációja	77
Az -u tövűek declinációja	78
-u tövű masculinum	78
-u tövű neutrum	79
-u tövű femininum	79
Az -ū tövűek declinációja	80
-ū tövű femininum	81
A diphtongus tövű go declinációja	82
MÁSSALHANGZÓS TÖVŰ DECLINATIO	83
Az -r tövűek declinációja	83
I. <i>Nomen agentis</i>	83
A <i>nomen agentis</i> képzése:	83

1. Példák a <i>nomen agentis</i> 1. képzésmódjára:	83
2. Példák a <i>nomen agentis</i> 2. képzésmódjára	84
A <i>nomen agentis</i> ragozása	85
Példák a <i>nomen agentis</i> használatára	86
II. Rokonságnevek	87
A rokonságnevek ragozása	87
Masculinum: pitar (apa).	87
Femininum: mātār (anya)	88
Femininum: dhītār (leánya vkinek)	89
Az -an tövűek declinatioja	90
Masculinum: rājan (király, uralkodó).	90
Masculinum: attan (lélek, maga, „én”)	91
Masculinum: brahman (Brahmā, a teremő)	92
Masculinum: yuvan (fiatal, ifjú)	93
Masculinum: puman (ember).	94
Masculinum: san (kutya)	95
Neutrum: kamman (tett)	95
AZ -IN TÖVŰEK DECLINATIÓJA	97
Masculinum: saññin (észlelő, érző).	97
Az -in tövű szavak képzése	98
AZ -NT TÖVŰEK DECLINATIÓJA	98
I. -vant/-vat és -mant/-mat tövű melléknevek.	99
Masculinum.	99
Neutrum.	100
Femininum	101
A -tavant képzős participium perfectum activi (ppa)	101
Egyéb -ant/-at tövű melléknevek	101
Mahant/mahanta (nagy).	102
Bhavant – az úr, a tiszteletreméltó, uram	103
Bhavant – az úr, a tiszteletreméltó, uram	103
II. -ant /-at tövű participiumok	104
Gacch-ant/gaccha-nta (pia; menő)	105
AZ -AS TÖVŰEK DECLINATIÓJA	106
Sotas (folyam, áramlat).	107
-us tövű neutrum	107
EGYÉB MÁSSALHANGZÓS TÖVŰEK.	108
MELLÉKNEVEK	109
A MELLÉKNEVEK ÉS MELLÉKNÉVI IGENEVEK NEMEI.	109
A hím- és semlegesnemű melléknevek, illetve melléknévi igenevek tövei .	109
A nőnemű melléknevek és participiumok képzése	109

A MÁSSALHANGZÓS TÖVŰ MELLÉKNEVEK	110
A MELLÉKNEVEK EGYEZTETÉSE	111
A MELLÉKNEVEK FOKOZÁSA.	111
Középfok	111
I. képzésmód	111
Singularis nominativusok	112
II. képzésmód	112
III. képzésmód	113
FELSŐFOK	114
A felsőfok képzői	114
I. képzésmód	114
II. képzésmód	114
Fokozás egyéb módon.	115
A középfok és felsőfok használata.	115
Középfokú hasonlítás	115
Felsőfokú hasonlítás	116
NÉVMÁSOK	117
SZEMÉLYES NÉVMÁSOK	117
Első személyek	117
Második személyek.	118
SZEMÉLYES ÉS TÁVOLRA MUTATÓ NÉVMÁSOK	118
taṁ/tad – az; ő.	118
A ta(d) távolra mutató névmás emphatikus használata	119
amu/asu – az a, ama, amaz	120
SZEMÉLYES ÉS KÖZELRE MUTATÓ NÉVMÁSOK.	121
eta(d)/eta(ṁ) – ez; ő (itt); az (itt); emez	121
idaṁ – ez; ő (itt); az (itt).	121
ena(d)/na – ez; ő (itt); az (itt); emez	122
VONATKOZÓ NÉVMÁSOK	123
ya(ṁ)/ya(d) – aki, ami, amely, amelyik	123
KÉRDŐ NÉVMÁSOK	124
ka, ki(ṁ) – ki? mi? mely? melyik?	124
HATÁROZATLAN NÉVMÁSOK	125
1. Valaki, valami, valamely – koci, kāci, kiñci...	125
2. 1. bárki, bármi, bármelyik – yo koci, yā kāci, yaṁ kiñci...	125
2.2. bárki, bármi, bármelyik – yo yo, yā yā, yaṁ yaṁ...	125
3. senki, semmi, semelyik – na koci, na kāci, na kiñci...	126
4. Egyéb határozatlan névmások	126
BIRTOKOS NÉVMÁSOK	126
1. Képzett birtokos névmások.	126

2. A személyes névmás genitivusa	127
3. attan, sa, sakiya.	127
VISSZAHATÓ NÉVMÁSOK ÉS VISSZAHATÓ ÉRTELMI	
MELLÉKNEVEK	127
1. ātman (m).	127
1.1. Visszaható névmási jelentésben.	127
1.2. Visszaható értelmű melléknévi jelentésben	128
2. sayam (adv)	128
3. sāmam (ind)	128
4. saka (adj).	128
5. sa (pron)	129
EGYÉB NÉVMÁSOK.	129
Mutató névmások.	129
Kérdő névmások	130
Határozatlan névmások.	130
Kölcsönös névmás	130
AZ EGYÉB NÉVMÁSOK RAGOZÁSA	130
Az sabba névmás ragozása	131
Eltérések a -yad ragozásától.	132
NÉVMÁSI TÖBŐL KÉPZETT SZAVAK	135
1. NÉVMÁSI TÖBŐL KÉPZETT, MELLÉKNÉVKÉNT RAGOZOTT SZAVAK.	135
2. NÉVMÁSI TÖBŐL SZÁRMAZÓ RAGOZHATATLAN SZAVAK	136
Időhatározói jelentésű toldalékok	136
Helyhatározói jelentésű toldalékok.	137
Módhatározói jelentésű toldalékok.	138
Okhatározói jelentésű toldalék	139
SZÁMNEVEK.	141
TŐSZÁMNEVEK	141
Tőszámnevek 1–18-ig (eka–atthadasi).	141
Tőszámnevek 19–98-ig (ekūnavāsati–atthanasvati)	144
A 19–98-ig terjedő tőszámnevek használata	147
Tőszámnevek 98 fölött	148
A sata, sahassa tőszámnevek használata	149
Néhány -koṭi utótagú nagy szám	152
SORSZÁMNEVEK	152
Sorszámnevek 1– 10-ig (paṭhama–dasama)	153
Sorszámnevek 11-től (ekādasi/ekādasama sorszámnévtől)	153
TÖRTSZÁMOK	154
addha, aḍḍha – fél, fele valaminek, 1/2	154

Egyéb törtszámok.	155
SZÁMNÉVI HATÁROZÓSZÓK	156
Hányszor? Hány alkalommal?	156
Hányadszor(ra)? Hányadik alkalommal?.	157
Hánysával? Milyen tagolásban?	157
1. Hányféleképpen? Hányféle módon? Hányfelé? Hányrét?	157
SZÁMNÉVBŐL KÉPZETT FŐNEVEK, MELLÉKNEVEK.	158
OSZTÓSZÁMNÉV	158
HATÁROZÓSZÓK	159
HATÁROZÓSZÓ KÉPZŐK.	159
ESETRAGOS HATÁROZÓSZÓK	159
1. Accusativus esetű határozószók	160
2. Instrumentális esetű határozószók	160
3. Locativus esetű határozószók	161
4. Dativus és genitivus esetű határozószók	161
A HATÁROZÓSZÓK FOKOZÁSA	161
AZ IGE.	163
AZ IGENEVEK ÉS RAGOZOTT IGÉK NYELVTANI KATEGÓRIÁI, FOGALMUK, JELENTŐSÉGÜK A PÁLIBAN	163
AZ IGÉK NEMEI (GENUS).	164
A RAGOZOTT IGÉK (VERBUM FINITUM) RENDSZERE.	165
a) A származtatott igék képzése: gyök → tő, vagy tő → új tő.	165
b) Egy adott ige alakjai	166
AZ IGE MÓDOK.	167
AZ IGEIDŐK	167
IGEGYÖKÖK ÉS IGELTÖVEK	168
EGYSZERŰ ÉS EGYÉB, SZÁRMAZTATOTT IGÉK	168
Az egyszerű igék tövei a praesens/imperfectum rendszerben.	168
A praesens/imperfectum tövek és képzésmódjuk	170
„a” igeosztály	170
gyökbéli <i>i/ī</i> > <i>e</i> vagy magánhangzó előtt <i>ay</i>	171
gyökbéli <i>u/ū</i> > <i>o</i> vagy magánhangzó előtt <i>av</i>	171
Gyökbéli rövid <i>a</i> változatlan marad a töben.	172
A két-morás gyökszótagok magánhangzói nem fokozódnak	172
hangsúlyos „a” igeosztály.	172
A gyökbelseji rövid <i>i</i> , <i>u</i> magánhangzós gyökök legtöbbje ide tartozik	172
Eltérések a töben, illetve a gyökben.	173
A nazális igeosztály	173
ñ - gyökvégi palatális mássalhangzó előtt.	173
m - gyökvégi labiális mássalhangzó előtt	174

<i>m</i> - gyökvégi <i>s</i> hang előtt	174
A „ya” igeosztály	174
Gyökvégi hosszú <i>ā</i> általában nem változik	174
Mássalhangzós végű igeigyökök + <i>ya</i> esetén <i>sandhi</i> szabályok érvényesülnek:	175
Az igeigyökben <i>saṃprasāraṇa</i> hangzó-összevonás történhet (<i>ya > i</i>): .	175
Gyökvégi <i>h</i> + <i>ya</i> tőképző találkozásakor metatézis (<i>hy > yh</i>) történik: .	175
Gyökbéli <i>ar</i> ; <i>ī</i> a gyenge fokuk egy változatában jelenik meg:	176
Eltérések, illetve nem szokványos alakok:	176
Az „aya > e” igeosztály	176
Gyökbelseji <i>i > e</i> ; <i>u > o</i> ; <i>a > ā</i>	177
A két-morás gyökök nem fokozódnak.	177
Más osztálybeli tő/igeigyök + <i>e</i>	177
Az „(u-)no” igeosztály.	178
Magánhangzó végű gyök + <i>no</i> tőképző	178
Mássalhangzó végű gyök + <i>no</i> (<i>sandhi</i> val) vagy <i>u-no</i>	179
A „nā, (u-)nā” igeosztály	179
Gyengülések a gyökben	180
„Gyök” osztály	180
változatlan gyök = tő	180
<i>guṇa</i> fokú gyök = tő	181
A „gyök” osztályon belül kétféle tövet használó \sqrt{as} , \sqrt{br} igék	181
A mássalhangzó reduplikációja a praesens töveknél	182
A magánhangzók reduplikációja a praesens töveknél	182
A reduplikált igék új tövei	183
Reduplikált és egyben thematikus képzésű praesens tövek	184
Az „u/o” igeosztály	184
Az egyszerű igék thematikus praesens/imperfectum tövei	186
A praesens/imperfectum tövekhez járulható személyragok.	186
Az egyszerű igék kijelentő mód jelen ideje	187
A kijelentő mód jelen idő képzésmódja:	188
A ragozási táblázatokról	188
A thematikus igeosztályok kijelentő mód jelen ideje	188
„a” és „ā” igeosztály	189
reduplikációs thematikus „a” igeosztály	189
nazális osztály	189
„ya” osztály	190
„aya > e” igeosztály	190
„aya > e” és új „e” igeosztály	190
\sqrt{vad} , <i>vad-e-ti</i> – mond	191

„na” igeosztály (< „no”, „nā”)	191
Az athematikus, egytű igeosztályok kijelentő mód jelen ideje	192
„(u-)no” igeosztály	192
„nā, (u-)nā” igeosztály	192
Az athematikus, kétféle tövet őrző igeosztályok kijelentő mód jelen ideje	193
„gyök” igeosztály	193
reduplikációs athematikus igeosztály	195
„u/o” igeosztály	197
AZ EGYSZERŰ IGÉK FELSZÓLÍTÓ MÓDJA	
(IMPERATIVUS ACTIVI/MEDII)	198
Az imperativus képzésmódja	198
A felszólító mód (imperativus) személyragjai:	198
Az activum singularis 2. személye	199
Példák az athematikus igeosztályokban	200
A thematikus tövek imperativusa	201
Példák az athematikus egytű igék imperativusára	201
Példák az athematikus kétféle tövet őrző igék imperativusára	202
„u/o” osztály	202
AZ EGYSZERŰ IGÉK ÓHAJTÓ MÓDJA	
(OPTATIVUS ACTIVI/MEDII)	203
Az optativus képzésmódja:	203
A thematikus tövek optativusa	204
Az „u/o” osztálybeli √kar:	206
Hat athematikus optativust őrző ige	206
PRAESENS IMPERFECTUM INDICATIVI	
ACTIVI/MEDII BEFEJEZETLEN KIJELENTŐ MÓD JELEN IDŐ	208
A kijelentő mód jelen idő személyragjai	208
A jelen idő típusai:	209
I. osztály	209
Igeragozási példák az I. osztályban	210
II. nazális osztály	210
III. -ya osztály	211
IV. no osztály	213
V. nā osztály	213
VI. o osztály	215
VII. e osztály	215
IMPERATIVUS	216
Képzése:	216
AZ OPTATIVUS	218
Az optativus végződése	218

Az optativus használata:	219
AZ EGYSZERŰ IGÉK AORISTOSA/PRAETERITUMA	220
Az aoristosok fajtái és tövei	221
Az aoristos/praeteritum személyragjai összefoglalva.	222
Példák a tematikus igeosztályokban	228
A rendhagyó \sqrt{vac} és \sqrt{labh} igék.	234
Példák:	235
Az aoristos/praeteritum végződéseinek összefoglaló táblázata	236
INIUNCTIVUS	236
Képzése:	236
Használata:	237
PERFECTUM	237
FUTURUM	238
A futurum végződései.	239
I. Leggyakrabban előforduló képzésmódja	239
II. Ritkábban előforduló képzésmódja	242
A futurum rendhagyó képzése	244
A futurum rendhagyó végződései	245
A conditionalis képzése	247
A conditionalis végződései	248
A conditionalis használata	248
SZÁRMAZTATOTT IGÉK	249
I. Passivum (szenvető ige)	250
A passivum tövének képzése	251
A passivum ragozása	253
2. Causativum (Műveltető ige)	255
A causativum képzése	256
I. Causativum	256
II. Causativum.	256
A gyökmagánhangzó változásai.	256
Példák az I. praesens causativi activi-re	257
Példák a II. praesens causativi activi-re	259
Dupla causativum	260
DESIDERATIVUM	262
A desiderativum tövének képzése.	262
Reduplikációs szabályok	262
II. A gyökmagánhangzó reduplikációja	263
II.1. A szanszkritből átvett reduplikációs szabályok	263
II.2. A szanszkrit szabályoktól való eltérések	263
A desiderativum tövéből képzett igealakok	264

Rövid, összevont desiderativumok	266
INTENSIVUM.	267
Az intensivum képzése	267
Reduplikációs szabályok	267
DENOMINATIVUM	269
A prasens denominativum képzése	269
Példák:	269
NÉVSZÓI SZÓÖSSZETÉTELEK	271
I. DVANDA (MELLÉRENDELŐ ÖSSZETÉTEL)	271
Főnévi összetételek (főnév + főnév)	271
Melléknévi összetételek (melléknév + melléknév)	272
Határozószavas összetételek (határozószó + határozószó)	273
II. TAPPURISA (ALÁRENDELŐ ÖSSZETÉTEL)	273
1. főnév + főnév → főnév	274
2. névmás + főnév → főnév.	274
3. főnév + ppp → melléknév	274
4. főnév + melléknév → melléknév vagy főnevesült melléknév	274
5. melléknév + melléknév → melléknév	275
6. ppp + melléknév fordított sorrendben értelmezve → melléknév.	276
III. KAMMADHĀRAYA (JELZŐS ÖSSZETÉTEL)	276
1. melléknév + főnév → főnév	276
2. ppp + főnév → főnév, amely azonban legtöbbször bahubbīhivé válik	277
3. főnév(hez hasonló) vagy főnév melléknévi értelemben + főnév	277
4. főnév melléknévi értelemben + ādi (m; kezdet) → főnév és a többi	277
5. főnév + főnév(hez hasonló)	277
IV. DIGU (SZÁMNÉVI ÖSSZETÉTEL)	278
V. ABYAYIBHĀVA (HATÁROZÓSZÓ ELŐTAGÚ ÖSSZETÉTEL)	278
VI. BAHUBBĪHI (BIRTOKOS JELZŐI ÖSSZETÉTEL)	279
A bahubbīhi összetétel képzése és használata.	279
Tappurisából képzett bahubbīhi.	280
3. Többtagú összetétel, amelyben az utolsóként értelmezett két tag	
<i>tappurisa</i> → melléknév	280
Kammadhārayából képzett bahubbīhi	281
1. melléknév + főnév → melléknév	281
2. ppp + főnév → melléknév	281
b) ppp + főnév, amelyet legtöbbször fordított <i>tappurisa</i> ként is lehet	
értelmezni → melléknév.	281
3. Többtagú összetétel, amelyben az utolsóként értelmezett két tag	
<i>kammadhāraya</i> → melléknév	282

4. főnév(hez hasonló) vagy főnév melléknévi értelemben + főnév → melléknév	282
5. főnév + ādi (m; kezdet, kezdés) → melléknév	282
6. számnév + főnév (digu) → melléknév	283
Határozószó előtagú összetételekből képzett <i>bahubbīhi</i>	283
Desiderativumot kifejező <i>bahubbīhi</i>	283
IGEI SZÓÖSSZETÉTELEK	285
IDÉZETEK	286
KÜLSŐ SANDHI SZABÁLYOK A „TI” HASZNÁLATAKOR	286
HASZNÁLATA	286
A közvetett beszéd	286
Különféle művek passzusainak, verseknek, verssoroknak, egyetlen szónak az idézete	287
Emphatikus „iti”	287
RÖVID MONDATTAN (TÖREDÉK).	288
Kérdő mondatok	288
I. Kiegészítendő kérdések	288
1. Ragozott kérdőszavas mondatok	288
1.1. A kérdőszó = ragozott kérdő névmás	288
1.2. A kérdőszó = névmási ragozást követő melléknév	289
1.3. A kérdőszó = adjectivum	289
kīdisa – milyen? miféle?	289
2. Indeclinatív kérdőszavas mondatok	289
II. Eldöntendő kérdések	289
FELHASZNÁLT IRODALOM	291
Világhálós források	293
FÜGGELÉK	295
1. A PÁLI NYELV LEJEGYZÉSÉRE HASZNÁLT ÁBÉCÉK	295
2. A NYELVTANI SZAKKIFEJEZÉSEK LATIN-MAGYAR MUTATÓJA	301
3. A NYELVTANI SZAKKIFEJEZÉSEK MAGYAR-LATIN-SZANSZKRIT-PÁLI MUTATÓJA	319

AZ ELSŐ KIADÁS ELŐSZAVA

A könyvünk végén található irodalomjegyzék szembetűnően arról árulkodik, hogy már számtalan nyugati nyelvű páli nyelvten, nyelvkönyv és szótár látott napvilágot. A páli nyelvészeti kutatásoknak külföldön csaknem 150 évre visszatekintő komoly hagyománya van, s hírneves tudósok, tanárok, szerzetesek köré szerveződött kutatóműhelyekben folynak a páli nyelvű forrásfeldolgozással összefonódó nyelvészeti kutatások.

Magyarország nincsen ilyen szerencsés helyzetben. A páli nyelv oktatásának és a nyelvészeti kutatásoknak igazi, töretlenül hagyományozódó láncolata hazánkban még nem alakult ki. Annak ellenére, hogy voltak és vannak elszánt kezdeményezések, alapvetően az elszigetelt, egyéni erőfeszítéseken nyugvó nyelvtanulás, vagy a tiszavirág életű nyelvi képzésformák akadályozzák az eredeti páli nyelvű forrásokon alapuló buddhizmuskutatás szervezett létrejövetelét és meggyökerezését. A páli nyelv rendszeres oktatása A Tan Kapuja Buddhista Főiskolán, az 1995/96-os tanévben kezdődött meg, s a Főiskolán folyó képzés keretében, a tanórák tapasztalataiból merítve készült el ez a páli nyelvten.

Rövid nyelvtenunk a páli nyelv alapjait ismerteti: a teljesség igénye nélkül átfogó betekintést igyekszik nyújtani a páli hangtan és alaktan rendszerébe. Nem tartalmazza maradéktalanul az összes nyelvi jelenséget; elsősorban kiegészítő segédanyagként használható azokhoz a nyugati nyelvű páli nyelvkönyvekhez, amelyek válogatott szövegrészek fordítása alapján, az adott forrásanyagokban éppen előforduló grammatikai jelenségekre összpontosítva, csupán szegmensekben ismertetik a páli nyelvten. A Nyelvtan által nyújtott ismereteket vezető tanár útbaigazítása nélkül elsősorban kiszótározott vagy lefordított szövegek olvasásával és szótárhasználattal ajánlatos tovább bővíteni. Erre a célra kiválóan alkalmas D. Andersen: *A Pāli Reader with Notes and Glossary* (1901) című munkája, s azok az Irodalomjegyzékben felsorolt, újabb típusú nyelvkönyvek, amelyek a páli nyelvet filológiai feldolgozott szövegrészek alapján tanítják. A fordítói gyakorlat megszerzéséhez, a páli mondatban megismeréséhez ugyancsak hasznos módszer a már magyar nyelven megjelent fordítások és eredeti páli megfelelőik egybevetése. Ajánljuk például Farkas Pál, Fórizs László, Novák Tibor, Porosz Tibor, Pressing Lajos, Tenigl-Takács László, Vekerdi József és mások kiváló magyar fordításait.

Nyelvtanunkban nem volt célunk, hogy a páli nyelvet nyelvtörténeti fejlődésében, az óinddal való összehasonlító módszerrel ismertessük. A szimplifikáció és a túlbonyolítás végleit kerülendő egyensúlyi állapotra törekedtünk, s írásunk módszerét alapvetően a praktikusság szempontja határozta meg. Egyrészt az

a szándék vezérelt bennünket, hogy a nyelvten a szanszkrit nyelv ismerete nélkül is elsajátítható legyen, másrészt viszont igyekeztünk érzékelteni azt is, hogy a páli nyelvet az óindtól független, önálló nyelvi képződményként sem lehet kezelni. Az óinddal való összehasonlításokat, egybevetéseket elsősorban akkor tettük meg, amikor azok a nyelvi – s elsősorban a hangtani – jelenségek könnyebb megértését teszik lehetővé. Ugyancsak hasznossági okok szóltak amellett, hogy a grammatikai kategóriák latin megfelelőinek használatát választottuk. Noha a nyelvtenulás kezdetén a latin terminológia hátráltató tényezőnek tűnhet, a tanulmányok előrehaladtával mindenképpen hasznosnak bizonyul majd. A továbblépni kívánó tanulóknak előbb-utóbb elkerülhetetlenül angol vagy német nyelvű szótárokat kell forgatniuk, amelyek jelölései, rövidítései a latin elnevezéseket követik.

A páli nyelvet a nyelvészeti érdeklődésűeknek, s a buddhizmus bármely megjelenési formáját gyakorlónak, kutatónak érdemes tanulmányoznia. A páli nyelv elsajátítása, a páli buddhista szövegek olvasása – a közhiedelemmel ellentétben – nem csupán a théraváda buddhizmus szellemiségét, gyakorlatait közvetítheti számunkra: a mahájána buddhizmus számos eszméje, gyakorlata a kellő ismeretek birtokában, az eredeti páli nyelvű szövegek ízésének megismerésével, megszűnik „mahájána” lenni. A hínájána és mahájána éles különválasztására alkalmazott fogalmak közhelyekké válnak, amikor már képesek vagyunk a páli szövegeket mi magunk is elolvasni.

A páli izgalmas nyelvi jelenség is. Mint a prākṛt nyelvek egyikét, a Pāṇini által mesterségesen lezárt klasszikus szanszkrit nyelvvel ellenkező tulajdonságok jellemzik. A klasszikus szanszkrit olyan nyelvi „birodalom”, amelynek határai szigorúan kimérettek, s törvényeivel, szabályaival – tisztaságát megőrizni kívánva – távol tartja magától az idegen elemeket. A prākṛt nyelvek, s közöttük a páli is, „természetes” nyelvi képződmények. A páli a maga sokszínűségével és rugalmasságával egy olyan „multinacionalista birodalomhoz” hasonlítható, ahol a nyelvi elemek egymás között elvegyülve, békés egymás mellett éléssel, szabadon áramlanak ide-oda a birodalom országainak határai között.

Végezetül szeretném megköszönni szellemi mentoraim, jóakaróim, inspiratív hallgatóim támogatását, segítőkészségét. Külön köszönöm a nyelvten lektorának, Ruzsa Ferencnek, gondolatébresztő tanácsait, lelkiismeretes, alapos munkáját; Farkas Pálnak figyelmes és fáradhatatlan korrektori ellenőrzéseit.

BEVEZETÉS

A páli nyelv tanulmányozásának története és Fehér Judit Páli nyelvtana

A főként Délkelet-Ázsiában elterjedt théraváda buddhizmus forrásainak nyelve, amelyen Buddha tanító-beszédeinek a legkorábbi változatai elérhetők, Európában a keletre utazó tudósok és nyugatra látogató buddhista szerzetesek révén a 19. század második felétől kezdett ismertté válni.

Az egyik első ilyen vállalkozás a dán Királyi Akadémia könyvtárába került könyveket feldolgozó Viggo Fausbøll¹ és tanítványa Dienes Andersen életműve. Ez a folyamat Fausbøll 1855-ös latin *Dhammapada*-fordításával kezdődött, amelynek első kiadása páli nyelvű szemelvényeket is tartalmazott a kommentárokból.² Latin nyelven a szerzetesekkel kapcsolatos kifejezések még erősen kötődtek a kereszténységhez, a kommentárok alapján mégis valamilyen képet kaphattak a 19. századi olvasók, hogyan éltek Buddha idején, és miként gondolkodtak azok az erdei remeték, akik a *Dhammapada* szövegét megőrizték.

Sokan használták ezt a könyvet a páli nyelv tanulásának és tanításának a kiindulópontjául. Fausbøll, a páli tanulmányok egyik első dán tudósa, először szanszkrit nyelvet tanult Koppenhágában. Az angol nyelvű *Dhammapadával* egy kötetben, a Kelet Szent Könyvei (*Sacred Books of the East*) sorozat 10. részeként megjelentette Buddha egyik legkorábbinak tartott versgyűjteményének, a *Szutta Nipátának* a fordítását.³ Majd a Buddha korábbi életeiről szóló születésregéket, a *Dzsátákát*, együtt adta ki a hozzájuk tartozó történetekkel.⁴ De írt könyvet az indiaiak nagy eposzának, a Mahábháratának mitológiájáról is.⁵

1 Michael Viggo Fausbøll (1821. szeptember 22. – 1908. június 3.).

2 *Dhammapadam*/ex tribus codicibus Hauniensibus Palice edidit, Latine vertit, excerptis ex Commentario Palico notisque illustravit V. Fausbøll. Hauniae: Apud haeredes Reitzelii; Lipsiae: Apud Lorchium; Londini: Apud Williams & Norgate, 1855.

3 F. Max Müller – Viggo Fausbøll: *The Dhammapada and the Sutta-Nipāta*, Sacred Books of the East, Vol.X.; Part I. The Dhammapada, a collection of verses, translated from Pāli; Part II. The Sutta-Nipāta, a collection of discourses, translated from Pāli, Clarendon Press, Oxford, 1881. A Pāli Text Society újból kiadta a latin fordítást, tükörbe tüntetve eredeti szöveggel: *The Dhammapada; being a collection of moral verses in Pāli*, edited a second time, with a literal Latin translation and notes for the use of Pāli students by V. Fausbøll, London, Luzac and Co., 1900.

4 *The Jātaka, together with its commentary*, being tales of the anterior births of Gotama Buddha. For the first time ed. in the original Pāli by V. Fausbøll. London, Trübner & Co.; Vol.I. 1877.; Vol.II. 1879. Noha itt tévesen már megjelenik az első és a második kötetben az angol fordító, Mrs. Rhys Davids neve, a fordítás csak később, 1880-ban jelent meg *Buddhist Birth-Stories* címmel.

5 *Indian mythology according to the Mahabharata*. London, Luzac, 1903.

A *Dhammapada* páli szövege Rasmus Kristian Rask (1787-1832) és Rev. B. Clough dán tudósok Sri Lanka-i expedíciója révén került Dániába, sok más páli kézirat társaságában. Ezek feldolgozását segítettő, Rask hazatérve írt egy kéziratban maradt rövid páli nyelvtant is.⁶ Fausböllt azonban utóda, N. L. Westgaard bátorította leginkább, aki Friedrich Spiegel német professzor segítségével összeállította az *Anecdota Palica* című sorozatot, amelyből azonban csak néhány füzet jelent meg a *Raszaváhini* és az *Uraga szutta* (*Szuttanipáta*) szövegével.⁷

Ebben azonban még az alapvetően szanszkritul olvasó kutatók dévanagari karakterekkel adták vissza a páli szavakat. Fausböll az európai olvasó számára megszokott latin ábécé betűire írta át a páli szöveget. Ezt az átírást használják, kisebb változtatásokkal, a mai napig.

Ezekre az úttörő és korszakalkotó munkákra Max Müller⁸ is hivatkozik első angol fordításának bevezetőjében, amely 1881-ben jelent meg. Ebben megemlíti az első páli-angol szótárt is, amelyet 1875-ben publikáltak. Így a szöveg fontossága miatt a páli tanulmányokban szinte mindenki Fausböll *Dhammapadájára* támaszkodott. Annál is inkább, mert ötven évvel később, kimondottan a mű megjelenésének évfordulójára adta ki Fausböll tanítványa, Dines Andersen, gyakorlatilag mestere segítségével, a mű teljes szöszedetét, amelyben a szóalakok nyelvtani eseteit is részletesen megadja.⁹

A páli nyelvvel kapcsolatos kutatások, nyugati nyelvű fordítások csak ezután indultak meg. Ez a mű volt az alapja Dines Andersen, Friedrich Max Muller, V. Trenckner, Robert Caesar Childers, a Rhys Davids házaspár és mások munkásságának.

Itt most nem részletezzük az orosz orientalisztika buddhizmussal kapcsolatos ágát, amely Vaszilij Pavlovics Vasziljevvel (1818-1900) kezdődik a kazani tatár egyetemen, de a páli nyelv szempontjából meg kell említeni tanítványát, Iván Pavlovics Minajevet (1840-1890), akinek páli nyelvtana először oroszul jelent meg 1872-ben, majd 1874-ben Párizsban is kiadták franciául: *Grammaire Palie* címen, amelyet az első kéziratot páli nyelvtanához Fehér Judit is felhasznált.¹⁰

6 Még Sri Lankán írta a vázlatait, illetve egy bevezetőt az első angol nyelvű páli nyelvtanhoz, Benjamin Clough 1824-ben Ceylon szigetén megjelent munkájához (*A Compendious Pali Grammar with a copious Vocabulary in the same language*. Colombo, Wesleyan Mission Press, 1824.), de ezek a jegyzetei nem jelentek meg, csak a korábban elkészült szingaléz nyelvtan vázlata: *Singalesisk skrifilære*, af Prof. R. Rask. Kolombo, 1821. (Vö.: Ove K. Nordstrand: *A Note on Rasmus Rask and the Ceylonese Manuscripts at the Library of the Wesleyan Mission*, Colombo, in 1822. In: *Journal of Sri Lanka Branch of the Royal Asiatic Society*, New Series Vol. 18. (1974), pp 70-73. (Royal Asiatic Society of Sri Lanka)

7 *Anecdota Palica*: nach den Handschriften der Königl. Bibliothek in Copenhagen im Grundtexte herausgegeben, übersetzt und erklärt von Friedrich Spiegel. Leipzig: W. Engelmann, 1845.

8 Friedrich Max Müller (1823.12.06. – 1900.10.28.)

9 Andersen, Dines 1901.

10 *Grammaire Palie esquisse une phonétique et d'une morphologie de la langue Palie* par J. Minayef professeur a l'Université de Saint-Petersbourg. Traduite du russe par M. Stanislas Guyard. Paris, Ernest Leroux, Libraire-Éditeur. Libraire des Sociétés Asiatiques de Paris, de Calcutta, De New-Haven, de Shang-Hai etc. 1874.

Minajev francia kiadása tisztelgés a nagy elődök, Burnouf és Senart munkássága előtt. Eugène Burnouf (1801-1852) tanulmányokat adott ki 1826-ban a páli nyelvről Christian Lassen (1801-1876) norvég születésű német orientalistával közösen.¹¹ Émile Charles Marie Senart (1847-1928) Kaccsájana páli nyelvtanát adta ki 1871-ben,¹² és sok páli nyelvű feliratot, valamint khárosti írású Dhammapada töredékeket a párizsi Ázsiai Társaság folyóiratában, 1898-ban.¹³

Európában a következő páli kritikai szövegkiadás, új szingaléz és burmai kéziratok felhasználásával, csak 1914-ben készült, a páli nyelvű szövegek és fordításaik kiadására alapított Páli Text Society sorozatában.¹⁴

Ehhez képest Magyarországon 1896-ban, a *Buddhista káté*¹⁵ után, megjelent Máramarosszigeten egy válogatás *Buddha mondák* címmel, amelyben többek között már olvasható volt az „Aszkétaság gyümölcse” (*Szamannya-phala*) szutának és a *Dhammapada* első fejezetének a fordítása, de ezek még mind német nyelvű szövegből készültek.¹⁶

Lénárd Jenő *Dhammó* című munkája után (1910-1911)¹⁷ néhányan elmélyültebben is foglalkoztak már Buddha páli nyelven fennmaradt tanításaival, Magyarországon elsősorban az abban az időben megjelenő német fordítások és tanulmányok alapján. De az akkori mércével mérve komolyabb tanulmányok kéziratban maradtak, mint például Rohonczy János előadásai, és tanítványa, Boromisza Tibor tanulmányai.¹⁸ A Rohonczyt mesterüknek tartó komolyabb szándékú próbálkozók 1932-1934-ben egy Théraváda meditációs kört hoztak létre,

11 *Essai Sur le Pali ou langue sacrée de la presqu'île au-delà du Gange* avec six planches lithographiées, et la notice des manuscrits palis de la Bibliothèque du Roi par E. Burnouf et Chr. Lassen Membres de la Société Asiatique de Paris. Ouvrage publié par la Société Asiatique, Paris MDCCCXXVI.

12 *Kaccāyana et La littérature grammaticale du pāli*. Première partie Grammaire Pālie de Kaccāyana sūtras et commentaire, publiés avec une traduction et des notes par M. E. Senart. Paris, À L'Imprimerie Nationale, MDCCCLXXI. Kaccsájana nyelvtana angolul már 1863-ban megjelent James D'Alwis szerkesztésében: *An Introduction to Kachchāyana's Grammar of the Pāli Language* with an Introduction, Appendix, Notes etc. Williams and Norgate, London, Colombo, Edinburgh 1863.

13 *Le Manuscrit Kharoṣṭhi du Dhammapada. – Les Fragments d'entreuil de rhins* par M. Émile Senart. In: *Journal Asiatique* ou recueil de mémoires d'extraits et de notices... Paris, Imprimerie Nationale, MDCCCXCVIII.

14 <https://archive.org/details/thedhammapada00theruoft>. *The Dhammapada*. New Edition by Suriyagoda Sumangala Thera. London, Humphrey Milford for Pali Text Society, 1914.

15 *Buddhista káté*: Bevezetéstül Gótama Buddha tanához. A délvidéki buddhisták szent iratai után az európaiak használatára összeállította és jegyzetekkel ellátta Szubhádra Bhiksu. Ford.: Hollósy József. Máramaros-Sziget, Mayer és Berger Könyvkereskedése, 1893. (2. kiadás 1900.)

16 *Buddha-mondák*. Szubhádra bhiksu (Karl Eugen Neumann) Zwei buddhistische Suttas című műve alapján. Máramaros-Sziget, Mayer és Berger Könyvkereskedése, 1896.

17 Lénárd Jenő: *Dhammó*: Bevezetés Buddhó tanába. Franklin Társulat Nyomdája, I. kötet 1910, II. kötet 1912. Második kiadás: I.: 1912, II.: 1913.

18 Boromisza Tibor 1925-ben a buddhizmusról írt és 1941-ben javított tanulmányának kézírata a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattárában található. Még maga Brassai Sámuel is, aki a Kolozsvári Tudományegyetemen szanskritot tanított, és öreg korában szorgalmazta a páli nyelv és a buddhizmus mint új vallás tanulmányozását, angolból fordította le a *Keresztény Magvető* című folyóiratba Max Müller: *Esoteric Buddhism* című írását (1893: Egy új vallás. Max Müller: „Esoteric Buddhism”. Megjegyzésekkel és utószóval.) Voltaképpen az ezzel megindult vitába kapcsolódik be Rohonczy, Lénárd és Hollósy.

amely a korabeli politikai légkör, és a buddhista meditáció szerepéről vallott nagyon különböző egyéni elképzelések miatt nem folytatódott.¹⁹ De az alapító Vágó László és Kovács György az akkor létrejött londoni teozófus buddhista páholy, a Buddhist Lodge tagjai voltak. (Ebből lett később a Buddhist Society.) Kovács György már akkor komolyabb keleti nyelvi tanulmányokat folytatott. A háború után 1957-től 1981-ig a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum könyvtárosa volt, tőle tanult Fehér Judit – aki 1983 és 1988 között dolgozott a Hopp Ferenc Múzeumban – újabb keleti nyelveket és buddhizmust. Ebben az időszakban Fehér Juditot még elsősorban a szanszkrit és a tibeti nyelv érdekelte, és szanszkrit nyelvtanfolyamokat tartott a Kőrösi Csoma Sándor Társaság szervezésében.²⁰

A páli nyelvi tanulmányok másik előmozdítója volt az a néhány könyv is, amelyeket Srí Lankáról vagy Thaiföldről magyar személyek vagy intézmények kaptak. Chulalongkorn, uralkodói nevén V. Ráma thai király 1897. június 26-30. között időzött Magyarországon, ahol olyan jól érezte magát, hogy a tervezettnél három nappal tovább maradt. Látogatásai alkalmával több helyen is hagyott a védnöksége alatt kiadott Páli Tipitaka egy-egy kötetéből. Más küldöttségek is ajándékozhatták, de így kerülhetett egy *Dhammapada*, *Udána*, *Itivuttaka* kötet a Debreceni Tudományegyetem könyvtárába. De például a Pécsi Püspöki Joglyceum könyvtárából az OSZK újraosztható fölőspéldányai közé is került egy kötet.

A Kalocsai Főszékesegyház könyvtárában is őriznek egy szingaléz betűkkel írt pálmalevél kéziratot a *Satipaṭṭhāna sutta* páli szövegének az első részével. Ez indította Novák Tibort a páli nyelv tanulmányozására. Az ő fordításában adta ki a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár a buddhista szutta szövegét.²¹ Eredeti páli nyelvtani szövegeket is fordított, amelyek kézíratait Fehér Judit is felhasználta nyelvtanához. (Adatait lásd az irodalomjegyzékben!)

Fehér Judit 1995-ben, Nágárdzsuna szövegeinek a fordításához, részben a Srí Lanka-i Kalupahana fordításának²² hatására is, elkezdte felkutatni Nágárdzsuna középutas filozófiájának előzményeit, kapcsolatait a Sákjamuni Buddha meghirdette középúttal. Ennek eredménye volt egy „*Proto-madhjama a Páli Kánonban*” című szemináriuma *A Tan Kapuja Buddhista Főiskolán*.²³ Ez Luis O. Gomez hasonló című cikkének hatására indult el.²⁴ Ebben a páli kánon legrégebbinek

19 Valószínűleg tudtak arról, hogy Dharmapála vezető szerzetes Srí Lankán két magyart is felavatott. Ferenczy Árpáddal a Magyar-Nippon Társaság egyik vezetője is találkozott 1926-ban, Kandyban. Sajnos Ferenczy 1929-ben meghalt. Kultsár Geyza viszont Avamánataggó néven a 20-as és 30-as években tagja volt az angliai *Páli Text Society*-nek. Az ő kapcsolatai is megszakadtak Magyarországgal.

20 Szanszkrit nyelvten. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Kőrösi Csoma Társaság, 172 p. (1985)

21 Páli töredékek. *Satipaṭṭhāna Sutta*. Miscellanea II. A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kiadványai, Kalocsa 1997.

22 Kalupahana, D. J., Nagarjuna, *The Philosophy of the Middle Way*, *Mūlamadhyamakakārikā*, Albany: State University of New York Press, 1986.

23 Hivatalos címe „Hínajána tantételek” volt, az 1995. őszi félévben.

24 Gomez, Luis O.: *Proto-Madhjama in the Pāli canon*. In: *Philosophy East and West* 26 (1976) pp. 137-165.

tartott részeiben, például a *Szuttanipátában* is megjelenő gondolatokat kapcsolta össze Nágárdzsuna és Csandrakírti későbbi, sokak számára a Buddha eredeti hagyományához már nem kapcsolódó bölcséletével. A mahájána buddhizmus hagyománya viszont úgy tartja, hogy ezek újra visszavezették, megtisztították a *Tá-nítás* (sz.: *Dharma*, p.: *Dhamma*) akkori állapotát.

Ez a gyökerekhez, forrásokhoz visszavezető kutatás is közrejátszhatott abban, hogy ezután, 1996-ban, Fehér Judit vezetésével nem csak a páli nyelv oktatása, hanem néhány lelkes érdeklődővel egy páli fordítói szakirány is elindult a buddhista főiskolán.

Az órákhoz Fehér Judit folyamatosan írta a nyelvtankönyvet és a feladatokat. De az első évfolyam számára a leckék Warder *Páli bevezetéséből*²⁵ származtak, amelyhez a többi híres nyelvészeti munka is kapcsolódott. Geiger nyelvtana sokat segített a rendszerezésben,²⁶ Fahs munkája az igeragozási táblákat adta.²⁷ De a szövegolvasás órákon sorra fedezte fel a Srí Lanka-i és burmai szerzetesek nyelvtani munkáit és kommentárjait, amelyeket sorra beépített a jegyzetébe.²⁸

Magyarországon korábban páli nyelvet csak a Buddhista Misszióknak, A Tan Kapuja Buddhista Főiskola elődjének tekinthető Körösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézetében oktattak, az ötvenes évektől kezdődően. Fehér Judit ennek a tanfolyamnak az anyagait, illetve rá jellemző módon még inkább annak eredeti forrásait is beépítette nyelvtankönyvébe, páli nyelvóráinak jegyzeteibe.²⁹

Ezek hatása meglátszik Fehér Judit itt közreadott nyelvtanán is. Első változata 1996-ban csak főiskolai jegyzetként jelent meg a páli szakirány hallgatóinak belső használatára.³⁰ Néhány évvel később a képzés a Páli szakirányon a főiskolán folyó átalakulások miatt először időlegesen felfüggesztődött, nem folytatódott, majd végül a fordítással járó komolyabb feladatok és magasabb szintű tanulmányok hiányában 2000 körül régi formájában megszűnt. Így a páli nyelvtani bevezető, nyomtatott könyv alakjában, csak kis példányszámban jelenhetett meg 1998-ban, gyakorlatilag 1999 tavaszi szemeszterének a végén.³¹

25 Warder, A. K. 1984.

26 Geiger, Wilhelm: *Páli Literatur und Sprache*. K. J. Trübner, Strassbourg, 1916. Angol fordítás: Batakrishna Ghosh 1978 (1943).

27 Fahs, Achim 1985.

28 Nārada 1993; Silva 1995; Buddhadatta 1952.

29 Hetényi Ernő 1953-ban adta közre belső használatú jegyzetét, Baktay Ervin márciusi keltezésű ajánlásával. Ez Kurt Schmidt munkájára épült. Hetényi Ernő könyveinek és kéziratának egy része még életében bekerült a TKBF könyvtárába. Majd halála után a Buddhista Misszió régi könyvtárában megtalálható páli nyelvészeti kézikönyvek is elérhetővé váltak, így Fehér Judit ezeket is felhasználta a munkájához. Tudott arról, hogy Téchy Olivér 1986-ban megjelent Buddha életrajza is páli forrásokon alapult, fordításváltozatait mindig figyelembe vette. Téchy egyetemistaként ismerte meg a páli és a szanszkrit nyelvet, önállóan tanulmányozta azokat, Dhammapada fordítása kéziratban maradt.

30 *Bevezetés a páli nyelvbe*. Főiskolai jegyzet. Budapest: A Tan Kapuja Buddhista Főiskola. Megjelenés: 1996.

31 *A páli nyelv alapjai*. Budapest: A Tan Kapuja Buddhista Főiskola (1998).

Később egészen más feltételekkel újra indult A Tan Kapuján a páli nyelv oktatása, de mivel Fehér Judit ismét a mahájána mesterek munkásságára fektette a hangsúlyt, a nyelvten finomítása, részleteinek kidolgozása abbamaradt. Ám mielőtt egészségi állapota megromlott volna, 2006-ban elkezdte a nyelvten átdolgozását, még egy tervezett rövid mondattan fejezetbe is belefogott. A *Hangtant* és a bevezető részeket előszóban is előadta az MTA Nyelvtudományi Intézetében, 2007. november 13-án, a *Páli nyelv és irodalma* címmel.

A hagyatékban talált kéziratok alapján azt látjuk, hogy a források és a korai buddhista háttér feldolgozása folytatódott, a kutatások kiegészültek a páli nyelvű szövegek feldolgozásával. A *Dhammapada* versek és kommentárjaik, valamint a születéstörténetek (*Dzsátakák* és *Avadánák*) különböző, később a korai magyarázatoktól eltérő módon interpretált hasonlatok és példázatok formájában jelennek meg Fehér Judit előadásokhoz, szövegolvasásokhoz szerkesztett belső, hallgatóinak kiosztott jegyzeteiben. Ezekből tervezzük később egy páli olvasókönyv és a hozzá tartozó szótár összeállítását is.

Végh József

RÖVIDÍTÉSEK

A	activum	– cselekvő
Ab	ablativus	– eredethatározói eset
abs	absolutivum	– határozói igenév
Ac	accusativus	– tárgyeset
adj	adjectivum	– melléknév
adv	adverbium	– határozószó
AN	Aṅguttara Nikāya	– <i>Rákövetkezők gyűjteménye</i>
aor	aoristos	– múlt idő (vagy: pt – praeteritum)
caus	causativum	– műveltető
con	coniunctivus	– kötőmód
cond	conditionalis	– feltételes mód (kontrafaktuális)
D	dativus	– részeshatározói eset
den	denominativum	– főnévből képzett ige
des	desiderativum	– „vágykifejező ige”
Dhp	<i>Dhammapada</i>	– <i>Az erény útja</i>
DN	<i>Dīgha-nikāya</i>	– <i>Hosszú beszédek gyűjteménye</i>
f	femininum	– nőnem
fut	futurum	– jövő idő
G	genitivus	– birtokos eset
ger	gerundivum	– beálló melléknévi igenév
I	instrumentalis	– eszközhatórozói eset
imp	imperativus	– felszólító mód
impf	imperfectum	– jelen idő (vagy: ps – praesens)
ind	indicativus	– kijelentő mód
indec	indeclinativ	– ragozhatatlan
inf	infinitivus	– főnévi igenév
ini	iniunctivus	– tiltó mód (a páliban)
int	intensivum	– „intenzitást kifejező”
Iti	<i>Itivuttaka</i>	– <i>Így mondta... (a Magasztos) gyűjtemény</i>
J	<i>Jātaka</i>	– <i>Születéstörténetek</i>
KN	<i>Khuddaka Nikāya</i>	– <i>Kisebb (könyvek) gyűjteménye</i>
L	locativus	– helyhatározói eset
m	masculinum	– hímnem

mgh		– magánhangzó
M	medium	– „köztesen cselekvő”
Mil	<i>Milindapañha</i>	– <i>Milinda kérdései</i>
MN	<i>Majjhima Nikāya</i>	– <i>Közepes (hosszúságú beszédek) gyűjtemény(e)</i>
msh		– mássalhangzó
n	neutrum	– semlegesnem
N	nominativus	– alanyeset
opt	optativus	– óhajtó mód és egyéb
pass	passivum	– szenvedő
pf	perfectum	– befejezett múlt
pia	participium imperfectum activi	– folyamatos melléknévi igenév (cselekvő)
pim	participium imperfectum medii	– folyamatos melléknévi igenév („köztes”)
pl	pluralis	– többes szám
ppa	participium perfectum activi	– befejezett melléknévi igenév (cselekvő)
ppp	participium perfectum passivi	– befejezett melléknévi igenév (szenvető)
praep	praeposotio	– előljáró
pron	pronomen	– névmás
ps	praesens	– jelen idő (vagy: imp – imperfectum)
pt	praeteritum	– múlt idő (vagy: aor – aoristos)
sg	singularis	– egyes szám
skr	saṃskṛt	– szanszkrit
SN	<i>Samyutta Nikāya</i>	– <i>Kapcsolatos (szövegek) gyűjteménye</i>
Snp	<i>Sutta nipāta</i>	– <i>Szutta gyűjtemény</i>
Uda	<i>Udāna</i>	– <i>Ódák gyűjteménye</i>
v	verbum	– ige
V	vocativus	– megszólító eset
-	(kötőjel) utána a szóalak	– csak praepositívóval/prefixummal vagy összetételben fordul elő
*	a szó után a szó előtt	megjegyzés visszakövetkeztetett régi szanszkrit hangalak

A PÁLI HANGOK KIEJTÉSE

a, i, u: (rövid) [a], [i], [u]

ā, ī, ū: (hosszú) [á], [í], [ú]

e, o: (hosszú) [é], [ó]; de kettős mássalhangzó előtt (rövid) [e], [o], vagyis az alaphangzása megfelel a magyar hosszú zárt é-nek, mint a magyar „szép” szóban. Az időmértékhez igazodva megrövidül, lesz belőle rövid zárt e, mint az angol „bed” szóban, vagy a magyar „lent” szóban. Az o alapkiejtése hosszú ó, mint a magyar „óra” szóban, rövid alakja pedig zárt szótagban rövid o, mint a magyar „orvos” szóban

k, g, t, d, n, p, b, m, r, l, v, h: mint a megfelelő magyar hangzók kiejtésénél

t, d, n: a hátrahajlított nyelvhegyet a szájpadróláshoz nyomva ejtik; egyszerűsített kiejtéssel megfelel a magyar „t, d, n” hangzók kiejtésének

c: [cs]

j: [dzs]

ñ: [ny]

ñ: torokhangok előtti nazális (mint például a magyar „hang”, „inkább” szavakban)

y: [j]

m̐: önmagában (niggahīta) orrhang. Az előtte levő magánhangzó nazalizálja (például saṃskṛt = szanszkrit), illetve a képzés helye szerint hasonul: ñ ñ ñ n m. Az a, i, u után Śrí Lankán ng, mint a magyar „hang, ing” szavakban, Burmában: a, i, u után m, mint a magyar „bim-bam” szavakban

kh, gh, ch, jh,

th, dh, th, dh,

ph, bh: hehezetes hangok, tehát a [h] is ejtendő, mint például a magyar „torokhang” szóban, vagy a „Buddha” névben.

HANGTAN

A PÁLI HANGKÉSZLET

A páli hangok és betűjelek

A páli nyelvnek nincsen saját ábécéje. Az idők folyamán többféle írásmódot használtak a lejegyzésére: Srí Lankán a szingaléz, Indiában a *devanāgarī* és bráhmí, Burmában (a mai Myanmarban) a burmai, Sziámban (a mai Thaiföldön) a sziámi, Kambodzsában a khmer, Laoszban a lao, Európában pedig a latin betűkészlettel írták le a páli szövegeket. A latin betűs átírás körülbelül a 19. század közepétől fokozatosan terjedt el a nyugati országokban, amit napjainkban már Srí Lankán, Burmában és az említett indo-kínai országokban is használnak. (Az ábécéket lásd a *Függelékben*!)

Az eredeti páli kéziratok azonban csak háromféle ábécével íródtak: szingaléz-, burmai-, és khmer-betűs kéziratok maradtak ránk. Mind a három ábécé az indiai *brāhmī-lipi* (bráhmí írás) leszármazottja, melynek feliratos emlékei közül Asóka király (i. e. 3. század) prákrit nyelvű feliratai a legrégebbiek.

A páli nyelv mellékjeleket használó, latin betűs lejegyzési formái kisebb eltérésekkel megegyeznek. Nyelvtanunkban R. C. Childers és mások átírását használjuk, megemlítve a legfontosabb jelölésbeli eltéréseket. A latin betűkkel jelölt páli hangok sorrendje az ind grammatikusok által rögzített ábécérendet követi, amelyet a legtöbb páli szótár vagy szójegyzék is betart. E hagyományos ábécérend szerint a páli nyelv 42 hangjának sorrendje a következő:

- 6 egyszerű magánhangzó: *a, ā, i, ī, u, ū*
- 2 diphthongus magánhangzó: *e, o*
- 1 niggahīta nazális: *m̐*
- 4 veláris zárhang és 1 veláris nazális (ka-sor): *k, kh, g, gh, ṅ*
- 4 palatális zárhang és 1 palatális nazális (ca-sor): *c, ch, j, jh, ñ*
- 4 cerebrális zárhang és 1 cerebrális/gutturális nazális (ta-sor): *ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ṇ*
- 4 dentális zárhang és 1 dentális nazális (ta-sor): *t, th, d, dh, n*
- 4 labiális zárhang és 1 labiális nazális (pa-sor): *p, ph, b, bh, m*
- 6 félhangzó vagy folyékony hang: *y, r, l, ḷh, ḷ, v*
- 1 sziszegő hang: *s*
- 1 hehezetes hang: *h*

A szótárhasználathoz tudnunk kell, hogy a 42 hangzó közül szó nem kezdődik **m̐, n̐, t̐, dh̐, ṇ̐, l̐, lh̐** hangokkal, az adott betűk az ábécébe a fenti hangrend szerint lettek besorolva. Ugyancsak érdemes tudatosítanunk magunkban, hogy az ind, srí lankai és egyéb ázsiai grammatikusok a veláris vagy gutturális **k**-tól a labiális **m**-ig terjedő mássalhangzókat az 5 x 5-ös csoport/sor elnevezéssel tartják számon. A 25 mássalhangzó sorrendjének memorizálását megkönnyíti, ha elképzeljük, hogy szájunk leghátsó hangképző részéből, a torokból (guttur), avagy a szájpaddlás hátsó, lágy részéből (velum) fokozatosan haladunk kifelé, az ajkak (labia) irányába: torok → kemény szájpaddlás (palatum) → a szájpaddlás, avagy „az agy (cerebrum)” felé hajlított nyelv → felső fogak (dentes) → ajkak (labia). Az egyazon hangképző szervhez tartozó ötös mássalhangzó-csoportokban is szigorú rend uralkodik: zöngétlen → zöngétlen aspiráta → zöngés → zöngés aspiráta → nazális.

A páli hangrendszer a hangképzés helye és módja szerint

képzés helye szerint	mássalhangzók				magánhangzók			
	zárhangok				hehezetes	sziszegő	félmagánhangzók	nazálisok
	zöngétlen aspirálatlan	zöngétlen aspirált	zöngés aspirálatlan	zöngés aspirált				
gutturálisok / velárisok	<i>k</i>	<i>kh</i>	<i>g</i>	<i>gh</i>	<i>h</i> *			<i>ṁ</i>
palatálisok	<i>c</i>	<i>ch</i>	<i>j</i>	<i>jh</i>			<i>y</i>	<i>ĩ</i> *
cerebrálisok / cacuminálisok	<i>t</i>	<i>ṭh</i>	<i>ḍ</i>	<i>ḍh</i>			<i>r, l, *l/h</i> *	
dentálisok	<i>t</i>	<i>th</i>	<i>d</i>	<i>dh</i>		<i>s</i>	<i>l</i>	
labiálisok	<i>p</i>	<i>ph</i>	<i>b</i>	<i>bh</i>			<i>v</i> *	<i>m</i>
								<i>u</i>
								<i>ū</i>
								<i>e</i> *
								<i>am</i> *
								<i>im</i> *
								<i>o</i> *
								<i>um</i> *

*-gal jelöltük azokat a hangokat, amelyeknek a képzéshelyét vagy képzésmódját a táblázat nem teljesen pontosan adja vissza.
(Lásd: *A hangok magyaros átírása és kiejtésük!*)

A hangok magyaros átírása és kiejtésük

- **a = a**

Rövid, nyílt *á*, mint például a tájszólással ejtett magyar *baj* → *báj* szóban.

- **ā = á; ī = i; ī = í; u = u, ū = ú**

A magyarral megegyező magánhangzók. A hosszú **ā, ī, ū** hangoknak a mellékjeles latin betűs átírással **ā, ī, ū** jelölésük is van.

- **e = é vagy e**

Az **e** képzéshelye szerint gutturo-palatális hang. Az **e** és **o** hangokat diphtongus magánhangzókként tartják számon, mivel nyelvtörténetileg az **ai**, illetve az **au** magánhangzókból származnak. Diphtongus eredetük jól látszik a *magánhangzó sandhiban*, amikor **a + i** → **e**, az **a + u** → **o** hangban olvadnak össze.

Az **e** hangnak kétféle ejtése van:

1. Hosszú, zárt *é*-nek ejtendő nyílt szótagban, mint például a magyar *szép* szóban. Például: *veda* = *véda*.
2. Rövid, zárt *e*-nek ejtendő zárt szótagban, mint például az angol *bed* szóban. Például: *mettā* = *mettá*.

- **o = ó vagy o**

Az **o** gutturo-labiális hang, kétféle ejtése van:

1. hosszú *ó*-nak ejtjük nyílt szótagban, mint például a magyar *óra* szóban. Például: *koṭi* = *kóti*.
2. rövid *o*-nak ejtjük zárt szótagban, mint például a magyar *orvos* szóban. Például: *karonti* = *karonti*.

- **m̐ = m (vagy n)**

Az **m̐** páli neve: *niggahīta*, a szanszkrit *anusvāra* és *anunāsikā* hangoknak felel meg. Latin betűs átírásban előfordul **m̐, ṃ** jelöléssel is. Kétféle képzésmódjának megfelelően kétféle szerepköre van:

1. Eredetileg tiszta orrhang, mivel kizárólag az orrban képződik. Csak szó végén, a rövid **a, i, u**, magánhangzók után következve fordul elő. Az **m̐** ezeket a rövid magánhangzókat megnyújtja. Tekintettel arra, hogy az orron kívül önmagában más képzéshelye nincsen, a hangtani táblázatunkban az **am̐, im̐, um̐** nazális magánhangzókkal tüntettük föl, külön nem szerepeltettük. Srí Lankán torokhangnak (gutturális/veláris **n̐**-nek) ejtik, kiejtése ekkor a magyar *bang, ing*, szavakban az **a, i, u** magánhangzókra következő **n** ejtéséhez hasonlít. Burmában **m**-nek ejtik, és ennek a kiejtésnek felel meg a mi magyaros átírásunk (**m**) is. Kiejtése ekkor a magyar *bam, bim, bum* szavakban ejtett nazálisshoz hasonlítható. Például: *devam̐* = *devam*.
2. A *niggahīta* szóösszetétel (ritkán egyetlen szó) belsejében a rákövetkező mássalhangzó képzéshelyének megfelelő nazálissá (**n̐, ñ, ṇ, n, m**) válik; képzéshelye ekkor már nem pusztán az orr. Magyaros átírása ezekben az

esetekben: gutturálisok, palatálisok, cerebrálisok, dentálisok előtt **n**, labiálisok előtt **m**. Például: *saṃgīti* = *szangíti*; *saṃjāti* = *szandzsáti*; *saṃnipāta* = *szannipáta*; *saṃmuti* = *szammuti*; *saṃsāra* = *szanszára*; *saṃyama* = *szanjama*.

- **k** = *k*; **kh** = *kh*; **g** = *g*; **gh** = *gh*; **ṇ** = *n*

A veláris vagy gutturális csoport (*ka-sor*) 5 mássalhangzója. Torokhangok. Képzéshelyük a torok, vagy pontosabban a kemény szájpadrás mögötti lágy rész. A páli aspirált (hehezetes) hangokat – ugyanúgy, mint a szanszkritban – egyetlen hangnak kell ejtenünk. Az alapmássalhangzó képzéshelyén (gutturális, palatális, cerebrális, dentális vagy labiális) **h** hangot formálunk, és a „ket-tőt” teljesen egyszerre ejtjük. A veláris **kh**, **gh** esetében a **h** zöngétlen, illetve zöngés, veláris hehezet. Az aspirált mássalhangzókat csupán a latin betűs átírás jelöli két betűvel, az ázsiai ábécékben egyetlen betűjelük van!

Veláris nazálisa (**ṇ**) a magyar nyelvnek is van, veláris voltát azonban írásban nem jelöljük. A páli veláris nazális ejtése megegyezik a magyar veláris zárhangok előtt ejtett **n**-nel. Például: *ing*, *iszunk* stb.

- **c** = *cs*; **ch** = *csh*; **j** = *dzs*; **jh** = *dzsh*; **ṇ** = *ny*

A palatális csoport (*ca-sor*) 5 mássalhangzója. Képzéshelyük: a szájpadrás (palatum) kemény része. Az aspiráltak kivételével ejtésük megegyezik a megfelelő magyar mássalhangzókéval. Az aspiráltak ejtéséhez lásd: *ka-sor*!

- **t** = *t*; **th** = *th*; **d** = *d*; **dh** = *dh*; **n** = *n*

A cerebrális vagy cacuminális csoport (*ta-sor*) 5 mássalhangzója. A cerebrálisokat – a tanulók számára „ijesztő módon” – pontosabban *lingua cacuminalis retroflexiváknak* nevezik. Ez az elnevezés a képzés helyét és módját is kifejezi: ezeket a hangokat úgy képezzük, hogy nyelvünk (lingua) hegyét (cacumen) fölfelé hátrahajlítva (retroflexio), a kemény szájpadráshoz ütköztetjük. A *cerebrális* szó mint meghatározás – amely az *agy* (cerebrum) szó származéka – eléggé pontatlan. Arra utalhat, hogy a nyelvet nagyon befelé, az „agy irányába” hajlítjuk. Kiejtésük az angol szókezdő *t*, *d* hangokéhoz hasonló. Például angol: *to do*. Az aspiráltak ejtéséhez lásd: *ka-sor*!

- **t** = *t*; **th** = *th*; **d** = *d*; **dh** = *dh*; **n** = *n*

A dentális csoport (*ta-sor*) 5 mássalhangzója. Foghangok. Kiejtésük megegyezik a magyarral. Az aspiráltak ejtéséhez lásd: *ka-sor*!

- **p** = *p*; **ph** = *ph*; **b** = *b*; **bh** = *bh*; **m** = *m*

A labiális csoport (*pa-sor*) 5 mássalhangzója. Ajakhangok. Kiejtésük megegyezik a magyarral. Az aspiráltak ejtéséhez lásd: *ka-sor*!

- **y** = *j*; **r** = *r*; **l** = *l*; **lh** = *lh*; **v** = *v*

A félhangzók vagy más néven folyékony hangok csoportja. Mindegyik zöngés hang. Az alulpontos cerebrális **l**, **lh** kivételével ejtésük megegyezik a magyaréval. A pontosabban labio-dentális **v** kiejtése csupán mássalhangzóra következ-

ve tér el a magyarétól; ekkor az angol dupla *w*-hez hasonlóan ejtendő. Például páli *katvā* = *katvá*, az angol *wind* szóban ejtett *w*-hez hasonlóan.

A cerebrális vagy cacuminális **l**, és aspirált párja az **lh**, nyelvtörténetileg a zöngés cerebrális **ḷ**, illetve **ḷh** hangok megfelelői. A páli nyelvben az óind cerebrális **ḷ**, **ḷh** két magánhangzó között – néhány kivételtől eltekintve – cerebrális, azaz hátrahajlított nyelvvvel képzett **l**, **lh** félhangzókká váltak. Például az óind *mūḷha* → (páli *mūḷha*) szóban. A páli azonban nem használja következetesen az **l**, **lh** hangokat: a szövegekben gyakran összekeverik a dentális **l** és a cerebrális **ḷ** hangot. Az aspirált **lh** ejtéséhez lásd: *ka-sor*!

- **s** = *sz*

Az összes óind sziszegő hangzó (palatális *ś*, cerebrális *ṣ*, dentális *s*) a páli nyelvben egyetlen, dentális sziszegő hanggá vált. Ejtése megegyezik a magyaréval.

- **h** = *h*

Annak ellenére, hogy képzéshely szerint kétféle **h** hang különböztethető meg, ejtése hasonlít a magyaréhoz.

1. Zöngés torokhang (veláris/gutturális **h**), pontosabban a gégefőben képzett hang. Például: *hetu* = *hétu*.
2. Közvetlenül az **y**, **r**, **l**, **v** félhangzók és nazálisok előtt tüdőhang (pulmonális **h**). A páli grammatikusok leírása szerint a **h** ekkor a tüdőben képződik (*urasija*). Például: *brāhmaṇa* = *bráhmana*.

A MAGÁNHANGZÓK HANGTANI SAJÁTOSSÁGAI

1. A páli magánhangzók és szótagok hosszúsága

Hosszú magánhangzók:

- *ā*, *ī*, *ū*
- *aṁ*, *iṁ*, *uṁ* nazális magánhangzók
(Sokszor az *ā*, *ī*, *ū* hangok értékével bírnak, azok variánsaként jelennek meg.)
- *e*, *o* nyílt szótagban, azaz, ha csak 1 mássalhangzó követi őket

Rövid magánhangzók:

- *a*, *i*, *u*
- *e*, *o* zárt szótagban, azaz ha 2 mássalhangzó követi őket

A két-morás szabály

A *mora* fogalma az időmértékes verselésből jól ismert. A *mora*: egy rövid szótagnak megfelelő időtartam. Két rövid szótag (2 x 1 *mora*) egy hosszú (2 *mora*) szótaggal egyenértékű. A páli hangtan két-morás szabálya azt jelenti, hogy egy szótag maximum két *mora* időtartamú lehet. A páli nyelvben e két-morás szabályhoz igazodva csakis a következő szótagfajták fordulhatnak elő:

Rövid, egy-morás szótag:

- *a, i, u* rövid magánhangzót tartalmazó nyílt szótag, vagyis az *a, i, u* magánhangzókat csak egy mássalhangzó követi. Például: *pa-ti* (úr).

Hosszú, két-morás szótag:

- *ā, ī, ū* hosszú magánhangzót vagy *aṁ, iṁ, uṁ* nazális magánhangzót tartalmazó nyílt szótag, azaz eme hosszú magánhangzókra csak egy mássalhangzó következhet. Például: *rā-jā* (sg N) – király; *maṁ-sa* (n) – hús.
- *a, i, u* rövid magánhangzót tartalmazó zárt szótag, vagyis az *a, i, u* magánhangzókat két mássalhangzó is követheti. Például: *pat-ta* (m/n) – alamizsnás csésze.
- *e, o* diftongust tartalmazó zárt, illetve nyílt szótag. Mivel az *e, o* zárt szótagban rövid magánhangzónak számít, ezért ezekre a hangokra egy vagy két mássalhangzó is következhet. Az *e, o* diftongust tartalmazó szótag tehát – akár zárt, akár nyílt – mindig két-morás. Például: *kā-ren-ti* (caus pl 3.) – csináltatnak; *kā-re-ti* (caus sg 3.) – csináltat.

A két-morás szabály szerint megengedett szótagfajták számbavétele alapján rögtön szembetűnik, hogy milyen szótagfajtát nem tűr meg a páli nyelv: hosszú *ā, ī, ū*, illetve a nazális *aṁ, iṁ, uṁ* magánhangzók után nem következhet két mássalhangzó, mivel az ilyen szótag időtartama már több lenne két moránál. A két-morás szabályt megszegő szavakból rendkívül kevés van. Például: *brāhmaṇa* (m) – pap.

Mivel az *aṁ, iṁ, uṁ* nazális magánhangzók már eleve hosszúnak számítanak, ezért sohasem nyúlhatnak meg; így a *niggahīta* nazális (*iṁ*) más magánhangzókhoz mint *a-, i-, u-* nem járulhat.

A páli szavak hangsúlya

A beszéd ritmusát elsősorban a fentiekben vázolt hosszú és rövid szótagok változása teremti meg. Kiejtéskor ügyelnünk kell arra, hogy a hosszú, két-morás

szótagokat valóban kétszer annyi ideig ejtsük, mint a rövid, egy-morásakat. A szótaghangsúly elvét csupán a szanszkrit hangsúlyozás mintájára tudjuk lefektetni, ahol mindig az utolsó előtti szótag bír meghatározó jelleggel:

- A két vagy többszótagú szó utolsó szótagja sohasem hangsúlyos.
- Kétszótagú szavakban a hangsúly mindig az első szótagon van.
Például: *de-vo* (m sg N) – *isten*; *gu-ru* (m sg N) – *mester*.
- A három- vagy többszótagú szavakban mindig az utolsó előtti szótag hangsúlyos, ha az hosszú. Például: *pucchan-ti* (ps pl 3.) – *kérdeznek*; *rā-jā-nam* (m sg Ac) – *királyt*; *āgacchīṃ-su* (aor pl 3.) – *eljöttek*.
- Háromszótagú szavakban, ha az utolsó előtti szótag nem hosszú, akkor az azt megelőzőn van a hangsúly, akár hosszú, akár nem. Például: *sa-ma-ṇo* (m sg N) – *vándorszerzetes*.
- Négyszótagú szavakban, ha hátulról a harmadik szótag sem hosszú, akkor az azt megelőzőn van a hangsúly, akár hosszú, akár nem. Például: *pa-bbajati* (ps sg 3.) – *otthontalanságba vonul*.

2. Rövid magánhangzók meghosszabbodása, hosszúak megrövidülése

A magánhangzók nyúlása–rövidülése számos esetben szoros kapcsolatban áll a két-morás szabállyal, hiszen meghosszabbodásuk, illetve megrövidülésük az adott szótag mora-értékét változtatja meg. A páli időmértékes versekben a versmértékek szabta mora-követelményekhez igazodva és a költői szabadsággal élve a rövid magánhangzókát gyakran megnyújtják, a hosszúakat pedig röviddé változtatják. A ragozási táblázatainkban látható mellékalakok között számos olyan ragozási változat van, amelynek ilyen metrikai oka van.

2.1. Mássalhangzó előtt a rövid magánhangzó megnyúlhat.

A rövid magánhangzó megnyúlásával egyenértékű a rövid magánhangzót követő mássalhangzónak a megduplázása is, hiszen a mora-szabály szerint a két mássalhangzó előtt álló rövid magánhangzó két mora értékű. Például:

rövid *i* helyett hosszú *ī* vagy rövid *i* + két mássalhangzó.

tatiyaṃ helyett *tatīyaṃ* – harmadik

ramati helyett *ramatī* (ps sg 3.) – örvendezik

satimanto helyett *satīmanto* (m pl N) – az éberek

sarati vayo helyett *sarati bbayo* (n sg N) – Az élet elrepül...

rövid *u* helyett hosszú *ū*

sugatiṃ helyett *sūgatiṃ* (f sg Ac) – jósorsra, jó létformába

2.2. Mássalhangzó előtt a hosszú magánhangzó megrövidülhet.

A hosszú magánhangzó megrövidülésének számít a *niggahīta* nazális (*m̐*) elhagyása is, hiszen az *aṃ*, *iṃ*, *uṃ* nazalizált magánhangzók két-morásak. A két-morás szótag egy-morássá változtatásának másik közkezdvelt módja: a rövid magánhangzót követő hosszú mássalhangzó röviddé alakítása. Például:

hosszú *ā/aṃ* helyett rövid *a*

vā helyett *va* (indec) – vagy

chētvā helyett *chetva* (abs) – vágván

Buddhānaṃ helyett *Buddhāna* (m pl G) – a Buddháknak

dīghaṃ addhānaṃ helyett *dīghaṃ addhāna* (m sg Ac) – hosszú ideig

hosszú magánhangzós esetvégződés helyett rövid magánhangzós

-īnaṃ/-ūnaṃ helyett *-inaṃ/-unaṃ* – pluralis D, G esetvégződése

-īhi/-ūhi helyett *-ihi/-uhi* – pluralis I, Ab esetvégződése

-īsu/-ūsu helyett *-isu/-usu* – pluralis L esetvégződése

hosszú mássalhangzó helyett rövid mássalhangzó

dukkhaṃ helyett *dukhaṃ* (n sg N) – szenvedés

A rövid, illetve hosszú szótagok szóösszetételben való megváltozását lásd a *Hangkapcsolatok (sandhi)* című részben!

3. Hangcsoportok összevonása egy magánhangzóban

1. A hosszú és az összevont alakok sokszor egymás mellett, párhuzamosan használatosak. Az *aya* → *e* párhuzamos használatának egyik legjellegzetesebb példája a causativum képzője, ami *-aya* és *-e* is lehet. Az *ava* → *o* összevonást legszembetűnőbben az *ava-* praepositio *o-* formájában való megjelenése mutatja.

aya → *e*

āya → *e* (ritka)

ava → *o*

Például:

- \sqrt{kath} , *kath-aya-ti* vagy *kath-e-ti* (ps sg 3.) – elbeszél, elmond, mesél
 \sqrt{ji} , *j-aya-ti* vagy *j-e-ti* (ps sg 3.) – győz
- *palā-* \sqrt{i} , *pal-āya-ti* vagy *pal-e-ti* (ps sg 3.) – elmenekül, elfut
 $\sqrt{bhī}$, *bh-āyā-mi* vagy *bh-e-mi* (ps sg 1.) – félek

- \sqrt{tan} , *ava-tata* vagy *o-tata* (ppp) – beborított, betakart
 $\sqrt{bhū/hū}$, *bh-ava-ti* vagy *h-o-ti* (ps sg 3.) – van, létezik
 \sqrt{man} , *ava-māna* vagy *o-māna* (m) – semmibevevés, tiszteletlenség, lenézés
2. Noha az *āya* → *ā* összevonás csak szórványosan fordul elő, ismerete elengedhetetlen az *-āya* végződésű absolutivum (határozói igenév), valamint az *-āya* esetragos névszók rövid, *-ā* alakos beazonosításához! Szó végén az *āya* → *ā* hangváltozás felfogható a *ya* szótag lekopásaként is.

āya → *ā*, (ritka) *a*

Például:

- *abhi-* $\sqrt{(\tilde{n})\tilde{n}ā}$, *abhiññāya* = *abhiññā* (abs) – felismervén, rádöbbenvén
 - *paṭipucchā* (f.) – visszakérdezés, érdeklődés; *a-paṭipucchāya* = *a-paṭipucchā* (f sg I) – anélkül, hogy érdeklődne; visszakérdezés nélkül
 - *chamā* (f) – föld; *chamāya/chamāyaṃ* = *chamā* (f sg L) – a földön
 - *Kacc-āya-na* = *Kaccāna* (m) – (1.) a Buddha egyik tanítványa, (2.) híres grammatikus
3. A többi összevonás is kevés szóra korlátozódik, és ritkán fordul elő. Vannak közöttük olyan változatok, amelyek csak versben, metrikai okok miatt, vagy csak a *Dzsátakák*ban bukkannak fel.

aya → *ā*

ayi → *e*

avi → *e*

āyi → *e, ī*

Például:

- *sotth-aya-na* (ritka) = *sotth-ā-na* (n) – jólét
- *acchariya* (→ *acch-ayi-ra*) = *acch-e-ra* (adj) (ritka) – csodálatos
ācariya (→ *āc-ayi-ra*) = *āc-e-ra* (m) (ritka) – tanító
- skr: *sth-avi-ra* → páli: *th-e-ra* (m) – rangidős szerzetes
 $\sqrt{bhū}/\sqrt{hū}$, *bh-avi-ssati* = *h-e-ssati* (fut sg 3.) – lesz
- *acc-āyi-ka* = *acc-e-ka* (adj) – sürgős; alkalmi

4. Összevonás a szanszkrit nyelv mintájára (*saṃprasāraṇa*)

A szanszkrit nyelvben is megfigyelhető *saṃprasāraṇa* jelenséget külön tárgyaljuk, noha a páli nyelv eddig ismertetett hangzó-összevonásait is *saṃprasāraṇa*ának

nevezhetnénk. Csak azokra az összevonásokra térünk ki, amelyek a páli nyelv-tanulás szempontjából fontosak. A *saṃprasāraṇa* jelensége korlátozottan, nem minden egyes szóban érvényesül! (Lásd még: *A magánhangzók fokozása!*)

ya → *i, ī*

va → *u, ū*

Például:

√*ya-j*, *ya-jati* (áldozik) → *i-jyati* → *i-jjati* (pass sg 3.) – áldozva van

vi + *ati praepositiók* → *v-ya-ti* → *v-ī-ti* (vīti)

√*va-c*, *vatti* (beszél, mond) → *u-tta* (ppp) – mondott

5. Magánhangzó beékelődése mássalhangzók közé (*svarabhakti*)

Noha nyelvtenunkban nem célunk, hogy a páli nyelvet nyelvtörténeti fejlődésében, az óinddellal való összehasonlító módszerrel ismertessük, a hangtani jellegzetességek áttekintésekor néhány hivatkozás elkerülhetetlennek tűnik, és a legszükségesebb összehasonlítások a páli hangfejlődés menchanizmusát is könnyebben érthetővé teszik.

A páli nyelvben általános tendencia a mássalhangzó-csoportok leegyszerűsödése. A páli kerüli a nehezen ejthető mássalhangzó torlódásokat, ezeknek a kiejtését hasonulással, mássalhangzó kieséssel és a szanszkrit nyelven *svarabhakti*-nak nevezett hangtani jelenséggel könnyíti meg.

A *svarabhakti* (magánhangzó beékelődése két mássalhangzó közé) kizárólag abban az esetben érvényesül, ha az adott mássalhangzó-csoport félmagánhangzót (*y, r, l, v*) vagy nazálist tartalmaz. Szó elején ritkábban, szó belsejében meglehetősen gyakran fordul elő. A magánhangzóval el nem különített, eredeti mássalhangzó-csoportok ismerete elsődlegesen azért fontos a páli nyelven tanuló számára, mivel a verselő páliban ezekkel a *svarabhakti*-magánhangzót mellőző alakokkal is találkozhatunk. Például skr.: *sū-ry-a* → páli: *su-riy-a* (m) – nap = *su-ry-a* (versben!) A *svarabhakti* a névszó- és igeragozás során is megfigyelhető!

A *svarabhakti* magánhangzója csak rövid *i, a, u* lehet. Ezek közül leggyakrabban a rövid *i* jelenik meg ilyen ejtéskönnyítő szerepben. Az *u* magánhangzó általában *m* és *v* hangok elé ékelődik be, az *a* magánhangzó pedig általában akkor, ha hangkörnyezete *a, ā* magánhangzókat tartalmaz.

mássalhangzó + ejtéskönnyítő *i* + *y/r/l*/nazális (*m* kivételével)

skr: *kṛyate* → *karyati* → páli: *kar-i-yati* (pass sg 3.) – „csinálva van”

skr: *kleśa* → páli: *k-i-lesa* (m) – szenvedély, szenv

skr: *jyā* → páli: *j-i-yā* (f) – íjhúr

skr: *vajra* → páli: *vaj-i-ra* (m/n) – mennykő; gyémánt

skr: *hlāda* → páli: **h-i-lāda** (m) – öröm

skr: *sneha* → páli: **s-i-neha/sneha** (m) – szeretet, vonzalom

skr: *ṭṛṣṇā* → páli: **tas-i-ṇā** (f) (a *taṇhā* szó mellett) – szomj

skr: *rājñā* → páli: **rāj-i-nā** (m sg I; a hasonulással létrejött *raññā* mellett) – királlyal

mássalhangzó + ejtéskönnyítő u + v/m/ṇ

skr: *dve* → páli: **d-u-ve/dve** (számnév) – kettő

skr: *tvam* → páli: **t-u-vam/tvam** (pron) – te

skr: *smarati* → páli: **s-u-marati** (ps sg 3.) – emlékszik

skr: *prāpnoti* → páli: **pāp-u-ṇāti** (ps sg 3.) – szerez, elnyer

skr: *śaknoti* → páli: **sakk-u-ṇāti** (ps sg 3.) – képes, tud

a ejtéskönnyítő a/ā hangzós környezetben

skr: *ratna* → páli: **rat-a-na** (n) – drágakő

skr: *plavati* → páli: **p-a-lavati** (ps sg 3.) (a *p-i-lavati* szó mellett) – úszik

6. A magánhangzók fokozása

A magánhangzók fokozása (ami a német nyelvben előforduló *ablauthoz* hasonlítható) a szóképzés és ragozás egyik nélkülözhetetlen eleme. A páli szavak legtöbbje – ugyanúgy, mint a szanszkrit nyelvben – egyszótagú igegyökökre vezethető vissza. Noha az igegyökök csupán a grammatikusok által elvonatkoztatott alakok, és a tényleges nyelvhasználatban nem jelennek meg, rendkívül hasznosak és sokatmondóak. A gyökökkel az ind grammatikusok a szavak és fogalmak egyre terebélyesebb fájának a gyökereit igyekeztek feltárni, a sokasodó nyelvi jelenségek közös valóságalapjait akarták rögzíteni. Minden egyes igegyök egyszótagú szó, és elenyésző kivétellel a leggyengébb fokozatú magánhangzót tartalmazza.

A visszavezetés alapján feltárt gyökökből („gyökerekből”) a megfelelő toldalékokkal (képzőkkel, jelekkel, ragokkal) származtatható a szókészlet legnagyobb része. Az általában gyenge (*a-vuddhika*) magánhangzót tartalmazó gyökökből képezhető szavakban – az adott szó nyelvtani kategóriájával összhangban – a gyök magánhangzója háromféle módon lehet jelen: (1.) változatlanul, azaz *gyenge* (*a-vuddhika*) formában, (2.) közepesen megerősödve, azaz *normál* (*guṇa*) fokozatban, valamint (3.) *erős* (*vuddhi*) alakban.

Noha a *guṇa* szónak számtalan jelentése van, és nem lehet tudni, hogy ebben a kontextusban melyik jelentésében értelmezendő, annyi biztos, hogy az ind grammatikusok számára a magánhangzók ama fokozatát, stádiumát jelentette, amely – mint szokványos megjelenési formájuk –, alapul szolgált úgy a gyökere-

ik, mint a további fejleményeik megállapításához. Az alábbi táblázatban sötétített cellákkal emeltük ki azokat a magánhangzó-változásokat, amelyek a páli nyelv leggyakoribb és leglényegesebb sajátosságai.

<i>avuddhika</i> – gyenge fok („gyökér”)	<i>guṇa</i> fok („normál fok”)	<i>vuddhi</i> – erős fok („fejlemény”)
a	← a →	ā
i, ī	← e ; (mgh előtt) ay →	e ; (mgh előtt) āy
u, ū	← o ; (mgh előtt) av →	o ; (mgh előtt) āv
a	← am →	ām

an → a/n*	← an →	ān
ar → a, i, u, ir, ur	← ar →	ār
ya → i, yi	← ya →	yā
va → u, vu	← va →	vā

Megjegyzés: A két-morás gyökök nem fokozhatók! A magánhangzók fokozása ritkábban nemcsak a gyök-szótagokban, hanem a gyökökből származtatott tövekben, ragozás során is érvényesül. Például: *satthar* (m); *guṇa* fok → *satthāraṃ* (sg Ac); *vuddhi* fok → *satthu* (sg D, G); *gyenge* fok – tanítómester.

*Az *an* szótag *a* magánhangzója gyenge fokozatban az *-an* tövűek ragozása során teljesen el is tűnhet, és helyette az *n* hang marad meg. Például: *rājan* (m; *guṇa* fok) → *raññā* ← *rājñā*; (sg I, G; *gyenge* fok) – király.

Azokban a gyökökben, amelyek *ya*, *va* szótagot tartalmaznak, gyenge fokozatban a ragozás során a szanszkrithoz hasonló *saṃprasāraṇa* (összevonás) érvényesül: *ya* → *i*, (*yi*), illetve *va* → *u*, (*vu*).

Néhány példa a magánhangzók fokozására:

gyenge fok	guṇa fok	vuddhi fok
√ <i>pat</i> , <i>patita</i> (ppp) esett, hullt	<i>patati</i> (ps sg 3.) esik, hull	<i>pātetī</i> (caus sg 3.) leejt
√ <i>nī</i> , <i>nīta</i> (ppp) vezetett	<i>ṇayati/ṇeti</i> (ps sg 3.) vezet	<i>nāyaka</i> (m) vezető
√ <i>su</i> , <i>suta</i> (ppp) hallott	<i>soṭum</i> (inf) hallani <i>saṇāyā/soṭabba</i> (ger) hallandó, meghallgatandó	<i>sāveti</i> (caus sg 3.) hallattat, mond, kijelent
√ <i>gam</i> , <i>gata</i> (ppp) ment, bejárt	<i>gaṃissati</i> (fut sg 3.) menni fog	<i>gāmeti</i> (caus sg 3.) meneszt, küld
√ <i>man</i> , <i>mata</i> (ppp) gondolt, vélt	<i>mantum</i> (inf) gondolni, vélni	<i>māneti</i> (caus sg 3.) „nagyot gondol”, becsül
√ <i>mar</i> , <i>mata</i> (ppp) meghalt	<i>marati</i> (ps sg 3.) meghal	<i>māreti</i> (caus sg 3.) megöl
√ <i>yaj</i> → <i>ijjati</i> (pass sg 3.) áldozva van	<i>yajati</i> (ps sg 3.) áldoz	<i>yājeti</i> (caus sg 3.) áldoztat
√ <i>vac</i> → <i>utta</i> , <i>vutta</i> (ppp) mondott	<i>vattum</i> (inf) mondani	<i>vāceti</i> (caus sg 3.) beszéltet, tanít

A MÁSSALHANGZÓK HANGTANI SAJÁTOSSÁGAI

1. Az óind egyszerű mássalhangzók páli megfelelői

Noha a páli nyelv az óind egyszerű mássalhangzókat többnyire megőrizte, a régi mássalhangzók megtartása mellett egyes egyszerű mássalhangzók hangtani változáson mentek át. Ezek a változások elsősorban a két magánhangzó között álló szóbelseji mássalhangzók esetében történtek meg, ám akadnak olyanok is, amelyek a szókezdő mássalhangzókat érintették. Az új, páli mássalhangzók vagy a későbbi páli szövegekre jellemzőek, vagy a régi mássalhangzókkal párhuzamosan, azokkal egyenértékűekként voltak használatban. Az alábbi táblázat összefoglalva mutatja a legfontosabb hangváltozásokat, illetve a párhuzamosan használt mássalhangzókat.

	*óind →		páli példák
zöngés aspiráltak	*gh → h *dh → dh, h *bh → bh, h	*laghu → *rudhira → *dadhāti → *bhavati → *-bhis →	lahu (adj) – könnyű rudhira/ruhira (n) – vér dadhāti/dahāti (ps sg 3.) – helyez bhavati/hoti (ps sg 3.) – van -bhi/-hi (pl I, Ab esetrag)
zöngés cerebrálisok	*ḍ → ḷ *ḍh → ḷh	*ṣoḍaśa → *mūḍha →	soḷasa (számnév) – 16 mūḷha (ppp) – zavarodott
dentálisok	*t → t, ṭ *th → th, ṭh *d → d, ḍ *n → n, ṇ	*prati- → *prṭhvī → *dahati → *śvan →	pati-/paṭi- (praepositio) pathavi/paṭhavi (f) – föld dahati/ḍahati (ps sg 3.) – ég suvāna/suvāṇa (m) – kutya
félhangzók	*r → r, l	*lohita →	lohita/rohita (adj) – vörös

A táblázat csupán a leglényegesebb mássalhangzó-változásokat foglalja magában! A szórványosabban előforduló hangváltozások közül is azokat a mássalhangzó cseréket érdemes megjegyezni, amelyek egymás mellett, párhuzamosan használt szóalakokat eredményeztek. Például:

1. zöngétlen–zöngés csere (például: $t \rightarrow d$; $th \rightarrow dh$; $p \rightarrow v$)
2. zöngés–zöngétlen csere (például: $g \rightarrow k$; $gh \rightarrow kh$; $d \rightarrow t$; $dh \rightarrow th$; $b/v \rightarrow p$)
3. szókezdő hehezetlen zárhang hehezetesre cserélése (például: $k \rightarrow kh$; $p \rightarrow ph$)
4. hehezetes zárhang hehezetlenre cserélése (például: $jh \rightarrow j$; $th \rightarrow t$)
5. $d - r$ csere; főleg a $-dasa$ (tíz), $-disa/-dikkha$ (valamihez hasonló) utótagú összetételekben
6. $j - y$ csere

2. Cerebralizáció

Szabály szerint a dentális n cerebrális $ṇ$ hanggá válik, ha előtte r félhangzó áll. Amikor egy páli szóban anélkül jelenik meg a cerebrális $ṇ$, hogy előtte r hang állna, akkor a cerebralizáció azt jelzi, hogy az adott szó óind megfelelőjében volt eredetileg r vagy szonáns r .

A cerebralizáció a páli nyelvben azonban nem érvényesül következetesen: van, amikor nem tartják be a cerebralizációt, és van, amikor a dentális, illetve cerebrális változatokat párhuzamosan használják. Az is gyakran megесik, hogy egy mássalhangzó akkor is cerebralizálódik, amikor az a szabály szerint indokolatlan.

3. Metatézis (hangátvetés)

1. Főleg a szó belseji **r** hang hajlamos metatézisen átesni, azaz a rákövetkező másik mássalhangzóval felcserélődni. A páli legtöbbször egymás mellett, párhuzamosan használja a felcserélt és fel nem cserélt mássalhangzós alakokat. Például:
 - \sqrt{kar} , *ka-riy-ati* (metatézis nélkül)/*ka-yir-ati* (metatézissel) (pass sg 3.) – „csinálva van”
 - *pari-upa- $\sqrt{ās}$* , **pa-riy-upa-āsati* → *pa-yir-upa-āsati* (metatézis nélkül) = *payirupāsati* (metatézissel) (ps sg 3.) – „szorosan körbeül valakit”, tisztelettel övez, szolgálatára áll
 - *accha-riy-a* (metatézis nélkül)/**accha-yir-a* (metatézissel) → *acchera* (*ayi* → *e*) (adj) – csodálatos, rendkívüli
2. Gyakori a metatézis a következő mássalhangzó-csoportokban:

sm → **mh**

hṇ → **ṇh**

hn → **nh**

hy → **yh**

hv → **vh**

- Az **sm** → **mh** metatézis és párhuzamos használatuk a névmási ragozásban a legszembetűnőbb. Például:
-*smā* = -*mhā* (sg Ab) és a -*smim* = *mhi* (sg L) esetragok, amelyeket a névszók a névmási ragozásból vettek át.
A „mi” személyes névmás ragozása során: *asme* = *amhe* (minket); *asmākaṃ* = *amhākaṃ* (nekünk; a mi...)
- \sqrt{gah} , *gah* + **ṇā** + *ti* → *gaṇhāti* (ps sg 3.) – megragad
- *cihana* (*h* és *n* között svarabhakti magánhangzó) = *cinha* (n) – jel
- A **hy** → **yh** csere és a két alak párhuzamos használata a *passivum*, *gerundivum* és az *absolutivum* képzése során fordul elő leggyakrabban. Például:
 \sqrt{sah} , *sahati* – elvisel, képes; *sah* + *ya* → *sahya* = *sayha* (ger); – elviselhető, megtehető
ā- \sqrt{ruh} , *āruhati* – felmegy, felszáll; *āruh* + *ya* → *āruyha* (*abs*); – felszállván
- A **hv** → **vh** metatézis a *bahu* (= sok) előtagú szóösszetételekben gyakori.
Például:
bahu + *udaka* (n) – víz → *bahvudaka* → *bavhodaka* – bővizű
bahu + *ābādha* (m) – betegség → *bahvābādha* → *bavhābādha* – sok betegséggel bíró

HANGKAPCSOLATOK (SANDHI)

Mássalhangzó + mássalhangzó, külső és belső sandhik

A közvetlenül egymásra következő mássalhangzók megfelelő hasonuláson átesve kapcsolódnak egymáshoz. A mássalhangzók egymáshoz hasonulása a *sandhi* (kapcsolódás, összetalálkozás) szabályok körébe sorolható, noha a páli nyelvtanok többnyire külön tárgyalják azt. A sandhi szabályokat többféle szempontból lehet osztályozni. Ezek egyike a *külső*, illetve *belső sandhik* megkülönböztetése.

- A külső sandhi szabályok a mondatban és a szóösszetételekben lévő szavak kezdő, illetve végső hangjainak a találkozásakor történő változásokra vonatkoznak.
- A belső sandhik azokat a szó belseji hangváltozásokat jelentik, amelyek az ige- és névszók, képzők, ragok, jelek összetalálkozásakor zajlanak le.

Az alábbiakban a mássalhangzó + mássalhangzó találkozásakor létrejövő hasonulásokat táblázatokban összefoglalva, leegyszerűsítve ismertetjük, a hangképzés helye szerinti hasonulásfajtákat nem különböztetjük meg. Mivel a páli nyelvben abszolút szóvégen csupán magánhangzók vagy *niggahīta m*-mel nazalizált magánhangzók állhatnak, ezért a mássalhangzó + mássalhangzó hasonulások leg többje *belső sandhi*.

A mássalhangzó-kapcsolódások áttekintését az igen egyszerű mássalhangzó + mássalhangzó *külső sandhikkal* kezdjük. Ide tartoznak: (1.) a praefixumok (igekötők és egyéb ragozhatatlan partikulák) és a hozzájuk kapcsolódó igék, névszók hangjainak a hasonulása, (2.) nagyon kevés szóösszetétel, amelynek belső tagja (például: *tad*, *khud*, *parisad*, *vāk* stb) az összetételben a régi, mássalhangzós tövével jelenik meg, valamint (3.) a szóvégi *niggahīta* nazális + mássalhangzó találkozása.

A praefixumok közé sorolható igekötők közül csupán kettő végződik mássalhangzóval: az *ud/ut* (fel), *nir/nis* (el, ki). A *saṃ* (együtt, össze) igekötőt külön, a *niggahīta sandhinál* tárgyaljuk, mivel a *niggahīta m* eredetileg csupán az előtte álló magánhangzót (*a*, *i*, *u*) nazalizálja, és a külső sandhiban is másképp viselkedik, mint a többi mássalhangzó. A szanszkrittal való megfeleltetés alapján az *ud*- és *nir*- változatok a zöngés hanggal kezdődő igék és névszók elé járulnak, az *ut*- és *nis*- pedig a zöngétlennel kezdődőek elé, ez a különbség azonban a páli nyelvben a hasonulások következtében nem vehető észre.

A külső és a belső *sandhik* között nagy az átfedés. A táblázatokban felsorolt mássalhangzó + mássalhangzó külső *sandhikkal* általában megegyeznek a belsők.

Ha eltérés mutatkozik, akkor az adott táblázat alatt jelezzük azt. Általánosságban kijelenthetjük, hogy a mássalhangzó + mássalhangzó külső sandhik visszafelé ható teljes hasonulások.

1. d + mássalhangzó (külső és belső sandhi)

Találkozásukkor a mássalhangzó hat visszafelé: magához hasonlóvá teszi az előtte álló **d** hangot, és így megduplázódik.

$d + k \rightarrow kk$	$tad + kara \rightarrow takkara$	azt csináló
$d + kh \rightarrow kkh$	$ud + khipati \rightarrow ukkhipati$	felemel
$d + g \rightarrow gg$	$ud + gacchati \rightarrow uggacchati$	felemelkedik
$d + gh \rightarrow ggh$	$ud + ghoṣeti \rightarrow uggghoṣeti$	kihirdet
$d + c \rightarrow cc$	$ud + cāra \rightarrow uccāra$ (m)	ürülék
$d + ch \rightarrow cch$	$ud + cheda \rightarrow uccheda$ (m)	megsemmisülés
$d + j \rightarrow jj$	$ud + jalati \rightarrow ujjalati$	fellobban
$d + jh \rightarrow jjh$	$ud + jhāyati \rightarrow ujjjhāyati$	elég
$d + ṭh \rightarrow ṭṭh$	$ud + ṭhāna \rightarrow uṭṭhāna$ (n)	felemelkedés; eredet
$d + ḍ \rightarrow ḍḍ$	$ud + ḍahati \rightarrow uḍḍahati$	eléget, felemészt
$d + ṇ \rightarrow ṇṇ$	$ud + ṇamati \rightarrow uṇṇamati$	öntelt
$d + t \rightarrow tt$	$ud + tarati \rightarrow uttarati$	kijön (vízből)
$d + dh \rightarrow ddh$	$ud + dharati \rightarrow uddharati$	felemel, elvesz
$d + n \rightarrow nn$	$ud + nadati \rightarrow unnadati$	felüvölt, ordít
$d + p \rightarrow pp$	$ud + pajjati \rightarrow uppajjati$	felmerül, létrejön
$d + ph \rightarrow pph$	$ud + phāleti \rightarrow upphāleti$	felvág, felhasít
$d + b \rightarrow bb$	$ud + bandhati \rightarrow ubbandhati$	felköt, fellógat
$d + bh \rightarrow bbh$	$ud + bhava \rightarrow ubbhava$ (m)	keletkezés, születés
$d + m \rightarrow mm$	$tad + maya \rightarrow tammaya$ (adj)	abból álló
$d + y \rightarrow yy^*$	$ud + yojeti \rightarrow uyyyojeti$	elbocsájt
$d + l \rightarrow ll$	$ud + lumpati \rightarrow ullumpati$	felkarol, segít
$d + v \rightarrow bb^*$	$tad + viparīta \rightarrow tabbiparīta$ (adj)	avval ellentétes
$d + s \rightarrow ss^*$	$ud + sahati \rightarrow ussahati$	képes, alkalmas

***Eltérések:**

1. *Belső sandhinál:* a gyökvégi *d* a rákövetkező *y* félhangzóval kettős *jj*-ben olvad össze! Például: $\sqrt{vad} + ya + ti \rightarrow vajjati$ (pass sg 3.) – szól, hallatszik.

2. *d* + *v* találkozásakor először a *v* félhangzó labiális zárhanggá, *b*-vé válik, majd ezután történik meg a hasonulás.

3. *Belső sandhinál:* gyökvégi *d* a rákövetkező *s* hanggal kettős *cch*-ban, vagy kettős *jj*-ben olvad össze. Például: $\sqrt{chid}, a\text{-}ched + si \rightarrow accheccchi$ vagy *acchejji* (aor) – elvágta.

2. r + mássalhangzó (külső és belső sandhi)

A mássalhangzó hat visszafelé: magához hasonlóvá teszi az előtte álló *r* hangot, és ezáltal megduplázódik.

$r + g \rightarrow gg$	$nir + gah\bar{ita} \rightarrow niggah\bar{ita}$ (ppp)	megfőkezett
$r + gh \rightarrow ggh$	$nir + ghosa \rightarrow nigghosa$ (m)	kihirdetés, kijelentés...
$r + j \rightarrow jj$	$nir + jareti \rightarrow nijjareti$	megsemmisít
$r + jh \rightarrow jjh$	$nir + jh\bar{a}yati \rightarrow nijjh\bar{a}yati$	meditál
$r + t \rightarrow tt^*$	$kar + tabba \rightarrow kattabba$ (ger)	megteendő
$r + d \rightarrow dd$	$nir + d\bar{a}yati \rightarrow ni\dd{d}\bar{a}yati$	kigyomlál
$r + d \rightarrow dd$	$nir + disati \rightarrow niddisati$	kimutat, megmagyaráz
$r + dh \rightarrow ddh$	$nir + dhana \rightarrow niddhana$ (adj)	vagyontalan, szegény
$r + n \rightarrow nn/\text{ṇṇ}$	$nir + naya \rightarrow ninnaya/nin\text{ṇ}aya$ (m)	bizonyosság
$r + bh \rightarrow bbh$	$nir + bhaya \rightarrow nibbhaya$ (adj)	félelem nélküli
$r + m \rightarrow mm$	$dhar + ma \rightarrow dhamma$ (m)	dhamma
$r + y \rightarrow yy^*$	$nir + y\bar{a}ti \rightarrow niyy\bar{a}ti$	kimegy
$r + l \rightarrow ll$	$nir + lobha \rightarrow nillobha$	mohóságtól mentes
$r + v \rightarrow bb^*$	$nir + v\bar{a}na \rightarrow nibb\bar{a}na$ (n)	nibbána

***Eltérések:**

1. *Belső sandhinál:* az *ar* + *t* találkozásakor többféle hasonulás történhet. A megduplázott *tt* helyett – a két-morás szabállyal összhangban – az előtte álló *a* hosszú *ā* magánhangzóvá nyúlhat, és így csak egyetlen *t* hang marad. Az *r* + *t* találkozásakor ppp-ben az *r* az *a* magánhangzó megnyúlása nélkül esik ki.

$ar + t \rightarrow tt$	$\sqrt{kar + tabba} \rightarrow kattabba$ (ger)	megteendő
$ar + t \rightarrow \bar{a}t$	$\sqrt{kar + tabba} \rightarrow k\bar{a}tabba$ (ger)	megteendő
$ar + t \rightarrow at$	$\sqrt{kar + ta} \rightarrow kata$ (ppp)	megtett

2. *Belső sandhi* esetén, azaz szó belsejében, a gyökből való képzés során az $r + y$ *svarabhakti* *i* magánhangzóval is összekapcsolódhat, sőt metatézisen is áteshetnek.

$r + y \rightarrow yy$	$\sqrt{kar + ya} \rightarrow kayya$ (ger)	megteendő
$r + y \rightarrow riy$	$\sqrt{kar + ya + ti} \rightarrow kariyati$ (pass sg 3.)	csinálva van
$r + y \rightarrow yir$	$\sqrt{kar + ya + ti} \rightarrow kayirati$ (pass sg 3.)	csinálva van

3. Az *r*-végű praefixum + *y*, *v* találkozásakor a félhangzók megduplázódása helyett az *r* előtt álló magánhangzó is megnyúlhat. Ha $r + r$ vagy h találkozik, ki-zárólag a magánhangzó nyúlás történik meg.

$r + y \rightarrow yy$	$nir + y\bar{a}nika$ $\rightarrow niyy\bar{a}nika$ (adj)	kivezető stb.
$r + y \rightarrow$ hosszú mgh + <i>y</i>	$nir + y\bar{a}nika$ $\rightarrow n\bar{i}y\bar{a}nika$ (adj)	kivezető stb.
$r + v \rightarrow bb$	$nir + ve\bar{t}heti$ $\rightarrow nibbe\bar{t}heti$	kifejt
$r + v \rightarrow$ hosszú mgh + <i>v</i>	$nir + va\bar{ra}ṇa$ $\rightarrow n\bar{i}va\bar{ra}ṇa$ (n)	akadály
$r + r \rightarrow$ hosszú mgh + <i>r</i>	$nir + ra\bar{s}a$ $\rightarrow n\bar{i}ra\bar{s}a$ (adj)	íztelen
$r + h \rightarrow$ hosszú mgh + <i>h</i>	$nir + ha\bar{r}ati$ $\rightarrow n\bar{i}ha\bar{r}ati$	elűz, kiűz

3. s + mássalhangzó (külső és belső sandhi)

A mássalhangzó hat visszafelé: magához hasonlóvá teszi az előtte álló *s* hangot, és így megduplázódik.

$s + k \rightarrow kk$	$dus + \textbf{kata} \rightarrow \textbf{dukkata}$ (n)	véség
$s + kh \rightarrow kkh$	$nis + \textbf{khamati} \rightarrow \textbf{nikkhamati}$	elhagyja otthonát
$s + c \rightarrow cc$	$nis + \textbf{cala} \rightarrow \textbf{niccala}$ (adj)	mozdulatlan
$s + ch \rightarrow cch$	$nis + \textbf{chaya} \rightarrow \textbf{nicchaya}$ (m)	döntés
$s + \textbf{th} \rightarrow \textbf{tth}$	$nis + \textbf{thāna} \rightarrow \textbf{nittthāna}$ (n)	véghezvitel
$s + t \rightarrow tt, \textbf{tth}^*$	$nis + \textbf{taṇhā} \rightarrow \textbf{nitttaṇha}$ (adj)	vágytalan
$s + p \rightarrow pp$	$nis + \textbf{papañca} \rightarrow \textbf{nippapañca}$ (adj)	sokféleség nélküli
$s + ph \rightarrow \textbf{pph}$	$nis + \textbf{phala} \rightarrow \textbf{nippphala}$ (adj)	gyümölcstelen
$s + s \rightarrow \textbf{ss}^*$	$nis + \textbf{sarati} \rightarrow \textbf{nissarati}$	megszabadul

*Eltérések:

1. *Belső sandhinál*: az $s + t$ gyökből való képzés során, szó belsejében \textbf{tth} hangban olvad össze. Például: $\sqrt{\text{has}}, \text{has} + \textbf{ta} \rightarrow \textbf{hatttha}$ (ppp) – nevetett

2. *Belső sandhi*: az $s + s$ szó belsejében \textbf{cch} -ban olvad össze. Például: $\sqrt{\text{ghas}}, \text{ji-ghas-sa-ti} \rightarrow \textbf{jighacchati}$ (des) – enni vágyik, éhes

Mássalhangzó + mássalhangzó belső sandhik

A szó belsejében, a két mássalhangzó összetalálkozásakor lejátszódó hasonulások közül elsősorban azokkal foglalkozunk, amelyeknek az ismerete a különféle igealakok képzéséhez elengedhetetlenül szükséges. Ezek a hasonulások természetesen nem csak az igeragozás során történnek meg.

- *mássalhangzó + y*: -ya töképzős igék és származékaik; -ya képzős passivum; -ya képzős gerundivum; -ya képzős absolutivum
- *mássalhangzó + t*: -ta képzős participium perfectum passivi (ppp); -tum képzős infinitivus; -tabba képzős gerundivum; -tvā képzős absolutivum
- *mássalhangzó + n*: -na képzős participium perfectum passivi (ppp); -no és -nā töképzős igék és származékaik
- *mássalhangzó + s*: -ssa képzős futurum; -sa képzős desiderativum;

1. mássalhangzó + y (belső sandhi)

Mássalhangzó + y belső sandhi esetén az előre ható hasonulásnak van meghatározó szerepe, annak ellenére, hogy többször oda–vissza ható hasonulás is lejátszik. A y félhangzó palatalizálja az előtte álló dentális zárhangokat (t, th, d, dh), valamint a dentális és cerebrális nazálist ($n, ṇ$), és ő maga is az ily módon létrejött palatális hanggá válik.

$t + y \rightarrow cc$	$j\dot{a}tiy\bar{a} \rightarrow jaty\bar{a} \rightarrow jacc\bar{a}$ (f sg I)	születésénél fogva
$th + y \rightarrow cch$	$\sqrt{kath} \rightarrow kath + ya + ti \rightarrow kacchati$ (pass sg 3.)	mondva van
$d + y \rightarrow jj$	$ud - \sqrt{pad} + ya + ti \rightarrow uppajjati$ (ps sg 3.)	létrejön
$dh + y \rightarrow jjh$	$\sqrt{budh} + ya + ti \rightarrow bujjhati$ (pass sg 3.)	feébred
$\dot{n} + y \rightarrow \ddot{n}\ddot{n}$	$abhi - \sqrt{khan} + ya \rightarrow abhikkha\ddot{n}\ddot{n}a$ (abs)	kiásván
$n + y \rightarrow \ddot{n}\ddot{n}$	$\sqrt{han} + ya + ti \rightarrow ha\ddot{n}\ddot{n}ati$ (pass sg 3)	megöletik

Ha $h + y$ találkozik, hasonulás nem történik, de legtöbbször metatézissel yh jön létre. Amikor $v + y$ találkozik, a zöngés, labiális félhangzó v zöngés, labiális zárhanggá (b) válik, a y hang pedig ehhez a b hanghoz hasonul.

$h + y \rightarrow yh$	$\sqrt{gah} + ya \rightarrow gayha$ (abs)	megragadván
$h + y \rightarrow yy^*$	$\sqrt{leh} + ya \rightarrow leyya$ (ger)	nyalandó
$v + y \rightarrow bb$	$div + ya \rightarrow dibba$ (adj)	mennyei stb.

A *-gal jelölt hasonulás nagyon ritka.

A többi mássalhangzó + y találkozásakor az adott mássalhangzó elenyésző kivétellel előre hat az y félhangzóra, és így az y teljes hasonulással az előtte álló mássalhangzóvá válik.

veláris + y	palatális + y	cerebrális + y	labiális + y
$k + y \rightarrow kk$	$c + y \rightarrow cc$	–	$p + y \rightarrow pp$
$kh + y \rightarrow kkh$	$ch + y \rightarrow cch$	–	–
$g + y \rightarrow gg$	$j + y \rightarrow jj$	$\dot{d} + y \rightarrow \dot{d}\dot{d}$	–
$gh + y \rightarrow ggh$	$jh + y \rightarrow jjh$	$\dot{d}h + y \rightarrow \dot{d}\dot{d}h$	$bh + y \rightarrow bbh$
			$m + y \rightarrow mm$

félhang + y	sziszegő + y
$r + y \rightarrow yy, riy, yir, r, y$	$s + y \rightarrow ss$
$l + y \rightarrow ll$	

Megjegyzés: A páli meglehetősen rugalmas nyelv; a táblázatokban ismertetett hasonulások olykor nem érvényesülnek. Azokban az esetekben, amikor a mássalhangzó és a rákövetkező y hang változatlan marad, *svarabhakti* *i* magánhangzó is betoldódhat az adott mássalhangzó és az y félhangzó közé. Például:

kalyāṇa = *kallāṇa* (adj) – jó, üdvös; erényes stb.

pathavyā = *puthuvīyā* (f sg G) – a földnek...

nadiyā = *nadyā* = *najjā* (f sg I – L) – a folyóval stb.

ālasya = *ālasīya* = *ālassa* (n) – renyheség

√*jīr* + *ya* + *ti* = *jīyyati/jīyati* (pass sg 3.) – öregszik, romlik

2. Mássalhangzó + t (belső sandhi)

$k + t \rightarrow tt$	√ <i>sak</i> + <i>ta</i> → <i>satta</i> (ppp)	képes volt
$c + t \rightarrow tt$ (<i>kk</i>)*	√ <i>muc</i> + <i>ta</i> → <i>mutta</i> (ppp)	megszabadult
$j + t \rightarrow tt$ (<i>ṭṭh</i> , <i>gg</i>)	√ <i>bhuj</i> + <i>ta</i> → <i>bhutta</i> (ppp)	elfogyasztott
$d + t \rightarrow tt$	√ <i>chid</i> + <i>tum</i> → <i>chettum</i> (inf)	vágni
$p + t \rightarrow tt$	√ <i>tap</i> + <i>ta</i> → <i>tatta</i> (ppp)	égett
$r + t \rightarrow tt$ (<i>t</i>)*	√ <i>kar</i> + <i>tabba</i> → <i>kattabba</i> (ger)	teendő

$ch + t \rightarrow ṭṭh$	√ <i>pucch</i> + <i>ta</i> → <i>puṭṭha</i> (ppp)	kérdezett
$j + t \rightarrow ṭṭh$ (<i>tt</i>)	√ <i>yaj</i> + <i>ta</i> → <i>yīṭṭha</i> (ppp)	áldozott
$s + t \rightarrow ṭṭh$ (<i>tth</i> , <i>tt</i>)*	√ <i>tus</i> + <i>ta</i> → <i>tuṭṭha</i> (ppp)	elégedett

$dh + t \rightarrow ddh$ (<i>lh</i>)*	√ <i>rudh</i> + <i>ta</i> → <i>ruddha</i> (ppp)	akadályozott
$bh + t \rightarrow ddh$	√ <i>labh</i> + <i>tum</i> → <i>laddhum</i> (inf)	szerezni
$h + t \rightarrow ḷh$ (<i>ddh</i> , <i>ḍh</i>)*	√ <i>muh</i> + <i>ta</i> → <i>mūḷha</i> (ppp)	zavarodott
$m + t \rightarrow nt$	√ <i>gam</i> + <i>tvā</i> → <i>gantvā</i> (abs)	menvén

*Eltérések:

1. A *c* + *t* nagyon ritkán hosszú *kk* hangban olvad össze. Például:

√*pac* + *ta* → *pakka* (ppp) – főzött

2. Az *ar* + *t* találkozásakor többféle hasonulás történhet. A megduplázott *tt* helyett – a két-morás szabállyal összhangban – az előtte álló *a* hosszú *ā* magánhangzóvá nyúlhat, és így csak egyetlen *t* hang marad. Az *r* + *t* találkozásakor ppp-ben az *r* az *a* magánhangzó megnyúlása nélkül esik ki.

$ar + t \rightarrow tt$	√ <i>kar</i> + <i>tabba</i> → <i>kattabba</i> (ger)	megteendő
$ar + t \rightarrow āt$	√ <i>kar</i> + <i>tabba</i> → <i>kātabba</i> (ger)	megteendő
$ar + t \rightarrow at$	√ <i>kar</i> + <i>ta</i> → <i>kata</i> (ppp)	megtett

3. Az **s + t** hangkapcsolat ritkábban dentális **tt̪h**, **tt** hangban olvad össze, sőt elvétele az is előfordul, hogy egyáltalán nem történik hasonulás. Például:

√*vas* + *ta* → *vut̪tha* (ppp) – lakott, élt

√*ghas* + *ta* → *-ghasta* (ppp) – megevett

√*tas* + *ta* → *-tatta* (ppp) – reszketett, félt

4. A **dh + t** → **lh** hasonulás ritkábban fordul elő. Például:

√*rudh* + *ta* → *rū̃lha* (ppp) – akadályozott

5. A **h + t** → **ddh** hangváltozás kevésbé gyakori, a **h + t** → **dh** pedig nagyon ritkán fordul elő. Például:

√*muh* + *ta* → *muddha* (ppp) – zavarodott

√*lih* + *tum* → *leḍhum* (inf) – nyalni

3. Mássalhangzó + n/ṇ belső sandhi

Mielőtt rátérnénk a mássalhangzó + **n** találkozásokor lejátszódó hasonulásokra, érdemes felelevenítenünk az **n** hangra vonatkozó cerebralizációs jelenséget. Szabály szerint a dentális **n** cerebrális **ṇ** hanggá válik, ha előtte cerebrális **r** félhangzó áll. Amikor egy páli szóban anélkül jelenik meg a cerebrális **ṇ**, hogy előtte **r** hang állna, akkor a cerebralizáció azt jelzi, hogy az adott szó óind megfelelőjében volt eredetileg **r** vagy szonáns **r̥**. (Lásd: *Hangtan, Cerebralizáció!*) Például:

skr: *pra-√āp-ṇo-ti* → pali: *pap-ṇo-ti* → *pāp-u-ṇoti* (ps sg 3.) – szerez, elér

√*jar, jīrati*; *jar* + *na* → *jīṇṇa* (ppp) – megöregedett

skr: *gr̥hṇāti* → pali: *√gah, gaṇhāti* (ps sg 3.) – megragad

1. Az adott mássalhangzó előre hat az **n** hangra, és így az **n** teljes hasonulással az előtte álló mássalhangzóra válik.

$k + n$ (<i>ṇ</i>) → <i>kk</i>	√ <i>sak</i> + <i>no</i> + <i>ti</i> → <i>sakkoti</i>	tud, képes
$g + n$ (<i>ṇ</i>) → <i>gg</i>	√ <i>lag</i> + <i>na</i> → <i>lagga</i> (ppp)	függő, lógó
$j + n$ (<i>ṇ</i>) → <i>gg*</i>	√ <i>bhaj</i> + <i>na</i> → <i>bhagga</i> (ppp)	széttört
$p + n$ (<i>ṇ</i>) → <i>pp</i>	<i>pa-√āp</i> + <i>ṇo</i> + <i>ti</i> → <i>pappoti</i>	szerez, elér

* **Aj + n** → **gg** hasonulások során a **j** mássalhangzó **g** hangként viselkedik. (A *bhagga* szanszkrit megfelelője: *bhagna*.)

2. Az **n** hang egyrészt visszafelé hat az előtte álló mássalhangzóra: nazalizálja azt. Az ily módon létrejött hosszú nazális képzéshelye szerint az előtte álló mássalhang-

zó képzéshelyéhez igazodik: dentális mássalhangzó (*d*) után dentális (*nn*), cerebrális hang (*r*) után cerebrális (*ṇṇ*), palatális mássalhangzó (*j*) után palatális nazális (*ññ*) jön létre.

$d + n \rightarrow nn$	$\sqrt{chad} + na \rightarrow channa$ (ppp)	betakart
$d + ṇ \rightarrow ṇṇ$	$\sqrt{rud} + ṇa \rightarrow ruṇṇa$ (ppp)	zokogott
$r + n \rightarrow ṇṇ$	$\sqrt{tar} + ṇa \rightarrow tiṇṇa$ (ppp)	átkelt
$j + n \rightarrow ññ$	$\sqrt{rāj} + n + ā \rightarrow rājñā \rightarrow raññā$ (m sg I)	királlyal

3. Nem hasonulás, hanem metatézis történik:

$h + ṇ \rightarrow ṇh$	$\sqrt{gah} + ṇā + ti \rightarrow gaṇhāti$ (ps sg 3.)	megragad
------------------------	---	----------

4. Mássalhangzó + s belső sandhi

$t + s \rightarrow cch$	$\sqrt{cit}; ti + kit + sa + ti \rightarrow tikicchati$ (des sg 3.)	gyógyít
$d + s \rightarrow cch$	$\sqrt{chid} + ssa + ti \rightarrow checchati$ (fut sg 3.)	vágni fog
$p + s \rightarrow cch$	$ji + \sqrt{gup} + sa-ti \rightarrow jigucchati$ (des sg 3.)	undorodik
$bh + s \rightarrow cch$	$\sqrt{labh} + ssa + ti \rightarrow lacchati$ (fut sg 3.)	el fogja érni
$s + s \rightarrow cch$ (<i>kkh</i>)	$ji + \sqrt{ghas} + sa + ti \rightarrow jighacchati$ (des sg 3.)	éhes
$k + s \rightarrow kkh, kh$	$\sqrt{sak} + sa + ti \rightarrow sakkhati$ (fut sg 3.)	képes lesz
$c + s \rightarrow kkh$	$\sqrt{vac} + sa + ti \rightarrow vakkhati$ (fut sg 3.)	mondani fog
$j + s \rightarrow kkh, kh$	$\sqrt{bhuj} + sa + ti \rightarrow bhokkhati$ (fut sg 3.)	enni fog
$s + s \rightarrow kkh$ (<i>cch</i>)	$\sqrt{das} + si \rightarrow dakghi$ (aor sg 3.)	látott

Magánhangzót tartalmazó külső sandhik:

- Magánhangzó + magánhangzó külső sandhi (magánhangzó-sandhi)
- Magánhangzó + mássalhangzó külső sandhi (vegyes sandhi)
- Niggahīta m + magánhangzó/mássalhangzó (niggahīta sandhi)

Mivel a páli nyelvben elenyésző kivétellel szó végén csak magánhangzó vagy *niggahīta* nazális állhat, ezért a külső sandhik alapvetően a szavak végső magánhangzója és a rákövetkező magán- és mássalhangzók találkozásakor lezajló hangváltozásokra vonatkoznak. (Mássalhangzóra végződik a szó például: (1.) amikor

a szóvégi *niggahīta m* a rákövetkező hanghoz hasonlóan *a megfelelő nazálissá* vagy *d* hanggá válik, (2.) néhány névmás és határozószó, (3.) néhány, csak szóösszetételben megjelenő igekötő és régi mássalhangzós tövű névszó. Lásd: *Mássalhangzó + mássalhangzó külső sandhi!*) A magánhangzót tartalmazó külső sandhik nagy változatosságot mutatnak, ugyanazon hangkapcsolatok esetében többféle hangváltozás is történhet.

Magánhangzó + magánhangzó külső sandhi

Véghangzó magánhangzó és rákövetkező magánhangzó összetalálkozása esetén négy jellegzetes nyelvi jelenség figyelhető meg:

- Gyakran semmilyen hangváltozás nem történik.
- A szóvégi magánhangzó a rákövetkező magánhangzóval meghatározott módon egybeolvadhat.
- Vagy a szóvégi, vagy a rákövetkező szókezdő magánhangzó esik ki. A magánhangzó kiesés (1.) egyáltalán nics jelölve, (2.) *avaggaha* (') jelöli a magánhangzó kiesést, (3.) a szókezdő magánhangzó megnyúlása jelzi, hogy kiesett a szóvégi magánhangzó; a szóvégi magánhangzó megnyúlása jelzi, hogy kiesett a szókezdő magánhangzó.
- A szóvégi magánhangzók – *a*, *ā* kivételével – a megfelelő félhangzókká válhatnak.

1. Azonos magánhangzók egybeolvadása vagy a véghangzó magánhangzó kiesése

Az azonos képzéshelyű magánhangzók általában hosszú magánhangzóban olvadnak egybe. A szóvégi magánhangzók azonban az egybeolvadás helyett ki is eshetnek. Kiesésüket *avaggaha* (') jelöli.

$a + a \rightarrow \bar{a}$ vagy 'a	$i + i \rightarrow \bar{i}$ vagy 'i	$u + u \rightarrow \bar{u}$ vagy 'u
$a + \bar{a} \rightarrow \bar{a}$	$i + \bar{i} \rightarrow \bar{i}$	$u + \bar{u} \rightarrow \bar{u}$
$\bar{a} + a \rightarrow \bar{a}$ vagy 'a	$\bar{i} + i \rightarrow \bar{i}$	$\bar{u} + u \rightarrow \bar{u}$
$\bar{a} + \bar{a} \rightarrow \bar{a}$	$\bar{i} + \bar{i} \rightarrow \bar{i}$	$\bar{u} + \bar{u} \rightarrow \bar{u}$

Például:

<i>tatra ayam</i> → <i>yassa atthāya</i> →	<i>tatrāyam</i> (<i>a + a</i>) <i>yass'atthāya</i> (<i>a + a</i>)	ott ő... ami végett
---	--	------------------------

<i>gacchati + iti</i> → <i>cattāri imāni</i> →	<i>gacchatīti</i> (<i>i + i</i>) <i>cattār'imāni</i> (<i>i + i</i>)	„megy”... ez a négy...
<i>bahu + udika</i> → <i>pañcasu upādāna-</i> <i>kkhandhesu</i> →	<i>bahūdika</i> (<i>u + u</i>) <i>pañcas'upādāna-</i> <i>kkhandhesu</i> (<i>u + u</i>)	bővizű a megragadás öt halmazában

2. Rövid a és hosszú ā összetetalálkozása más magánhangzókkal

A rövid, illetve hosszú *a*, *ā* és más képzéshelyű magánhangzók (*i*, *ī*, *u*, *ū*, *e*, *o*) összetetalálkozásakor a következő hangtani jelenségek történhetnek:

- A szóvégi *a*, *ā* magánhangzók a maguktól különböző képzéshelyű *i*, *ī*, *e* magánhangzókkal *e* diphtongusban, az *u*, *ū*, *o* hangokkal pedig *o* diphtongusban olvadhatnak össze.
- A szókezdő *i*, *ī*, *u*, *ū*, *e*, *o* magánhangzók változatlanul megmaradhatnak, a szóvégi *a*, *ā* pedig kiesik. Az *a*, *ā* kiesését szóösszetételben legtöbbször nem jelzi semmi, a mondatban viszont általában *avaggaha* (') jelöli.
- A szóvégi *a*, *ā* kiesését a szókezdő rövid *i*, *u* magánhangzó megnyúlása (*ī*, *ū*) is jelölheti. A megnyúlás mellett – ha nem szóösszetételről van szó – esetenként még egy *avaggaha* is előfordulhat.

a + i → *e* vagy 'i vagy *i* vagy *ī* vagy 'ī

ā + i → *e* vagy 'i vagy *i* vagy *ī* vagy 'ī

a + ī → *e* vagy 'ī vagy *ī*

ā + ī → *e* vagy 'ī vagy *ī*

a + e → *e* vagy 'e

ā + e → *e* vagy 'e

a + o → *o* vagy 'o

ā + o → *o* vagy 'o

a + u → *o* vagy 'u vagy *u* vagy *ū* vagy 'ū

ā + u → *o* vagy 'u vagy *u* vagy *ū* vagy 'ū

a + ū → *o* vagy 'ū vagy *ū*

ā + ū → *o* vagy 'ū vagy *ū*

Például:

<i>upa + ikkhati</i> →	<i>upekkhati</i> (<i>a + i</i>)	elfogulatlanul lát
<i>satta imāni</i> →	<i>satt'imāni</i> (<i>a + i</i>)	ez a hét...

<i>rāja + itthīsu</i> →	<i>rājittthisu</i> (<i>a + i</i>)	a királylányok között
<i>mahā + isi</i> →	<i>mahesi</i> (<i>ā + i</i>)	a nagy látnok
<i>mahā + inda</i> →	<i>mahinda</i> (<i>ā + i</i>)	a nagy Indra
<i>seyyathā + idaṃ</i> →	<i>seyyathīdaṃ</i> (<i>ā + i</i>)	nevezetesen, azaz
<i>eka + eka</i> →	<i>ekeka</i> (<i>a + e</i>)	egyenként, külön-külön
<i>mūlena ekaṃ</i> →	<i>mūlen' ekaṃ</i> (<i>a + e</i>)	egyét gyökerestül
<i>canda + udaya</i> →	<i>candodaya</i> (<i>a + u</i>)	a hold feljövetele
<i>bodhisattassa upaṭṭhāka</i> →	<i>bodhisattass'upaṭṭhāka</i> (<i>a + u</i>)	a bódhiszatta kísérője/ kiszolgálója
<i>idha upapanna</i> →	<i>idh'ūpapanno</i> (<i>a + u</i>)	itt újraszületve
<i>mahā + ogha</i> →	<i>mahogha</i> (<i>ā + o</i>)	nagy ár, áradat

Eltérések:

1. Az **iti** particula a rövid magánhangzók után elveszti kezdő **i** magánhangzóját, és a rövid magánhangzó megnyúlik. Így: *a + iti* → *ā ti*, *āti lokassa iti* → *lokassāti/lokassā ti* – „a világnak”...
2. Rövid **a** után a szókezdő rövid **i** olykor eltűnik. Így: *a + i* → *a'*
pana + ime → *pana 'me* – de ezek

3. Rövid és hosszú **i**, **ī**, **u**, **ū** összetetalálkozása más magánhangzókkal

Amikor a szóvégi rövid és hosszú **i**, **ī**, **u**, **ū** magánhangzókra más képzéshelyű magánhangzók következnek, az alábbi hangváltozások történhetnek meg:

1. A rövid **i**, **u** a saját képzéshelye szerinti félhangzóvá válhat: **i** → **y**; **u** → **v**.
Például: *vi + ākata* → *vyākata* (*i + ā*); *manussesu + etaṃ* → *manussesvetam* (*u + e*)
A félhangzóvá alakulás egyéb hangtani következményekkel is járhat:

- 1.1. A rákövetkező magánhangzó megnyúlhat

Például: *brahmāyu ahaṃ* → *brahmāyvāhaṃ* (*u + a*)

- 1.2. A félhangzó **y** az előtte álló mássalhangzóval hasonuláson eshet át. Ez a hasonulás főleg az olyan igekötőkben és egyéb ragozhatatlan particulákban történik meg, amelyek véghangzó magánhangzója **i**, és az **i** előtt dentális, labiális zárhang, vagy **l** áll (*ati*-, *iti*-, *pati*-, *yadi*-, *adhi*-, *api*-, *abhi*-, *pali* és egyebek). A **t**, **d**, **dh**, **p**, **bh**, **l** + **y** hasonulások a Mássalhangzó + **y** belső sandhi részben ismertetett hasonulásokkal egyeznek meg. (Lásd ott!) Például:

- *ati + eti* → *aty + eti* → *acc + eti* → *acceti* (*ty + e*) – *túljut, felülmúl*
- *iti āha* → *ity āha* → *icc āha* (*ty + ā*) – *ezt mondta*
- *pati + ud + gacchati* → *paty + uggacchati* → *pacc + uggacchati* → *paccug-gacchati* (*ty + u*) – *elmegy, elindul*
- *yadi evaṃ* → *yady evaṃ* → *yajj evaṃ* → *yajjevam* (*dy + e*) – *ha így*

- *adhi* + *ā* + *ropeti* → *adhy* + *ā* + *ropeti* → *ajjh* + *ā* + *ropeti* → *ajjhāropeti* (*dhy* + *ā*) – ráarak, rátesz
- *api ekacce* → *apy ekacce* → *app ekacce* (*py* + *e*) – egyesek pedig
- *abhi okāse* → *abhy okāse* → *abbhokāse* (*bhy* + *o*) – a szabad ég alatt, a szabadban
- *pali* (= *pari*) *aṅka* → *paly aṅka* → *pallaṅka* (*ly* + *a*) – ülőhely, trónus, ágy stb.

Összefoglalva:

szóvégi <i>i</i> + szókezdő <i>mgh</i>	→ szóvégi <i>y</i> + szókezdő <i>mgh</i> (ami megnyúlhat)
szóvégi <i>ti</i> + szókezdő <i>mgh</i>	→ szóvégi <i>cc</i> + szókezdő <i>mgh</i>
szóvégi <i>di</i> + szókezdő <i>mgh</i>	→ szóvégi <i>jj</i> + szókezdő <i>mgh</i>
szóvégi <i>dhi</i> + szókezdő <i>mgh</i>	→ szóvégi <i>jjh</i> + szókezdő <i>mgh</i>
szóvégi <i>pi</i> + szókezdő <i>mgh</i>	→ szóvégi <i>pp</i> + szókezdő <i>mgh</i>
szóvégi <i>bhi</i> + szókezdő <i>mgh</i>	→ szóvégi <i>bbh</i> + szókezdő <i>mgh</i>
szóvégi <i>li</i> + szókezdő <i>mgh</i>	→ szóvégi <i>ll</i> + szókezdő <i>mgh</i>
szóvégi <i>u</i> + szókezdő <i>mgh</i>	→ szóvégi <i>v</i> + szókezdő <i>mgh</i> (ami megnyúlhat)

2. A szóvégi *i*, *u*, (ritka) *ī*, *ū* más képzéshelyű magánhangzók előtt kieshetnek. Kiesésük vagy (1.) egyáltalán nincs jelölve, vagy (2.) *avaggaha* (') jelöli, vagy (3.) a rákövetkező szókezdő magánhangzó megnyúlása a kiesés utóhatása. Például:

- *cakkhu* + *āyatana* → *cakkhāyatana* (*u* + *ā*) – a szem, mint érzékelés-forrás
- *karomi ahaṃ* → *karom' ahaṃ* (*i* + *a*) – én csinálom
- *idāni ahaṃ* → *idān' āhaṃ* (*i* + *a*) – most én
- *bhikkhunī* + *upassaya* → *bhikkhunūpassaya* (*ī* + *u*) – a szerzetesnők lakhelye

Összefoglalva:

szóvégi <i>i</i> , <i>ī</i> , <i>u</i> , <i>ū</i> + szókezdő <i>mgh</i> →	szóvégi ' + szókezdő <i>mgh</i> (ami megnyúlhat)
szóvégi <i>i</i> , <i>ī</i> , <i>u</i> , <i>ū</i> + szókezdő <i>mgh</i> →	csak szókezdő <i>mgh</i> (ami megnyúlhat)

3. Néha nem a szóvégi *i*, *u* hangok, hanem a rákövetkező szókezdő magánhangzó esik ki. A magánhangzó kiesés utóhatásaként a szóvégi magánhangzó ekkor is megnyúlhat. Például:

- *vi* + *ati* + *nāmeti* → *vī* + *ti* + *nāmeti* → *vītināmeti* (*i* + *a*) – eltölt (időt)
- *vijju* *iva* → *vijjū* *va* → *vijjūva* (*u* + *i*) → mint a villám
- *cakkhu* *indriya* → *cakkhu* *ndriya* → *cakkhundriya* (*u* + *i*) – a látóérzék

Összefoglalva:

szóvégi i + szókezdő mg h →	csak szóvégi i (ami megnyúlhat)
szóvégi u + szókezdő mg h →	→ csak szóvégi u (ami megnyúlhat)

4. Szóösszetételben a szóvégi **i**, **ī** és a rákövetkező magánhangzó közé **y**, szóvégi **u**, **ū** és a rákövetkező magánhangzó közé pedig **v** hiátustöltő félhangzó ékelődhet be. Például:

- *pari* + *esati* → *pariyesati* (*i* + *e*) – keres, kutat
- *bhikkhu* + *āsane* → *bhikkhuvāsane* (*u* + *ā*) – a kolduló barát ülésén
- *du* + *aṅgika* → *duvaṅgika* (*u* + *a*) – kétrészes

Összefoglalva:

szóvégi i , ī + szókezdő mg h →	szóvégi iy + szókezdő mg h
szóvégi u , ū + szókezdő mg h →	szóvégi uv + szókezdő mg h

5. Számos igeikötő **i** hangra végződik, amelyekre magánhangzóval kezdődő igeik, avagy újabb, második igeikötők következhetnek. Az igeikötők jelentése csak hozzávetőlegesen határozható meg, a kettős igeikötők pontos magyar megfelelőjének a megadása pedig szinte lehetetlen. A legfontosabb, **i** magánhangzóra végződő igeikötők megjelenési formái magánhangzók előtt a következők:

<i>ati</i> →	<i>acc</i>	túl, túlságosan; túl, át, el, tova
<i>ati-ā</i> →	<i>accā</i>	
<i>adhi</i> →	<i>ajjh</i>	fölkelt, fölé, felül; rá, oda
<i>adhi-ava</i> →	<i>ajjho</i>	
<i>adhi-ā</i> →	<i>ajjhā</i>	
<i>anu</i> →	<i>anv</i>	után, nyomában; mentén, végig
<i>anu-ava</i> →	<i>anvava</i>	
<i>anu-ā</i> →	<i>anvā</i>	
<i>abhi</i> →	<i>abbh</i>	oda, neki, felé, szembe, irányában
<i>abhi-ava/-o</i> →	<i>abbho</i>	
<i>abhi-ud</i> →	<i>abbhud</i>	
<i>pati</i> →	<i>pacc</i>	felé, neki; ellen, vissza
<i>pati-anu</i> → <i>pati-ava</i>	<i>paccanu,</i>	
→ <i>pati-ā</i> →	<i>paccava paccā</i>	

<i>pari</i> →	<i>pariy, payir; pall</i>	körbe, körül, körös-körül, teljesen
<i>pari-ava</i> →	<i>pariyo</i>	
<i>pari-ā</i> → <i>pari-ud</i> →	<i>pariyā</i>	
<i>pari-upa</i> →	<i>pariyud, payirud, payirupa</i>	
<i>vi</i> →	<i>vy, viy, v, by</i>	el, ki, szét
<i>vi- ati</i> →	<i>vīti</i>	
<i>vi-apa</i> →	<i>vyapa, vapa</i>	
<i>vi-ava</i> →	<i>vo</i>	
<i>vi-ā</i> →	<i>vyā, byā, viyā</i>	
<i>vi-ud</i> →	<i>vud</i>	
<i>vi-upa</i> →	<i>vūpa, vupa</i>	

4. Szóvégi *e, o* összetalálkozása más magánhangzókkal

Ha a szóvégi *e, o* diphtongusokra más képzéshelyű magánhangzó következik, összefoglalva az alábbi hangváltozások történhetnek:

szóvégi <i>e, o</i> + szókezdő <i>mgh</i> →	szóvégi <i>e, o</i> + szókezdő '
szóvégi <i>e, o</i> + szókezdő <i>mgh</i> →	szóvégi ' + szókezdő <i>mgh</i> (ami megnyúlhat)
szóvégi <i>e</i> + szókezdő <i>mgh</i> →	szóvégi <i>y</i> + szókezdő <i>mgh</i> (ami megnyúlhat)
szóvégi <i>o</i> + szókezdő <i>mgh</i> →	szóvégi <i>v</i> + szókezdő <i>mgh</i> (ami megnyúlhat)

1. Ha a véghangzó *o*, általában a rákövetkező magánhangzó esik ki. Véghangzó *e* után a rákövetkező magánhangzó ritkábban esik ki. Például:

- *cattāro ime* → *cattāro 'me* (*o + i*) – ez a négy...
- *yo aham* → *yo 'ham* (*o + a*) – én
- *te ime* → *te 'me* (*e + i*) – ezek
- *sace ajja* → *sace 'jja* (*e + a*) – ha ma...

2. A véghangzó *e* gyakran, az *o* ritkábban kieshet. Az *o* általában akkor esik ki, ha utána hosszú magánhangzó vagy zárt szótagban álló rövid magánhangzó következik. A kiesés hatására a rákövetkező rövid magánhangzó megnyúlik, ha nyílt szótagban áll. A megnyúlt rövid *a* előtt olykor előfordul, hogy az *e* hang kiesését nem jelzi *avaggaha*. Például:

- *sace aham* → *sac'āham* (*e + a*) – *ha én*
- *yo aham* → *y'āham* (*o + a*) – *én*
- *sace ayaṃ* → *sac'āyaṃ* (*e + a*) – *ha ez...*
- *kuto ettha* → *kut'ettha* (*o + e*) – „itt mitől...”
- *tayo assu* → *tay'assu* (*o + a*) – *legyen három...*

3. Az **e** magánhangzóra végződő egyszótagú névmásokban (**te, me, ke, ye**), és olykor más **e** végű szavakban is, az **e** magánhangzó a rákövetkező **a** hang előtt y félhangzóvá válhat. A rákövetkező nyílt szótagban álló rövid **a** mindig megnyúlik. Előfordul, hogy a két-morás szabályt megszegve, még a zárt szótagban álló rövid **a** is megnyúlik. Például:

- *te aham* → *tyāham* (*te + a*) – *őket én...*
- *me ayaṃ* → *myāyaṃ* (*me + a*) – *általam ez...*
- *ye assa* → *yyāssa* (*ye + a*) – *akik ennek...*

4. Az **o** magánhangzóra végződő névmásokban (**so, yo, ko**), a **kho** (nos, biz') particulában, és a **-to** képzős határozó-, illetve kérdőszavakban (**ito, kuto, yato, tato**) az **o** magánhangzó v félhangzóvá válhat. A rákövetkező, nyílt szótagban álló rövid **a**, a két-morás szabálynak megfelelően általában megnyúlik. A két-morás szabály azonban nincs mindig betartva. Például:

- *yo assa* → *yvāssa* (*yo + a*) – *aki ennek...*
- *kho assa* → *khvāssa* (*kho + a*) – „biz' ennek...”
- *ko attho* → *kvattho* (*ko + a*) – *mi az értelme...*
- *so ayaṃ* → *svāyaṃ* (*so + a*) – *ez a ...*

5. Magánhangzó + magánhangzó hangváltozás nélkül

1. Gyakran megesik, hogy a fentebb felsorolt hangváltozásokat nem érvényesítik. Például:

- *sattāhassa accayena* (*a + a*) – *hét nap elteltével*
- *bahuannapāna* (*u + a*) – *sok étel és ital*

2. A szóvégi rövid **i, u** változatlan marad magánhangzóval kezdődő **igék előtt**. Például:

- *satthu adāsi* (*u + a*) – *a mester adott...*
- *gāthāhi adhi-a-bhāsi* → *gāthāhi ajjhabhāsi* (*i + a*) – *gáthákban szólt*

3. Szóvégi magánhangzó változatlan maradhat vocativusban, vagy ha hosszú, és nem szóösszetétel tagja. Például:

- *Bhagavā uṭṭhāya āsanā* → *Bhagavā uṭṭhāyāsanā* – *A Magasztos felkelvén helyéről...*

4. A magánhangzós végű, ragozhatatlan particulákra (kivéve: a praeposíciókra) következő magánhangzók változatlanok maradnak. Ezek közül a legfontosabbak:

atha, atho, adho, are, iva, eva, kacci, kira, kho, khalu, ca, ce, tathā, tāva, tu, nanu, nāma, nūna, pana, yathā, yāva, yeva, va, re, hi stb.

6. Magánhangzó + hiátustöltő hang + magánhangzó

A szóvégi magánhangzó és a rákövetkező magánhangzó összekapcsolódásának egy másik módja, hogy a változatlan magánhangzók közé hiátustöltő mássalhangzó vagy félhangzó ékelődik be.

A hiátustöltő hangok a következők: ***t, d, n, m, y, r, l, v, h***

1. A magánhangzók összekapcsolására használt hangok közül a ***d, r, l*** betoldása számos esetben nyelvtörténetileg indokolt, mivel az adott szavak óind megfelelője eredetileg ezekre a mássalhangzókra végződött. Az eredeti, szóvégi ***d, r*** legtöbbször a névmásokban, határozószavakban jelenik meg, de olykor előfordulnak ragozott alakokban is. A félhangzó ***l*** az óind ***ḍ*** páli megfelelője. Például:

<i>d</i>	<i>eta avoca</i> → <i>eta-d avoca</i> →	<i>etad avoca</i>	ezt mondta
<i>d</i>	<i>yāva eva</i> → <i>yāva-d eva</i> →	<i>yāvad eva</i>	ameddig csak
<i>d</i>	<i>ahu eva</i> → <i>ahu-d-eva</i> →	<i>ahudeva</i>	volt biza...
<i>r</i>	<i>pātu ahosi</i> → <i>pātu-r ahosi</i> →	<i>pātur ahosi</i>	megjelent
<i>r</i>	<i>raṃsi iva</i> → <i>raṃsi-r iva</i> →	<i>raṃsir iva</i>	mint fénysugár
<i>l</i>	<i>cha ete</i> → <i>cha-l-ete</i> →	<i>chaḷete</i>	ez a hat
<i>l</i>	<i>cha āyatana</i> → <i>cha-l-āyatana</i> →	<i>chaḷāyatana</i>	a hat érzékforrás

2. Az óind mássalhangzókra visszavezethető hiátustöltő hangok mellett a páli nyelvben új, önálló alakok is kialakultak. Például:

<i>t</i>	<i>ajja agge</i> → <i>ajja-t-agge</i> →	<i>ajjatagge</i>	mától fogva
<i>t</i>	<i>yasmā iha</i> → <i>yasmā-t iha</i> →	<i>yasmātiha</i>	mivel itt
<i>d</i>	<i>bahu eva</i> → <i>bahu-d-eva</i> →	<i>bahudeva</i>	bizony sok
<i>d</i>	<i>sa attho</i> → <i>sa-d-attho</i> →	<i>sadattho</i>	saját cél
<i>d</i>	<i>rāja-isi</i> → <i>rāja-d-isi</i> →	<i>rājadisi</i>	a király és a látnok
<i>n</i>	<i>ito āyati</i> → <i>ito-n-āyati</i> →	<i>itonāyati</i>	innen jön
<i>m</i>	<i>idha āhu</i> → <i>idha-m-āhu</i> →	<i>idhamāhu</i>	erre mondták
<i>m</i>	<i>puna ahaṃ</i> → <i>puna-m-ahaṃ</i>	<i>punamaham</i>	később én

<i>y</i>	<i>na idam</i> → <i>na-y-idam</i> →	<i>nayidam</i>	ez nem...
<i>y</i>	<i>na idha</i> → <i>na-y-idha</i> →	<i>nayidha</i>	itt nem...
<i>y</i>	<i>mā evaṃ</i> → <i>mā-y-evaṃ</i> →	<i>māyevaṃ</i>	ezt/így ne...
<i>r</i>	<i>dhi atthu</i> → <i>dhi-r-atthu</i> →	<i>dhiratthu</i>	szégyen legyen...
<i>v</i>	<i>ti-aṅgiko</i> → <i>ti-v-aṅgiko</i> →	<i>tivaṅgiko</i>	háromrészes
<i>v</i>	<i>bhū-ādayo</i> → <i>bhū-v-ādayo</i> →	<i>bhūvādayo</i>	a föld és a többi
<i>h*</i>	<i>na eva</i> → <i>na-h-eva</i> →	<i>naheva</i>	bizony nem...
<i>h*</i>	<i>su uṭṭhita</i> → <i>su-h-uṭṭhita</i> →	<i>suhuṭṭhita</i>	tisztán elöttűnt

* A *h* hang hiátustöltő mivolta nem bizonyos. Meglehet, hogy a *hi* nyomatékosító szócska *i* véghangzót elvesztett formája.

7. Magánhangzó + mássalhangzó (külső, vegyes sandhi)

A vegyes sandhi hangváltozásai elsősorban a szóvégi magánhangzó vagy a rákövetkező szókezdő mássalhangzó nyúlását, illetve rövidülését foglalják magukban.

1. A szóvégi magánhangzó a rákövetkező mássalhangzó előtt metrikai okból hosszúvá, illetve rövidvé válhat aszerint, hogy az adott versmérték egy-vagy két-morás szótagot követel-e meg. Például:

- *yiṭṭhaṃ vā hutam vā loke* → *yiṭṭhaṃ va hutam va loke* (*vā helyett va*) – *a világban a felajánlás vagy áldozat...*
- *evaṃ gāme muni care* → *evaṃ gāme munī care* (*muni helyett munī*) – *Így járjon el a faluban a bölcs...*

2. A szóvégi magánhangzó után következő mássalhangzó megnyúlásának legtöbbször nyelvtörténeti okai vannak, noha vannak olyan esetek is, amelyek a páli nyelvnek az óindtól független, egyedi sajátosságai. A páli nyelv – mint már említettük – a különböző képzéshelyű mássalhangzó-torlódások feloldására törekedett. Ez a jelenség nemcsak a szavak belsejében, hanem szó elején is érvényesült. Az eredeti óind, különböző képzéshelyű mássalhangzó-kapcsolatok a páli szókezdetekben vagy egyetlen mássalhangzóvá váltak, vagy ejtéskönnyítő magánhangzó közébekeklődésével maradtak meg. (Az óind mássalhangzó-csoportok páli megfelelőit nem ismertetjük. Lásd ehhez A. Fahs: 1985, 30–36. oldal!)

A páli nyelvben a magánhangzóra következő szókezdő mássalhangzó megnyúlása legtöbbször azt jelzi, hogy az adott páli mássalhangzó az óindban eredetileg valamilyen mássalhangzó-kapcsolat volt. Az óind mássalhangzó-kapcsolatoknak

a hosszú mássalhangzóval való visszaadása elsősorban a kéttagú szóösszetételekben és a ragozhatatlan particulákra, praeposíciókra következő szókezdetekben valósul meg. Ezekben az esetekben a mássalhangzó kezdetű szavak oly szoros egységet alkotnak az előttük álló szavakkal, hogy önállóságuk elhalványul, és így a szókezdő egyszerű mássalhangzó követelményének már nem kell eleget tenniük. Például:

önállóan: óind két msh → páli egy msh	particulához vagy összetétel első tagjához szorosan kapcsolódva: hosszú msh
skr: <i>pramāda</i> → páli: <i>pamāda</i> (m) könnyelműség; lustaság	<i>idha + pamāda</i> → <i>idhappamādo</i> (sg N) itt/e világon a könnyelműség
skr: <i>priya</i> → páli: <i>piya</i> (adj) kedves, kellemes	<i>a + piya</i> → <i>appiya</i> (adj) kellemetlen
skr: <i>kṣipati</i> → páli: <i>khipati</i> (ps sg 3.) dob, hajít	<i>ni + khipati</i> → <i>nikkhipati</i> (ps sg 3.) ledob, lehajít
skr: <i>kṛamati</i> → páli: <i>kamati</i> (ps sg 3.) lépked, sétál, megy	<i>pa + kamati</i> → <i>pakkamati</i> (ps sg 3.) elmege, eltávozik
skr: <i>sthāna</i> → páli: <i>thāna</i> (n) hely, állás	<i>upa + thāna</i> (n) kiszolgálás, szolgálatra állás
skr: <i>jñāna</i> → páli: <i>ñāṇa</i> (n) tudás	<i>vi + ñāṇa</i> → <i>viññāna</i> (n) tudatosság
skr: <i>śruta</i> → páli: <i>suta</i> (ppp) hallott	<i>bahu + suta</i> → <i>bahussuta</i> (ppp) sokat hallott, tanult

A szókezdő mássalhangzó ilyen, nyelvtörténetileg megalapozott megnyújtásához gyakran folyamodnak metrikus okokból a versekben. Például: *yatra thitam* helyett *yatra tthitam* (ahol állt...) és hasonlóok.

3. Amikor az előzőek értelmében a szókezdő mássalhangzó megnyúlik, az előtte álló hosszú magánhangzó (*ā*, *ī*, *ū*) megrövidül, mivel a két-morás szabály szerint két mássalhangzó nem állhat hosszú magánhangzó után. (Lásd: *Két-morás szabály*!) Kivételek azonban természetesen ebben az esetben is akadnak. Például:

skr: $\sqrt{khyā}$	páli: → \bar{a} - $\sqrt{khā}$, \bar{a} + $kkhāti$ → $akkkhāti$ (ps sg 3.)	– elmond; tanít
skr: $\sqrt{jñā}$	páli: → \bar{a} - $\sqrt{ñā}$, \bar{a} + $ññātar$ → $aññātar$ (m)	– megismerő
skr: $\sqrt{śvas}$	páli: → \bar{a} - $\sqrt{śas}$, \bar{a} + $śsasati$ → $assasati$ (ps sg 3.)	– belélegzik
skr: <i>kṣaya</i>	páli: → <i>taṇhā</i> + <i>kkhaya</i> → <i>taṇhakkhaya</i> (m)	– a szomj szün

Niggahīta sandhi

A *niggahīta m̐* magán- és mássalhangzók előtt is (a félhangzó *l* kivételével) változatlan maradhat. Abszolút szóvégen csak *m̐* állhat, ilyenkor tehát a labiális *m* is *niggahīta m̐*-nek számít.

Niggahīta m̐ + mássalhangzó

1. A *niggahīta m̐* a rákövetkező zárhangok és nazálisok képzéshelye szerinti nazálissá válhat. Az ötféle képzéshelynek megfelelően ötféle (gutturális, palatális, cerebrális, dentális, labiális) nazálisként jelenhet meg.

<i>m̐ + k, kh, g, gh*</i>	→	<i>ṅk, ṅkh, ṅg, ṅgh</i> – gutturálisok
<i>m̐ + c, ch, j, jh, ñ</i>	→	<i>ñc, ñch, ñj, ñjh, ññ</i> – palatálisok
<i>m̐ + ṭ, ṭh, ḍ, ḍh*</i>	→	<i>ṇṭ, ṇṭh, ṇḍ, ṇḍh</i> – cerebrálisok
<i>m̐ + t, th, d, dh, n</i>	→	<i>nt, nth, nd, ndh, nn</i> – dentálisok
<i>m̐ + p, ph, b, bh, m</i>	→	<i>mp, mph, mb, mbh, mm</i> – labiálisok

* Veláris és cerebrális nazálissal (*ṅ*, *ṇ*) kezdődő szavak nincsenek. A veláris zárhangok előtt álló veláris, avagy *niggahīta* nazálist latin átírásban gyakran csak egyszerű *n* betűvel jelölik, mivel ilyen helyzetben természetesen gutturálisnak ejtjük azt. (Erre példa a magyar *ing* szó nazálásának ejtése.)

Példák:

• <i>evaṁ kho</i>	= <i>evaṅkho</i> (adv)	éppígy
<i>saṁ-gāyati</i>	= <i>saṅ-gāyati</i> (ps sg 3.)	énekel, kántál
• <i>saṁ-jāti</i>	= <i>saṅ-jāti</i> (f)	születés, eredet
<i>saṁ-cetanā</i>	= <i>saṅ-cetanā</i> (f)	gondolat, szándék...
<i>buddhaṁ ca</i>	= <i>buddhaṅca</i> (m sg Ac)	és a Buddhát
<i>taṁ ñāṇaṁ</i>	= <i>taṅṇāṇaṁ</i> (n)	az a tudás
• <i>taṁ ṭhāṇaṁ</i>	= <i>taṅṭhāṇaṁ</i> (n)	az a hely
• <i>ahaṁ te</i>	= <i>ahante</i>	én neked
<i>saṁ-nipāta</i>	= <i>sannipāta</i> (m)	összejövetel
• <i>saṁ-bodhi</i>	= <i>sambodhi</i> (f)	megvilágosodás
<i>saṁ-muti</i>	= <i>sammuti</i> (f)	konvenció

2. A fennmaradó mássalhangzók közül a *niggahīta m̐* hasonulhat még a *y*, *h* hangokhoz, az *l* félhangzó előtt pedig kötelezően *l* hanggá válik. Az *r*, *s*, *v* hangok előtt megmarad eredeti formájában; csupán néhány olyan szó van, amelyben *r* előtt a *niggahīta m̐*-mel nazalizált *a (am̐)* hosszú *ā* magánhangzová is válhat. Például: *saṁrāga* = *sārāga* (m.) – vágyakozás.

$m̐ + y \rightarrow \tilde{ny}$	$sa\tilde{m}-yama = sa\tilde{n}\tilde{n}ama$ (m)	önmegtartóztatás
$m̐ + h \rightarrow \tilde{nh}$	$eva\tilde{m} hi kho = eva\tilde{n} hi kho$ (adv)	éppen így
$m̐ + l \rightarrow ll$	$sa\tilde{m}-lakkhaṇā \rightarrow sallakkhaṇā$ (f)	megfontolás...

Niggahīta m̐ + magánhangzó

Magánhangzók előtt a *niggahīta* nazális labiális *m̐* mássalhangzová válhat. Az *m̐* mássalhangzóra cserélésének különösen a verselő páliban van jelentősége, hiszen az *m̐* mássalhangzóval az *am̐*, *im̐*, *um̐* hosszú nazalizált magánhangzók helyett rövid magánhangzót, illetve szótagot lehet nyerni. (Lásd: *Hangtan, A két-morás szabály*!) A *niggahīta* a rákövetkező *e* diphtongus előtt hosszú *ññ* is lehet.

$m̐ + mgh \rightarrow m + mgh$	$ta\tilde{m} attha\tilde{m} = tam attha\tilde{m}$	azt a célt stb.
$m̐ + e \rightarrow m + e; \tilde{n}\tilde{n}e$	$ta\tilde{m} eva = tam eva = ta\tilde{n}\tilde{n}eva$	az maga...

A niggahīta m̐ kiesése

1. A szóvégi *niggahītá*val nazalizált magánhangzók (*am̐*, *im̐*, *um̐*) és a rákövetkező szókezdő magánhangzók találkozásakor az *a*, *i*, *u* + magánhangzó *sandhinál* ismertetett hangváltozások játszódhatnak le akkor, amikor a *niggahīta* kiesik. (1.) hosszú magánhangzóban való egybeolvadás, (2.) a véghangzó nazalizált magánhangzók kiesése, (3.) a rákövetkező rövid magánhangzók pótló nyúlása. (Lásd: *Magánhangzó + magánhangzó külső sandhi*!)

$am̐/im̐/um̐ + \text{szókezdő } a/i/u$	\rightarrow	$\bar{a}/\bar{i}/\bar{u}$
$am̐/im̐/um̐ + \text{szókezdő más } mgh$	\rightarrow	' + szókezdő <i>mgh</i>
$am̐/im̐/um̐ + \text{szókezdő más } mgh$	\rightarrow	' + szókezdő megnyúlt <i>mgh</i>

Például:

- *cetanam̐ aham̐* \rightarrow *cetana* + *aham̐* \rightarrow *cetanāham̐* (*a* + *a*) – én a szándékot...
- *catunnam̐ etam̐* \rightarrow *catunna* + *etam̐* \rightarrow *catunn'etam̐* (*a* + *e*) – a négy közül ez...

- *tesaṃ upasammati* → *tesa + upasammati* → *tes'ūpasammati* (*a + u*) – nekik elnyugszik...

2. A *niggahīta* *m* néha mássalhangzók előtt is kiesik. Például:

- *ariyasaccānaṃ dassanaṃ* → *ariyasaccāna-dassanaṃ* – a négy nemes igazság látása
- *etaṃ Buddhānaṃ sāsanaṃ* → *etaṃ Buddhāna-sāsanaṃ* – ez a Buddhák tanítása

NÉVSZÓK

DECLINATIO

A páli nyelvben – akárcsak a szanszkritban – *declinatio* (névszóragozás) alatt a főnevek és melléknevek ragozását értjük. Ezekre a névszókra a következő grammatikai kategóriák jellemzőek:

3 nem:	1. hímnem – masculinum (m)
	2. nőnem – femininum (f)
	3. semlegesnem – neutrum (n)

2 szám:	1. egyes szám – singularis (sg)
	2. többes szám – pluralis (pl)

8 eset:	1. alanyeset – nominativus (N)
	2. megszólító eset – vocativus (V)
	3. tárgyeset – accusativus (Ac)
	4. eszközhatározói eset – instrumentalis (I)
	5. részeshatározói eset – dativus (D)
	6. eredethatározói eset – ablativus (Ab)
	7. birtokos eset – genitivus (G)
	8. helyhatározói eset – locativus (L)

A *declinatio*nak két nagy fajtáját különböztetjük meg aszerint, hogy a névszók töve magánhangzóra vagy mássalhangzóra végződik-e: (1.) magánhangzós tövű, illetve (2.) mássalhangzós tövű *declinatio*. A névszók (főnevek, melléknevek) töve ragozatlan alak (nem alanyeset!), önállóan sohasem jelenik meg a mondatban, csak szóösszetételben. A magánhangzós tövű *declinatio* hét alcsoportra oszlik annak megfelelően, hogy a tövek hétféle magánhangzóra végződhetnek. A mássalhangzós tövű *declinatio*n belül a főnevek-melléknevek hat nagy csoportja különíthető el aszerint, hogy a tövek milyen mássalhangzóra végződnek, és hogy a véghangzó mássalhangzót milyen hang előzi meg.

A magánhangzóra végződő tövek alcsoportjai, nemei, paradigmái

tövek	nemeik			paradigmáik		
				(m)	(n)	(f)
1. -a tövűek	m	n	–	<i>deva</i>	<i>rūpa</i>	–
2. -ā tövűek	–	–	f	–	–	<i>kaññā</i>
3. -i tövűek	m	n	f	<i>aggi</i>	<i>akkhi</i>	<i>jāti</i>
4. -ī tövűek	m*	–	f	<i>senānī*</i>	–	<i>nadī</i>
5. -u tövűek	m	n	f	<i>bhikkhu</i>	<i>vatthu</i>	<i>dhātu</i>
6. -ū tövűek	m	–	f	<i>abhibhū</i>	–	<i>vadhū</i>
7. -o tövű*	m*	–	f	<i>go*</i>	–	<i>go*</i>

A *-gal jelölt tövekből rendkívül kevés van. A *go* (ökör; tehén) például az egyetlen -o tövű főnév.

A mássalhangzóra végződő tövek alcsoportjai, nemei, paradigmái

tövek	nemeik			paradigmáik		
1. -(a)r tövűek	m	–	f	<i>satthar</i> (m)	–	<i>mātar</i> (f)
				<i>pitar</i> (m)	–	<i>dhitar</i> (f)
2. -an tövűek	m	n	–	<i>rājan</i> (m)	<i>kamman</i> (n)	–
3. -in tövűek	m	–	–	<i>saññin</i> (m)	–	–
4. -nt tövűek						
4.1. -vant tövűek	m	n	–	<i>sīlavant</i> (m)	<i>ojavant</i> (n)	–
4.2. -mant tövűek	m	n	–	<i>satimant</i> (m)	–	–
4.3. -ant tövűek	m	n	–	<i>gacchant</i> (m)	<i>gacchant</i> (n)	–
5. -as tövűek	–	n	–	–	<i>sotas</i> (n)	–
6. -us tövű*	–	n	–	–	<i>āyus</i> *(n)	–

A *-gal jelölt *āyus* (élet, életerő) az egyetlen olyan -us tövű főnév, amely megőrzött néhány mássalhangzós esetragot.

A páli declinatio jellegzetességei

1. A páli nyelv alakulása során a mássalhangzóra végződő főnevek és melléknevek egyre inkább **-a** (kisebb számban **-i**, **-u**) tövűekké váltak. Az **-a** tövű névszók vá alakulásnak kétféle módja figyelhető meg: (1.) a tövégi mássalhangzóhoz egy rövid **-a** illeszkedett, (2.) a tövégi mássalhangzó lekopott, és ily módon az előtte álló **-a** (olykor **-i**, **-u**) magánhangzó lett az új tő véghangzója. Az eredeti, mássalhangzóra végződő névszói tövekből a következő magánhangzós tövek jöttek létre:

mássalhangzós tövek →		1. tövégi msh + a	2. tövégi msh eltűnt
1.	-(a)r tövűek →	-(ā)ra, -(a)ra	-u , (nőnemben -ā is)
2.	-an tövűek →	-ana, -āna, -(i)na	-u, -a
3.	-in tövűek →	-ina	-i
4. 1.	-vant tövűek →	-vanta	-va
4. 2.	-mant tövűek →	-manta	-ma
4. 3.	-ant tövűek →	-anta	-a*
5.	-as tövűek →	-asa*	-a
6.	-us tövű →	–	-u

A * -gal jelölt **-a** tövű alakok csak nagyon ritkán fordulnak elő.

2. Amellett, hogy ugyanakkor a névszónak gyakran két- vagy többféle új, magánhangzós tövű ragozási változata alakult ki, sok grammatikai esetben az eredeti, mássalhangzós tőnek megfelelő ragozási forma is megmaradt. A többféle tő szerinti ragozás természetesen arra vezetett, hogy egy adott névszónak igen változatos esetragjai lettek. A ragozási táblázatainkban látható sok mellékalak egyik oka ez a nyelvtörténeti jelenség.

3. A páli nyelvre általánosan jellemző, hogy egy adott névszó többféle esetrag-variánssal rendelkezik, noha nem mindegyik fordul elő ugyanolyan gyakorisággal. Nyelvtanunkban – a tanulást megkönnyítendő módszerként – „standard” ragozási mintákat igyekeztünk kiemelni vastag szedéssel, ami azonban a tanulmányok előrehaladtával, a nyelvi ismeretek elmélyülésével fölöslegessé válik. Az esetragok változatosságának néhány lényeges oka:

- A páli kerüli a nehezen ejthető mássalhangzó-torlódásokat, és ezeket hangtani sajátosságai szerint különféle módon igyekszik feloldani. (Lásd: *Hangtan!*)

- Egy adott declinációs osztályba tartozó névszó gyakran a sajátjától eltérő névszói tövek esetragjait is használja.
- Több esetben a névmási ragozásból kölcsönzik esetrag-variánsukat.

4. A magánhangzós tövű névszók közül – eltekintve a tövégi magánhangzók különbözőségétől – az **-ī, -ī, -u, -ū** tövű névszók „standard” ragozása szinte teljesen megegyezik a megfelelő nemekben. Csupán az **-a** és **-ā** tövűek declinációja mutat kicsit nagyobb eltérést. A magánhangzós tövűek leggyakoribb esetvégződéseit az alábbi táblázatok szemléltetik.

A hím- és semlegesneműek leggyakoribb végződéseik singularisban

	-a tövűek		-ī tövűek		-u tövűek		-ū tövűek
	m.	n.	m.	n.	m.	n.	m.
N	-o	-am					
V	-a		-ī	-ī	-u	-u	-ū
Ac	-am		-im	-im	-um	-um	-um
I	-ena		-inā		-unā		
D	-assa -āya		-issa -ino		-ussa -uno		
Ab	-ā -asmā -amhā		-inā -ismā -imhā		-unā -usmā -umhā		
G	-assa		-issa -ino		-ussa -uno		
L	-e -asmim -amhi		-ismim -imhi		-usmim -umhi		

A táblázatból jól látható, hogy a magánhangzóra végződő névszói tövek és a névmások ragozásának mily erős volt az egymásra gyakorolt hatása. A saját tövek megfelelő ragozás mellett a **-smā/-mhā**, illetve **-smim/-mhi** esetragos mellékalakokat a névmási ragozásból vették át, az **-issa, -ussa** esetragok pedig az **-a** tövűek **-ssa** estragjának mintájára alakultak ki.

A nőneműek leggyakoribb végződései singularisban

	-ā tövűek (f)	-i tövűek (f)	-ī tövűek (f)	-u tövűek (f)	-ū tövűek (f)
N	-ā	-i	-ī	-u	-ū
V	-e	-i		-u	
Ac	-am	-im		-um	
I	-āya	-iyā		-uyā	
D					
Ab					
G					
L	-āya -āyam	-iyā -iyam		-uyā -uyam	

A pluralis leggyakoribb esetvégződései mindhárom nemben

	-a tő		-ā tő	-i tő			-ī tő	-u tő			-ū tő	
	m.	n.	f.	m.	n.	f.	f.	m.	n.	f.	m.	f.
N	-ā	- āni	-ā -āyo	-ayo -ī	-īni -ī	-iyo -ī	-iyo -ī	-avo -ū	-ūni -ū	-uyo -ū	-uvo -ū	-uyo -ū
V												
Ac	-e											
I	-ehi		-āhi	-īhi				-ūhi				
D	-ānam			-īnam				-ūnam				
Ab	-ehi		-āhi	-īhi				-ūhi				
G	-ānam			-īnam				-ūnam				
L	-esu		-āsu	-īsu				-ūsu				

A mássalhangzós tövű névszókból kialakult, fentebb ismertetett új **-a**, **-i**, **-u** töveknek a nemüknek megfelelően ugyanezek a leggyakrabban előforduló esetragjai. (Az eredeti, mássalhangzós tövű esetragokat lásd később, az adott ragozási táblázatokban!)

MAGÁNHANGZÓS TÖVŰ DECLINATIO

Az -a tövűek declinációja

Masculinumok és neutrumok lehetnek.

deva (m) – isten					
Singularis			Pluralis		
N	devo	<i>deve*</i>	N	devā	<i>devāse*</i>
V	deva	<i>devā, deve*</i>	V		
Ac	devam		Ac	deve	<i>devān</i>
I	devena	<i>devā, devasā</i>	I	devehi	<i>devebhi</i>
D	devassa, devāya	<i>devā</i>	D	devānam	
Ab	devā, devasmā, devamhā	<i>devato</i>	Ab	devehi	<i>devebhi, devato</i>
G	devassa		G	devānam	
L	deve, devasmiṃ, devamhi	<i>devasi</i>	L	devesu	

rūpa (n) – forma					
Singularis			Pluralis		
N	rūpam	<i>rūpe*</i>	rūpāni		<i>rūpā</i>
V	rūpa	<i>rūpam</i>			
Ac	rūpam				
I	rūpena	<i>rūpā, rūpasā</i>	rūpehi		<i>rūpebhi</i>
D	rūpassa, rūpāya	<i>rūpā</i>	rūpānam		
Ab	rūpā, rūpasmā, rūpamhā	<i>rūpato</i>	rūpehi		<i>rūpebhi</i>
G	rūpassa		rūpānam		
L	rūpe, rūpasmiṃ, rūpamhi	<i>rūpasi</i>	rūpesu		

- Dőlt betűvel szedettek a ritkábban előforduló alakok, amelyek a további ragozási táblázatokban a metrikai okokra visszavezethető variánsokat és az adott paradigmával nem fellelhető formákat is tartalmazzák. A ritkábban használatos, a szokásostól eltérő ragozási formák gyakran abból adódnak, hogy az adott szót nem a saját neme vagy töve szerint ragozzák. Például: A singularis instrumentalis hosszú *-ā* raggal előforduló alakja (*devā, rūpā*) archaikusnak tekinthető; csupán a legrégebbi szövegekben fordul elő nagy gyakorisággal. A *devasā, rūpasā* (sg I), illetve a *devasi, rūpasi* (sg L) alakok esetében a *deva* szó az *-as* tövűek mintájára ragozódik. (Lásd *Az -as tövűek declinációja!*)
- A *-gal jelölt formák mága dhizmusok, amelyek a verselő páliban fordulnak elő gyakrabban.
- A dativus két formája közül a *devassa, rūpassa* alakok dativusi jelentésben használt genitivusok. Az *-āya* végződésű tényleges, régi dativus csupán célhatározói és ritkábban véghatározói (dativus finalis) értelemben használatos. Például: *gāmaṃ piṇḍāya pāvisi* (bement a faluba alamizsnáért), *saggāya gacchati* (a mennybe jut). A célhatározói dativus legtöbbször főnévi igenévvel is fordítható. (Lásd: *Infinitivus!*) Az *-āya* végződés nagyon ritkán lekopott formában, *-ā* ragként jelenik meg. Például: *bhojanatthāya* helyett *bhojanatthā* (evés céljából/végezt/kezdvéért).
- Többes számban az *-a* tövűek olykor nembeli ingadozást mutatnak: N, V, Ac-ban az eredetileg hímneműeket ritkán semlegesneműekként, a semlegesneműeket pedig hímneműekként ragozzák. Például: *dhamma* (m) – *dhammā* (m pl) helyett *dhammāni* (n pl); *rūpa* (n) – *rūpāni* (n pl) helyett *rūpā, rūpe* (m pl).
- A *smā – mhā* (sg Ab) és a *smim – mhi* (sg L) végzések névmási esetragok, a *-to* (sg, olykor pl Ab) végződés pedig eredetire nézve határozószóképző. A *-mhā* és *-mhi* végzések a *-smā*, illetve a *-smim* végzések hasonuláson átesett megfelelői (*s + m → mh*).
- A *-hi* (pl I, Ab) ragnak hangtanilag archaikusabb változata a *-bhi*.
- Hímnemben és semlegesnemben a legtöbb melléknév az *-a* tövű főnevek ragozását követi. Lásd: *A melléznevek!*

Az -ā tövűek declinációja

Az -ā tövű declinatio szerint csak nőneműek ragozódnak.

kaññā (f) – lány					
Singularis			Pluralis		
N	kaññā		N V	kaññā, kaññāyo	
V	kaññe		Ac		
Ac	kaññam				
I	kaññāya	kaññā	I	kaññāhi	kaññābhi
D			D	kaññānam	
Ab		kaññāto, kaññato	Ab	kaññāhi	kaññābhi
G			G	kaññānam	
L			L	kaññāsu	

- Kivételes a „mama” jelentésű *annā*, *ambā*, *ammā*, *tātā* szavak vocativusa.
- Vocativusuk megegyezik a nominativusukkal: *annā*, *ambā*, *ammā* (néha *amma*), *tātā* (Mama! Mami!)
- Az -a tövűek declinációja szerint ragozódó melléknevek legtöbbször nőnemben a hosszú -ā tövűek szerint ragozódnak. (Lásd: *Melléknevek*!)

Az -i tövűek declinációja

Az -i tövű főnevek masculinumok, femininumok és neutrumok is lehetnek.

-i tövű masculinum

aggi (m) – tűz				
Singularis			Pluralis	
N			aggayo, aggī	<i>aggiyo, aggino</i>
V	aggi			<i>aggiyo</i>
Ac	aggiṃ			
I	agginā		aggihi	<i>aggībhi, aggihi, aggibhi</i>

D	aggino, aggissa		aggīnaṃ	<i>agginaṃ</i>
Ab	agginā, aggismā, aggimhā	<i>aggito</i>	aggihi	<i>aggībhi, aggihi, aggibhi</i>
G	aggino, aggissa		aggīnaṃ	<i>agginaṃ</i>
L	aggismiṃ, aggimhi	<i>aggini</i>	aggiṣu	<i>aggiṣu</i>

- A paradigma ragozásától eltérést mutatnak:
isi (m) remete, látnok – *ise* (sg V)
muni (m) bölcs – *mune* (sg G)
ādi (m) kezdet – *ādu, ādo* (sg L)
giri (m) hegy – *gire* (sg L)
- Az *-īhi*, *-ībhi* (pl I, Ab), illetve *-īnaṃ* (pl D, G) és *-īsu* (pl L) végződészek rövid *-i*-s változatainak mind a három nemben metrikai okai vannak.

Rendhagyó -i tövű masculinum

A rendhagyóan ragozott *sakhi* (m) (barát) a verselő páliban fordul elő, prózában a *sahāya*, *sahāyaka* szavakat használják helyette. A *sakhi* szónak az *aggi* főnévtől eltérő ragozása elsősorban abból fakad, hogy vannak az *-a*, *-an* tövűek és az *-ar* képzős nomen agentis mintájára ragozott alakjai is.

	Singularis			
	<i>-i tō</i> (sakhī)	<i>-a tō</i> (sakha)	<i>-ar, -āra tō</i> (sakhar, sakhāra)	<i>-an tō</i> (sakhan)
N	—	sakho	sakhā	—
V	sakhi, sakhe, sakhī	sakha		
Ac	sakhāyaṃ	sakhaṃ	sakhāraṃ	sakhānaṃ
I	sakhinā	—	—	—
D	sakhino, sakhissa		sakhārā, sakhārasmā	
Ab	sakhinā			
G	sakhino, sakhissa		—	
L	—	sakhe		

	Pluralis			
	<i>-i tő (sakhi)</i>	<i>-a tő (sakha)</i>	<i>-ar,-āra tő (sakhar, sakhāra)</i>	<i>-an tő (sакhan)</i>
N	sakhino, sakhāyo	sakhā	sakhāro	sakhāno
V				
Ac	sakhino, sakhāyo, sakhī	–	–	
I	–	sakhehi, sakhebhi	sakhārehi, sakhārebhi, sakharehi	–
D	sakhīnaṃ	sakhānaṃ	sakhārānaṃ, sakharānaṃ	
Ab	–	sakhehi, sakhebhi	sakhārehi, sakhārebhi, sakharehi	
G	sakhīnaṃ	sakhānaṃ	sakhārānaṃ, sakharānaṃ	
L	–	sakhesu	sakhāresu, sakharesu	

-i tövű neutrum

	akkhi (n) – szem			
	Singularis		Pluralis	
N	akkhi, akkhiṃ		akkhīni, akkhī	
V				
Ac				
I	akkhinā		akkhīhi	<i>akkhībhi, akkhihi, akkhibhi</i>
D	akkhino, akkhissa		akkhīnaṃ	<i>akkhinam</i>
Ab	akkhinā, akkhismā, akkhimhā	<i>akkhito</i>	akkhīhi	<i>akkhībhi, akkhihi, akkhibhi</i>
G	akkhino, akkhissa		akkhīnaṃ	<i>akkhinam</i>
L	akkhini, akkhismim, akk- himhi		akkhīsu	<i>akkhisu</i>

-i tövű femininum

	jāti (f) – születés				
	Singularis			Pluralis	
N					
V	jāti			jātiyo, jāti	<i>jatyo, jacco</i>
Ac	jātim				
I				jātihi	<i>jātībhi</i>
D	jātiyā	<i>jatyā, jaccā</i>		jātīnaṃ	<i>jātinam</i>
Ab			<i>jātito</i>	jātihi	<i>jātībhi</i>
G				jātīnaṃ	<i>jātinam</i>
L	jātiyā, jātiyaṃ	<i>jatyā, jatyam, jaccā, jaccam</i>		jātisu	<i>jātisu</i>

• Magánhangzóval kezdődő ragok előtt a tövégi *-i* és *-ī* a hangtani szabályok szerint *-iy* lesz (például: *jāti + ā → jātiyā*), az *-i/ī* tövűek ragozása során azonban az *-i, -ī* főleg a verselő páliban gyakran csak *-y* hanggá válik (például: *jāti + ā → jatyā*). A többeli mássalhangzó + *y* találkozásokor legtöbbször a belső sandhi szabályok érvényesülnek. Például: *jāti + ā → jatyā → jaccā*.

Az *-ī* tövűek declinációja

	nadī (f) – folyó				
	Singularis			Pluralis	
N	nadī	<i>nadi</i>			
V	nadi	<i>nadī</i>		nadiyo, nadī	<i>nadīyo, najjo, najjāyo</i>
Ac	nadim	<i>nadiyam</i>			
I				nadīhi	<i>nadībhi</i>
D	nadiyā	<i>nadyā, najjā</i>		nadīnaṃ	<i>nadinam, nadiyānam, nadīyānam</i>
Ab			<i>nadīto, nadito</i>	nadīhi	<i>nadībhi</i>
G				nadīnaṃ	<i>nadinam, nadiyānam, nadīyānam</i>
L	nadiyā, nadiyaṃ	<i>nadyā, nadyam najjā, najjam</i>		nadisu	<i>nadisu</i>

- A hosszú *-ī* tövű főnevek néhány hímnemű szótól eltekintve femininumok.
- A hosszú *-ī* tövűek ragozása majdnem teljesen megegyezik a rövid *-i* tövűekével.
- Pluralisban a *najjāyo* (N, V, Ac) és a *nadiyānaṃ/nadīyānaṃ* (D, G) rendhagyó alakok, amelyek nem a *nadī*, hanem a **nadiyā*, illetve a **najjā* tövekkel lennének megfeleltethetők.
- Hosszú *-ī* tövű hímnemű főnév például a *-nī* képzővel képzett *senānī* (*senā* + *√nī*: hadvezér), amely azonban csak összetételekben fordul elő.

Az *-u* tövűek declinációja

A rövid *-u* tövű főnevek masculinumok, femininumok és neutrumok is lehetnek. A hím- és semlegesnemű *-u* tövűek ragozása szinte teljesen megegyezik az *-i* tövűekével, avval a különbséggel, hogy a töben az *-i* helyett természetesen *-u* van.

-u tövű masculinum

	bhikkhu (m) – kolduló barát			
	Singularis		Pluralis	
N	bhikkhu		bhikkhavo, bhikkhave,* bhikkhū	
V				
Ac				bhikkhum
I	bhikkhunā		bhikkhūhi	bhikkhūbhi, bhikkhuhi, bhikkhubhi
D	bhikkhuno, bhikkhussa		bhikkhūnam	bhikkhunam, bhikkhunnam
Ab	bhikkhunā, bhikkhusmā, bhikkhumhā	bhikkhuto	bhikkhūhi	bhikkhūbhi, bhikkhuhi, bhikkhubhi
G	bhikkhuno, bhikkhussa		bhikkhūnam	bhikkhunam, bhikkhunnam
L	bhikkhusmim, hikkhumhi		bhikkhūsu	bhikkhusu

- Pluralisban az *-ūhi* (I, Ab) és *-ūnaṃ* (D, G) végződészek hím- és semlegesnemben fellelhető rövid *-u* betűs változatai (*bhikkhuhi*, *bhikkhubhi*, *vatthuhi*, *vattubhi*, illetve *bhikkhunam*, *vattunam*) szintén metrikai okokból jöttek létre.
- A *-gal jelölt *bhikkhave* (pl V; Koldusok!) magadhizmus, a páli szutták közkedvelt megszólítási formája.

- A paradigma ragozásától eltérést mutatnak:
sutānu (m) karcsú – *sutāno* (sg V vagy N)
hetu (m) ok – *hetu* (sg G), *hetuyo* (pl N, Ac)
jantu (m) élőlény, ember – *jantuno* (pl N), *jantuyo* (pl N, Ac)
mittadu (m.) barátait eláruló – *mittaduno* (pl N)

-u tövű neutrum

	vatthu (n) – dolog			
	Singularis		Pluralis	
N	vatthu, vatthum		vatthūni, vatthū	
V				
Ac				
I	vatthunā		vatthūhi	<i>vatthuhi, vatthūbhi, vatthubhi</i>
D	vatthuno, vatthussa		vatthūnaṃ	<i>vatthunaṃ</i>
Ab	vatthunā, vatthusmā, vatthumhā		vatthūhi	<i>vatthuhi, vatthūbhi, vatthubhi</i>
G	vatthuno, vatthussa		vatthūnaṃ	<i>vatthunaṃ</i>
L	vatthusmiṃ, vatthumhi	<i>vatthuni</i>	vatthūsu	<i>vatthusu</i>

-u tövű femininum

	dhātu (f) – elem			
	Singularis		Pluralis	
N	dhātu		dhātuyo, dhātū	<i>dhātuvo</i>
V				
Ac				
I	dhātuyā		dhātūhi	<i>dhātūbhi</i>
D			dhātūnaṃ	
Ab		<i>dhātuto</i>	dhātūhi	<i>dhātūbhi</i>
G			dhātūnaṃ	
L	dhātuyā, dhātuyam		dhātūsu	

Az -ū tövűek declinációja

Az hosszú **-ū** tövűek masculinumok és femininumok lehetnek. Az **-ū** tövű masculinumok ragozása néhány esettől eltekintve csaknem teljesen megegyezik a hímnemű rövid **-u** tövűekével (Lásd *bhikkhu* ragozását!). A hosszú **-ū** tövű masculinumok közé kizárólag a **-bhū**, **-ññū**, **-gū** végződésű, közvetlenül a gyökből képzett melléknevek, illetve főnevesült melléknevek tartoznak. Legtöbbjük a szóösszetételek utótagjaként jelenik meg. A **-ññū** és a **-gū** végű főnevek a **-bhū** (levő, létező, való) utótaggal alkotott összetételek mintájára ragozódnak hosszú **-ū** tövűekként, hiszen a gyökük eredetileg **-ā**, **-a** magánhangzókat tartalmaz.

Például:

vi-√(ñ)ñā (megkülönböztet, észlel, megismer, tud) → **viññū** (a megkülönböztető/tudó ember)

pāraṃ√gam* → *pāraga* (a túlpartra jutott, túljutott, átmenő, meghaladó) és **pāragū (a túljutott, meghaladott, átkelt, vminek a végére jutott)

-ū tövű masculinum

	abhibhū (m) – győztes			
	Singularis		Pluralis	
N	abhibhū	abhibhu	abhibhū, abhibhuvo, abhibhuno, abhibhūno	
V				
Ac	abhibhum			
I	abhibhunā		abhibhūhi	abhibhūbhi
D	abhibhuno, abhibhussa		abhibhūnaṃ	
Ab	abhibhunā, abhibhusmā, abhibhum- hā	abhibhūto	abhibhūhi	abhibhūbhi
G	abhibhuno, abhibhussa		bhikkhūnaṃ	
L	abhibhusmiṃ, abhib- humhi		bhikkhūsu	

Hosszú **-ū** tövű masculinumok:

- *sayam* (adv) (maga, maga által, magától) + *√bhū* → **sayambhū** (a maga által, a magától létező)

- *gotra* (→ *gotta* n) (család, családfa, leszármazási ág) + $\sqrt{bhū}$ → ***gotrabhū*** (a család tagjává vált, a Buddha vándorszerzetesei nagy családjához tartozó)
- *saha* (ind) (együtt, -val, -vel) + $\sqrt{bhū}$ → ***sahabhū*** (együtt létező/létre jövő)
- *sabba* (pron) (minden, egész) + $(ñ)ñū$ (← $\sqrt{ñā}$) → ***sabbaññū*** (mindentudó)
- *matta* (← *mattā* f) (helyes mérték) + $(ñ)ñū$ → ***mattaññū*** (a helyes mértéket tudó)
- *a* + *matta* + $(ñ)ñū$ → ***amattaññū*** (a helyes mértéket nem ismerő)
- *ratta* (n) (éjszaka) + $(ñ)ñū/(ñ)ñu$ → ***rattaññū/rattaññu*** („éjszakákat ismerő”, régóta otthontalanságba vonult)
- *addha* (← *addhan* m) (út) + *gū* (← \sqrt{gam}) → ***addhagū*** (az utat járó, utas)
- *veda* (m) (tudás) + *gū* → ***vedagū*** (a legfőbb tudást elért)

-ū tövű femininum

A hosszú -ū tövű femininumok ragozása – eltekintve a sg N-től – megegyezik a rövid -u tövű nőneműekével. Lásd: *dhātu*!

	vaddhū (f) – nő			
	Singularis		Pluralis	
N	vadhū	<i>vadhu</i>	vadhuyo, vadhū	<i>vadhūyo</i>
V	vadhu	<i>vadhū</i>		
Ac	vadhuṃ			
I	vadhuyā		vadhūhi	<i>vadhūbhi</i>
D			vadhūnaṃ	
Ab			vadhūhi	<i>vadhūbhi</i>
G			vadhūnaṃ	
L			vadhūsu	

- A páliban kevésszámú hosszú -ū tövű femininum található, és ezek a főnevek is hajlamosak sg N-ban rövid -u végződéssel megjelenni (*vadhu*). Hosszú -ū tövű femininumok:
sarabhū – folyónév
camū – kisebb hadsereg
pādū – cipő
sassū – anyós
- A paradigma ragozásától eltérést mutat: *bhū* (f) föld – *bhuvi* (sg L).

A diphtongus tövű *go* declinációja

A diphtongus tövűek csoportjába a páli nyelvben már csak egyetlen *-o* tövű főnév, a *go* tartozik. A *go* masculinum és femininum is lehet, ragozásukban nincs eltérés. A masculinum jelentése *bika*, vagy *ökör* a femininumé pedig *tehén*. Esetragjai nagy változatosságot mutatnak, mivel a régi *-o* tövű ragozás mellett az *-a* és az *-u* tövűek mintájára is ragozódnak. A *go* ragozásai során a tőmagánhangzó különböző fokon szerepel: magánhangzó előtt *guṇa* fokon *av*, mássalhangzó előtt *guṇa* fokon *o*, magánhangzó előtt *vuddhi* fokon pedig *āv*.

	Singularis			
	<i>-o</i> tövűként (<i>go</i>)	<i>-a, -u</i> tövűként (<i>gava, *gavu</i>)	<i>-a, -u</i> tövűként (<i>gāva, *gāvu</i>)	<i>-a</i> tövűként (<i>goṇa</i>)
N	go			goṇo
V				
Ac	gaṃ	gavaṃ, gavuṃ	gāvaṃ, gāvūṃ	goṇaṃ
I		gavā, gavena	gāvena	
D		gavassa	gāvassa	
Ab		gavā, gavasmā, gavamhā	gāvā, gāvasmā, gāvamhā	
G		gavassa	gāvassa	
L		gave, gavasmim, gavamhi	gāve, gāvasmim, gāvamhi	

	Pluralis			
	<i>-o</i> tövűként (<i>go</i>)	<i>-a, -u</i> tövűként (<i>gava, *gavu</i>)	<i>-a, -u</i> tövűként (<i>gāva, *gāvu</i>)	<i>-a</i> tövűként (<i>goṇa</i>)
N		gavo	gāvo	
V				
Ac				goṇe
I	gohi, (<i>gobhi</i>)	gavehi		
D	gonam, gunnam	gavam		goṇanam
Ab	gohi, (<i>gobhi</i>)	gavehi		
G	gonam, gunnam	gavam		goṇanam
L	gosu	gavesu	gāvesu	

A *go* ragozása jól szemlélteti a páli nyelvnek azt az általános tendenciáját, ami a főnévragozás leegyszerűsítésére irányul. A leegyszerűsödés legmarkánsabb jelensége: a régi, óind tövek *-a* tövűekké változtatása, a diphtongus tövű *go* esetében a *gava*, *gāva*, *goṇa* tövek létrehozása.

MÁSSALHANGZÓS TÖVŰ DECLINATIO

Az *-r* tövűek declinációja

Az *-r* tövű főnevek két nagy csoportba oszthatók:

I. *Nomen agentis*

II. Rokonságnevek

I. *Nomen agentis*

A *nomen agentis*, azaz a „cselekvő főnév”, igekötős vagy igekötő nélküli igegyökből képzett főnév. Egy olyan hímnemű személyt jelöl, aki az igegyökben kifejeződő cselekvést hajtja végre. A magyarban az *-ó*, *-ő* képzős jelen idejű melléknévi igenévvel adható vissza. Ezt a fordítást az teszi nagyon is megalapozottá, hogy a magyar nyelvben számos jelen idejű melléknévi igenevet főnévként kezelünk, és ezek a főnevek, a *nomen agentis*hez hasonlóan, az adott személyt a jellemző cselekvése alapján határozzák meg. Például: „tanító, hallgató, olvasó, igazgató” és a többi. Ezenkívül gyakran fordítható alárendelő jelzős szerkezettel is: „(az,) aki valamit csinál”.

A *nomen agentis* képzése:

1. gyök általában *guṇa* fokú magánhangzóval + *-tar* képző
gyök általában *guṇa* fokú magánhangzóval + *-i* kötőhang + *-tar* képző

A mássalhangzóra végződő igegyökök és a *-tar* képző találkozásakor a belső sandhi szabályok érvényesülnek.

2. causativum töve + *tar* képző

1. Példák a *nomen agentis* 1. képzésmódjára:

- $\sqrt{bhās}$ (*bhāṣati* – beszél) + *i* + *tar* → ***bhāṣitar*** (a beszélő, az elmondó)
- \sqrt{pucch} (*pucchati* – kérdez) + *i* + *tar* → ***pucchitar*** (a kérdező)

- $\sqrt{\text{sañj/saj}}$ (*sajati* – elenged, elbocsájt, szabadon bocsájt) + *i* + *tar* → **sañjitar** (az Elrendező, a Kibocsájtó, a „Teremtő”)
- $\bar{a}-\sqrt{(k)khā}$ (*akkhāti* – elmond, elmesél, beszámol) + *tar* → **akkhātar** (az elmondó, a mesélő, a beszámoló /személy/)
- $\bar{a}-\sqrt{(\tilde{n})ñā}$ (*ājānāti* – megért, felfog, megtanul, tud) + *tar* → **aññātar** (a tudó; az, aki tud/ felfog/ért)
- \sqrt{kar} (*karoti* – csinál) + *tar* → **kattar** (a csináló, az Alkotó)
- $\sqrt{dā}$ (*dadāti/deti* – ad) + *tar* → **dātar** (az adó, az adakozó ember)
- $a-\sqrt{dā}$ + *tar* → **adātar** (a nem adakozó, a fősvény ember)
- *ni(r)-* $\sqrt{mā}$ (*nimmināti* – kimér, teremt) + *tar* → **nimmātar** (a Teremtő)
- *pa-* \sqrt{vatt} (*pavattati* – előjön, létezik, továbblétezik) + *tar* → **pavattar** (a /hagyományt, tanítást stb./ továbbadó, a tanító, a tanhirdető)
- \sqrt{vac} (**vatti* – beszél, mond) + *tar* → **vattar** (a beszélő, a mondó)
- $\sqrt{sās}$ (*sāsati* – tanít, útmutatást ad) + *tar* → **sattar** (a tanító, a tanítómester /a Buddha jelzője/)
- \sqrt{su} (*suṇāti/suṇoti* – hall, hallgat) + *tar* → **sotar** (a hallgató)

A csillaggal (*) jelzett *vatti* szónak nincs jelen idejű alakja.

2. Példák a *nomen agentis* 2. képzésmódjára

- *ghātetī* (caus ← $\sqrt{ghan/han}$, *hanti/hanati* – agyoncsap, megöl) → megölet, ölésre uszít
ghāte + *tar* → **ghātetar** (az, aki ölésre uszít; az ölésre felbujtó)
- *nivāreti* (caus ← *ni-* \sqrt{var} , *nivarati* * – beburkolva lenni, akadályozva lenni) → gátol, távol tart stb.
nivāre + *tar* → **nivāretar** (az akadályozó, a feltartóztató, a távoltartó)
- *paveseti* (caus ← *pa-* \sqrt{vis} , *pavisat* – belép, bemegy) → enged bemenni, bevezet
pave + *tar* → **pavesetar** (a bemenni engedő, a bevezető személy)
- *yājeti* (caus ← \sqrt{yaj} , *yajati* – áldoz) → áldozatot mutat(tat) be, áldozatbemutatásra felkér
yāje + *tar* → **yājetar** (az áldozatot bemutató; az, aki vigyázza az áldozatbemutatást)
- *sāveti* (caus ← \sqrt{su} , *suṇoti/suṇāti* – hallgat) → meghallgatásra bír
sāve + *tar* → **sāvetar** (az, aki arra bír másokat, hogy meghallgassák; vmit elmondó, előadó)
- *viññāpeti* (caus ← *vi-* $\sqrt{(\tilde{n})ñā}$, *vijānāti* – megkülönböztet, tud, megért) → megértet, tanít
viññāpe + *tar* → **viññāpetar** (tanító, oktató)

A csillaggal (*) jelzett *nivarati* szónak csak causativumban előforduló alakja van.

A *nomen agentis* ragozása

A *nomen agentis* masculinumban ragozódik. Elsősorban nominativusban használatos, a többi esetraggal igen ritkán fordul elő. Csupán a Buddha állandó jelzőjével, a **satthar** (tanítómester, tanító) főnévvel találkozhatunk gyakrabban más esetekben is.

A *nomen agentis* az eredeti **-r** tönek megfelelő ragozáson kívül néhány esetben **-a** (például: *satthara*, *sattha*) és **-u** (például: *satthu*) tövű főnévként is ragozzák. Az eredeti **-r** tövű (például: *satthar*) ragozás során a fő erős és gyenge alakban jelenik meg. Erős tövek szerepelnek sg és pl N, V, Ac-ban; ekkor az **-ar** végződés *vuddhi* fokon (**-ār**) jelenik meg. A többi gyenge esetben a régi, óind szonáns **r** gyenge-, illetve *guṇa* fokban van (**-u**, **-ar**).

	Singularis			
	-r tövűként		-u , -(ār)a és -ā (V!) tövűként	
N	satthā			
V	satthā, sattha		satthe	
Ac	satthāraṃ	<i>sattharaṃ</i>		<i>satthaṃ</i>
I	sattharā		satthunā, satthārā	
D	satthu		satthuno, satthussa	
Ab	sattharā		satthārā	
G	satthu		satthuno, satthussa	
L	satthari			

	Pluralis		
	-r tövűként	-u , -(ār)a tövűként	
N	satthāro		
V			
Ac		satthāre	
I		satthūhi, satthārehi,	<i>satthārebhi, sattharehi, sattharebhi</i>
D		satthūnaṃ, satthārānaṃ	<i>satthānaṃ</i>
Ab		satthūhi, satthārehi,	<i>satthārebhi, sattharehi, sattharebhi</i>
G		satthūnaṃ, satthārānaṃ	<i>satthānaṃ</i>
L		satthūsu, satthāresu	<i>sattharesu</i>

Példák a *nomen agentis* használatára

1. Lehet a mondat alanya

- *bhavissanti vattāro* (pl N).
Lesznek beszélők.
- *tattha n'atthi hantā* (sg N) *vā ghātetā vā sotā vā sāvetā vā*.
Ott nincs sem gyilkos, sem gyilkosságra bujtó, sem hallgató, sem előadó.

2. Lehet névszói állítmány

2. 1. Ekkor az alanyról állítjuk, hogy az a *nomen agentis*ssel megadott valaki, valami. A *nomen agentis* nominativusban áll, számban egyeztetve van az alannyal. Igei természetét mutatja, hogy tárgya is lehet. A tárgya accusativussal vagy genitivussal (genitivus obiectivus) fejeződhet ki. Például:

- *aham* (sg N) *assa mante* (pl Ac) *vācetā* (sg N).
Én neki a szent szövegeket recitáltatója (tanítója) vagyok./Én neki a szent szövegeket tanító vagyok.
- *aham... mantānam* (pl G) *dātā* (sg N), *tvaṃ mantānam paṭiggahetā* (sg N).
Én a szent szövegek átadója, te a szent szövegek befogadója vagy.

2.2. A ppp-hez hasonló a használata, amikor a „van” (*√hu, hoti*) segédigével a mondat vagy az alárendelő mellékmondat cselekvését fejezi ki, a ragozott ige (verbum finitum) helyett. A létigét ekkor is gyakran elhagyják. A jelzői alárendelő mellékmondat helyett hátravetett értelmező jelzőként is fordíthatjuk.

- *ito sutvā na amutra akkhātā* (sg N) *imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā na imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedāya*.
Innen hallván nem mondja el ott (ott azt nem-elmondóként van), azért, hogy szakadást okozzon ezek között; vagy onnan hallván nem mondja el ezeknek, azért, hogy szakadást okozzon azok között.
- *ahan tena samayena purohito brāhmaṇo ahoṣiṃ tassa yaññaṃ sāyāsetā* (sg N).
Én voltam akkor a főpap, annak az áldozatnak a bemutatója./Én voltam akkor a főpap, aki azt az áldozatot bemutatta.
- *tatr'assa* (opt sg 3.) *dovāriko paṇḍito viyatto medhāvī aññātānaṃ nivāretā* (sg N) *ñātānaṃ pavesetā* (sg N).

Lehet ott egy okos, szemfüles, bölcs ajtónálló, az idegeneknek a távoltartója(-ként), az ismerősöknek a bevezetője(ként)./Lehet ott egy okos, szemfüles, bölcs ajtónálló, aki távol tartja az idegeneket, és bevezeti az ismerősöket.

- *siyā* (opt sg3.) *kho pana bhoto rañño mahāyaññaṃ yajamānassa ko cid eva vattā* (sg N).

De lehet valaki a nagy áldozatot bemutató fenséges királynak megmondó./De lehet, hogy valaki szól a nagy áldozatot bemutató fenséges királynak.

II. Rokonságnevek

A rokonságnevek ragozása

A rokonságnevek masculinumok és femininumok is lehetnek. Ragozásuk főleg abban tér el a *nomen agentis*étől, hogy a tö **-ar** végződése *vuddhi* fokon, **-ār** alakban sohasem jelenik meg, helyette a *guṇa* fokon (**-ar**) szerepel. Kivétel: *nattar* – fiú-unoka, *nattāro* (m pl N) – unokák.

A hímnemű rokonságneveket az **-r** tőnek megfelelő ragozáson kívül sokszor hímnemű **-u** tövűekként ragozzák, a nőneműek ragozásában pedig a nőnemű **-u** tövű ragozási formák mellett a hosszú **-ā** tövekre jellemző végzésekkel is találkozhatunk. Különösen a nőnemű *dhītar* (leánya) ragozásában érezhető a hosszú **-ā** tövű ragozás erős hatása.

Hímnemű rokonságnevek: *pitar* (apa), *bhātar* (fiútestvér), *jāmātar* (veje vki-nek). Nőnemű rokonságnevek: *mātar* (anya), *dhītar*, (leánya).

Masculinum: *pitar* (apa)

	Singularis		
	-r tövűként		-u tövűként
N	pitā		
V		<i>pitā, pita</i>	
Ac	pitaraṃ		<i>pitum</i>
I	pitārā		<i>pitunā</i>
D	pitu		pituno, pitussa
Ab	pitārā		<i>pitu</i>
G	pitu		pituno, pitussa
L	pitari		

	Pluralis			
	<i>-r(a)</i> tövűként		<i>-u</i> tövűként	
N	pitaro			
V		<i>pitaro</i>		
Ac	pitaro, pitare			pitū
I	pitarehi	<i>pitarebhi</i>	pitūhi	<i>pitūbhi, pituhi, pitubhi</i>
D	pitārānaṃ		pitūnaṃ, pitunnaṃ	
Ab	pitarehi	<i>pitarebhi</i>	pitūhi	<i>pitūbhi, pituhi, pitubhi</i>
G	pitārānaṃ		pitūnaṃ, pitunnaṃ	
L	pitaresu		pitūsu	<i>pitusu</i>

A táblázatban feltüntetettől eltérő alakok:

pitār → *petyā* (sg I), *pitito* (sg Ab), *pitānaṃ* (pl G, D)

jāmātar (veje vkinek) → *jāmāto* (sg N)

bhātar (fiútestvér) → *bhātuno* (pl Ac), *bhāte* (pl Ac)

nattar (fiú-unoka) → *nattāro* (pl N), *nattārehi* (pl I, Ab)

Femininum: mātār (anya)

	Singularis			
	<i>-r</i> tövűként		<i>-u</i> , néha <i>-ā</i> tövűként	
N	mātā			
V		<i>mātā,</i> <i>māta</i>		
Ac	mātaraṃ			
I	mātārā		mātuyā	<i>mātyā</i>
D	mātu			<i>mātāya</i>
Ab	mātārā			<i>mātyā, mātito</i>
G	mātu			<i>mātāya</i>
L	mātari		mātuyā, mātuyaṃ	<i>mātyā, mātyaṃ</i>

	Pluralis			
	-r(a) tövűként		-u, néha -ā tövűként	
N	mātarō			
V		<i>mātarō</i>		
Ac	mātarō	<i>mātare</i>		
I		mātarehi, mātarebhi	mātūhi	<i>mātūbhi, mātūhi, mātubhi</i>
D		<i>mātarānaṃ</i>	mātūnaṃ	<i>mātunnaṃ, mātānaṃ</i>
Ab		mātarehi, mātarebhi	mātūhi	<i>mātūbhi, mātūhi, mātubhi</i>
G		<i>mātarānaṃ</i>	mātūnaṃ	<i>mātunnaṃ, mātānaṃ</i>
L		mātaresu	mātūsu	<i>mātusu, mātāsu</i>

Femininum: dhītar (leánya vkinek)

	Singularis		
	-r tövűként	-u tövűként	-ā tövűként
N	dhītā		
V			dhīte
Ac			
I		dhītuyā	
D	dhītu		dhītāya
Ab			
G	dhītu		dhītāya
L	dhītari		

	Pluralis		
	-r tövűként	-u tövűként	-ā tövűként
N	dhītaro		dhītā
V			
Ac			dhītā
I			dhītāhi
D		dhītunnaṃ	
Ab			dhītāhi
G		dhītunnaṃ	dhītānaṃ
L			dhītāsu

Az -an tövűek declinatioja

Az **-an** tövű főnevek masculinumok és neutrumok lehetnek. Saját ragozásukon kívül az **-a** és **-u** tövűek mintájára ragozott alakjaik is vannak.

Masculinum: rājan (király, uralkodó)

	Singularis		
	-an tövűként	-a tövűként	
	<i>rājan</i>	<i>rāja</i>	<i>rañña</i>
N	<i>rājā</i>		<i>rañño</i>
V	<i>rāja, rājā</i>		
Ac	<i>rājānaṃ</i>		
I	<i>rañña, rājinā</i>	<i>rājena</i>	
D	<i>rañño, rājino</i>	<i>rājassa</i>	<i>raññassa</i>
Ab	<i>rañña</i>	<i>rājasmā, rājamhā, rājato</i>	
G	<i>rañño, rājino</i>	<i>rājassa</i>	<i>raññassa</i>
L	<i>raññi, rājini</i>	<i>rājasmi, rājamhi</i>	<i>raññe</i>

- Az eredeti **-an** tőnek megfelelő ragozás során az erős tő (*rājān*) jelenik meg sg és pl N, V, Ac-ban, a többi esetben pedig az **-a** magánhangzót elvesztett gyenge tőhöz (*rājan* → **rājn*) járulnak az esetragok. A gyenge **rājn* tőben egyrészt a két-morás szabály szerint a hosszú **-ā** rövid **-a** lesz, másrészt a **jn** hangkapcsolat a belső szandhi szabályt követve hosszú **ññ**-ben olvad össze. Például: *raññi* (sg L).
- A gyenge esetek némelyikében fellelhető második változatok (például: *rājini* sg L) a páli nyelv hangtani sajátosságának köszönhetően jöttek létre. A páli nyelv kerüli a mássalhangzótorlódásokat, és többféle módon igyekszik feloldani őket. Ezek egyike a szanszkritul *svarabhaktin*ak („magánhangzóval való elkülönítés”) nevezett hangtani jelenség szélesebb körű érvényesítése. A szabály értelmében az *r*, *l*, *y*, *v* vagy *nazális* hangot tartalmazó mássalhangzótorlódásokat általában **-i** kötőhanggal alkotott új szótaggal oldja fel. Például: *rājn*-gyenge tő + *i* (sg L rag) → *rājīn-i*. (Lásd: *Hangtan, Svarabhakti!*)

Masculinum: attan (lélek, maga, „én”)

Néhány **-an** végű névszó a gyenge esetekben (I, D, Ab, G, L) nem veszti el az **-an** végződés **-a** hangját. Erre találhatunk példát az *attan*, a *muddhan* (m) – „fej; csúcs” és a *brahman* (m) – „Brahmā” ragozásában. Például: *muddhanā* (sg I), *muddhani* (sg L); *brahmani* (sg L).

	Singularis			
	-an tövűként		-a tövűként	
	<i>attan</i>		<i>atta</i>	
N	attā			
V			atta	
Ac			attam	
I	attanā			<i>attena</i>
D	attano			<i>attassa</i>
Ab	attanā			<i>attasmā, attamhā, attato</i>
G	attano			<i>attassa</i>
L	attani			<i>attasmiṃ, attamhi</i>

*Az *ātumānam* (sg Ac) alakban szintén a *svarabhakti* érvényesül, amelynek magánhangzója *m* és *v* hangok előtt: *u*.

	Pluralis					
	-an tövűként		-a tövűként			
	<i>attan</i>		<i>attana</i>		<i>atta</i>	
N	attāno	<i>attano</i>				
V						
Ac						
I			attanehi	<i>attanebhi</i>	attehi	
D					attānam	<i>attanam</i>
Ab			attanehi	<i>attanebhi</i>	attehi	
G					attānam	<i>attanam</i>
L			attanesu			

Masculinum: brahman (Brahmā, a teremtő)

A **-man** végű szavak ragozása során a gyenge esetekben (I, D, Ab, G, L) az **-an** végződés **-a** magánhangzója az előtte álló labiális **m** hatására **u** is lehet. Például:

brahman (m) – *brahmanā/brahmunā* (sg I, Ab)

puman (m) ember – *pumānā/pumanā/pumunā* (sg I, Ab), *pumuno* (sg D, G)

kamman (n) tett – *kammanā/kammunā* (sg I, Ab), *kammuno* (sg D)

Ugyanez a jelenség figyelhető meg az *addhan* (m) „út; idő” ragozásánál, ahol az eredeti óind *addhvan* tő labiális **v** hangjához hasonlóan lesz az **a** hangból **u**.

Például: *addhunā* (sg I, Ab), *addhuno* (sg D, G).

A *brahman* ragozásában is keverednek az **-an**, illetve az **-a** tő (*brahma*) ragozásának megfelelő alakok.

	Singularis		
	-an tövűként		-a tövűként
	<i>brahman</i>		<i>brahma</i>
N	brahmā		
V	brahme*		
Ac	brahmānaṃ		
I	brahmanā, brahmunā		<i>brahmasmā, brahmamhā</i>
D	brahmuno		<i>brahmassa</i>
Ab	brahmanā, brahmuno		<i>brahmasmā, brahmamhā</i>
G	brahmuno		<i>brahmassa</i>
L	brahmani		<i>brahmasmiṃ, brahmamhi</i>

* A *brahme* (sg V) alak a hosszú **-ā** tövűek analógiájára jött létre.

	Pluralis		
	-an tövűként		-a tövűként
	<i>brahman</i>		<i>brahma</i>
N	brahmāno		
V			
Ac		<i>brahmano</i>	
I			brahmehi <i>brahmebhi</i>
D	brahmānaṃ, brahmunāṃ		
Ab			brahmehi <i>brahmebhi</i>
G	brahmānaṃ, brahmunāṃ		
L			brahmesu

Masculinum: yuvan (fiatal, ifjú)

A *yuvan* szó változatos ragozása szemléletes példája annak a törekvésnek, hogy a mássalhangzós töveket **-a** tövű szavakká változtassák. A *yuvan* névszó ragozott alakjai több töre vezethetők vissza. A ragozásban megjelenik az eredeti *yuvan* erős töve, a *yuvān*; az erős tö **-a** tövűvé alakított formája, a *yuvāna*; az eredeti gyenge tövek (*yuva*, *yūn*, *yuv*), valamint *yuvanan*.

tő	Singularis					
	<i>yuvan</i>	<i>yuvāna</i>	<i>yuva</i>	<i>yuvanan</i>	<i>yūn</i>	<i>yuv</i>
N	yuvā					
V		yuvāna	yuva	yuvānā		
Ac		yuvānaṁ	yuvaṁ			
I	yuvānā	yuvānena	yuvēna		yūnā	
D		yuvānassa	yuvassa		yūno	
Ab	yuvānā	yuvānasmā, yuvānamhā			yūno	
G		yuvānassa	yuvassa		yūno	
L		yuvāne, yuvānasmiṇ, yuvānamhi	yuve, yuvasmiṁ, yuvamhi			yuvi

tő	Pluralis				
	<i>yuvan</i>	<i>yuvāna</i>	<i>yuva</i>		
N	yuvāno	yuvānā			
V					
Ac		yuvāne	yuvānā	yuve	
I		yuvānehi	yuvebhi	yuvehi	yuvebhi
D	yuvānaṁ	yuvānānaṁ			
Ab		yuvānehi	yuvebhi	yuvehi	yuvebhi
G	yuvānaṁ	yuvānānaṁ			
L	yuvāsu	yuvānesu		yuvesu	

Masculinum: puman (ember)

A *puman* ragozása során szintén új, **-a** tövű alakok jöttek létre. A többeli **-an** szótag **-un**-ra változása magyarázatához lásd a *Brahman* szóragozását!

	Singularis			
	-an tövűként		-a tövűként	
	<i>puman</i>		<i>puma</i>	
N	pumā			pumo
V	pumaṁ			puma
Ac	pumānaṁ			
I	pumānā, pumunā	pumanā	pumena	
D	pumuno		pumassa	
Ab	pumānā, pumunā	pumanā		pumā, pumasmā, pumamhā
G	pumuno		pumassa	
L	pumāne		pume, pumasmim, pumamhi	

	Pluralis				
	-an tövűként	-a tövűként			
	<i>puman</i>	<i>puma</i>	<i>pumāna</i>		
N	pumāno		pumā		
V					
Ac					
I				pumānehi	pumānebhi
D	pumānaṁ				
Ab				pumānehi	pumānebhi
G	pumānaṁ				
L	pumāsu	pumesu			pumānesu

Masculinum: san (kutya)

A *san* eredeti gyenge tövéből, a *sun*-ból a páli létrehozott két **-a** végű tövet: *suvāṇa/suvāna*, illetve *suṇa/suna*. Ezenkívül a *san* tövet **-a** tövűvé változtatva (*sa*) is ragozza.

tő	Singularis				
	<i>san</i>		<i>sa</i>		<i>suṇa/suna</i>
N					
V	sā		sa		<i>suṇa</i>
Ac		<i>sānaṃ, sanam</i>	saṃ		
I		<i>sānā, sanā</i>	sena	<i>sunā</i>	<i>suṇena</i>
D			sāya, sassa		
Ab		<i>sānā</i>	sā, sasmā, samhā		
G			sassa		
L		<i>sāne</i>	se, sasmim, samhi		

tő	Pluralis				
	<i>san</i>		<i>sa</i>		<i>suvāṇa/suvāna</i>
N					<i>suvānā</i>
V		<i>sāno</i>	sā		
Ac		<i>sāno, sano</i>	se	<i>sā, sāne</i>	
I	sāhi	<i>sābhi</i>			<i>suvāṇehi</i>
D	sānaṃ	<i>sanam</i>			
Ab	sāhi	<i>sābhi</i>			
G	sānaṃ	<i>sanam</i>			
L	sāsu				

Neutrum: kamman (tett)

Noha a régi **-an** tövű neutrumok ragozásának megfelelő alakok sok esetben megmaradtak, az **-a** tövű neutrumok mintájára képzett ragozási formáik egyre inkább kiszorították ezeket. Például:

kamman (-an tövű neutrum) → *kamma* (-a tövű neutrum)

janman (-an tövű neutrum) születés → *janmana* (-a tövű neutrum)

	Singularis			
	<i>-an</i> tövűként		<i>-a</i> tövűként	
	<i>kamman</i>		<i>kamma</i>	
N	kamma		kammaṃ	
V				
Ac			kammaṃ	
I	kammanā, kammunā		kammā, kammena	
D	kammuno			
Ab	kammanā, kammunā		kammā	
G	kammuno		kammassa	
L	kammani	<i>kammāni</i>		<i>kamme</i>

	Pluralis		
	<i>-an</i> tövűként	<i>-a</i> tövűként	
	<i>kamman</i>	<i>kamma</i>	
N	kammāni		<i>kammā</i>
V			
Ac			
I		kammehi	
D	kammānaṃ		
Ab		kammehi	
G	kammānaṃ		
L			<i>kammesu</i>

AZ -IN TÖVŰEK DECLINÁTIÓJA

Az **-in** tövű főnevek masculinumok, a neutrum rendkívül ritka. Az **-in** tövűek gazdag ragozási lehetősége abból adódik, hogy **-i** tövűekként is ragozzák őket, és olykor előfordulnak az **-ina** tőnek megfelelő ragokkal is.

Masculinum: saññin (észlelő, érző)

	Singularis		
	-in tövűként	-i tövűként	-ina tövűként
N	saññī	saññī	
V			
Ac			
I			
D			
Ab			
G			
L	saññini	saññismiṃ, saññimhi	saññine

	Pluralis		
	-in tövűként	-i tövűként	-ina tövűként
N	saññino	saññī	saññiyo, saññayo
V			saññinā
Ac			saññiye, saññaye
I		saññīhi	saññīhi, saññībhi, saññibhi
D		saññīnaṃ	saññinam
Ab		saññīhi	saññīhi, saññībhi, saññibhi
G		saññīnaṃ	saññinam
L		saññīsu	saññisu
			saññinesu

A pluralisban előforduló rövid **-i** magánhangzós változatok (*saññīhi, saññīnaṃ* stb.) a verselő páliban fordulnak elő; metrikai okokkal magyarázható variánsok.

Az **-in** képzővel képzett szavak eredetükre nézve főnévből képzett, birtoklást kifejező melléknevek. Igen gyakran a *tappurisa* szóösszetétel második tagjaként jelennek meg. Több ilyen melléknév önálló, új jelentésű főnévvé vált.

Az -in tövű szavak képzése

- Főnév tövégi magánhangzó nélkül + **in** (szinte mindig *masculinum*), jelentése: „a főnévvel bíró, rendelkező”; sokszor fordítható a magyar **-ó, -ő** képzős jelen idejű melléknévi igenévvel.
- Főnév tövégi magánhangzó nélkül + **in** (nagyon ritkán *neutrum*). Az **-i** tövű *neutrum* mintájára ragozódik.
- Főnév tövégi magánhangzó nélkül + **inī** (*femininum*). A hosszú **-ī** tövű *femininum* mintájára ragozódik.

Példák:

saññā (f) – észlelés, felismerés

saññ + in → *saññī* (sg N), észleléssel bíró, rendelkező, érző, észlelő, tudatos

vihāra (m) – tartózkodás, „levés”; lakhely, szerzeteslak; életmód

vihār + in → *vihārī* (sg N), ahol élő, lakó, tartózkodó, levő; vmilyen állapotban levő

hattha (m) – kéz, ormány

hatth + in → *hatthī* (sg N), „ormányos”, elefánt

pakkha (m) – szárny

pakkh + in → *pakkhī* (sg N), szárnyas, szárnnal rendelkező, madár

AZ -NT TÖVŰEK DECLINÁCIÓJA

Az **-nt** tövűek két nagy csoportba oszthatók:

I. **-vant/-vat, -mant/-mat** tövű melléknevek;

-tavant képzős participium perfectum activi (ppa)

(Cselekvő befejezett melléknévi igenevek, amelyek a magyarban a cselekvő értelmű múlt idejű melléknévi igeneveknek felelnek meg.)

– egyéb **-ant/-at** tövű melléknevek

II. **-ant/-at** tövű participiumok (pia és egyebek)

(Cselekvő folyamatos melléknévi igenevek, amelyek a magyarban a jelen-, illetve a jövő idejű folyamatos melléknévi igeneveknek felelnek meg.)

Az **-nt** tövűek masculinumok és neutrumok lehetnek. Saját ragozásuk mellett **-a(nta)** tövűekként is ragozódnak. A régi, **-nt** tö szerinti ragozás során a tö erős (**-nt** végű) és gyenge (**-t** végű) formában jelenik meg. A neutrumok ragozása csupán sg és pl N, V, Ac-ban tér el a hímneműekétől. Femininumot hosszú **-ī** hozzáadásával akár a gyenge, akár az erős töből képezhetünk, majd hosszú **-ī** tövűként ragozzuk.

I. -vant/-vat és -mant/-mat tövű melléknevek

A **-vant/-vat** és **-mant/-mat** tövű melléknevek eredetükre nézve főnévből képzettek. Ragozásuk nem tér el egymástól.

Képzésük:

-a tövű főnév + -vant/-vat képző,

-i/-u tövű főnév + -mant/-mat képző = „a főnévvel bíró, rendelkező”; a magyarban **-as, -es, -os** stb. képzős melléknév

Például:

- *sīla* (n) – erény, erkölcs
sīla + vant → *sīlavā* (m sg N) – erényes, az előírásokat betartó
- *guṇa* (n) – jellemvonás, jellegzetesség, minőség
guṇa + vant → *guṇavā* (m sg N) – erényes, jó minőségű/tulajdonságú, értékes
- *bhaga* (m) – szerencse, jósors
bhaga + vant → *bhagavā* (m sg N) – szerencsés, jósorsú, „Magasztos”
- *sati* (f) – emlékezet, éber figyelem, odafigyelés
sati + mant → *satimā* (m sg N) – éber, figyelmes, tudatos
- *āyu(s)* (n) – élet, életerő, élettartam
āyus + mant → *āyusmā* (m sg N) – „éltes”, életerős, hosszúéltű, tiszteletreméltó

Masculinum

	sīlavant – erényes		
	Singularis		
	-vant tövűként	-vanta, -va tövűként	
N	sīlavā	sīlavanto	
V		sīlavanta	<i>sīlava, sīlavam</i>
Ac	sīlavantaṃ		<i>sīlavam</i>
I	sīlavatā	sīlavantena	
D	sīlavato	sīlavantassa	<i>sīlavassa</i>
Ab	sīlavatā		<i>sīlavantā, sīlavantasmā, sīlavantamhā, sīlavantato</i>
G	sīlavato	sīlavantassa	<i>sīlavassa</i>
L	sīlavati	sīlavante, sīlavantasmī, sīlavantamhi	

	Pluralis		
	-vant tövűként	-vanta tövűként	
N	sīlavanto	sīlavantā	
V			
Ac		sīlavante	
I		sīlavantehi	sīlavantebhi
D	sīlavataṃ	sīlavantānaṃ	
Ab		sīlavantehi	sīlavantebhi
G	sīlavataṃ	sīlavantānaṃ	
L		sīlavantesu	

A **-mant/-mat** tövű hímneműek ugyanígy ragozódnak, természetesen azzal a különbséggel, hogy **-a** tövű ragozásukban **-manta**, **-ma** tövégek szerepelnek. Például:

satimant (éber) → *satima* → *satimaṃ* (m sg Ac);

bhānumant (ragyogó, sugárzó) → *bhānuma* → *bhānumaṃ* (m sg Ac)

Megjegyzés: Eddig csupán egyetlen olyan **-mant** tövű hímnemű szóra letek, amely pluralisban is **-ma** tövel fordul elő: *mutimant* (bölcs, eszes) → *mutimā* (pl N).

Neutrum

A **-vant**, **-mant** tövű neutrumok ragozása csupán singularis és pluralis N, V, Ac-ban tér el a masculinumok ragozásától. A semlegesneműeknél még erősebben jelentkezik az a tendencia, hogy az eredeti, mássalhangzóra végződő tövet rövid **-a** tövűvé változtatják. A régi **-vant** tövűek vagy az **-nt** lekopásával, vagy **-a** hozzáadásával válnak **-a** (-va, illetve -vanta) végű semlegesnemű tövekké.

ojavant – tápláló, táperődús				
	Singularis		Pluralis	
	-vanta tövűként	-va tövűként	-vanta tövűként	-vant tövűként
N	ojavantam	ojavam	ojavantāni	ojavanti
V				
Ac				

Femininum

1. A nőneműek szokványos képzésmódja, hogy a régi, **-nt** ragozásban jól megkülönböztetett **-vant**, **-mant** végű erős, vagy a **-vat**, **-mat** végű gyenge töhöz hosszú **-ī** hangot illesztünk. Az így kapott hosszú **-ī** tövű melléknevet a *nadī* mintájára ragozzuk. Például:

erős tö: *sīlavant + ī* → *sīlavantī* (f) → *sīlavantī* (sg N), *sīlavanti* (sg V) stb.

gyenge tö: *sīlavat + ī* → *sīlavatī* (f) → *sīlavatī* (sg N), *sīlavati* (sg V) stb.

2. A szokványos képzésmód mellett szórványosan a **-mant** végű nőneműeknél is felbukkan néhány olyan alak, amely az **-a** végűvé változott töből származik. Ilyenkor a képzésmód: az **-nt** hangzókat vesztett **-ma** végű tö nő neművé változik, azaz a véghangzó rövid **-a** hosszú **-ā** hanggá válik. Az így létrejött **-mā** végű tö a *kaññā* főnév mintájára ragozódik. Például:

kittimant (híres, ismert) → *kittima* → *kittimā* (f) → *kittimā* (sg N)

sirimant (dicső) → *sirima* → *sirimā* (f) → *sirimā* (sg N)

A **-tavant** képzős participium perfectum activi (ppa)

A korlátozott számú **-tavant** képzős cselekvő értelmű múlt idejű melléknévi igenév (ppa) a **-vant** tövű melléknevek ragozását követi. Lásd a *sīlavant* ragozását! Singularis nominativusuk a három nemben:

vusitavant – igaz életű, szent életű

masculinum	femininum	neutrum
<i>vusitavā</i>	<i>vusitavatī</i>	<i>vusitavam</i>
<i>vusitavanto</i>	<i>vusitavantī</i>	<i>vusitavantam</i>

Egyéb **-ant/-at** tövű melléknevek

A nem **-vant** vagy **-mant** képzős **-ant/-at** tövű melléknevek valójában olyan jelen idejű folyamatos melléknévi igenevek (participium imperfectum activi = pia), amelyek melléknévvé váltak. Melléknévi használatuk esetén igei funkciójuk nincsen. (Például: a pia-kkal ellentétben nem lehet tárgyuk.) Melléknevesült participiumoknak foghatók fel:

mahant/mahat (nagy) – participiumi voltáról eltérő vélemények vannak!

sant/sat (való, igaz)

brahant/brahat (hatalmas, fönséges)

bhavant/bhavat; bhont/bhot (tiszteltetreméltó úr) – udvarias beszédben!
arahant/arhat (a méltó, az érdemes, „szent”)

Ragozásuk kisebb eltérésekkel megegyezik a participiumokéval. A hímneműek és semlegesneműek régi, **-nt** tövű ragozása során sg és pl N, V, Ac-ban az **-ant** végű erős tövek, a többi esetben pedig az **-at** végű gyenge tövek használatosak. Az eredeti **-nt** declinatio mellett **-(nt)a** tövűekként is ragozzák őket. A femininum hosszú **-ī**képzője az erős és a gyenge tőhöz is járulhat.

Mahant/mahanta (nagy)

	Masculinum			
	Singularis		Pluralis	
	-nt tő	-nta tő	-nt tő	-nta tő
N	mahā, maham	mahanto	mahanto	mahantā
V				
Ac				mahantaṃ
I	mahatā	mahantena		mahantehi, mahantebhi
D	mahato	mahantassa	mahataṃ, mahantaṃ	mahantānaṃ
Ab	mahatā	mahantasmā, mahantamhā		mahantehi, mahantebhi
G	mahato	mahantassa	mahataṃ	mahantānaṃ
L	mahati	mahante, mahantasmim, mahantamhi		mahantesu

	Neutrum			
	Singularis		Pluralis	
	-nt tő	-nta tő	-nt tő	-nta tő
N	maham	mahantaṃ	mahanti	mahantāni
V				
Ac				

Ragozása a többi esetben – mint minden neutrumé – megegyezik a masculinum ragozásával.

A táblázatban feltüntetettől eltérő alakok:

arahant/arahat – *arahanto* és *arahā* (m pl N)

sant/sat – *sabbhi* (m pl I); az óind *sadbhis* megfelelője hasonlással.

sant/sat – sg N-ban csak a *santo* alak használatos!

Bhavant – az úr, a tiszteletreméltó, uram

Bhavant/bhavat; bhont/bhot – Az „úr, a tiszteletreméltó, ön” jelentésében speciális ragozása van.

A *bhavant/ bhavat* tövek a ragozás során rövid alakjukban (*bhont/bhot*) is megjelennek. A *bhont/bhot* alakok **-o-** hangja az **-ava-** összevont megfelelője.

Az eredeti **-nt** tövű ragozásban az erős esetekben (sg és pl N, V, Ac) az erős *bhavant*, illetve *bhont* tövek használatosak, a többi, gyenge esetekben pedig a ragok a gyenge *bhavat* és *bhot* tövekhez járulnak. A régi **-nt** declinatio mellett rövid **-a** tövűként is ragozódik, ilyenkor a tö: *bhavanta*.

A tiszteletteljes **bhante*** megszólítási forma (sg és pl V; lásd a következő táblázatban!) mágadhizmus, a páli szutták egyik leggyakrabban használt szava. A **bho** singularis vocativus alak az alacsonyabb rangúak, vagy az egyenrangúak megszólításának leggyakoribb módja. A magyarban fordítható az „uram, barátom, kedvesem” és hasonló kifejezésekkel, sőt többször nem is kell lefordítani.

A *bhavant* folyamatos melléknévi igenévi funkcióban, „vmivé váló, levő” jelentésben, a *gacchant* mintájára ragozódik.

Bhavant – az úr, a tiszteletreméltó, uram

	Masculinum – Singularis			
	bhava-nt	bho-nt (bho-nta)	bhava-nta	bhant
N	bhava-m̐			
V	<i>bhava-m̐</i>	bho, bho-nta	<i>bhava-nte</i>	bhant-e*
Ac	bhava-ntam̐	bho-tam̐		
I	bhava-tā	bho-tā	bhava-ntena	
D	bhava-to	bho-to	bhava-ntassa	
Ab	bhava-tā	bho-tā	bhava-ntā	
G	bhava-to	bho-to	bhava-ntassa	
L	bhava-ti		bhava-nte	

	Masculinum – Pluralis			
	bhava-nt	bho-nt (bho-nta)	bhava-nta	bhant
N	bhava-nto	bho-nto	bhava-ntā	
V				bhante*
Ac		bho-nte	bhava-nte	
I			bhava-ntehi, bhava-ntebhi	
D	bhava-ntaṃ		bhava-ntānaṃ	
Ab			bhava-ntehi, bhava-ntebhi	
G	bhava-ntaṃ		bhava-ntānaṃ	
L			bhava-ntesu	

A *bhavant* nominativusa 3. személyben, a vocativusa pedig 2. személyben használatos. Például:

- *ayaṃ bhavaṃ* – ez a tiszteletreméltó (úr), az úr (= aki a helyszínen van)
- *tvaṃ bho* – Ó (te), tiszteletreméltó! (Ó te), uram!

Femininum

A femininum tőalakjai: *bhavatī*, *bhavantī* és *bhotī*. Ezek a tövek a hosszú *-ī* declinatio szerint ragozódnak (Lásd *naḍī*!). Például: *bhotī* (sg N), *bhoti* (sg V), *bhotim* (sg Ac), *bhotiyā* (sg L); *bhotiyo* (pl N)

II. *-ant/-at* tövű participiumok

Az *-ant/-at* tövű participiumok csoportjába tartoznak azok a folyamatos melléknévi igenevek, amelyek

- jelen idejű töből vagy
- jövő idejű töből képződnek.

A jelen-, illetve jövő idejű tő lehet egyben causativum, denominativum, desiderativum vagy intensivum is. A jelen idejű tövekből *-ant/-at* képzővel képzett participiumok a magyar nyelvben a jelen idejű folyamatos melléknévi igeneveknek felelnek meg, és a jövő idejű tövekből képzetteket is ugyanúgy folyamatos melléknévi igenevekkel tudjuk fordítani.

Az eredeti *-ant/-at* tövű participiumok ragozásánál is az *-a* tövűek erős hatása érződik. A páli nyelv ezek esetében is új töveket hozott létre: az *-ant* tövég *-anta* végződésre alakult, megteremtve az *-a* tövűek mintájára ragozott formákat. Az eredeti *-nt* tövű ragozásnak megfelelő alakok a kanonikus prózában és a verses

szövegekben (*gáthákban*) fordulnak elő nagy gyakorisággal, a posztkanonikus prózában azonban már az új, **-anta** tövű participiumok vannak túlsúlyban.

Gacch-ant/gaccha-nta (pia; menő)

	Masculinum			
	Singularis		Pluralis	
	-nt tő	-nta tő	-nt tő	-nta tő
N	gaccha-m̐	gaccha-nto	gaccha-nto	gaccha-ntā
V		gaccha-nta		
Ac	gaccha-ntam̐	gaccha-ntam̐		gaccha-nte
I	gaccha-tā	gaccha-ntena		gacchan-ntehi, gacchantebhi
D	gaccha-to	gaccha-ntassa	gaccha-tam̐	gaccha-ntānam̐
Ab	gaccha-tā	gacchantā, gaccha-ntasmā, gaccha-ntamhā		gaccha-ntehi, gacchantebhi
G	gaccha-to	gaccha-ntassa	gaccha-tam̐	gaccha-ntānam̐
L	gaccha-ti	gaccha-nte, gaccha-ntasmi, gaccha-ntamhi		gaccha-ntesu

A táblázatban feltüntetettől eltérő alakok:

- *gacchataṃ* (sg Ac), *gacchato* (pl N)
- A verselő páliban szórványosan előfordulnak olyan alakok is, amelyekben az **-ant** végű tő az **-nt** lekopásával vált **-a** tövűvé. Például:
gaccha (sg V) menő (!) – a *gaccham̐*, *gacchanta* helyett
jāno (sg N) tudó – a *jānam̐*, *jānanto* helyett
passo (sg N) látó – a *passam̐*, *passanto* helyett

	Neutrum			
	Singularis		Pluralis	
	-nt tő	-nta tő	-nt tő	-nta tő
N	gaccha-m̐	gaccha-ntam̐	gaccha-nti	gaccha-ntāni
V				
Ac				

A többi esetben a ragozása megegyezik a **-nt**, **-nta** tövű masculinumok ragozásával.

A **femininumok** az erős vagy a gyenge tőhöz illesztett hosszú **-ī** hanggal kapcsolódnak (*gacchant-ī* és *gacchat-ī*), és a *nadī* mintájára ragozódnak.

AZ -AS TÖVŰEK DECLINÁCIÓJA

- Az **-as** tövűek csoportjába elsősorban neutrumok tartoznak, de több semleges nemű **-as** végű főnév neme ingadozást mutat. Előfordul, hogy néhány **-as** tövű neutrumot masculinumként is kezelnek, a velük egyeztetett szó olykor masculinumban ragozódik. Például:

tapas (n) aszkézis

samaggānam tapo sukho (m) – a *sukham* (n) helyett (Dhp. 194.)

Áldott az összhangban levők aszkézise.

manas (n) elme

yattha me nirato (m) – a *nirataṃ* (n) helyett – *mano* (J. III. 91/15.)

Ahol az elmém örömteli.

- A verselő páliban és a kanonikus prózában használt régi **-as** tövű declinatio helyett a posztkanonikus irodalomban ezeket a főneveket már egyre inkább **-a** tövűekként ragozzák, sőt már a régebbi irodalomban is megfigyelhető az **-as** illetve **-a** tövek párhuzamos használata. Pluralisban egyáltalán nincsenek az **-as** tőnek megfelelő ragok. Az **-as** végű tő általában az **-s** lekopásával, nagyon ritkán pedig **-a** hozzáadásával válik **-a** tövűvé.

Például: *siras* (m/n fej) → *sira* (ritkán *sirasa* tő)

- **-as** tövűként is ragozott neutrumok:

aghas – tér, űr, légkör

uras – mell, mellkas

cetas – tudat, „szív”; gondolat, szándék

jaras – öregség, öregkor

tapas – aszkézis

nabhas – ég, lég, homály

manas – elme

yasas – dicsőség, hírnév

rajas – por, piszok; szennyezettség

vacas – beszéd, szó

siras – fej

sotas – folyam, áramlat

Sotas (folyam, áramlat)

	Singularis neutrum	
	-as tövűként	-a tövűként
N	soto	sotaṃ
V		sota, sotaṃ
Ac		sotaṃ
I	sotasā	sotena
D	sotaso	sotassa
Ab	sotasā	sotā, sotasmā, sotamhā, sotato
G	sotaso	sotassa
L	sotasi	sote, sotasmim, sotamhi

	Pluralis	
	-a tövű masculinumként	-a tövű neutrumként
N	sotā	sotāni
V	sotā	
Ac	sote	
I	sotehi, sotebhi	
D	sotānaṃ	
Ab	sotehi, sotebhi	
G	sotānaṃ	
L	sotesu	

-us tövű neutrum

Az **-us** tövűek közül a páli nyelvben már csak egyetlen semlegesnemű főnévnek, az **āyus** (élet, életerő) szónak maradt meg néhány, az **-s** tövű ragozást őrző alakja. A mássalhangzós névszóragozás helyett, az **-s** hang lekopásával, **-u** tövű ragozása terjedt el. Az **-u** tövű ragozásához lásd a *vatthu* (n) paradigma ragozását! Az **-s** tövet megőrzött alakok:

āyusā (sg I, Ab), *āyusi* (sg L), *āyusaṃ* (pl G, D)

EGYÉB MÁSSALHANGZÓS TÖVŰEK

Az óind zárhangtöví és gyöktöví névszók a páliban kivétel nélkül **-a** vagy **-ā** tövékké váltak, csupán néhány esetvégződés őrzi az eredeti ragozás nyomait.

Például:

sarad* (-d** tö; f) → *sarada* (**-a** tö; m) – *sarado* (**-d** tö; pl Ac!) ősz

sarit* (-t** tö; f) → *saritā* (**-ā** tö; f) – *saritaṃ* (**-t** tö; pl G!) folyó

vāc* (gyöktö**; f) → *vācā* (**-ā** tö; f) – *vācā* (**gyöktö**; sg I) beszéd

pad/pād* (gyöktö**; m) → *pada/pāda* (**-a** tö; n) – *pādā* (**gyöktö**; sg I!),
padā; (például Suttanipāta, Kāmasutta) láb

MELLÉKNEVEK

A MELLÉKNEVEK ÉS MELLÉKNÉVI IGENEVEK NEMEI

A melléknevek a tövüknek megfelelő declinatio szerint ragozódnak. Mint a főnevek, magánhangzós és mássalhangzós tövűek lehetnek. A páli nyelvben az eredeti mássalhangzós tövek legtöbbször kialakult a magánhangzós tövű megfelelője is, végül a magánhangzós végű tövek szembeszökően túlsúlyban kerültek. A hím- és semlegesnemű melléknevek tőalakja megegyezik, a nőnemű tő pedig a hím-, illetve az azzal megegyező semlegesnemű tőből képezhető.

A mássalhangzós tövű és a mássalhangzós tövekből származtatott melléknevek, melléknévi igenevek legtöbbször könnyen felismerhető arról, hogy a tövük **-in**, **-ant/-at**, **-mant/-mat**, **-vant/-vat** vagy **-tavant /-tavat** képzőt tartalmaz.

A hím- és semlegesnemű melléknevek, illetve melléknévi igenevek tövei

Hím- és semlegesnemű magánhangzós tövek	Hím- és semlegesnemű mássalhangzós tövek
<i>a</i> tövűek (<i>bāla</i> ; ostoba)	<i>-in</i> tövűek (<i>saññin</i> ; észlelő, érző)
<i>-i</i> tövűek (<i>suci</i> ; tiszta)	<i>-ant/-at</i> tövűek (<i>mahant</i> , nagy; <i>gacchant</i> , menő)
<i>-u</i> tövűek (<i>garu</i> ; nehéz)	<i>-mant/-mat</i> tövűek (<i>jutimant</i> ; ragyogó)
<i>ū</i> tövűek* (<i>abhibhū</i> ; vmit uraló)	<i>-vant/-vat</i> tövűek (<i>sīlavant</i> ; erényes)
	<i>-tavant</i> tövűek (<i>vusitavant</i> ; szent életű)

*A hosszú *-ū* tövű melléknevek csak masculinumok lehetnek.

A nőnemű melléknevek és participiumok képzése

A rövid *-a* tövű melléknevek és melléknévi igenevek nőnemű megfelelője hosszú *-ā*, ritkábban hosszú *-ī* végződésű. A nőnemet megkapjuk, ha a hímnemű tövé-

gi rövid **-a** hangot hosszú **-ā**-vá nyújtjuk, vagy hosszú **-ī** hangra cseréljük. A nem *femininum* tövű melléknévi párral rendelkező többi nőnemű melléknévi tő hosszú **-ī** hangra végződik.

Hímnemű tövek	Nőnemű tövek
-a (<i>bāl-a</i>) →	-ā (<i>bālā</i>)
-a (<i>pāp-a</i>) →	-ī (<i>pāpī</i>)
-i (<i>suc-i</i>) →	-inī (<i>sucinī</i>)
-u (<i>gar-u</i>) →	-unī (<i>garunī</i>)
-ū (<i>abhibh-ū</i>) →	-unī (<i>abhibhunī</i>)
-in (<i>saññ-in</i>) →	-inī (<i>saññinī</i>)
-ant/-at (<i>mah-ant/-mah-at</i>) →	-antī/-atī (<i>mahantī/mahatī</i>)
-mant/-mat (<i>juti-mant/juti-mat</i>) →	-mantī/-matī (<i>jutimantī/jutimatī</i>)
-vant/-vat (<i>sīla-vant/sīla-vat</i>) →	-vantī/-vatī (<i>sīlavantī/sīlavatī</i>)

A MÁSSALHANGZÓS TÖVŰ MELLÉKNEVEK

Mivel a mássalhangzós tövű melléknevek – ugyanúgy, mint a főnevek – a páli nyelv fejlődése során egyre inkább magánhangzós tövűekké váltak, ezért az eredeti, mássalhangzóra végződő tőnek megfelelő ragozás helyett számtalanszor magánhangzós tövű ragozással találkozunk a hím- és semlegesnemű melléknevek esetében. A legtöbb hím- és semlegesnemű új, magánhangzós tő **-a** tövű. A mássalhangzós tövek a következőképpen alakultak:

Mássalhangzós tövek	Magánhangzós tövek	
Masculinum és neutrum	Masculinum	Neutrum
-in →	<i>-ina</i>	-i
-ant/-at →	-anta	-anta, -a
-mant /-mat →	-manta, ma	-manta, -ma
-vant/-vat →	-vanta, -va	-vanta, -va

Megjegyzés: Elvétve előfordul a szövegekben hosszú **-ā** tövűvé vált nőnemű mássalhangzós tövű melléknév is. Például: *kitti-mant* (híres, ismert) → *kitti-ma* → *kittimā* (f sg N)

A MELLÉKNEVEK EGYEZTETÉSE

A melléknevet és melléknévi igenevet – ugyanúgy, mint a német vagy az orosz nyelvben – nemben, számban és esetben egyeztetni kell azzal a szóval, amire vonatkozik. Például:

pāpa (m/n)/*pāpī* (f) – gonosz, bűnös
pāpo (m sg N) *manusso* (m sg N) – gonosz ember
pāpī (f sg N) *rājinī* (f sg N) – gonosz királyné
pāpaṃ (n sg N) *cittaṃ* (n sg N) – gonosz gondolat

A MELLÉKNEVEK FOKOZÁSA

Középfok

A középfok képzői:

I.	tara, a-tara	<i>tarika</i>
II.	iya, iyya, īya,	<i>issika</i>
III.	<i>iya-tara, iyya-tara, īya-tara</i>	<i>itt̥ha-tara</i>

I. képzésmód

A **-tara/-atara** képzős középfok használatos a leggyakrabban. Szinte mindegyik melléknév így képezi középfokát. Masculinumbanban és neutrumbanban az **-a** tövű, femininumbanban az **-ā** tövű declinatio szerint ragozódik. Noha a **-tara** a középfok képzője, gyakran használják felsőfok kifejezésére is. (Lásd *A középfok- és felsőfok használata*!)

A **-tara** képző nagyon ritkán **-ika** melléknévképzővel bővített, **-tarika** változatban jelenik meg. Például: *lahuka* (könnyed, lendületes) → *lahuka-tarika*.

magánhangzóra végződő melléknév tőalakban + tara, tarika
mássalhangzóra végződő melléknév tőalakban + a-tara

Singularis nominativusok

Tő	masculinum	femininum	neutrum
<i>garu</i> (nehéz) →	<i>garu-taro</i>	<i>garu-tarā</i>	<i>garu-taram</i>
<i>dassanīya</i> (szép) →	<i>dassanīya-taro</i>	<i>dassanīya-tarā</i>	<i>dassanīya-taram</i>
<i>paṇīta</i> (kiváló) →	<i>paṇīta-taro</i>	<i>paṇīta-tarā</i>	<i>paṇīta-taram</i>
<i>pāpa</i> (bűnös) →	<i>pāpa-taro</i>	<i>pāpa-tarā</i>	<i>pāpa-taram</i>
<i>piya</i> (kedves) →	<i>piya-taro</i>	<i>piya-tarā</i>	<i>piya-taram</i>
<i>bahu</i> (sok; nagy) →	<i>bahu-taro</i>	<i>bahu-tarā</i>	<i>bahu-taram</i>
<i>mahant</i> (nagy) →	<i>mahant-ataro</i>	<i>mahant-atarā</i>	<i>mahant-ataram</i>
<i>sīlavant</i> (erényes) →	<i>sīlavant-ataro</i>	<i>sīlavant-atarā</i>	<i>sīlavant-ataram</i>
<i>suci</i> (tisza) →	<i>suci-taro</i>	<i>suci-tarā</i>	<i>suci-taram</i>

Megjegyzés: Az *-ant/-at*, *-vant/-vat* mássalhangzós tövű melléknevek esetében az *-atara* képző az erős *-ant*, *-vant* tövekhez járul. Kivétel például: *balavatara* (erősebb). Képzésmódja feltehetően: *balavant* → *balava* (-a tövűvé vált tö) + *tara*.

A *-tara* képző ritkán nem melléknevekhez, hanem **más szófajokhoz (főnévhez, számnévhez, határozószóhoz) járul**. Például:

sappurisa (m) (igaz ember) + *tara* → *sappurisatara* (az igazabb ember)
pure (adv) (korábban) + *tara* → *puretaram* (legkorábban, legelőször)

II. képzésmód

tőképzőjét elvesztett, gyökre visszavezetett melléknév	+ <i>iya(s)</i> , <i>iyya(s)</i> , <i>īya(s)</i> ,
	<i>issika</i> , <i>iyyasika</i>

Az *-iya(s)*, *-iyya(s)*, *-īya(s)*, képzős közép fok ritkán fordul elő; néhány, igen gyakran használatos melléknév és határozószó képezi így a középfokát. Az eredetileg *-yas*-ra végződő képzők *-s* véghangzójukat elvesztették, így ragozásuk szintén az *-a*, illetve az *-ā* tövű melléknevek mintájára történik. Csupán elvétve találkozhatunk a régi *-yas* végű képzőnek megfelelő mássalhangzós tövű declinatio maradványaival. Ezekben a szórványosan előforduló esetekben a *-yas* végű középfokú tö az *-as* tövűek (*sotas* paradigma) ragozását követi.

Az *-issika* képzővel találkozunk a *pāpissika* (bűnösebb, rosszabb, gonoszabb) alakban, amely R. C. Childers szerint (332. oldal) esetleg a *pāp-īyas-ika* egy öszszevont formája. Childers feltételezését látszik alátámasztani a szövegekben feltelt *pāp-iyyas-ika* alak, és az a fent említett jelenség, hogy a középfokú *-tara* képző is megjelenik olykor *-ika* képzővel meghosszabbított formában.

Előfordul, hogy az **-iya**, **-iyya**, **-īya** képzős középfokokoknál csupán elvileg, jelentéstani szempontból vehető fel egy alapfokú melléknév vagy gyökalak, mivel ezek hangtanilag, grammatikai szempontból nem felelnek meg az adott közép-fokú alaknak.

A jelentést hordozó gyök vagy egyéb szó...	Alapfok	Közép-fokú tő
(<i>pāp</i>)	<i>pāpa</i> (rossz, bűnös)	<i>pāpīya</i> , <i>pāpiya</i> , <i>pāpiyya</i>
<i>bhū</i>	<i>bahu</i> (sok, hatalmas)	<i>bhiyya</i> (több, hatalmasabb)
<i>sirī</i> (f) (szépség, bőség)	<i>kalyāṇa</i> (jó)	<i>seyya</i> (jobb)
–	<i>nīca</i> (alacsony/rendű)	<i>nīceyya</i> (alacsonyabb)
<i>guṇa</i>	<i>guṇavant</i> (erényes stb.)	<i>guṇīya</i> (erényesebb stb.)

Az **-a** és **-ā** tövű declinatio szokásos ragjai mellett a következő esetekben találkozhatunk eltérésekkel:

f sg N *seyyo*, *seyyasi* (**-yas** végű többől hosszú **ī**-vel képzett femininum, ami versben rövid **-i** hanggá válhat)

n sg N *seyyo* (az **-as** tövűek neutruma)

m pl N *seyyāse* (az **-a** tövűek Pl N-ának a gáthákban előforduló **-āse** ragja)

Néhány **-īya**, **-iya**, **-iyya** képzős felsőfok ragozhatatlan határozószóként is használatos:

bhiyyo, *bhīyo* – még, ismételten, újra, még jobban/tovább

seyyo – jobban

III. képzésmód

Nagyon ritkán előfordul, hogy az **-iya**, **-iyya**, **-īya**, **-iṭṭha** képzőkkel már eleve fokozott, közép-, illetve felsőfokú tőhöz még egy **-tara** közép-fokú képző is járul. Az ilyen alak dupla képzésű.

***īya*, *iyya*, *īya* közép-fok képző + *tara* közép-fok képző**

seyya (jobb) + *tara* → *seyyatara* (jobb)

***iṭṭha* felsőfok képző + *tara* közép-fok képző**

pāpiṭṭha (legrosszabb) + *tara* → *pāpiṭṭhatara* (rosszabb)

seṭṭha (legjobb) → *seṭṭhatara* (jobb)

FELSŐFOK

A felsőfok képzői

I. *tama*II. *it̥tha*, *it̥tha-ka*, *it̥thima*

I. képzésmód

A **-tama** képzős felsőfokkal találkozhatunk a legritkábban, mivel a **-tama** képző helyett a **-tara** képzős középfokú alakot használják leggyakrabban a felsőfok kifejezésére. Csupán néhány melléknévhez, névmási tőhöz és határozószóként felfogható igeekötőhöz járul **-tama** képző. Vagy az **-a** és **-ā** tövű melléknevek mintájára ragozódnak, vagy a névmási ragozást követik.

melléknév tőalakban + *tama*

<i>ulāra</i> (kiváló, „nagy”, nemes) →	<i>ulāra-tama</i> (legfőbb, legmagasabb) (-a , -ā tövű declinatio)
<i>sant</i> (való, igaz, jó) →	<i>sat-tama</i> (legjobb, legigazabb) (-a , -ā tövű declinatio)
<i>ut</i> (igeekötő: fel, felfelé) →	<i>ut-tama</i> (legfőbb) (névmási ragozás)
<i>ka</i> (névmási tő: melyik?) →	<i>ka-tama</i> (melyik a sok közül?) (névmási ragozás)

II. képzésmód

Az **-it̥tha** képzős felsőfok is elég ritkán fordul elő, de a **-tama**-val képzett felsőfoknál gyakrabban használatos. Masculinumban és neutrumban az **-a** tövű, femininumban az **-ā** tövű melléknevek mintájára ragozódik.

Az **-it̥tha** képzőhöz olykor még egy **-ka** képző is járul: *kaniṭṭha-ka* (a legfiatalabb /fiú/), *kaniṭṭha-kā*/*kaniṭṭhi-kā* (a legfiatalabb /leány/), *jeṭṭha-ka* (a legidősebb /fiú/) Igen ritkán **-it̥thima** alakban jelenik meg: *upariṭṭhima* (a legmagasabb).

képzőjét elvesztett vagy gyökre visszavezetett melléknév + *it̥tha*, *it̥thaka*, *it̥thima*

A jelentést hordozó gyök vagy egyéb szó	Alapfok	Felsőfokú tő
(<i>kan</i>)	(<i>khudda</i> : kicsi; jelentéktelen)	<i>kaniṭṭha</i> (legfiatalabb, legkisebb, fiatalabb)
(<i>ja</i> : „növekedés”)	(<i>vuddha/vuddha</i> : öreg)	<i>jeṭṭha</i> (legidősebb, idősebb, rangidős)
(<i>pāp</i>)	<i>pāpa</i> (rossz, bűnös)	<i>pāpiṭṭha</i> (legrosszabb)
(<i>sirī</i> : szépség, bőség)	(<i>kalyāṇa</i> : jó)	<i>seṭṭha</i> (legjobb)
–	<i>upari</i> (felül, fönt)	<i>upariṭṭha</i> (legfőbb, legmagasabb)

Fokozás egyéb módon

A tényleges fokozáson kívül a melléknév jelentése fokozódik, nyomatékosabbá válik az *-ati* előképzővel, vagy a melléknév megismétlése révén. A magyarban ilyenkor a *nagyon*, *rendkívül*, *igen(-igen)*, *túl*, *túlságosan* és hasonló szavakkal nyomatékosítható a jelentés. Például:

ati – dīgha (hosszú) → *atidīgha* – nagyon/rendkívül hosszú

ati – khippa (gyors) → *atikhippa* – nagyon gyors, túl gyors

bhadda (jó) → *bhaddāni bhaddāni* (*yānāni*; n pl A) – jobbnál jobb, pompás (kocsikba)

A közép fok és felső fok használata

Közép fokú hasonlítás

- Az, amihez vagy akihez hasonlítunk, ablativusban vagy instrumentalisban áll. Az ablativus és instrumentalis ekkor a magyar **-tól, -től, -nál, -nél** ragokkal, vagy a **mint** kötőszóval adható vissza. Például:

na c'etarahi vijjati añño samaṇo vā brāhmaṇo vā bhagavatā (m sg Ab) *bhiyyo 'abhiññataro*.

Jelenleg nincs a Magasztosnál nagyobb, bölcsebb vándorszerzetes vagy bráhmana.

- A közép fokú hasonlítás igen gyakran alap fokú melléknévvel fejeződik ki. Az, amihez hasonlítunk, általában ablativusban, ritkábban pluralis locativusban vagy genitivusban áll. Például:

santi te ñātito (pl Ab) *bahū* (**alap fok!**)

Többen vannak, mint a rokonok./Többen vannak a rokonoknál.

etesu (pl L) *kataraṃ nu kho mahantaṃ* (**alap fok!**)

E kettő közül melyik a nagyobb?

Felsőfokú hasonlítás

A **-tara** képzős középfoknak gyakran felsőfokú jelentése van. Ha felsőfokú értelemben használjuk, a főnév/névmás pl G-ban áll (*genitivus partitivus*: vmik, vkik közül). Például: *tesam* (pl G)... *dassanīyataro* – közülük a legszebb.

NÉVMÁSOK

Noha a névmási ragozás eltér a főnevek és melléknevek ragozásától, a páli nyelvben nagy hasonlóság van közöttük. Ez az erős hasonlóság abból ered, hogy a főnevek, melléknevek több esetragot a névmási ragozásból kölcsönöztek, a névmások ragozására pedig a ragozott főnévi, melléknévi alakok hatottak vissza. A névmásoknak vocativusa nincsen.

A grammatikai meghatározás szerint a *névmás* szerepe egy adott szófaj helyettesítése. A névmások nyelvtani, beszédbeli szerepe azonban a páli nyelvben sem csupán a szófajok helyettesítésére korlátozódik. A névmások kevés kivétellel (pl 1. és 2. személyű személyes névmás) nem csak önállóan használatosak, hanem jelzői funkciót is betölthetnek a mondatban. Például:

- *etad* (n sg Ac; önállóan használt névmás) *uvāca* – Ezt mondta.
- *eso* (m sg N; jelzőként használt névmás) *bhikkhu...* – Ez a bhikkhu...
- *kiṃ* (n sg Ac; önállóan használt névmás) *maññasi* – Mit gondolsz?
- *kiṃ* (n sg Ac; jelzőként használt névmás) *gehaṃ agamāsi* – Melyik házba ment(él)?

SZEMÉLYES NÉVMÁSOK

Első személyek

	ma(m)/ma(d) – én; amha(d) -mi			
	Singularis		Pluralis	
N	ahaṃ		mayam	amhe, vayam
Ac	maṃ	mamaṃ	amhe, no	asme, amhākaṃ
I	mayā, me		amhehi	amhebbhi
D	mama, mayhaṃ, me	mamaṃ, amhaṃ	amhākaṃ, no	asmākaṃ, amhaṃ
Ab	mayā		amhehi,	amhebbhi
G	mama, mayhaṃ, me	mamaṃ, amhaṃ	amhākaṃ, no	asmākaṃ
L	mayi		amhesu	

- Nyelvtanunkban a dőlt betűvel szedett névmási alakok az archaikusabb vagy ritkábban előforduló változatok. A félkövérrel írottak a posztkanonikus próza kedvelt alakjai.
- Singularis I, D, G-ban és pluralis Ac, D, G-ban a *me*, illetve a *no* hangsúlytalan, enklitikus változatok. Mondat elején sohasem állhatnak.
- Az első és második személyű személyes névmásoknak nembeli megkülönböztetése nincsen.

Második személyek

	ta(m)/ta(d) – te; tumha(d) – ti			
	Singularis		Pluralis	
N	tvam̐	<i>taṃ, tuvaṃ</i>	tumhe	
Ac	taṃ	<i>tvaṃ, tuvaṃ, tavaṃ</i>	tumhe, vo	<i>tumhākaṃ</i>
I	tayā, te	<i>tvayā</i>	tumhehi	<i>tumhebhi</i>
D	tava, tuyhaṃ, te	<i>tumhaṃ, tavaṃ</i>	tumhākaṃ, vo	<i>tumhaṃ</i>
Ab	tayā	<i>tvayā</i>	tumhehi	<i>tumhebhi</i>
G	tava, tuyhaṃ, te	<i>tumhaṃ, tavaṃ</i>	tumhākaṃ, vo	<i>tumhaṃ</i>
L	tayi	<i>tvayi</i>	tumhesu	

- Singularis I, D, G-ban és pluralis Ac, D, G-ban a *te* és a *vo* hangsúlytalan, enklitikus változatok.

SZEMÉLYES ÉS TÁVOLRA MUTATÓ NÉVMÁSOK

- A *ta(m)*, *ta(d)* töből származó távolra mutató névmások (= az a ..., azok a ...) egyben személyes névmások (= ő, amaz, ők, amazok) is.
- Szóösszetételekben a *tad* használatos. Például: *tadiminā* (m/n sg I) – ezért.
- Használatos anaphorikus névmásként:
Visszaül az elbeszélésben már korábban elhangzott valakire, valamire, azt helyettesíti, hogy ne kelljen megismételni a már nyilvánvaló alanyt, tárgyat és a többi.
- Leggyakrabban elbeszélésben használják, és így olyan valakit, valamit jelöl, aki vagy ami **nincs jelen** a hallgató számára.

taṃ/tad – az; ő

	Singularis			
	masculinum	neutrum	femininum	
N	<i>so, sa</i>	taṃ, tad,* <i>se,* tadam</i>	sā	
Ac	taṃ		taṃ	
I	tena		tāya	
D	tassa		tassā, tissā	<i>tassāya, tissāya, tāya</i>
Ab	tasmā, tamhā, tato		tāya	
G	tassa		tassā, tissā	<i>tassāya, tissāya, tāya</i>
L	tasmim, tamhi		tassam, tissam	<i>tāyam, tāsam</i>

*Neutrumban a *-tad* alak (N, Ac) magánhangzó előtt használatos. A *se* mágad-hizmus.

	Pluralis			
	masculinum	neutrum	femininum	
N	te	tāni	tā	tāyo
Ac				
I	tehi, tebhi		tāhi	tābhi
D	tesam̐, tesānam̐		tāsam̐	tāsānam̐
Ab	tehi, tebhi		tāhi	tābhi
G	tesam̐, tesānam̐		tāsam̐	tāsānam̐
L	tesu		tāsu	

A *ta(d)* távolra mutató névmás emphatikus használata

1. A *ta(d)* mutató névmás egy másik, első vagy második személyű személyes névmást nyomatékosíthat. Ilyenkor a *ta(d)* névmást nemben, számban, esetben egyeztetnünk kell azzal a személyes névmással, amelyet nyomatékosít. A *ta(d)* névmást ekkor nem kell magyarra fordítanunk, a nyomatékosítás a személyes névmásnak a fordításban való kitételével, avagy a magyar nyomatékos szórenddel oldható meg.

- A szokásos nyomatékosítási mód, például:
so (m sg N) (az a) + *aham* (sg N) (én) → *so 'ham/svāham* = én (m)
taṃ (m/f sg Ac) (azt a) + *taṃ* (sg Ac) (téged) → *taṃ taṃ* = téged (m/f)
tesam (m pl G) (azoknak) *vo* (pl G) (a ti...) → *tesam vo* = a ti... (m)
- Elvértve a nyomatékosított személyes névmás rövidített, enklitikus formájában és teljes alakjában is megjelenik.
tesam no (m pl G; rövid és teljes alakban) (azoknak a) + *amhākam* (pl G) (a mi...) → *tesam no amhākam* = a mi... (m)

- Ritkán a személyes névmás nincs kitéve, mivel a ragozott igealak – mint a magyarban – már eleve kifejezi azt.

so (m sg N) (az a) *karoḥi* (imp sg 2.) (csináld!) → *so karoḥi* = te csináld! (m)

2. A *ta(d)* nyomatékosíthat egy közvetlenül előtte vagy utána álló, másik mutató névmást. Például:

ta-y-idaṃ (= *taṃ idaṃ*) = ez; ezt (n)

svāyaṃ (= *so ayaṃ*) = ez (m)

3. A vonatkozó névmásnak a közvetlenül utána álló *ta(d)* névmás általános jelentést kölcsönöz. Például:

yo so... mama sahāyako – aki csak az én barátom/bárki, aki a barátom

4. Mivel a páli nyelvben nincsen sem határozott, sem határozatlan névelő, a főnév határozottsága gyakran a ***ta(d)*** + ***főnév*** szerkezettel fejeződik ki. Ilyenkor a *ta(d)* névmás nem (az a..., azok a...) mutató névmásként, hanem a magyar határozott névelővel fordítandó.

5. A *ta(d)* névmás megismételve „*ilyen és ilyen, különféle*” jelentésű. Például:
tāsu tāsu disāsu, tesu tesu janapadesu – ilyen és ilyen tájékokon, ilyen és ilyen országokban

amu/asu – az a, ama, amaz

	Singularis			Pluralis		
	Masc.	Neutr.	Fem.	Masc.	Neutr.	Fem.
N	asu, amu	aduṃ	asu	amū	amūni, amū	amū, amuyo
Ac	amuṃ	aduṃ, amuṃ	amuṃ	amū	amūni, amū	amū, amuyo
I	amunā		amuyā	amūhi, amūbhi		
D	amussa		amussā, amuyā	amūsaṃ, amūsānaṃ		
Ab	amusmā, amumhā		amuyā	amūhi, amūbhi		
G	amussa		amussā, amuyā	amūsaṃ, amūsānaṃ		
L	amusmiṃ, amumhi		amussaṃ, amuyaṃ	amūsu		

Az *amu/asu* töből származtatott az ***amuka*** és ***asuka*** határozatlan névmás.

Jelentésük: *egy ilyen és ilyen, egy bizonyos*.

SZEMÉLYES ÉS KÖZELRE MUTATÓ NÉVMÁSOK

- Az *eta(d)* és az *idaṃ* többől származó közelre mutató névmások (= ez a..., ezek a...) egyben személyes névmások (ő, ők /itt/; az, azok /itt/; emez, emezek) is. Az *eta(d)* és az *idaṃ* azonos jelentésűek, ellenben az *idaṃ* jobban hangsúlyozza a tárgy közelségét, kissé közelebbre mutató névmásnak mondható, mint az *eta(d)*.
- **Használatuk:** Olyan tárgyat, személyt jelölnek, ami vagy aki **jelen van** a beszélők számára, ezért nagyon gyakori a párbeszédben és idézetben való használatuk.

eta(d)/eta(ṃ) – ez; ő (itt); az (itt); emez

Ugyanúgy ragozódik, mint a *ta(d)*, csak *e* hang kerül elé.

	masculinum	neutrum	femininum
Sg N	eso, esa	etaṃ, (mgh előtt)	esā
Pl N	ete	etad etāni	etā, etāyo

- Az *etaṃ* főalak használatos a szóösszetételekben. Például: *etaṃkāraṇā* (n sg Ab) – ezen okból
- Ugyanúgy mint a *ta(d)*, más névmások nyomatékosítására is használatos. Például: *esāhaṃ* (= *eso ahaṃ*; ez/eme én) – én (m)

idaṃ – ez; ő (itt); az (itt)

	Singularis			
	masculinum	neutrum	femininum	
N	ayaṃ	imaṃ, idaṃ	ayaṃ	
Ac	imaṃ		imaṃ	
I	iminā, anena, aminā		imāya	
D	imassa, assa, imissa		imissā, assā	imissāya, assāya, imāya
Ab	imasmā, imamhā, asmā		imāya	
G	imassa, assa, imissa		imissā, assā	imissāya, assāya, imāya
L	imasmim, imamhi, asmim		imissā, imissam	imāyam, assam, imāsam

	Pluralis			
	masculinum	neutrum	femininum	
N	ime	imāni	imā	imāyo
Ac	ime			
I	imehi, imebhi, ehi, ebhi		imāhi	imābhi
D	imesaṁ, imesānaṁ, esaṁ, esānaṁ		imāsaṁ	imāsānaṁ, āsaṁ
Ab	imehi, imebhi, ehi, ebhi		imāhi	imābhi
G	imesaṁ, imesānaṁ, esaṁ, esānaṁ		imāsaṁ	imāsānaṁ, āsaṁ
L	imesu, esu		imāsu	

- Az *idaṁ* megfelelő ragozott alakjai – akárcsak a *ta(d)* névmás – szintén módosíthatják, árnyalhatják más névmás jelentését. Például:
ko nu kho ayaṁ bhāsati – Ki ő, aki (itt) beszél? Ki az, aki beszél? Ki beszél?
- Megismételve „ez és ez, ilyen és ilyen” jelentése van, nyomatékosít. Például:
ayaṁca ayaṁca amhākaṁ rañño sīlācāro – A mi királyunknak ilyen és ilyen erényes magatartású. Így él erényesen a mi királyunk.

ena(d)/na – ez; ő (itt); az (itt); emez

Az **ena(d)** hiányos ragozású közelre mutató névmás, amelynek rövid alakja a **na**. Mindkettőt 3. személyű személyes névmási funkcióban is használják. Az *ena(d)* – ellentétben a *na* névmással – nagyon ritkán fordul elő. Az *ena* előfordulási esetei:

enaṁ (m/n/f sg Ac)

enena (sg I)

Az *ő*, *az* jelentésben használt *na* névmás elvileg ugyanúgy ragozódik, mint a *ta(d)*, ténylegesen azonban csupán a következő esetekben lelték fel:

naṁ (m/n/f sg Ac), *nassa* (sg D, G), *ne* (m pl Ac), *nesaṁ* (pl G).

VONATKOZÓ NÉVMÁSOK

ya(m)/ya(d) – aki, ami, amely, amelyik

Ugyanúgy ragozódik, mint a *ta(d)* mutató névmás.

	Singularis			
	masculinum	neutrum	femininum	
N	yo	yam̐, yad,* ye*	yā	
Ac	yam̐		yam̐	
I	yena		yāya	
D	yassa		yassā	yāya
Ab	yasmā, yamhā		yāya	
G	yassa		yassā	yāya
L	yasmim̐, yamhi		yassam̐	yāyam̐

	Pluralis			
	masculinum	neutrum	femininum	
N	ye	yāni	yā	yāyo
Ac				
I	yehi, yebhi		yāhi	yābhi
D	yesam̐, yesānam̐		yāsam̐	yāsānam̐
Ab	yehi, yebhi		yāhi	yābhi
G	yesam̐, yesānam̐		yāsam̐	yāsānam̐
L	yesu		yāsu	

*Singularis neutrumban a *yad* változat (N, Ac) magánhangzó előtt használatos. A *ye* alak magadhizmus.

- A páli nyelv egyik legjellegzetesebb sajátossága a vonatkozó névmások és a hozzájuk tartozó rámutató névmások megismétlése. A megismételt vonatkozó névmás a határozatlan névmás értelmével bír. Jelentése: *aki/ami csak, akárki/akármí, bárki/bármí, akármelyik, bármelyik*. Például:
yassam̐ yassam̐ disāya viharati, sakasmiṃ yeva vijite viharati.
Bármely vidéken időzik, a saját birodalmában időzik.
- A *yo koci, yā kāci, yam̐ kiñci* határozatlan névmásokat lásd a *Határozatlan névmások* részben!

- Ha a vonatkozó névmáshoz egyszerre két rámutató névmás tartozik, a mutató névmások egyikét általában nem kell lefordítani a magyarban. Noha a halmozott mutató névmásoknak jelentésárnyaló szerepük van (pontosítás vagy általánosítás), gyakran redundánsnak tűnnek. Például:

yān' (amelyeket) imāni (ezeket) apatthāni... aṭṭhīni tāni (azokat) disvā.

Ezeket a csontokat, amelyek el voltak szórva, azokat látván./Látván eme elszórt csontokat.

KÉRDŐ NÉVMÁSOK

ka, ki(ṃ) – ki? mi? mely? melyik?

Ugyanúgy ragozódik, mint a *ya(d)* és *ta(d)* névmás, az eltérés csupán annyi, hogy neutrum sg N, Ac-ban *kiṃ* alak szerepel, valamint masculinum és neutrum singularisban *-i* hangzós változatok (*kissa* D, G; *kismā* Ab; *kismiṃ*, *kimhi* L) is használatosak.

	Singularis			
	masculinum	neutrum	femininum	
N	ko, <i>ke</i> *	kiṃ	kā	
Ac	kaṃ		kaṃ	
I	kena		kāya, kassā	
D	kassa, kissa		kassā	
Ab	kasmā, kamhā, <i>kismā</i>		kāya, kassā	
G	kassa, kissa		kassā	kāya
L	kasmim, kismim, kamhi, kimhi		kassam	kāyam

	Pluralis		
	masculinum	neutrum	femininum
N	ke	kāni	kā
Ac			kāyo
I	kehi, <i>kebhi</i>		kāhi
D	kesam, <i>kesānam</i>		kāhi
Ab	kehi, <i>kebhi</i>		kāhi
G	kesam, <i>kesānam</i>		kāhi
L	kesu		kāsu

*Singularis masculinum N-ban a *ke* alak mágadhzimus.

- A szóösszetételekben a *kiṃ* fő használatos. Például: *kiṃnāmo* (milyen nevű?).

HATÁROZATLAN NÉVMÁSOK

1. Valaki, valami, valamely – koci, kāci, kiñci...

Képzése masculinumban és femininumban:

ragozott kérdő névmás + ragozhatatlan *ci*, (magánhangzó előtt) *cid*; *(a)pi*

Képzése neutrumban:

ragozott kérdő névmás + ragozhatatlan *ci*, (magánhangzó előtt) *cid*, *(a)pi*, *cana*, *canam*

Singularis nominativusok

masculinum	femininum	neutrum
koci, kopi (valaki, valamely)	kāci, kāpi (valaki, valamely)	kiñci (kim + ci) kimpī, kim api kiñcana, kiñcanam (valami, valamely)

A fenti határozatlan névmásokat sokszor az „egy bizonyos...” kifejezéssel kell fordítani, noha az „egy bizonyos..., egy...” határozatlan névmás pontos megfelelője a *aññatara* szó. Például: *kopi samaṇo nagaram agamāsi*. (Egy bizonyos/egy szerzetes a városba ment.)

2. 1. bárki, bármi, bármelyik – yo koci, yā kāci, yañ kiñci...

Képzése:

vonatkozó névmás + határozatlan névmás (*yo/yā/yañ* + *koci/kāci/kiñci...*)

Például: bárki, bármi, bármelyik; akárki, akármí, akármelyik.

- *yañ kiñ ci* (n sg N, Ac) = bármi, akármí, bármit, akármít
- *yo koci* (m sg N) = bárki, akárki
- *yañ kañci* (m sg Ac) = bárkit, akárkit

2.2. bárki, bármi, bármelyik – yo yo, yā yā, yañ yañ...

A megismételt vonatkozó névmásoknak szintén határozatlan névmási értelmük van. Például:

- *yañ yañ* (m sg Ac) *gāmañ upeti* – Bármelyik faluba megy...
- *yena yena ākārena icchati* – Bármilyen módon akarja...

3. senki, semmi, semelyik – na koci, na kāci, na kiñci...

Képzése:

na tagadószó + ragozott határozatlan névmás = senki, semmi, semelyik

Például:

- *na kiñ ci* (n sg N, Ac) = semmi, semmit
n' atthi ettha kiñ ci = Nincs itt semmi.
- *na koci* (m sg N) = senki
na maṃ ko ci āsanena pi nimantesi = Mégcsak helyyel sem kínált senki engem.

4. Egyéb határozatlan névmások

A kérdőszavak legtöbbjéből **ci**, **cana(m)** szócskákkal szintén képezhető határozatlan névmás.

Például:

- *kudā* (mikor) → *kudācanam* (bármikor, akármikor) → *na kudācanam* (soha)
- *kva* (hol) → *kvaci* (bárhol, akárhol) → *na kvaci* (sehol)
- *kadā* (mikor) → *kadāci* (valamikor; néha) → *na kadāci* (soha)
- *kati* (hány, mennyi) → *katici* (néhány)

BIRTOKOS NÉVMÁSOK

1. Képzett birtokos névmások

A birtokos névmásnak csak singularis 1., 2. és pluralis 1. személyben van külön képzője. Többes számban csak az **-īya** képzővel, egyes számban viszont **-īya** és **-ka** képzővel is előfordul. Az **-īya** képző a személyes névmás tövéhez, a **-ka** képző pedig genitivusi alakjához járul. A személyes névmás genitivusának első magánhangzója a képzés során szabály szerint *vuddhi* fokba kerül. A képzett birtokos névmások az **-a** tövű declinatio szerint ragozódnak.

	<i>īya</i> képzővel	<i>ka</i> képzővel
sg 1. sz. – enyém	<i>mad</i> + <i>īya</i> → <i>madīya</i>	<i>mama</i> + <i>ka</i> → <i>māmaka</i> , <i>mamaka</i>
sg 2. sz. – tied	<i>tad</i> + <i>īya</i> → <i>tadīya</i>	<i>tava</i> + <i>ka</i> → <i>tāvaka</i>
pl 1. sz. – mienk	<i>amhad</i> + <i>īya</i> → <i>amhadīya</i>	–

2. A személyes névmás genitivusa

A képzett birtokos névmásokon kívül a személyes névmások genitivusa használatos birtokos névmásként mindhárom személyben és mindkét számban. (Lásd a *Személyes névmások!*) Például:

mama, mayham, me (sg 1. G) – enyém

tassā, tissā, tassāya, tissāya (f sg 3. G) – az övé (nőé)

tassa (m sg 3. G) – az övé (férfié)

tesam, tesānam (m pl 3.) – az övéké (férfiaké)

3. attan, sa, sakiya

Harmadik személyben birtokos névmási funkcióban használható még az *attan*, *sa*, *saka* visszaható névmások genitivusa. Az *attan* az *-an* tövű, a *saka* az *-a* tövű declinatio szerint ragozódik, a *sa* pedig a névmási ragozást követi. Például:

attano (sg G) – a sajátja, az övé

VISSZAHATÓ NÉVMÁSOK ÉS VISSZAHATÓ ÉRTELMŰ MELLÉKNEVEK

A páli nyelvben tulajdonképpen visszaható névmás nincsen, a visszaható névmás szerepének betöltésére különböző szófajú szavakat használnak.

1. ātman (m)

Az *ātman* szófajilag hímnemű főnév, jelentése „lélek”. Főnévi jelentése mellett hímnemben ragozva használják visszaható névmásként („maga, önmaga, saját maga”), genitivusban pedig leggyakrabban visszaható értelmű melléknévként („a saját valamije, a maga valamije”) fordítható.

Minden személyben értelmezhető („magam, magad, maga” stb.). Pluralisban ritkán fordul elő, a singularisnak pluralis jelentése is lehet. Például: *attānam* (m sg Ac) = önmagát, önmagukat és a többi.

1.1. Visszaható névmási jelentésben

- *attānam sukheti pīṇeti*. – Boldoggá teszi és megörvendezteti magát./Boldog és örvendezik.
- *attanā ca jīvāhi...* – Éljen magad által!/Magadnak kell megélned.

- *attānaṃ damayanti subbatā* (Therag. 19.) – Az erényesek megszelidítik/legyőzik önmagukat.
- *attanā hi kataṃ pāpaṃ* (Dhp. 165.) – Önmaga által tett a bűn./Az ember a bűnt maga teszi.
- *ime... nīvaraṇe pahīne attani* – (Látja) ezeket... a megsemmisült akadályokat önmagában./ (Látja, hogy)... ezek az akadályok megsemmisültek benne.

1.2. Visszaható értelmű melléknévi jelentésben

- *jānāsi... attano gatiṃ?* – Ismered a saját sorsodat?
- *attadatthaṃ* (← *atta-d-atthaṃ*) *abhiññāya*... (Dhp. 166.) – Ráébredvén a maga/saját céljára...
- *attahitāya* – a maga hasznára, a saját javára

2. sayam (adv)

A *sayam* ragozhatatlan határozószó. Jelentése: maga, önmaga, saját maga, magától (külső beavatkozás nélkül, spontán), maga által. Minden személyben és számban használatos. A *sayam* költőibb, emelkedettebb hangvételű szövegekben fordul elő, mint a vele rokon értelmű *sāmaṃ* szó. Nagyon gyakori a használata összetételekben.

- *sayam abhiññā* (← *abhiññāya*) – maga(m) ráébredvén, megbizonyosodván
- *sayam eva tāva upadhāremi*... – Először saját magam győződöm meg ...
- *sayampabha* (adj) – magától/maguktól fénylő
- *sayamjāta* (adj) – magától született, magától létrejövő

3. sāmaṃ (ind)

A *sāmaṃ* szintén ragozhatatlan, jelentése megegyezik a *sayam* határozószóéval. Kevésbé emelkedett, köznapibb használatú.

- *sāmaṃ diṭṭhaṃ* – saját maga(m) által látott
- *sāmaṃ gantvā ekamigaṃ vijjhivā āneti*... – Saját maga elmenvén, egy őzet lövén elhozta.../maga ment el, lőtt egy őzet és elhozta...
- *asāmapāka* (← *a-sāma-pāka*, adj) – maga nem főző, saját magának nem főző
- *idaṃ... navaṃ dussayugaṃ... sāmaṃ kantaṃ sāmaṃ vāyitaṃ* (MN 142.) – Magam fontam, magam szőttem ezt az egy rend új ruhát ...

4. saka (adj)

A *saka* jelentése: „saját”. Mivel *-a* tövű melléknév, nemben, számban és esetben egyeztetni kell a jelzett szóval.

- *yena sako ārāmo tena pāyāsi* – A saját parkjába/kolostor-kertjébe indult.
- *sakasmim satthe* – a saját karavánjukban
- *sakan te mahārāja* (idióma!) – Legyen a te sajátod, ó nagy király!/
Legyen a tied, ó nagy király!
- *sake nivesane* – a saját lakóhelyén, a saját házában

5. *sa* (pron)

A *sa* névmás elsősorban jelzőként használatos. Önállóan, ragozott formában prózában nagyon ritkán jelenik meg. Leggyakrabban a *kammadhāraya* összetételekben fordul elő. Jelentése teljesen megegyezik a *saka* jelentésével, az összetételekben a *saka* helyett használatos. Ragozott formában elvértve jelzett szó nélkül is megjelenik.

- *samata* (n) – a saját gondolata/nézete
- *sahattha* (m) – a saját keze
- *sadesa* (m) – saját ország, haza
- *sehi* (n pl I) *kammehi... tappati* (*Dhp. 136.*) – A saját tetteitől... ég.
- *sam* (m sg Ac) *bhātaram* – a saját bátyját
- *sam* (m sg Ac) – a sajátját, a vérrokonát
- *sena* (m sg I) – saját maga által, maga

EGYÉB NÉVMÁSOK

Külön tárgyaljuk azokat a szavakat, amelyeket a szanszkrit, illetve páli nyelv-könyvek *névmási ragozású mellékneveknek* határoznak meg. Ezek a szavak való-jában a névmások közé sorolhatók, és fajtaik is jól megkülönböztethetők. (Listánk nem teljes!)

Mutató névmások

- *adhara* – alsó; alacsonyabbrendű
- *apara* – utóbbi, következő, másik
- *uttara* – felső; felsőbbrendű; északi
- *pubba* – első, elülső; előbbi, megelőző; keleti
- *dakkhiṇa* – jobb oldali; déli
- *pacchima* – hátsó; utolsó; nyugati
- *para* – túlsó, későbbi; másik

Kérdő névmások

- *katama* – melyik? (kettő és több közül)
- *katara* – melyik? (kettő és meghatározott számúak közül)

Határozatlan névmások

- *añña* – más, másik
- *aññatama* – az egyik (több, mint kettő közül)
- *aññatara* – az egyik (kettő és meghatározott számúak közül); egy bizonyos, egy
- *amuka* – ilyen és ilyen, egy bizonyos
- *asuka* – ilyen és ilyen, egy bizonyos
- *itara* – következő, másik, más
- *itarītara* – ilyen-olyan, mindenféle
- *ubhaya* – mindkettő
- *eka* – egy, egyik
- *ekacca* – egy, egy bizonyos
- *vissa* – minden, összes
- *sabba* – minden, összes

Kölcsönös névmás

- *aññamañña* – egymás

AZ EGYÉB NÉVMÁSOK RAGOZÁSA

Ezek a névmások néhány határozatlan névmás kivételével a *yad* vonatkozó névmás mintájára ragozódnak, ragozási paradigmájuknak a *yad* tekinthető. A *yad* és egyéb névmások ragozása nem sokban különbözik az *-a* tövű főnévi-melléknévi ragozástól, hiszen az esetragok egyre inkább keveredtek. Az alábbi ragozási táblázatokban a *deva* (m), *rūpa* (n), *kaññā* (f) ragozása szemlélteti a főnévi-melléknévi ragozást, a *sabba* (minden) névmásé pedig a *yad* mintájára történő névmási ragozást. Az esetragok között a sötétített cellákban mutatkozik eltérés. A névmási ragozásból hiányzó vocativust nem tüntettük fel.

Az sabba névmás ragozása

	masculinum singularis		masculinum pluralis		
	deva	sabba		deva	sabba
N	dev-o	sabb-o	N	dev-ā	sabb-e
Ac	dev-am	sabb-am	Ac	dev-e	sabb-e
I	dev-ena	sabb-ena	I	dev-ehi	sabb-ehi
D	dev-āya,	—	D	dev-ānam	sabb-esam, sabb-esānam
	dev-assa	sabb-assa			
Ab	dev-ā	—	Ab	dev-ehi	sabb-ehi
	dev-asmā, dev-amhā	sabb-asmā, sabb-amhā			
G	dev-assa	sabb-assa	G	dev-ānam	sabb-esam, sabb-esānam
L	dev-e	—	L	dev-esu	sabb-esu
	dev-asmim, dev-amhi	sabb-asmim, sabb-amhi			

	neutrum singularis		neutrum pluralis		
	rūpa	sabba		rūpa	sabba
N	rūp-am	sabb-am	N	rūp-āni	sabb-āni
Ac	rūp-am	sabb-am	Ac	rūp-āni	sabb-āni
I	rūp-ena	sabb-ena	I	rūp-ehi	sabb-ehi
D	rūp-āya,	—	D	rūp-ānam	sabb-esam, sabb-esānam
	rūp-assa	sabb-assa			
Ab	rūp-ā	—	Ab	rūp-ehi	sabb-ehi
	rūp-asmā, rūp-amhā	sabb-asmā, sabb-amhā			
G	rūp-assa	sabb-assa	G	rūp-ānam	sabb-esam, sabb-esānam
L	rūp-e	—	L	rūp-esu	sabb-esu
	rūp-asmim, rūp-amhi	sabb-asmim, sabb-amhi			

	femininum singularis		femininum pluralis		
	kaññā	sabba		kaññā	sabba
N	kaññ-ā	sabb-ā	N	kaññ-ā, kaññ-āyo	sabb-ā, sabb-āyo
Ac	kaññ-aṃ	sabb-aṃ	Ac	kaññ-ā, kaññ-āyo	sabb-ā, sabb-āyo
I	kaññ-āya	sabb-āya	I	kaññ-āhi	sabb-āhi
D	–	sabb-assā	D	kaññ-ānaṃ	sabb-āsaṃ, sabb-āsānaṃ
	kaññ-āya	sabb-āya			
Ab	kaññ-āya	sabb-āya	Ab	kaññ-āhi	sabb-āhi
G	–	sabb-assā	G	kaññ-ānaṃ	sabb-āsaṃ, sabb-āsānaṃ
	kaññ-āya	sabb-āya			
L	kaññ-āya	sabb-assaṃ	L	kaññ-āsu	sabb-āsu
	kaññ-āyaṃ	sabb-āyaṃ			

Eltérések a *-yad* ragozásától

1. A táblázatok sötétített celláiban szereplő esetragok alapján dönthetünk arról, hogy egy adott szó a névmási vagy az *-a*, *-ā* tövű declanatiót követi-e. Ezek a következő esetek:

- singularis D, Ab, L (masculinum, neutrum)
- singularis D, G, L (femininum)
- pluralis N (masculinum)
- pluralis D, G (masculinum, neutrum, femininum)

A fentebb felsorolt névmások között akad néhány olyan, amely e döntő esetek közül singularis L-ban és pluralis D, G-ban nem (vagy nem csupán) névmási esetraggal jelenik meg. Ilyenek például:

- singularis L: *pubbe* (m) – korábban, a múltban
- pluralis D, G: *ekaccānaṃ* (m/n) – egyeseknek

2. A határozatlan névmások egy csoportja nem a *yad*, illetve a *sabba* névmás, hanem az *eka* határozatlan névmás mintájára ragozódik. A *yad* vonatkozó és az *eka* határozatlan névmás ragozása között nincs számottevő különbség. Eltérés

csupán femininumban, sg D, G, L-ban van. A pluralisban önállóan használt *eka* névmás jelentése „*egyese*k, *némelyek*”, jelzői használatban pedig: *egy*, *az egyik*, *egy bizonyos*, *egyes...*, *némely...*

	Singularis			Pluralis		
	masc.	neutr.	fem.	masc.	neutr.	fem.
N	eko	ekam̐	ekā	eke	ekāni	ekā
Ac	ekam̐		ekam̐			
I	ekena		ekāya	ekehi		ekāhi
D	ekassa		ekissā, ekissāya	ekesam̐		ekāsam̐
Ab	ekasmā, ekamhā		ekāya	ekehi		ekāhi
G	ekassa		ekissā, ekissāya	ekesam̐		ekāsam̐
L	ekasmim̐, ekamhi		ekissam̐, ekāya	ekesu		ekāsu

- Az *eka* ragozását követik például az *añña* (más, másik), *aññamañña* (egymás), *aññatara* (az egyik), *itara* (más) névmások.
- Előfordul, hogy egy névmásnak a *yad* és az *eka* mintájára ragozott alakjai is vannak. Például: *uttarassam̐* (f sg L), valamint *uttārāya* (f sg L): az északi...

NÉVMÁSI TÖBŐL KÉPZETT SZAVAK

A személyes-, mutató-, kérdő- és vonatkozó névmások tövéből újabb szavak képezhetők. A névmási tövekből képzett szavak között szófajukra nézve vannak melléznevek, névmások, határozószavak és kérdőszavak. A ragozható alakok vagy melléknévként, vagy névmásként ragozódnak. A képzés során a névmási tövek módosult alakban jelennek meg.

1. NÉVMÁSI TÖBŐL KÉPZETT, MELLÉKNÉVKÉNT RAGOZOTT SZAVAK

1.1. A **-di**, **-disa**, **-risa**, (**-disa-ka**, **-dikkha**, **-rikkha**) képzők hasonlóságot fejeznek ki. A képzés során a névmási tö magánhangzója általában megnyúlik. Ragozásuk az **-a**, illetve **-i** tövű melléznevek mintájára történik.

mutató névmási tövek	képzett szavak
<i>taṃ/tad</i> (az) → tā	<i>tādi</i> , <i>tādisa</i> , <i>tādisaka</i> (olyan, ahhoz hasonló)
<i>eta(d)</i> (ez; az itt) → etā	<i>etādisa</i> , <i>etārisa</i> (ilyen, olyan; ehhez/ahhoz hasonló)
<i>idaṃ</i> (ez) → ī	<i>īdi</i> , <i>īdisa</i> , <i>īrisa</i> , <i>īdisaka</i> (ilyen, ehhez hasonló)
<i>ena(d)</i> (ez; az itt) → e	<i>edi</i> , <i>edisa</i> , <i>erisa</i> , <i>edisaka</i> (ilyen, olyan;...hasonló)

kérdő névmási tö	képzett szavak
<i>kiṃ</i> (mi?) → kī	<i>kīdi</i> , <i>kīdisa</i> , <i>kīrisa</i> (milyen? miféle? mihez hasonló?)

vonatkozó névmási tö	képzett szavak
<i>yad</i> (ami) → yā	<i>yādisa</i> , <i>yādisaka</i> (amilyen)

személyes névmási tö	képzett szavak
<i>ma(d)</i> (én) → mā	<i>mādi</i> , <i>mādisa</i> , <i>mārisa</i> (hozzám hasonló; olyan, mint én)
<i>ta(d)</i> (te) → tā	<i>tādisa</i> , <i>tādisaka</i> (hozzád hasonló; olyan, mint te)
<i>taṃ/tad</i> (az = ő) → tā	<i>tādi</i> , <i>tādisa</i> , <i>tādisaka</i> (hozzá hasonló; olyan, mint ő)
<i>amha(d)</i> (mi) → amhā	<i>amhādisa</i> (hozzánk hasonló; olyan, mint mi)
<i>tumha(d)</i> (ti) → tumhā	<i>tumhādisa</i> (hozzátok hasonló; olyan, mint ti)

1.2. A kérdő, mutató és vonatkozó névmás módosult töve + **-ti** képzős alakok: **kati** (hány? mennyi?), **tati** (annyi), **yati** (amennyi). A **kati** kérdőszó nominativusban ragozatlan, a többi esetben pedig az **-i** tövű declinatio szerint, csak pluralisban ragozódik. Például:

kati samaṇā (m pl N) – hány vándorszerzetes?

katīhi (pl I, Ab), *katinnam* (pl D, G)

1.3. A névmási tövekből többszörösen képzett **ki-ttaka**, **yā-vataka**, **ya-ttaka**, **tā-vataka**, **ta-ttaka**, **e-ttaka** alakok a mennyiség mellett nagyságot is kifejeznek. Az **-a** tövű declinatio szerint ragozódnak. Ritkábban az eredeti **-vant/-vat** képzős **yā-vant**, **tā-vant** alakok is előfordulnak. Ezek a **-vant/-vat** tövű melléknevek ragozását követik.

kittaka – mennyi? mekkora?

yāvant, *yāvataka*, *yattaka* – amennyi, amekkora

tāvant, *tāvataka*, *tattaka* – annyi, akkora

ettaka – ennyi, annyi, ekkora, akkora

2. NÉVMÁSI TÖBŐL SZÁRMAZÓ RAGOZHATATLAN SZAVAK

Noha a ragozhatatlan szavak legtöbbje névmási töből képzővel képzett szó, vannak közöttük olyanok is, amelyek nyelvtörténetileg esetragokat, és nem képzőket rejtenek magukban. Az áttekinthetőség kedvéért most nem teszünk különbséget ezek között, hanem toldalékokként kezeljük őket. A névmási töből eredő, nem ragozható szavak közé szófajukra nézve kérdőszavak, határozószavak tartoznak. Eme kérdő- és határozószavak toldalékaikkal (képzőikkel, avagy régi esetragjaikkal) együtt aszerint csoportosíthatók, hogy idő-, hely-, mód- vagy okhatározói jelentésük van-e.

Időhatározói jelentésű toldalékok

A **-dā**, **-dāni**, **-rahi**, **-to**, **-va**, amelyekkel a következő alakok fordulnak elő:

névmás tő:	-dā	-dāni	-rahi	-to	-va
kérdő névmás tő:					
<i>kim</i> (mi?) → <i>ka-</i> , <i>kī-</i>	<i>kadā</i> (mikor)	–	<i>karahi</i> (mikor)	–	<i>kīva-ciram</i> (meddig?)

vonatk. névm. tő:					
<i>yad</i> (ami) → ya-, yā-	<i>yadā</i> (amikor)	–	–	<i>yato</i> (amitóta)	<i>yāva</i> (ameddig)
mut. névm. tövek:					
<i>tad</i> (az) → ta-, tā-	<i>tadā</i> (akkor)	<i>tadāni</i> (akkor)	<i>tarahi</i> (akkor)	<i>tato</i> (aztán, azóta)	<i>tāva</i> (addig)
<i>eta(d)</i> (ez, az) → eta-	–	–	<i>etarahi</i> (most)	–	–
<i>idaṃ</i> (ez) → i-	–	<i>idāni</i> (most)	–	<i>ito</i> (ezután, mától)	–

Az **egyéb névmások** kategóriájába osztott szavak némelyike a **-dā**, illetve a **-to** képzővel válik időhatározószóvá. Például:

- *añña* (más, másik) + *dā* → *añnadā* – máskor, egy másik alkalommal
- *eka* (egy, egyik) + *dā* → *ekadā* – egyszer, egy alkalommal
- *sabba* (minden) + *dā* → *sabbadā* – mindig
- *para* (másik) + *to* → *parato* – később, aztán

Helyhatározói jelentésű toldalékok

Ezek: a **-tra/-ta/-ttha**, **-haṃ/-hiṃ**, **-ha/-dha**, **-to**, **-va**. A ritkábban előforduló, eredeti óind **-tra** toldalékos alakok megfelelői a **-ta/-ttha** végződésűek, amelyek a páli nyelv hangtani sajátosságai szerint, hasonulással (*tr*→*tt*→*tth*) jöttek létre. Eme toldalékok a következő helyhatározó-szavakban és helyhatározói jelentésű kérdőszavakban jelennek meg:

névmási tövek	helyhatározói jelentésű toldalékok				
	-tra/-ta/-ttha	-haṃ/-hiṃ, -ha/-dha	-to	-va	
kérdő névmás					
mi?	hol? hova?	hol? hova?	honnan?	hol? hova?	milyen messze?
<i>kim</i> (→ <i>ka-</i> , <i>ku-</i> , <i>kī-</i>)	<i>kutra</i> , <i>kuttha</i> , <i>kattha</i>	<i>kuhaṃ</i> , <i>kuhiṃ</i>	<i>kuto</i>	<i>kuva</i> , <i>kva</i>	<i>kīva-dūre</i>
vonatkozó névmás					
ami	ahol, ahova	ahol, ahova	ahonnan	–	ameddig
<i>yad</i> (→ <i>ya-</i> , <i>yā-</i>)	<i>yatra</i> , <i>yattha</i>	<i>yahiṃ</i>	<i>yato</i>		<i>yāva</i>

mutató névmás					
az <i>tad</i> (→ <i>ta-</i> , <i>tā-</i>)	ott, oda <i>tatra</i> , <i>tattha</i>	ott, oda <i>taham</i> , <i>tahim</i>	onnan <i>tato</i>	–	addig <i>tāva</i>
ez <i>idam</i> (→ <i>a-</i> , <i>i-</i> , <i>e-</i>)	itt, ide <i>atra</i> , <i>attha</i> , <i>etta</i> , <i>ettha</i>	itt, ide <i>iha</i> , <i>idha</i>	innen <i>ito</i> , <i>ettato</i>	–	–
ez, az <i>eta(d)</i> (→ <i>eta-</i> , <i>et-</i>)	–	–	onnan <i>etto</i>	–	–

Az **egyéb névmások** közül **-tra/-ttha**, illetve **-to** képzővel képzett helyhatározószók:

- *añña* (más, másik) + *ttha* → *aññattha* – máshol
- *añña* (más, másik) + *tra* → *aññatra* – „máshol, mint valaki”, valakin kívül/kivételével (Ab vagy I)
- *ubhaya* (mindkét) + *ttha* → *ubhayattha* – mindkét helyen/ esetben
- *para* (másik) + *ttha* → *parattha* – máshol
- *sabba* (minden) + *tra/ttha* → *sabbatra/sabbattha* – mindenhol
- *ubhaya* (mindkét) + *to* → *ubhayato* – mindkét oldalon
- *eka* (egy, egyik) + *to* → *ekato* – az egyik oldalon
- *dakkhina* (jobb oldali; déli) + *to* → *dakkhinato* – jobbra, jobb kéz felől; délen
- *para* (másik) + *to* → *parato* – mögött, hátul
- *sabba* (minden) + *to* → *sabbato* – mindenhol, mindenhol

Módhatározói jelentésű toldalékok

A **-thā/-tham**, **-va/-vaṃ**, **-ti** toldalékok:

	-thā/-tham	-va/-vaṃ	-ti
kérdő névmási tő: <i>kim</i> (mi?) → ka-	hogyan? <i>katham</i>	–	–
vonatkozó névmási tő: <i>yad</i> (ami) → ya-	ahogyan <i>yathā</i>	–	–
mutató névmási tövek: <i>tad</i> (az) → ta-	úgy <i>tathā</i>	–	–
<i>idam</i> (ez) → i-, -e	így <i>ittham</i>	úgy, mint <i>iva</i> így <i>evaṃ</i>	így <i>iti</i>

Az **egyéb névmások** közül **-thā** képzős módhatározósók:

- *añña* (más, másik) + *thā* → *aññathā* – máshogyan
- *itara* (másik, más) + *thā* → *itarathā* – máshogyan
- *sabba* (minden) + *thā* → *sabbathā* – mindenféle módon, minden tekintetben; alaposan

Okhatározói jelentésű toldalék

A **-to** képző (okhatározói jelentésű is lehet):

	-to
kérdő névmási tő: <i>kim</i> (mi?) → ku-	honnan? mi okból? miért? <i>kuto</i>
vonatkozó névmási tő: <i>yad</i> (ami) → ya-	ami okból, amiért; mivel, mert <i>yato</i>
mutató névmási tövek: <i>tad</i> (az) → ta-	abból, azért <i>tato</i>
<i>idaṃ</i> (ez) → e-	ezért <i>ettato</i>

Megjegyzés: A névmási tövekből képezhető ragozhatatlan határozó- és kérdőszavak felsorolása nem teljes, a táblázatok csupán a legfontosabb szavakat tartalmazzák. A határozószó, illetve a kérdőszó szerepét például betölthetik a páli nyelv esetragjaival (Ac – L) ellátott, élően ragozott névmások is.

SZÁMNEVEK

TŐSZÁMNEVEK

Tőszámnevek 1–18-ig (eka–aṭṭhadasa)

A tőszámnevek szófaj szerint különböznek. **1–18-ig** melléknévi érvényűek: számban és esetben egyeztetni kell őket a számolt szóval. A számbeli egyeztetés csupán annyit jelent, hogy 2–18-ig ugyanúgy többes számban ragozódnak, mint a számolt szavak. (Kivételt képez 5–18-ig a tőszámnevek N, Ac-a!) 1–18-ig csak az **1, 3, 4** tőszámneveknek van m-ban, n-ban és f-ban külön ragozása, a többi számnevet tehát nemben nem kell egyeztetni a számolt szóval.

- 1 eka** Az *eka* számnév névmási ragozású, feltehetően azért, mert határozatlan névmásként is használatos „egy, az egyik” jelentésben. Pluralisban ragozva csakis határozatlan névmás lehet. (Lásd *Egyéb névmások!*)
- 2 dvi** A *dvi* számnévnek nembeli megkülönböztetése nincsen. Csak pluralisbanban ragozható, és a N és az Ac kivételével az **-i** tövű declinatio szerint ragozódik. (Lásd például: *aggi!*)
- 3 ti** Csak pluralisban, de mindhárom nemben ragozódik. A *femininum* N és Ac kivételével az **-i** tövűek pluralisa ragozását követi.
- 4 catu** Csak pluralisban, de mindhárom nemben ragozódik. Az esetragok: a N és az Ac kivételével az **-u** tövűek pluralisának ragjai.

eka – 1

	Singularis		
	masculinum	neutrum	femininum
N	eko	ekam̐	ekā
Ac	ekam̐		ekam̐
I	ekena		ekāya
D	ekassa		ekissā, ekissāya
Ab	ekasmā, ekamhā		ekāya
G	ekassa		ekissā, ekissāya
L	ekasmim̐, ekamhi		ekissam̐, ekāya

dvi – 2

Pluralis mindhárom nemben	
N	dve, duve
Ac	
I	dvīhi, dvībhi, dīhi
D	dvinnam̐, duvinnam̐
Ab	dvīhi, dvībhi
G	dvinnam̐, duvinnam̐
L	dvīsu, duvesu

ti – 3

	Pluralis			
	masculinum	neutrum	femininum	
N	tayo	tīṇi	tisso	
Ac				
I	tīhi, tībhi		tīhi	tībhi
D	tiṇṇaṃ, tiṇṇannaṃ		tissannaṃ	tissaṃ
Ab	tīhi, tībhi		tīhi	tībhi
G	tiṇṇaṃ, tiṇṇannaṃ		tissannaṃ	tissaṃ
L	tīsu		tīsu	

catu(r) – 4

	Pluralis			
	masculinum	neutrum	femininum	
N	cattāro, <i>caturo</i>	cattāri	catasso	
Ac				
I	catūhi, catūbhi, catuhi, catubbhi		catūhi	catūbhi, catuhi, catubbhi
D	catunnaṃ		catassaṃ	catassannaṃ
Ab	catūhi, catūbhi, catuhi, catubbhi		catūhi	catūbhi, catuhi, catubbhi
G	catunnaṃ		catassaṃ	catassannaṃ
L	catūsu, catusu		catūsu	catusu

Megjegyzés: A *dvinnam/duvinnam, tinnam, catunnam* (D, G) alakokban a két-morás szabálynak megfelelően a rövid tömagánhangzók után megkettőződik az **-n** mássalhangzó.

5–18-ig a tőszámnevek ragozása megegyezik. Csak pluralisban, nembeli megkülönböztetés nélkül ragozódnak. A N és az Ac kivételével az **-a** tövűek mintájára ragozódnak, azzal a különbséggel, hogy a tövégi rövid **-a** az esetragok előtt változatlan marad, és ezért a két-morás szabály szerint az **n**-nel kezdődő ragok **n**-je megkettőződik (**nn**). Például: *pañcannam* (pl D, G).

A páli nyelv hangtani sajátosságai szerint a **dasa (10)** számnév variánsa a csak összetett számnévben megjelenő **rasa, lasa, ĩasa**. A **-rasa**, illetve **-lasa, -ĩasa** végű összetett számneveket természetesen ugyanúgy kell ragoznunk, mint a *dasa*-t. Amikor az összetett számnevekben az **egyese**k tőalakban jelennek meg, hasonlóan (azaz a sandhi szabály szerint) kapcsolódnak a többi számnévhez, és hangtani változataik is vannak. Például:

1 *eka* → *eka-*, *ekā-*

2 *dvi* → *dvi-*, *dvā-/bā-*,

dva-/ba- (hosszú mássalhangzó előtt), *dve*

3 *ti* → *ti-*, *te-*

4 *catu(r)* → *catu-/cātu-* (a rákövetkező mássalhangzó általában megnyúlik), *catur-* (magánhangzó előtt),

cu-/co (a *catu* összevont, rövid változata; a rákövetkező mássalhangzó megnyúlik)

5 *pañca* → *pañca-*, *pañña-*, *panna-*, *pañnu-*

6 *cha(!)* → *cha-* (a rákövetkező mássalhangzó sokszor megnyúlik), *so-* (a 16 esetében: *so-ḷasa/so-rasa* ← szanszkrit: *ṣoḍaśa*)

7 *satta*

8 *aṭṭha* → *aṭṭha-*, *aṭṭhā*

9 *nava*

10 *dasa*, *-rasa*, *-ḷasa*

11 *ekā-dasa*, *ekā-rasa* (1 + 10)

12 *dvā-dasa*, *dvā-rasa*, *bā-rasa* (2 + 10)

13 *te-rasa*, *te-ḷasa*, *te-dasa* (3 + 10)

14 *catu-ddasa*, *cātu-ddasa*, *cu-ddasa*, *co-ddasa* (4 + 10)

15 *pañca-dasa*, *pañṇa-rasa*, *panna-rasa* (5 + 10)

16 *so-ḷasa*, *so-rasa* (6 + 10)

17 *satta-dasa*, *satta-rasa* (7 + 10)

18 *aṭṭhā-dasa*, *aṭṭhā-rasa* (8 + 10)

	5	6	7	8	9	10
N	pañca	cha , <i>chaḷ</i>	satta	aṭṭha	nava	dasa
Ac						
I	pañcahi	chahi	sattahi	aṭṭhahi , <i>aṭṭhāhi</i>	navahi	dasahi , <i>dasabhi</i>
D	pañcannaṃ	channaṃ	sattannaṃ	aṭṭhannaṃ	navannaṃ	dasannaṃ
Ab	pañcahi	chahi	sattahi	aṭṭhahi , <i>aṭṭhāhi</i>	navahi	dasahi , <i>dasabhi</i>
G	pañcannaṃ	channaṃ	sattannaṃ	aṭṭhannaṃ	navannaṃ	dasannaṃ
L	pañcasu	chasu , <i>chassu</i>	sattasu	aṭṭhasu	navasu	dasasu

Tőszámnevek 19–98-ig (ekūnavīsati–aṭṭhanavutī)

A 19–98-ig terjedő tőszámnevek egyes számban ragozott nőnemű főnevek. Nemben és számban nem igazodnak a számolt szóhoz. Tőhangzó magánhangzójuk szerint vagy az *-i* tövű, vagy az *-ā* tövű femininumok mintájára ragozódnak. Az *-ā* tövű nőnemű főnevek (például *kaññā*) mintájára ragozott számneveknél csupán nominativusban mutatkozik eltérés: a hosszú *-ā* esetvégződés helyett legtöbbször *-am*, *-a* végű alakokkal találkozhatunk. A 19–98-ig terjedő tőszámnevek olykor ragozatlan formában is megjelennek.

A hangtani sajátosságoknak megfelelően a *vīsati* (20) számnév *bīsati* változatban is megjelenik.

A magyar nyelvben 9-re végződő tőszámnevek speciális módon képződnek. A megfelelő tízes – avagy a 99 esetén a 100 elé – az *ekūna* szó kerül. Az *ekūna* (*eka* + *ūna*) jelentése „egy mínusz, eggyel kevesebb, egy híján”. Például:

- *ekūna* + *vīsati* → *ekūnavīsati* (1 híján 20 = 19)
- *ekūna* + *tiṃsati* → *ekūnatiṃsati* (1 híján 30 = 29)
- *ekūna* + *pañña* → *ekūnapañña* (1 híján 50 = 49)

Eme képzésmódnak köszönhetően a 99 (*ekūna-sata* = 1 híján 100) ragozása már a százasok mintájára történik, amit külön csoportban tárgyalunk.

	-i tövű femininumokként ragozódnak	-ā tövűekként ragozódnak (N: -am /-a, ritkán -ā végű!)
19 1 híján 20	<i>ekūna-vīsati</i>	<i>ekūna-vīsaṃ, ekūna-vīsa</i>
20	<i>vīsati</i>	<i>vīsā/vīsaṃ, vīsa</i>
21 1 + 20	<i>eka-vīsati</i>	<i>eka-vīsa</i>
22 2 + 20	<i>dvā-vīsati, bā-vīsati</i>	<i>dvā-vīsa</i>
23 3 + 20	<i>te-vīsati</i>	<i>te-vīsa</i>
24 4 + 20	<i>catu-vīsati</i>	<i>catu-vīsa</i>
25 5 + 20	<i>pañca-vīsati, pañṇa-vīsati, paṇṇu-vīsati</i>	<i>pañca-vīsa, paṇṇu-vīsa</i>
26 6 + 20	<i>cha-bbīsati</i>	<i>cha-bbīsa</i>
27 7 + 20	<i>satta-vīsati, satta-bīsati</i>	–
28 8 + 20	<i>aṭṭha-vīsati</i>	<i>aṭṭha-vīsa</i>
29 1 híján 30	<i>ekūna-tiṃsati</i>	<i>ekūna-tiṃsa</i>
30	<i>tiṃsati</i>	<i>tiṃsā/tiṃsaṃ, tiṃsa, tisa</i>
31 1 + 30	<i>eka-tiṃsati*</i>	<i>eka-tiṃsa</i>
32 2 + 30	<i>dva-ttiṃsati</i>	<i>dva-ttiṃsā/ba-ttiṃsā, dva-ttiṃsa/ba-ttiṃsa</i>
33 3 + 30	<i>te-ttiṃsati</i>	<i>te-ttiṃsa</i>
34 4 + 30	<i>catu-ttiṃsati*</i>	<i>catu-ttiṃsa</i>
35 5 + 30	<i>pañca-tiṃsati*</i>	<i>pañca-tiṃsā*</i>

36 6 + 30	cha-ttimsati	cha-ttimsā, cha-ttimsa
37 6 + 30	satta-timsati*	satta-timsa-, sattatimsā*
38 8 + 30	aṭṭha-timsati*	aṭṭha-timsā, aṭṭha-timsa
39 1 híján 40	ekūna-cattālīsati*	–
40	cattālīsati*	cattārīsa/cattālīsa, cattarīsā/cattalīsa, cattarīsaṃ/cattalīsaṃ, tālīsā/tālīsaṃ, tālīsa/tālisa
42 2 + 40	–	dvā-cattālīsa, dve-cattālīsa/dve-cattārīsa
44 4 + 40	–	catu-cattālīsa-, cu-ttālīsaṃ/co-ttālīsaṃ
45 5 + 40	–	pañca-cattālīsa
46 6 + 40	–	cha-cattālīsa-
48 8 + 40	–	aṭṭha-cattārīsaṃ
49 1 híján 50	–	ekūna-paññāsa
50	–	paññāsā/paññasaṃ, paññāsa, paññāsa, paññāsa, paññāsaṃ
51 1 + 50	–	eka-paññasaṃ, eka-paññāsa
54 4 + 50	–	catu-paññāsa-
55 5 + 50	–	pañca-paññāsa
56 6 + 50	–	cha-ppaññāsa
57 7 + 50	–	satta-paññāsaṃ
58 8 + 50	–	aṭṭha-paññāsa-
59 1 híján 60	ekūna-saṭṭhi	–
60	saṭṭhi	–
61 1 + 60	eka-saṭṭhi	–
62 2 + 60	dvā-saṭṭhi, <i>dvaṭṭhi</i>	–
63 3 + 60	te-saṭṭhi	–
64 4 + 60	catu-saṭṭhi	–
68 8 + 60	aṭṭha-saṭṭhi	–
70	sattati, sattari	–
74 4 + 70	catu-sattati	–
77 7 + 70	satta-sattari	–

79 1 híján 80	ekūnāsīti*	–
80	asīti	–
82 2 + 80	dvāsīti	–
84 4 + 80	catur-āsīti, cullāsīti	–
86 6 + 80	chāsīti	–
90	navuti	–
91 1 + 90	eka-navuti	–
92 2 + 90	dve-navuti, dvā-navuti	–
96 6 + 90	cha-nnavuti	–
98 8 + 90	aṭṭha-navuti	–

Megjegyzés: A lista nem teljes: csak a felhasznált irodalom alapján összegyűjtött alakokat tartalmazza! A *-gal jelölt számnevek példa vagy forráshely feltüntetése nélkül szerepelnek a szakirodalomban. A szóvégi kötőjel azt jelzi, hogy ez a szóalak csak összetételekben fordul elő.

vīsati, vīsā – 20

<i>-i tövű femininum – vīsati</i>		<i>-ā tövű femininum – vīsā</i>	
N	vīsati	N	vīsā, vīsaṃ (!), vīsa (!)
Ac	vīsatiṃ	Ac	vīsaṃ
I	vīsatiyā	I	vīsāya
D		D	
Ab		Ab	
G		G	
L	vīsatiyā, vīsatiyaṃ	L	vīsāya, vīsāyaṃ

A 19–98-ig terjedő tőszámnevek használata

A 19–98-ig terjedő tőszámnevek – lévén főnevek – nemben és számban nincsenek egyeztetve a számolt szóval. Kapcsolatuk a következő módon teremődik meg:

A számnév és a számolt szó ugyanabban az esetben állnak, a számnév általában a számolt szó elé kerül. A számnév a saját töve és neme szerint, egyes számban ragozódik, a számolt szó pedig többes számban. Például:

- *visatiyā* (f sg L) *yojanesu* (n pl L) – 20 jódzsana távolságra
- *cattārisāya* (f sg L) *yojanesu* (n pl L) – 40 jódzsana távolságra
- *ekūnapaññāsāya* (f sg I) *kaṇḍehi* (m/n pl I) – 49 nyílvezzővel
- *aṭṭhacattārīsaṃ* (f sg N) *vassāni* (n pl N) – 48 év

Ritkábban a számnév és a számolt szó grammatikai esetük szerint sincsenek egyeztetve. A számolt szó többes szám genitivusban áll, a számnév pedig egyes számban, az adott mondat által megkívánt esetben ragozódik. A többes számú genitivusnak ezt a fajtáját *genitivus partitivus*nak nevezzük: bizonyos dolgoknak egy része fejeződik ki általa. Például:

- *saṭṭhiṃ* (f sg Ac) *arahataṃ* (m pl G) – arahatoknak a hatvanját, 60/arahatot
- *battiṃsa* (f sg N) *rājānaṃ* (m pl G) – királyok közül/királyokból 32, 32 király

A számnévek gyakran ragozatlanul fordulnak elő. Ilyenkor semmilyen grammatikai egyeztetés nincs a számolt szóval. Például:

- *ekūnapaññāsa* (f; nincs esetrag) *jane* (m pl Ac) – 49 embert
- *dvattiṃsa* (f; nincs esetrag) *mahā-purisa-lakkhaṇāni* (n pl N) – a nagy ember 32 ismertetőjegye

Tőszámnevek 98 fölött

-a tövű neutrum singularis N

mindkét számnév ragozott – pluralis nominativus

számnév + számlált szó [...] + 100/1000/100.000

99	<i>ekūna-sataṃ</i>
100	<i>sataṃ</i>
200	<i>dvi-sataṃ</i> dve satāni, dve [...]–satāni
250	<i>aḍḍhateyya</i> –[...]–satāni
300	<i>ti-sataṃ</i> tīni satāni ti–[...]–sata–
320	<i>vīsati-ti</i> –[...]– sata –
400	<i>cattāri</i> satāni
500	<i>pañca-sataṃ</i> pañca satāni, pañca [...]–satāni
600	<i>cha</i> satāni
640	<i>cattārīsa</i> – cha –[...]– sata –
700	<i>satta</i> satāni, satta [...]–satāni satta–[...]–satāni
800	<i>aṭṭha</i> satāni

900	nava satāni
1000	sahassam, dasa-sam
1250	aḍḍha-telaṣāni [...]-satāni
1500	panna-rasa [...]-satāni
2000	dve sahaṣṣāni dve-[-]-sahaṣṣāni
2500	aḍḍhateyya-[-]-sahaṣṣāni
3000	tīni sahaṣṣāni
4000	cattāri sahaṣṣāni
6000	cha sahaṣṣāni
10.000	dasa-sahassam, nahutam
20.000	vīsati [...]-sahaṣṣāni vīsati-[-]-sahaṣṣāni
30.000	tiṃsa [...]-sahaṣṣāni tiṃsa-[-]-sahaṣṣāni
40.000	cattārīsa [...]-sahaṣṣāni cattārīsa-[-]-sahaṣṣāni
42.000	dve-cattārīsa [...]- sahaṣṣāni
60.000	saṭṭhi sahaṣṣāni saṭṭhi [...]-sahaṣṣāni saṭṭhi-[-]-sahaṣṣāni
70.000	sattati [...]-sahaṣṣāni sattati-[-]-sahaṣṣāni
80.000	aṣīti [...]-sahaṣṣāni aṣīti-[-]-sahaṣṣāni, aṣīti-[-]-sahassa-
82.000	dve-aṣīti sahaṣṣāni
84.000	catur-aṣīti [...]-sahaṣṣāni catur-aṣīti-[-]-sahaṣṣāni
100.000	sata-sahassam, lakḥam
1.000.000	dasa-sata-sahassam dasa [...] sata-sahaṣṣāni
1.400.000	cuddasa sata-sahaṣṣāni
2.400.000	catuvīsati sata-sahaṣṣāni
8.000.000	aṣīti [...]-sata-sahaṣṣāni

Megjegyzés: A lista nem teljes; csupán a felhasznált szakirodalomban példákkal, forráshelyekkel alátámasztott alakokat tartalmazza. A kurzívval szedett szavak a ritkán előforduló, nem szóösszetételben megjelenő, főnévként használt számnévi formák.

A sata, saḥassa tőszámnevek használata

A táblázatban felsorolt számok kivétel nélkül **-a** tövű, semlegesnemű főnevek, melyek képzésében három számnévnek van kiemelkedő szerepe. Ezek a **100**, **1000** és a **100.000** (*sata, saḥassa, sata-saḥassa*). A 100.000 összetett számnév, 100 x 1000 jelentésben értelmezhetjük, és a többi számnév is a **-sata** vagy a **-saḥassa** felhasználásával jött létre.

1. A **sata** (100), illetve a **saḥassa** (1000) lehet a számolt szó értelmező jelzője. Nemben nem egyeznek a számolt szóval, mivel megtartják saját semlegesnemű-

ket, grammatikai esetükre nézve azonban igazodnak a számolt szóhoz. A számolt szó többes számban ragozódik, ritka kivételnek tekinthető az egyes számú alak. A *sata*, *sahassa* egyes és többes számú alakban is előfordul. Például:

- *bhikkhuniyo* (f pl N) *sahassam* (n sg N) – 1000 szerzetesnő
- *sahassam* (n sg Ac) *mānuse* (m pl Ac) – 1000 embert
- *gāthā* (f pl Ac) *sataṃ* (n sg Ac) – 100 gáthát/strófát
- *cha-cattālīsa-sataṃ* (n sg Ac) *vassam* (n sg Ac) *atikkamma* – 146 év elteltével

(ritka: a számolt szó sg-ban!)

- *saṭṭhi* (f pl Ac) *sahassāni* (n pl Ac) *brāhmaṇe* (m pl Ac) *bhojetvā* – 60.000 bráhmarát élvelemzően
- *pañcasatehi* (n pl I) *therehi* (m pl I) – 500 thérával

2. A kéttagú összetett számnevek olykor melléknévként is használatosak: nemben, számban, esetben egyeztetni kell őket a számolt szóval. A számnév és a számolt szó is pluralisban ragozódik. Például:

- *saṭṭhi-sahassā* (adj m pl N) *amaccā* (m pl N) – 60.000 miniszter
- *pañca-satā* (adj m pl N) *bhikkhū* (m pl N) – 500 vándorszerzetes
- *pañca-satā* (adj m pl N) *yonakā* (m pl N) *asīti-sahassā ca bhikkhū* – 500 görög és 80.000 bhikkhu

A számnevek eme melléknévi használatának egy válfaja az úgynevezett *digu* szóösszetétel, amikor a számnév ragozatlan tőalakban járul a számolt szó elé. A szóösszetétel második, főnévi tagja vagy a saját neme szerint pluralisban ragozódik, vagy semlegesnemű gyűjtőfőnévként singularis ragokat vesz fel. (Lásd *Szóösszetételek, Kammadhāraya!*) Például:

- *sahassa-jaṭilā* (m pl N) – 1000 befont hajú (aszkéta)
- *catu-ddisā* (f pl N) – a 4 égtáj
- *saḷ-āyatanam* (n sg N) – az érzékelés 6 területe/forrása

3. A számolt szó többes szám birtokos esetben áll (genitivus partitivus), a *sata*, *sahassa*, *pañcasata* számnevek pedig semlegesnemű gyűjtőfőnévként singularisban ragozódnak. Ha a *sata*, *sahassa* szavak előtt másik, ragozott számnév áll, akkor a *sata* (100) és a *sahassa* (1000) „több százra, több ezerre” válik, és szabály szerint többes számú a ragozása. Például:

- *vihārānam* (m pl G) *pañcasataṃ* (n sg N) – szerzeteslakok ötszáza, (500 szerzeteslak)
- *paro-sahassam* (n sg N) *bhikkhūnam* (m pl G) – vándorszerzetesek több, mint ezre; (több, mint ezer vándorszerzetes)
- *itthīnam* (f pl G) *pañca* (pl N) *satāni* (n pl N) (a *sata* többes számban!) (500 asszony)

Ezt a szerkezetet hivatott helyettesíteni a *tappurisa* szóösszetétel egy fajtája. Ebben az összetételben a tőalakban álló főnévhez járul a számnév, majd legtöbb-ször singularis neutrumban, ritkábban pluralisban ragozódik. Például:

- *gāma-sataṃ* (n sg N) – falvak száza/„száznyi falu” (100 falu mint egység)
- *yojana-sataṃ* (n sg Ac) – jódzsának száza/100 jódzsana (távolság)

Genitivus partitivusi jelentésű tappurisaként értelmezhetjük a szóösszetételes szerkezetekben megjelenő, 100 fölötti többtagú számneveket is. A két vagy többtagú számnév utolsó tagja a pluralisban ragozott 100 (*-sata*), 1000 (*-sahassa*), vagy 100.000 (*sata-sahassa*) a számlált szó tövével szóösszetételt alkot, és eme szóösszetétel elé kerül a számnév első tagja. (Lásd a *Tőszámnevek 98 fölött* táblázatában a középső oszlopot!) A tőalakban álló számlált szó előtt és után álló számnévi tagok grammatikai esetben egyeztetve vannak. Az elülső tag a saját neme és száma szerint ragozva mintegy értelmező jelzője az utolsó, pluralisban ragozott számnévi tagnak.

Első tag: a többtagú számnév száz/ezer/százezer fölötti száma (= 2–99-ig terjedő számok) ragozva. Második tag: a számlált szó tőalakban. Harmadik tag: a száz/ezer/százezer pluralisban ragozva.

Például:

- *satta* (pl N) *satāni* (n pl N) = 700;
satta manussa-satāni = 7 + emberekből (gen. part.) + 100 = emberekből 700/700 ember
- *dve* (pl N) *satāni* (n pl N) = 200;
dvīsu (pl L) *vassa-satesu* (n pl L) *atikkantesu* = 2 + évekből + 100 + elteltével = évekből 200 elteltével/200 év elteltével
- *pañca* (pl N) *satāni* (n pl N) = 500
- *tāsaṃ... pañcannaṃ* (pl G) *bhikkhunī-satānaṃ* (n pl G) *yā* = a szerzetesnők ama ötszáza, akik.../az 500 szerzetesnő közül azok, akik...

A többtagú számnév első tagja gyakran ragozatlan tőalakban jelenik meg, és ily módon az egész szerkezet szóösszetételt képez. Az összetételnek csak az utolsó tagja, azaz a *sata*, *sahassa* vagy a *sata-sahassa* ragozódik, mégpedig pluralisban. (Lásd a *Tőszámnevek 98 fölött* táblázatban a harmadik oszlopot!) Például:

pañca-itthi-satehi (n pl I) = 5 + nő + 100-zal = 500 nővel.

Ritkábban az is előfordul, hogy a ragozatlan, tőalakban maradó *-sata-*, *-sahas-*, vagy *-sata-sahassa-* számnévhez még egy újabb főnév vagy melléknév járul, és ezáltal a „többtagú számnév + számolt szó” szerkezet az újabb szóösszetétel első tagjává válik. Például:

satta-amacca-sata-anugo (adj m sg N) valamit követő, valakit kísérő – 700 társ által kísérve/„700 fős kíséretével”

Néhány *-koṭi* utótagú nagy szám

A *koṭi* többek között térben és átvitt értelemben is valaminek a csúcsát, tetőpontját, netovábbját jelenti. Számnévi használatát valószínűleg ez a jelentése határozta meg. A *koṭi*, és a *-koṭi* utótagú számnevek nőnemű főnévek, az *-i* tövűek mintájára ragozódnak. (Lásd a *jāti* ragozását!) Az új szóval kifejezett, *koṭi*-tól felfelé következő számok mindig 10 millószer nagyobbak a *koṭi*-nál.

10 millió (10.000.000) *koṭi*

100 millió (100.000.000 = 10 x 10.000.000) *dasa-koṭi*

1 milliárd (1.000.000.000 = 100 x 10.000.000) *sata-koṭi*

10 milliárd (10.000.000.000 = 1000 x 10.000.000) *sahasra-koṭi*

100 billió (100.000.000.000.000 = 10 milló = kóti) *pakoṭi*

SORSZÁMNEVEK

A sorszámnevek a tőszámnevekből képződnek. Képzőik gyakorisági sorrend szerint: *-ma*, *-tha*, *-iya*, *-tama*. Ugyanannak a sorszámnévnek több változata is lehet. 11-től például a tőszámneveket sorszámnevekként is használják, és ezek a „képzetlen sorszámnevek” a *-ma* képzésük mellett párhuzamosan használhatók.

A sorszámnevek melléknevekként viselkednek: nemben, számban és esetben egyeztetve vannak a sorszámozott szóval. Ragozásuk a képzők véghangzójának megfelelően történik.

Hím- és semlegesnemben az *-a* tövűek (m) *deva*-, (n) *rūpa*-, nőnemben az *-ī* vagy *-ā* tövűek (f) *nadī*, (f) *kaññā* mintájára ragozódnak. Nőnemüket hosszú *-ā*-val képezik: az 1., 2., 3. Nőnemüket hosszú *-ā* és *-ī* hanggal is képezhetik: a *-tha* képzős 4. és 6. Nőnemüket hosszú *-ī*-vel képezik: az 5. és az összes többi sorszámnév.

Néhány példa a nemek szerinti ragozásra:

tövek		masculinum sg N	neutrum sg N	femininum sg N
1.	paṭhama	paṭhamo	paṭhamam	paṭhamā
2.	dutiya	dutiyo	dutiyam	dutiya
3.	tatiya	tatiyo	tatiyam	tatiya
4.	catuttha	catuttho	catuttham	catutthā, catutthī
6.	chaṭṭha, chaṭṭhama	chaṭṭho, chaṭṭhamo	chaṭṭham, chaṭṭhamam	chaṭṭhā, chaṭṭhī chaṭṭhamī
5.	pañcama	pañcamo	pañcamam	pañcamī
11.	ekādasā, ekādasama	ekādaso, ekādasamo	ekādasam, ekādasamam	ekādasī, ekādasamī

Sorszámnevek 1– 10-ig (paṭhama–dasama)

1.	első	pa-ṭhama
2.	második	dut-īya
3.	harmadik	tat-īya
4.	negyedik	catu-ttha, <i>tur-īya</i> , <i>tur-īya</i>
5.	ötödik	pañca-ma, <i>pañca-tha</i>
6.	hatodik	cha-ṭṭha, cha-ṭṭhama, <i>sa-ṭṭha</i>
7.	hetedik	satta-ma, <i>sattha</i>
8.	nyolcadik	aṭṭha-ma
9.	kilencedik	nava-ma
10.	tizedik	dasa-ma

Sorszámnevek 11–től (ekādasa/ekādasama sorszámnévtől)

	-ma képzősek	tőszámnév = sorszámnév
11.	ekādasa-ma, ekārasa-ma	ekādasa, ekārasa
12.	dvādasa-ma, bārasa-ma, duvālasi-ma	dvādasa, bārasa
13.	terasa-ma, tedasa-ma	terasa
14.	cuddasa-ma, coddasa-ma, catuddasa-ma	cuddasa, cātuddasa, catuddasa
15.	pañcadasa-ma, pañṇarasa-ma, pannarasa-ma	pañcadasa, pañcaddasa, pañṇarasa, pannarasa
16.	soḷasa-ma	soḷasa
17.	sattadasi-ma, sattarasi-ma	sattadasi
18.	aṭṭhādasi-ma, aṭṭhārasa-ma	aṭṭhādasi
19.	ekūnavīsati-ma	ekūnavīsa
20.	vīsati-ma	vīsa
21.	ekavīsati-ma	ekavīsa
22.	bāvisati-ma	?
23.	tevīsati-ma	?
24.	catuvīsati-ma	?
25.	pañcavīsati-ma	?
26.	chabbīsati-ma	?

30.	tiṃsati-ma	tiṃsa
40.	cattārīsati-ma, cattālīsati-ma	cattārīsa, cattālīsa
50.	paññasati-ma, pañṇasa-ma	pañṇasa
60.	saṭṭhi-ma	saṭṭha
70.	sattati-ma	sattata
80.	asīti-ma	asīta
90.	navuti-ma	navuta
100.	sata-ma	–
1000.	sahassa-ma	–

Megjegyzés: A 100. (századik) és az 1000. (ezredik) az eredeti, óind **-tama** képzővel is előfordul: *sata-tama*, *sahassa-tama*.

TÖRTSZÁMOK

addha, aḍḍha – fél, fele valaminek, 1/2

1. Az *addha/aḍḍha* törtszám csak szóösszetételben fordul elő. Amikor ragozatlan tőalakban egy rákövetkező sorszámnévvel szóösszetételt alkot, a sorszámnévben kifejeződő mennyiségnél **féllel kevesebb törtszám** jön létre. Az *addha/aḍḍha* (1/2) után álló sorszámnév a hangtani változások következtében néha nehezen felismerhető. Példák:

- **két és fél** = *aḍḍhatiya*

aḍḍha (fél) + *tiya* (harmadik) → *aḍḍhatiya*

- **két és fél** = *aḍḍhateyya*

aḍḍha (fél) + *teyya* (harmadik) → *aḍḍhateyya*

- **három és fél** = *aḍḍhūḍḍha*

aḍḍha (fél) + *uḍḍha* (negyedik) → *aḍḍhūḍḍha*

- **tizenkét és fél** = *addhatelasa, aḍḍhateḷasa*

addha (fél) + *telasa* (tizenharmadik) → *addhatelasa*

- **két és fél száz (250)** = *aḍḍhateyya*-[főnév tőalakban]-*satāni*

- **két és fél ezer (2500)** = *aḍḍhateyya*-[főnév tőalakban]-*sahassāni*

- **nyolc és fél ezer (8500)** = *aḍḍhanavamasahassa*

aḍḍha (fél) + *navama* (kilencedik) + *sahassa* (1000) → *aḍḍha-navama-sahassa*

2. Az *egy és fél/másfél (diyaḍḍha, divaḍḍha)* kifejezések az *aḍḍha* nem megelőzi, hanem követi a sorszámnevet az összetételben, és *-a* tövű melléknévként ragozódik, ha a szóösszetétel vele zárul. A magyar *másfél* szó szinte tükörfordítása páli megfelelőjének, mivel ugyanúgy a *(másik →) második* törtszámnévvel való képzésmódról árulkodik. Például:

- *di-y-aḍḍha* (másfél) + *satam* (n sg N; 100) → *diyaḍḍhasatam* (másfél 100 = 150)
- *di-y-aḍḍham* (másfél) *sahassam* (n sg N; 1000) – másfél 1000 = 1500

3. A **tőszámnév + aḍḍha** összetételben az *aḍḍha* a számnévben kifejeződő mennyiség felét jelenti, és általában melléknévi funkciót tölt be. Például:

- *dasa* (10) + *addha* (fél) → *dasaddha* (tíznek a fele = 5)
- *purisānam* (m pl G) *dasaddhehi* (n pl I; tíznek a fele) *satehi* (n pl I; 100) → emberek ötszáza által/500 emberrel

4. A szintén *fél* jelentésű *upaḍḍha* szó nemcsak összetételben, hanem önállóan is használatos. Semlegesnemű főnév vagy melléknév. Szóösszetételben nem számnév, hanem főnév előtt áll. Szóösszetételben az *-aḍḍha* is betölthet ilyen szerepet. Például:

- *upaḍḍham* (m sg Ac) *divasam* (m sg Ac) – fél napot
- *upaḍḍha-patham* (adv) – félúton
- *aḍḍha-yojanam* (n sg Ac) – fél józsana távolságot

Egyéb törtszámok

A többi törtrész kifejezésére a sorszámnevek használatosak. A sorszámnevek jelölhetik önállóan is a törtrészt, vagy a *-bhāga* (m) „rész” főnév járul hozzájuk. Például:

- *kappassa tatiyo* (m sg N; harmadik) *bhāgo* (m sg N) a világek harmadrésze/egyharmada
- *catuttha* – egynegyed
- *catuttha-bhāgo* (m sg N) – negyedrészt, negyed

SZÁMNÉVI HATÁROZÓSZÓK

Hányszor? Hány alkalommal?

A határozószók ragozhatatlanok. A *hányszor*, *hány alkalommal* (*kati-kkhattum*) kérdésre felelő szorzószámnévi határozószók képzése: tőszámnév + **(k)khattum** képző. A képző kezdő **kh-** hangja a magánhangzó után megduplázódik. Ettől a képzésmódtól csupán az *egyszer*, *egy alkalommal* (**sakim**) tér el. Önálló használat esetén a *sakim* magánhangzó előtt – a szandhi szabály szerint – általában **sakid** alakban, szóösszetételben pedig **sakad-** formában jelenik meg. Például: *sakid eva* vagy *sakim yeva* (1. egyszerre, ugyanabban az időben; 2. csak egyszer), de *sakad- āgāmin* (egyszer visszatérő). Ugyancsak *egyszer* jelentésű az **ekadā** szó.

A szorzószámnévi határozó kifejezhető ezenkívül a **vāra** (m; idő, alkalom) főnév felhasználásával is. A tőszámnév ilyenkor a **vāra** főnév jelzője, és ha nem szóösszetételben állnak, mindkettő accusativusban vagy locativusban ragozódik.

	Hányszor?	
	tőszámnév + (k)khattum ragozhatatlan	tőszámnév + vāra jelzős, ragozott szerkezet
egyszer	sakim, sakid, sakad-	eka-vāram (sg A), eka-vāre (sg L)
kétszer	dvi-kkhattum	dvīsu vāresu (pl L); dve vāre (pl A)
háromszor	ti-kkhattum	tayo vāre (pl A)
négyszer	catu-kkhattum	
ötször	pañca-kkhattum	
hatszor	cha-kkhattum	
hétszer	satta-kkhattum	
nyolcszor	*at̥ṭha-khattum	
kilencszer	nava-khattum	nava vāre (pl Ac)
tízszor	*dasa-kkhattum	
százszor	sata-kkhattum	

Megjegyzés: A *-gal jelölt szavak a felhasznált szótárakban nem szerepelnek. A *bahu* (sok) határozatlan számnév + *(k)khattum* képző → *bahu-kkhattum* (sokszor).

Hányadszor(ra)? Hányadik alkalommal?

A *hányadszor*, *hányadik alkalommal* kérdésre felelő határozószavakat a semlegesnemű sorszámnév singularis accusativusával képezzük. Olykor előfordul a singularis locativusban ragozott *sorszámnév* + *vāra* szerkezet is. Például:

paṭhamam (n sg A) – először

dutiyam (n sg A) – másodszor

tatiye vāre (m sg L) – harmadszor, harmadik alkalommal

Hányasával? Milyen tagolásban?

A *hányasával* kérdésre felelő határozószavak ragozhatatlanok. Képzésük: tőszámnév + **-so** képző. Például:

eka-so – egyesével, egyenként; *di-so* – kettesével; *ti-so* – hármassával; *pañca-so* – ötösével

A *bahu* (sok) határozatlan számnév **-so** képzővel: *bahu-so* (sok alkalommal, gyakran).

1. Hányféleképpen? Hányféle módon? Hányfelé? Hányrét?

A magyar (1.) *-féleképpen*, illetve (2.) *-felé* páli megfelelője a **-dhā** képző. A *-dhā*-val képzett határozószavak ragozhatatlanok. Nemcsak a tőszámnevekhez, hanem a határozatlan számnevekhez is járulhat *-dhā* képző. Például: *bahu-dhā* (sokféleképpen, sokféle módon), *aneka-dhā* (többféleképpen, többféle módon).

eka-dhā	egyféléképpen	–
dvi-dhā	kétféléképpen	kétfelé, kétrét
ti-dhā	háromféleképpen	háromfelé, háromrét
catu-dhā	négyféleképpen	négyfelé, négyrét
pañca-dhā	ötféléképpen	ötfelé, ötrét
cha-ddhā	hatféleképpen	hatfelé, hatrét
satta-dhā	hétféleképpen	hétfelé, hétrét
aṭṭha-dhā	nyolcféléképpen	nyolcfelé, nyolckrét
nava-dhā	kilencféleképpen	kilencfelé, kilenckrét
dasa-dhā	tízféleképpen	tízfelé, tízrét
satta-dhā	százféléképpen	százfelé, százrét

SZÁMNÉVBŐL KÉPZETT FŐNEVEK, MELLÉKNEVEK

1. A **-ka** képző a tőszámnévből semlegesnemű gyűjtőfőnevet vagy melléknevet képez. Az ilyen gyűjtőfőnevekre a *hányas? hányas csoport? hány dologból álló gyűjtemény?* kérdőszavakkal kérdezhetünk. Például:

du-ka (n) – kettes, pár

ti-ka (n adj) – hármas, triád; 3-ból álló, 3 részből álló

catu-kka (n) – négyes, 4 dologból álló csoport

satta-ka (n) – hetes, 7-es csoport

aṭṭha-ka (n adj) – nyolcas, oktád; 8-ból álló

sata-ka (n) – százaz

2. A *-fajta*, *-féle* képzős melléknevek alkotásához a tőszámnévhez szóösszetételben járuló **-vidha**, **-guṇa képző** használatos. Például:

satta-vidha (adj) – hétféle

aṭṭha-guṇa (adj) – nyolcféle

3. Ezenkívül megmaradt néhány igen régi, a szanszkrittal megfeleltethető alak is. Ezek: *dvaya* (n adj) – pár; kétféle; *-taya* (n) – hármas, triád.

OSZTÓSZÁMNÉV

Az osztószám nevet a tőszámnév megismétlésével fejezik ki. Például: *pañca-pañca* (öt-öt), *satta-satta* (hét-hét).

HATÁROZÓSZÓK

A páli nyelvben a határozószók három fajtája különböztethető meg: (1.) egyszerű (2.) képzett és (3.) esetragos határozószavak. A határozószók ragozhatatlanok, vagy ha valamelyik esetraggal fejeződnek ki, már eleve ragozottak, és éppen ezért nem kell őket ragozni. Az egyszerű határozószavakat nyelvtenünkben nem ismer-tetjük, és a származtatott határozószavakról is csak rövid áttekintést adunk. Szá-mos határozószó névutóként viselkedik, ezeket a névutókat sem soroljuk fel. (A névmásokból, valamint a számnevekből származtatott határozószavakat lásd a megfelelő fejezetekben!)

HATÁROZÓSZÓ KÉPZŐK

1. A **-to** képző, amely az ablativus esetragját helyettesítheti, elsősorban az abla-tivus jelentésével bír, ám vannak attól kissé eltérő jelentésárnyalatai is. Mellékne-vekhez, névmásokhoz, praeposíciókhoz járulva határozószót is képezhet.

- *dūra* (adj) – messzi, távoli → *dūra-to* – messziről
- *abhi* (praep) – felé, szembe → *abhi-to* – körös-körül, mindkét oldalon
- *dīgha* (adj) – hosszú → *dīgha-to* – hosszában

2. A **-so** képző főnevekből és melléknevekből is képez határozószót. Például:

- *attha* (m) – értelem, jelentés → *attha-so* – „az értelmet követve”, az értelem szerint
- *dīgha* (adj) – hosszú → *dīgha-so* – hosszában
- *bila* (n) – darab, rész → *bila-so* – darabonként
- *pada* (m) – láb; szó; mondat → *pada-so* – lépésről lépésre; szóról szóra...

ESETRAGOS HATÁROZÓSZÓK

A nyolc grammatikai eset közül a nominativus és vocativus esetragjával nem képezhető határozószó, a dativusi és genitivusi ragos határozószó pedig ritkán for-dul elő. Eltekintve az ablativus esetragját helyettesíthető, főt említett **-to** képzős határozószavaktól, az ablativusi határozószó sem gyakori. Az alábbi példák között a névutóként használatos határozószavak nem szerepelnek.

1. Accusativus esetű határozószók

A singularis accusativus melléknévekből, főnevekből, névmásokból képez határozószót. Önállóan a semlegesnemű melléknévből képzettek fordulnak elő a leggyakrabban, a főnévből származók pedig sokszor egy szóösszetétel utótagjaként jelennek meg. (Lásd: *Avyayībhāva szóösszetétel!*)

melléknévi tőalak		határozószó (n sg Ac)	
khippa	gyors	khippam	gyorsan
cira	hosszú (idő)	ciram	sokáig
dīgha	hosszú	dīgham	hosszan
pāpa	rossz, gonosz	pāpam	rosszul, gonoszan
rassa	rövid	rassam	röviden
lahu	könnyű	lahum, lahu	könnyen, könnyedén
sādhū	jó	sādhum	jól
sādhuka	jó	sādhukam	jól

főnévi tőalak		határozószó (sg Ac)	
diva (m/n)	nappal	divam	nappal
nāma (n)	név	nāma	nevére nézve, nevű
ratti (f)	éjszaka	rattim	éjjel
rahas (n)	magány, egyedüllet	raho	magányosan, egyedül

2. Instrumentális esetű határozószók

A singularis instrumentalis is főnevekből, melléknévekből és névmásokból képez határozószót. Leggyakoribbak a főnévből származók.

tövek		határozószó (sg I)	
kiccha (n)	nehézség	kicchena	nehezen
cira (adj)	hosszú (idő)	cirena	hosszú idő után
java (n)	sietség	javena	sietve
diva (m/n)	nappal	divā	nappal
divasa (m/n)	egy nap	divasā	napról napra
divasa (m/n)	egy nap	-divasena	...napon
nāma (n)	név	nāmena	név szerint

3. Locativus esetű határozószók

A singularis locativus is néhány főnévből, melléknévből és névmásból képez határozószót. Önellóan ritkán fordul elő locativusi határozószó, a magyar névutónak megfelelő használata azonban gyakori.

tövek		határozószók (sg L)	
<i>a-vi-dūra</i> (adj)	nem messzi, közeli	avidūre	nem messze, a közelben
<i>dūra</i> (adj)	messzi, távoli	dūre	messze, távol
<i>pubba</i> (pron)	előbbi	pubbe	korábban

4. Dativus és genitivus esetű határozószók

Nagyon kevés ilyen határozószó van. Például:

- *cira* (adj) – hosszú → *na cirass'* (sg G) *eva* – nemsokára
- *cira* (adj) – hosszú → *cirāya* (sg D) – sokáig

A HATÁROZÓSZÓK FOKOZÁSA

1. Leggyakrabban a **-tara** képzős közép fokú melléknévekből képzett határozószók fordulnak elő. A **-tara** képzős közép fokú melléknévek – ugyanúgy, mint az alapfokban lévők – semlegesnemű singularis accusativusi esetrag révén válnak határozószókká. Például:

sīgha (alap fokú melléknév) – gyors
sīgha-tara (közép fokú melléknév) – gyorsabb
sīgha-taram (n sg Ac; közép fokú határozószó) – gyorsabban

2. Ritkán a közép fokú melléknévhez járuló **-so** képző képez közép fokú határozószót. Például:

sirī (jelentést hordozó tő) – szépség, bőség, „jószág”
seyya (közép fokú melléknév) – jobb
seyya-so (közép fokú határozószó) – jobban

3. Néhány középfokú határozószói alakban a határozószó „kétszer képzett”: a **-tara** képző semlegesnemű singularis accusativusa – amely határozószót képez – a már esetragos határozószóhoz járul. Például:

- *divā* (instrumentalis esetragos határozószó) – nappal
divā-taraṁ (I + n sg Ac esetragos határozószó) – később a nap folyamán
- *pure* (locativus esetragos határozószó) – korábban
pure-taraṁ (L + n sg Ac esetragos határozószó) – még korábban, legkorábban, legelőször

AZ IGE

AZ IGENEVEK ÉS RAGOZOTT IGÉK NYELVTANI KATEGÓRIÁI, FOGALMUK, JELENTŐSÉGÜK A PÁLIBAN

2 szám:	1. egyes szám – singularis (sg)	
	2. többes szám – pluralis (pl)	
3 személy:	1. első személy (1.)	
	2. második személy (2.)	
	3. harmadik személy (3.)	
2 genus:	1. cselekvő – aktívum (A)	
(nem)	2. „köztesen cselekvő” – medium (M)	
5 modus:	1. kijelentő mód – indicativus (ind)	
(mód)	2. felszólító mód – imperativus (imp)	
	3. óhajtó vagy feltételes mód – optativus (opt)	
	4. kontrafaktuális mód – conditionalis (cond)	
	5. tiltó mód – iniunctivus (inj)	
	(6. kötőmód – coniunctivus maradványai /con/)	
3 idő (kijelentő módban):	1. jelen idő – praesens (impf/ps)	
	2. múlt idő	a) aoristos/praeteritum (aor/pt)
		[b) befejezett múlt – perfectum maradványai (pf)]
	3. jövő idő	– futurum (fut)
Származtatott igék	1. műveltető – causativum (caus)	
	2. szenvedő – passivum (pass)	
	(3. intenzitást kifejező – intensivum /int/)	
	(4. vágykifejező – desiderativum /des/)	
	(5. főnévből képzett – denominativum /den/)	

AZ IGÉK NEMEI (GENUS)

Noha a páliban formálisan – ugyanúgy, mint a szanszkrit nyelvben – három *genus* van, az *activum* és a *medium* jelentése között többnyire nincsen különbség. A *medium* alakilag is kihalóban. Eredeti, jelentésárnyaló szerepükre csupán páli elnevezéseik utalnak. Az *activum* páli neve, *parassapada* (a másakra hatás szava), azt emeli ki, hogy a cselekvő alany által végrehajtott cselekvés (*kattu-kāraka*) elsődlegesen valaki vagy valami másra hat, másra irányul. Eme meghatározás szerint ide sorolhatjuk a magyar tárgyias igéket. Ezzel szemben a *medium* páli elnevezése, *attanopada* (az önmagára hatás szava), vagy arra utal, hogy a cselekvő alany cselekvése alapvetően önmagára irányul, az alany önmagára nézve fejt ki cselekvést, vagy csupán azt jelzi, hogy a cselekvő önnön magában hordozza az adott cselekvés végrehajtásához (*kattu-kāraka*) vagy elszenvedéséhez (*kamma-kāraka*) szükséges képességet. Elméletileg ebbe a kategóriába tartoznak a magyar visszaható igék és a tárgyatlan igék egy része.

A páli nyelvben azonban az *activum* kiszorította a *medium*ot. A *medium* nagyon ritkán használatos, még *passivum*ban is gyakoribb az aktív személyragok használata. A mediális alakok közül csupán az imperativus sg 2. személy (-*ssu*), az optativus sg 3. személy (-*ittha*) és a participium imperfectum medii (mediális melléknévi igenév; -*āna*, -*māna*) fordul elő gyakran a szövegekben; a többi *medium* főleg a gáthákban bukkan fel, sokszor metrikai okok miatt. A *passivum*nak (*kamma-kāraka*) – akár harmadik genusnak, akár származtatott igének tekintjük –, a magyar nyelvben nem csupán a szenvedő igék felelnek meg; számos tárgyatlan igénk a páliban *passivum*. Például: *bujjhati* (pass sg 3.) – felébred.

Az *activum* és *medium* az eltérő személyragokkal fejeződik ki, a *passivum*ot ellenben a speciális képzővel (-*ya* stb.) alkotott *passivum* tö jelzi. A *passivum*nak – ellentétben a szanszkrittal – nem csak mediális, hanem aktív személyragjai is lehetnek, sőt, az aktív személyragok sokkal gyakoribbak a mediálisaknál. *Passivum*a nem csak az egyszerű igéknek, hanem a többi származtatott igének is lehet. Leggyakoribb ezek közül a *causativum passivum*a.

A RAGOZOTT IGÉK (VERBUM FINITUM) RENDSZERE

a) A származtatott igék képzése: gyök → tő, vagy tő → új tő

ragozásfajták	egyszerű igék (a ragok közvetlenül az igeidő tőhöz járulnak)
imperfectum/praesens igeidő rendszerben (impf/ps) – Jelen	
praesens indicativi (ps ind)	tízféle impf/ps tő + ps ind ragok
imperativus (imp)	tízféle impf/ps tő + imp ragok
optativus (opt)	tízféle impf/ps tő + opt ragok
aoristos/praeteritum igeidő rendszerben – Múlt	
aoristos/praeteritum (aor/pt)	aor/pt tő + aor/pt ragok
iniunctivus (ini)	mā + aor/pt tő + aor/pt ragok
perfectum igeidő rendszerben – Múlt	
perfectum (pf)	pf tő + pf ragok
futurum igeidő rendszerben – Jövő	
futurum (fut)	fut tő + ps ind ragok
conditionalis (cond)	fut tő + aor/pt ragok

b) Egy adott ige alakjai

ragozásfajták	származtatott igék (a ragok saját képzésű tövekhez járulnak)				
	passivum (pass)	causativum (caus)	intensivum (int)	desiderativum (des)	denominativum (den)
praesens indicativi (ps ind)	pass tő + ps ind ragok	caus tő + ps ind ragok	int tő + ps ind ragok	des tő + ps ind ragok	den tő + ps ind ragok
imperativus (imp)	pass tő + imp ragok	caus tő + imp ragok	int tő + imp ragok	des tő + imp ragok	den tő + imp ragok
optativus (opt)	pass tő + opt ragok	caus tő + opt ragok	–	–	den tő + opt ragok
aoristos /praeteritum (aor/pt)	pass tő + aor/pt ragok	caus tő + aor/pt ragok	int tő + aor/pt ragok	–	?
iniunctivus (ini)	mā + pass tő + aor/pt ragok	mā + caus tő + aor/pt ragok	–	–	?
perfectum (pf)	passiv pf tő + pf ragok	–	–	–	?
futurum (fut)	passiv fut tő + ps ind ragok	causativ fut tő + ps ind ragok	–	–	denominativ fut tő + ps ind ragok
conditionalis (cond)	pass fut tő + aor/pt ragok	causativ fut tő + aor/pt ragok	–	–	?

Vesd össze: előléptetődhettem volna = elő + √lép → műveltető → léptet → szenvedő → léptetődik → potencialitás → léptetődhet = ez az igető. Ennek múlt idejű, fektételes módú, egyes szám első személyű alakja az „előléptetődhettem volna”.

AZ IGE MÓDOK

- Az imperfectum rendszerben, azaz jelen időben:

1. indicativus (kijelentő mód),
2. imperativus (felszólító mód)
3. optativus (óhajtó mód)

Noha az **optativus** szó szerint óhajtó módot jelent, sokkal gyakrabban használják más jelentésben. A magyar *-na, -ne, -ná, -né; -hat, -het; -hatna, -hetne, -hatná, -hetné* toldalékok sokrétű jelentése egyesül benne: feltételezés, lehetőség (*-hat-het*); lehetséges feltétel (*-na, -ne, -ná, -né*); óhaj, vágy (*-na, -ne, -ná, -né*); kíváncsalom, kérés (*-hatna, -hetne, -hatná, -hetné*). Részletesebben lásd *Az optativus használata* című részt!

- Az aoristos/praeteritum rendszerben, azaz múlt időben:

1. indicativus
2. iniunctivus (tiltó mód)

Az iniunctivus formailag a *mā* (ne!) tiltószóval ellátott aoristossal/praeteritummal egyezik meg. Az aoristos ebben a szerkezetben elveszti múlt idejű jelentését.

- A futurum rendszerben, azaz jövő időben:

1. indicativus
2. conditionalis (feltételes mód)

A conditionalis jelenre és múltra vonatkozó, kontrafaktuális vagy irreális feltételt fejez ki. A jövő idő tövéből, múlt idejű (aor/pt) személyragokkal képződik.

AZ IGEIDŐK

Nyelvtanunkban nem teszünk különbséget az óind **aktio** és **tempus** (igeidő) között, a régi **aktió**kat igeidőkként kezeljük. Az **aktio** eredetileg a jelen, múlt vagy jövő idejű cselekvés befejezettségének vagy befejezetlenségének mértékét, idejét-időpontját jelölő külön nyelvtani kategória volt, a páliban azonban az **actio** és **igeidő** már összemosódik oly módon, hogy az **actio**k (imperfectum, perfectum, aoristos) elvesztették nyelvtani funkciójukat, már nem adják meg azt a többletjelentést, amit egykor kifejezni voltak hivatottak.

Az **aktió**k közül a szanszkrit praeteritum **imperfectum** indicativi (*folyamatos* kijelentő módú múlt idő) a páliban az **aoristos**ba olvadt, és a páli aoristosban olyannyira keverednek a tényleges aoristosi és praeteritum imperfectumi alakok, hogy nem lehet őket megkülönböztetni. Az aoristos és praeteritum kifejezések éppen ezért felcserélhetőkként használhatók a páliban, mindkettő *múlt idő*, jelentésükben nincs különbség. A **perfectum** **aktió**jának csupán maradványai lelhetők fel a páliban, és ezek is csak formailag perfectumok; jelentésük nem különbözik az aoristosétól (praeteritumétól).

IGEGYÖKÖK ÉS IGEI TÖVEK

Az igeigyökök a grammatikusok által elvonatkoztatott alakok. A coniugatio (igeragozás) során az egy- vagy kétszótagú igeigyökből a megfelelő képzőkkel először tövet képeznek, például \sqrt{paca} („főzni”, „ételt készíteni” stb.) $\rightarrow pac$ vagy $\sqrt{yāti}$ (menni) $\rightarrow yā$. Ennek a magánhangzója gyakran megerősödik. (Ennek szabályairól lásd a *Hangtan* fejezetben *A magánhangzók fokozása című részt*!) A kétszótagú gyököknek elhagyják az utolsó magánhangzóját. Ehhez illesztik az igei végződést (sg. 3.) $pac+ti$, $yā+ti$. Többnyire közbeékelődik az -a töképző hang: $pac+a+ti \rightarrow pacati$ – főz; de ragozás során gyakran előfordul, hogy a személyragok magához az eredeti tőhöz járulnak: $yā+a+ti \rightarrow yāti$ – megy. (Silananda 2005, 42)

Az adott ragozási típusok konkrét képzési formáit ezek ismertetésénél adjuk majd meg.

EGYSZERŰ ÉS EGYÉB, SZÁRMAZTATOTT IGÉK

Az igék két nagy csoportra oszthatók aszerint, hogy a ragozás során a személyragok milyen tőhöz járulnak: egyszerű- és származtatott igék. A származtatott igék aszerint jönnek létre, hogy a személyragok nem a korábban ismertetett egyszerű igeidő tövekhez járulnak, hanem az igeidő tövek az adott származtatott igefajtának megfelelő képzésmóddal jönnek létre. A származtatott igeidő tövekből elméletileg az összes igeforma képezhető, ténylegesen azonban nem mindegyik fordul elő. Az öt származtatott igefajta képzésmódja és ragozott alakjai a következők: passivum, causativum, intensivum, desiderativum és denominativum. (Részletes ismertetésüket lásd később!)

Az egyszerű igék tövei a praesens/imperfectum rendszerben

Az egyszerű igék – a szanszkrithez hasonlóan – tízféle osztályba sorolhatók annak megfelelően, hogy az igeigyökből tízféle módon képezhetők praesens/imperfectum tövek. A páli grammatikusok a tíz osztály helyett csak hét osztályt számlálnak oly módon, hogy az 1. osztályon belül négy alosztályt különítenek el. Tekintettel arra, hogy a páli grammatikai hagyomány eltérő csoportosítása ellenére is az egyszerű igék sorában tízféle praesens tő különíthető el, nyelvtenunkban tíz igeosztályról beszélünk. A kevésbé elméleti érdeklődésűeknek elég, ha kiindulásként az igék egyes szám 3. személyét tanulják meg,

Az ige- és névmagyarokból képzőkkel, reduplikációval és (vagy kizárólag) a gyökmagánhangzó fokozásával nyerjük a praesens töveket, amelyekhez aztán három igemód személyragjai járulhatnak: (1.) az indicativus, (2.) az imperativus és (3.) az optativus aktív és mediális személyragjai. A praesens tőképzők között három olyan képző található, amely **-a** hangra végződik: **-a**, **-ya**, **-aya**. A képzők eme véghangzó **-a** hangját **themának** nevezik, és a themára végződő tövek ragozását thematikus igeragozásnak hívják. A tíz igeosztály a praesens tövek képzésének megfelelően a következők:

thematikus igeosztályok		
osztály	a tövek képzésmódja	
„a” osztály	<i>guṇa</i> fokú gyök	+ a tőképző
hangsúlyos „a” osztály*	változatlan gyök	+ a tőképző
nazális osztály	gyökvégi msh elé nazális kerül	+ a tőképző
„ya” osztály	gyök	+ ya tőképző
„aya > e” osztály	<i>guṇa/vuddhi</i> fokú gyök	+ aya/e tőképző
athematikus egytövű igeosztályok		
„no” osztály	gyök	+ (<i>u-</i>) no tőképző
„nā” osztály	gyök	+ (<i>u-</i>) nā tőképző
athematikus, kétféle tövet őrző igeosztályok		
„gyök” osztály	<i>guṇa</i> /gyenge fokú gyök = tö	
reduplikációs osztály	reduplikált gyök = tö	
„u/o” osztály	gyök	+ u/o tőképző

Megjegyzés:

- A *-gal jelölt hangsúlyos „a” osztály a szanszkrit hangsúlyos „ā” osztálynak felel meg. Ezt az elnevezést nem kell szó szerint értenünk, mivel az „a” thema csupán a védikus szanszkritban volt hangsúlyos ebben az osztályban. Az igeosztályt kizárólag a praesens tő eltérő képzése alapján tárgyaljuk külön.
- Az athematikus igék két nagy csoportra oszthatók aszerint, hogy egy- vagy kétféle (erős, illetve gyenge) praesens tövük van-e.

1. A szanszkritra jellemző kétfövűség megszűnt a „no” és „nā” osztályokban, a páli sajátos „e” osztálya pedig eleve csak egyféle tövet használ. (A „no” osztályban idáig csak egyetlen olyan igealakra leltek, amely a régi, **nu** képzős gyenge tövet őrzi: *pa-√āp*, *pap-**nu**-yya* > *pap-**pu**-yya* > *pappuyya*; opt sg 3.)

2. Néhány kétfövű igealak megmaradt a „gyök”, a reduplikációs és az „u/o” osztályokban.

- A tíz igeosztályt szándékosan nem sorszámoztuk, mivel egyéni megfontolásból, a tanulást megkönnyítendő céllal csoportosítottuk őket. Az igeosztályok sorrendje a hagyományos páli, illetve szanszkrit grammatikában a következő:

páli szerint		szanszkrit szerint	
1. a	„a” osztály	1.	thematikus „a” osztály
1. b	hangsúlyos „a” osztály	6.	thematikus „ā” osztály
1. c	gyök osztály	2.	athematikus gyök osztály
1. d	reduplikációs osztály	3.	athematikus reduplikációs osztály
2.	nazális osztály	7.	athematikus nazális osztály
3.	„ya” osztály	4.	thematikus „ya” osztály
4.	„no” oszt.	5.	athematikus „nu/no” osztály
5.	„nā” osztály	9.	athematikus „nī/nā” osztály
6.	„u/o” osztály	8.	athematikus „u/o” osztály
7.	„aya > e” osztály	10.	thematikus „aya” osztály

A praesens/imperfectum tövek és képzésmódjuk

A praesens tövek tíz fajtájának, képzésmódjának bemutatásához az igék ki-jelentő mód, jelen idő egyes szám 3. személyű, aktív alakjait (ps ind A sg 3.) adjuk meg. A személyrag **-ti**, amely közvetlenül az ige-**gyökből** képzett ige-tő-höz járul.

„a” igeosztály

guṇa fokú gyök + **a** tőképző thema

A tőképzés módja: a gyenge (*avuddhika*) fokozatú gyökmagánhangzó *guṇa* fokba lép, majd **-a** tőképző thema illeszkedik hozzá. Azokban a gyökökben, amelyek önmagukban is két-morásak (= rövid magánhangzó + két mássalhangzó, vagy hosszú magánhangzó + egy mássalhangzó van a gyökben), nem fokozódik a gyökmagánhangzó. A gyökbelseji **a** magánhangzó nem változik a tőképzés során, mivel az **a** hang gyenge- és *guṇa* foka megegyezik. (Lásd: *A magánhangzók fokozása!*)

gyökbéli *i/ī* > *e* vagy magánhangzó előtt *ay*

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>ji</i>	<i>je + a</i> > <i>jay + a</i>	<i>jaya + ti</i> *	győz
√ <i>div</i>	<i>dev + a</i>	<i>deva + ti</i>	siránkozik
√ <i>nī</i>	<i>ne + a</i> > <i>nay + a</i>	<i>naya + ti</i> *	vezet
√ <i>lih</i>	<i>leh + a</i>	<i>leha + ti</i>	nyal
√ <i>sī</i>	<i>se + a</i> > <i>say + a</i>	<i>saya + ti</i> *	lefekszik

Megjegyzés: A *-gal jelölt igékben az *aya* hangkapcsolat az *e* magánhangzóban is összevonódhat (lásd: *Hangtan, Hangcsoportok összevonása!*), és ezáltal az adott igék a gyök osztályba sorolhatókként is ragozódnak. Például: √*nī*, *nayati* („a” osztály) > *neti* (gyök osztály).

Kivételes a √*bhī* gyök praesens töve, az *ī* hang magánhangzó előtti *vuddhi* fokú alakjában (*āy*) jelenik meg: *bhāy + a + ti* > *bhāyati* (fél).

gyökbéli *u/ū* > *o* vagy magánhangzó előtt *av*

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>cu</i>	<i>co + a</i> > <i>cav + a</i>	<i>cava + ti</i>	meghal
√ <i>duh</i>	<i>doh + a</i>	<i>doha + ti</i>	megfejt
√ <i>budh</i>	<i>bodh + a</i>	<i>bodha + ti</i>	felébred
√ <i>bhū</i>	<i>bho + a</i> > <i>bhav + a</i>	<i>bhava + ti</i> *	van, létezik
√ <i>su</i>	<i>so + a</i> > <i>sav + a</i>	<i>sava + ti</i>	folyik
√ <i>suc</i>	<i>soc + a</i>	<i>soca + ti</i>	kesereg, bánkódik
√ <i>subh</i>	<i>sobh + a</i>	<i>sobha + ti</i>	ragyog, fénylik

Megjegyzés: A *-gal jelölt √*bhū*, *bhavati* igének két, nagyon gyakran használatos variánsa van. (1.) A páli hangtani sajátosságai szerint a zöngés, hehezetes *bh* > *h* hanggá vált, és így létrejött a √*hū*, *hoti* (gyök osztály) párhuzamosan használható igeforma. (2.) A *bhavati* ragozott alakban az *ava* hangcsoport praepositio után *o* magánhangzóban olvadhat össze. Például: *anu-√bhū*, *anu-bhavati/anu-bhoti* (gyök osztály) – átél, tapasztal.

Kivételes a √*lū* gyök praesens töve; az *ū* hang magánhangzó előtti *vuddhi* fokú alakjában (*āv*) jelenik meg: *lāv + a + ti* > *lāvati* (vág, nyír, lekaszál).

Gyökbeli rövid *a* változatlan marad a tőben

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>kam</i>	<i>-kam + a</i>	<i>-kama + ti</i>	megy
√ <i>car</i>	<i>car + a</i>	<i>cara + ti</i>	megy, jár stb.
√ <i>nam</i>	<i>nam + a</i>	<i>nama + ti</i>	meghajlik
√ <i>vas</i>	<i>vas + a</i>	<i>vasa + ti</i>	lakik, él

A két-morás gyökszótagok magánhangzói nem fokozódnak

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>khād</i>	<i>khād + a</i>	<i>khāda + ti</i>	eszik
√ <i>jīv</i>	<i>jīv + a</i>	<i>jīva + ti</i>	él
√ <i>pūr</i>	<i>pūr + a</i>	<i>pūra + ti</i>	megtelik
√ <i>sās</i>	<i>sās + a</i>	<i>sāsa + ti</i>	tanít
√ <i>sev</i>	<i>sev + a</i>	<i>seva + ti</i>	szolgál
√ <i>dhov</i>	<i>dhov + a</i>	<i>dhova + ti</i>	megmos, megtisztít

hangsúlyos „a” igeosztály

Ezt az igeosztályt a szanszkrit mintájára külön igeosztályként tárgyaljuk, mivel az ide tartozó igeigyökök magánhangzói az előző csoportbeliekkel ellentétben a gyenge (*avuddhika*) fokozatukban maradnak. A gyenge fokú igeigyökből ekkor is *a* themával képződik a tő:

gyenge (<i>avuddhika</i>) fokú gyök + <i>a</i> tőképző thema
--

A gyökbelseji rövid *i*, *u* magánhangzós gyökök legtöbbje ide tartozik

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>khip</i>	<i>khip + a</i>	<i>khipa + ti</i>	dob
√ <i>tud</i>	<i>tud + a</i>	<i>tuda + ti</i>	üt; szúr, bök
√ <i>dīs</i>	<i>dīs + a</i>	<i>disa + a</i>	mutat
√ <i>phus</i>	<i>phus + a</i>	<i>phusa + ti</i>	érint; elér
√ <i>rud</i>	<i>rud + a</i>	<i>ruda + ti</i>	sír
√ <i>vid</i>	<i>vid + a</i>	<i>vida + ti</i>	tud
√ <i>sup</i>	<i>sup + a</i>	<i>supa + ti</i>	alszik

Eltérések a tőben, illetve a gyökben

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>ās</i>	<i>accha</i>	<i>accha + ti</i>	ül
√ <i>is</i>	<i>iccha</i>	<i>iccha + ti</i>	kíván, akar
√ <i>gam</i>	<i>gaccha</i>	<i>gaccha + ti</i>	megy
√ <i>jar</i>	<i>jīr + a/jūr + a</i>	<i>jīra + ti/jūra + ti</i>	öregszik

A nazális igeosztály

A nazális osztályúak ragozása a szanszkritban eredetileg athematikus, gyenge és erős töveket megkülönböztető ragozási forma volt. A páliban ezek az igék teljes egészében thematikus (*a* tövű) ragozásúakká váltak. A töveikben a szanszkrit gyenge tövek őrződtek meg.

A praesens tőképzés során a gyökmagánhangzó változatlan, gyenge fokon marad. A gyökvégi mássalhangzó elé mindig egy vele azonos képzéshelyű nazális lép. Ha a gyök utolsó mássalhangzója *s*, akkor *niggahīta* (önálló) nazális kerül elé.

gyök, a véghangzó mássalhangzója előtt nazálissal + *a* tőképző

ñ - gyökvégi palatális mássalhangzó előtt

gyök	tő	ps A sg 3.	
√ <i>bhaj</i>	<i>bha-ñj + a</i>	<i>bhañja + ti</i>	tör; feloszt
√ <i>muc</i>	<i>mu-ñc + a</i>	<i>muñca + ti</i>	megszabadít
√ <i>yuj</i>	<i>yu-ñj + a</i>	<i>yuñja + ti</i>	megköt, leigáz
√ <i>sic</i>	<i>si-ñc + a</i>	<i>siñca + ti</i>	hint, szór

n - gyökvégi dentális mássalhangzó előtt

gyök	tő	ps A sg 3.	
√ <i>chid</i>	<i>chi-nd + a</i>	<i>chinda + ti</i>	vág
√ <i>nadh</i>	<i>na-ndh + a</i>	<i>nandha + ti</i>	köt, megköt
√ <i>bhid</i>	<i>bhi-nd + a</i>	<i>bhinda + ti</i>	vág
√ <i>rudh</i>	<i>ru-ndh + a</i>	<i>rundha + ti</i>	akadályoz
√ <i>vid</i>	<i>vi-nd + a</i>	<i>vinda + ti</i>	talál

m - gyökvégi labiális mássalhangzó előtt

gyök	tő	ps A sg 3.	
√lip	li- mp + a	limpa + ti	beken, bepiszkít
√lup	lu- mp + a	lumpa + ti	tör; árt; támad

m̐ - gyökvégi s hang előtt

gyök	tő	ps A sg 3.	
√das	da- m̐s + a	dam̐sa + ti	megmar, megharap
√pis	pi- m̐s + a	pim̐sa + ti	díszít, kiszínez

A „ya” igeosztály

gyenge (<i>avuddhika</i>) fokú gyök + ya tőképző

Ebbe a csoportba mássalhangzós végű és – néhány kivételtől eltekintve – hosszú **ā** magánhangzóra végződő gyökök tartoznak. A gyökvégi hosszú **ā** a tőképezés során általában nem változik. A többi magánhangzó szinte mindig változatlan, gyenge (*avuddhika*) fokban marad, néha a gyenge fokozata egy variáns alakjában jelenik meg. A gyökszótagot záró mássalhangzó és a rákövetkező **ya** tőképző találkozásakor a **mássalhangzó + y** *belső sandhi* hangváltozások zajlanak le. (Lásd: *Mássalhangzó + y* *belső sandhi*!)

Gyökvégi hosszú ā általában nem változik

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√gā	gā + ya	gāya + ti	énekel
√jhā	jhā + ya	jhāya + ti	meditál
√jhā	jhā + ya	jhāya + ti	ég, lángban áll
√tā	tā + ya	tāya + ti	véd, óv; őriz
√nhā/nahā*	nahā + ya/nhā + ya	n(a)hāya + ti	fürdik
√milā*	milā + ya	milāya + ti	elhervad; elerőtlenedik
√yā	yā + ya	yāya + ti	megy
√vā	vā + ya	vāya + ti	fúj (például: szél)
nir-√vā	ni-bbā + ya	nibbāya + ti	„elfújódik”, ellobban

* A √nahā, √milā gyökök csupán a *svarabhakti* ejtéskönnyítő magánhangzók (*a*; *i*) miatt tűnnek kétszótagúaknak! Hangtanilag a következőképpen alakultak:

szkr: *√snā > páli: √nhā (sn > nh) > √n-a-hā („a” *svarabhakti*)

szkr: *√mlā > páli: √m-i-lā („i” *svarabhakti*)

Mássalhangzós végű igeigyökök + ya esetén sandhi szabályok érvényesülnek:

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>kup</i>	<i>kup-ya</i> > <i>kuppa</i> (p + y)	<i>kuppa</i> + <i>ti</i>	haragszik, dühös
√ <i>tus</i>	<i>tus-ya</i> > <i>tussa</i> (s + y)	<i>tussa</i> + <i>ti</i>	elégedett
√ <i>dip</i>	<i>dip-ya</i> > <i>dippa</i> (p + y)	<i>dippa</i> + <i>ti</i>	világít
√ <i>div</i>	<i>div-ya</i> > <i>dibba</i> (v + y)	<i>dibba</i> + <i>ti</i>	játszik, kockázik
√ <i>nac</i>	<i>nac-ya</i> > <i>nacca</i> (c + y)	<i>nacca</i> + <i>ti</i>	táncol
√ <i>pad</i> *	<i>pad-ya</i> > <i>pajja</i> (d + y)	<i>pajja</i> + <i>ti</i>	megy
√ <i>pas</i>	<i>pas-ya</i> > <i>passa</i> (s + y)	<i>passa</i> + <i>ti</i>	lát
√ <i>budh</i>	<i>budh-ya</i> > <i>bujjha</i> (dh + y)	<i>bujjha</i> + <i>ti</i>	felébred
√ <i>mad</i>	<i>mad-ya</i> > <i>majja</i> (d + y)	<i>majja</i> + <i>ti</i>	megmámorosodik
√ <i>yudh</i>	<i>yudh-ya</i> > <i>yujjha</i> (dh + y)	<i>yujjha</i> + <i>ti</i>	harcol
√ <i>sam</i>	<i>sam-ya</i> > <i>samma</i> (m + y)	<i>samma</i> + <i>ti</i>	megnyugszik
√ <i>sīv/siv</i>	<i>siv-ya</i> > <i>sibba</i> (v + y)	<i>sibba</i> + <i>ti</i>	varr

* A √*pad*, *pajjati* ige önmagában, praepositio nélkül nem fordul elő, igekötővel vagy kettős igekötővel azonban az egyik leggyakrabban használt ige. Például:

ā-√ <i>pad</i>	ā- <i>pad-ya-ti</i> > ā <i>pajjati</i>	vmibe jut, kerül
ud-√ <i>pad</i>	up- <i>pad-ya-ti</i> > up <i>pajjati</i>	felmerül, létrejön
upa-√ <i>pad</i>	upa- <i>pad-ya-ti</i> > upa <i>pajjati</i>	újraszületik
upa-sam-√ <i>pad</i>	upa-sam- <i>pad-ya-ti</i> > upa <i>sampajjati</i>	vmilyen állapotba jut
ni-√ <i>pad</i>	ni- <i>pad-ya-ti</i> > ni <i>pajjati</i>	lefekszik
paṭi-√ <i>pad</i>	paṭi- <i>pad-ya-ti</i> > paṭi <i>pajjati</i>	követ, folytat, gyakorol

Az igeigyökben samprasāraṇa hangzó-összevonás történhet (ya > i):

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>vyadh</i>	v- <i>ya-dh</i> + <i>ya</i> > v- <i>i-dh</i> + <i>ya</i> > <i>vijjha</i>	<i>vijjha</i> + <i>ti</i>	átlyukaszt stb.

Gyökvégi h + ya tőképző találkozásakor metatézis (hy > yh) történik:

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>nah</i>	<i>nah-ya</i> > <i>nayha</i>	<i>nayha</i> + <i>ti</i>	köt
√ <i>muh</i>	<i>muh-ya</i> > <i>muyha</i>	<i>muyha</i> + <i>ti</i>	elbutul, zavarodottá válik
√ <i>snih</i>	<i>snih-ya</i> > <i>siniyha</i>	<i>siniyha</i> + <i>ti</i>	szeret

Gyökbéli *ar*, *ī* a gyenge fokuk egy változatában jelenik meg:

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>ardh</i>	<i>ar-dh</i> + <i>ya</i> > <i>i-jjha</i> (<i>ar</i> > <i>i</i> ; <i>dh</i> + <i>y</i>)	<i>ijjha</i> + <i>ti</i>	fejlődik
√ <i>jar</i>	<i>j-ar</i> + <i>ya</i> > <i>j-ir</i> + <i>ya</i> > <i>jiyya</i> , <i>jīya</i> (<i>ar</i> > <i>ir</i> ; <i>r</i> + <i>y</i>)	<i>jiyya</i> + <i>ti</i> , <i>jīya</i> + <i>ti</i>	öregszik
√ <i>mar</i>	<i>m-ar</i> + <i>ya</i> > <i>m-ir</i> + <i>ya</i> > <i>miyya</i> , <i>mīya</i> (<i>ar</i> > <i>ir</i> ; <i>r</i> + <i>y</i>)	<i>miyya</i> + <i>ti</i> , <i>mīyati</i>	meghal
√ <i>lī</i>	<i>lī/li</i> + <i>ya</i> > <i>līya</i> , <i>liya</i> (<i>ī</i> > <i>i</i>)	<i>līya/liya</i> + <i>ti</i>	ragad, tapad

Eltérések, illetve nem szokványos alakok:

√ <i>jan</i>	<i>jā-ya-ti</i> > <i>jāyati</i>	születik
√ <i>dā</i>	<i>dad-ya-ti</i> > <i>dajjati</i>	ad
√ <i>lū</i>	<i>lā-ya-ti</i> > <i>lāyati</i>	vág, nyír; lekaszál
√ <i>sar</i>	<i>ser-ya-ti</i> > <i>seyyati</i>	összemorzsol, összezúz
<i>ā</i> -√ <i>hvā</i> / <i>hū</i>	<i>ā-vha-ya-ti</i> > <i>avhayati</i>	szól, szólít stb.
	(<i>ā</i> > <i>a</i> ; <i>hv</i> > <i>vh</i>)	

Megjegyzés: A páli nyelvtanok sok *ya* képzős ige hovatarozásáról eltérő véleményen vannak. Ugyanazt az igét egyesek passivumnak tartják, mások viszont a *ya* osztályba tartozó tárgyatlan igének határozzák meg. Valójában egyiknek sincs igaza: nem működik ilyen oppozíció.

Az „*aya* > *e*” igeosztály

1. Ebbe az osztályba főleg causativumok és denominativumok (származtatott igék) tartoznak; nagyon kevés az olyan egyszerű ige, amely *aya/e* képzővel képezi praesens tövét. A *e* tőképző a régi *aya* képző összevont formája, amely a páli nyelvben legtöbbször párhuzamosan használható a régebbi képző mellett.

A tőképzés során szabály szerint a gyökbelseji rövid *i*, *u* *guṇa* fokba (*e*, *o*) lép; a rövid *a* viszont általában *vuddhi* fokban (*ā*), ritkábban változatlan alakban jelenik meg. A két-morás gyökszótagbeli magánhangzók nem fokozódnak!

guṇa vagy *vuddhi* fokú gyök + *aya/e* tőképző

Gyökbelseji $i > e$; $u > o$; $a > \bar{a}$

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>gup</i>	<i>gop + aya = gop + e</i>	<i>gopaya + ti = gope + ti</i>	véd, őriz
√ <i>cit/cint</i>	<i>cet + aya = cet + e</i>	<i>cetaya + ti = cete + ti</i>	gondolkodik
√ <i>cur</i>	<i>cor + aya = cor + e</i>	<i>coraya + ti = core + ti</i>	lop
√ <i>pus</i>	<i>pos + aya = pos + e</i>	<i>posaya + ti = pose + ti</i>	gondját viseli
√ <i>chad</i>	<i>chād + e</i>	<i>chāde + ti</i>	tetszik, szeret

A két-morás gyökök nem fokozódnak

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>cint</i>	<i>cint + aya = cint + e</i>	<i>cinte + ti</i>	gondolkodik
√ <i>pūj</i>	<i>pūj + aya = pūj + e</i>	<i>pūje + ti</i>	tisztel
√ <i>mant</i>	<i>mant + aya = mant + e</i>	<i>mante + ti</i>	tanácskozik

2. Ezenkívül a páli nyelv az „aya > e” osztályú igék mintájára saját „e” osztályt is létrehozott. Az eredetileg más osztályba tartozó igék közül néhányat – causativ jelentés nélkül – *e* tövüként is ragoz. Az *e* tövűvé alakulás a következő módon történt:

- Az „a” osztályban (is) ragozott igéknél a változatlan igeigékhez járul az *e* töképző. Például: √*vad*, *vad-e-ti = vada-ti* (mond)
- A „ya” osztályú igéknél a *ya* töképző véghangzó *a* themája cserélődik *e* hangra. (Kivéve: a hosszú \bar{a} végű igeigék.) Például: √*siv*, *siv-ya-ti > sibba-ti = sibbe-ti* (varr).
- A hosszú \bar{a} végű „ya” osztályban (is) ragozott igéknél a hosszú \bar{a} magánhangzó egyszerűen *e* hangra vált. Ez a jelenség az \bar{a} ya hangcsoport *e*-ben való összevonásának a következménye. Például: √*yā*, *yā-ya-ti = ye-ti*

Ezeket az új típusú *e* osztálybeli igéket onnan lehet megkülönböztetni a causativumoktól, hogy az igeigékekben nem történik magánhangzó erősödés. Például: √*vad*, *vadati = vadeti* (ps sg 3. mond, beszél); *vādeti* (caus sg 3. megszólaltat stb.).

Más osztálybeli tő/igeigék + *e*

gyök	tő	ps A sg 3.	jelentés
√ <i>gah</i>	<i>gah + e</i>	<i>gahe + ti</i> (<i>gaṇhā + ti</i> mellett)	megragad
√ <i>dhā</i>	<i>dah + e</i>	<i>dahe + ti</i> (<i>daha + ti</i> mellett)	helyez, tesz
√ <i>dhā</i>	<i>dhe</i> (< <i>dhā + ya</i>)	<i>dhe + ti</i> (<i>dhāya + ti</i> mellett)	helyez, tesz
√ <i>man</i>	<i>maññe</i> (< <i>mañña < man + ya</i>)	<i>maññe + ti</i> (<i>mañña + ti</i> mellett)	gondol
√ <i>vad</i>	<i>vad + e</i>	<i>vade + ti</i> (<i>vada + ti</i> mellett)	mond

Előfordul, hogy az új, *e* képzős praesens fő csupán bizonyos ragozott igealakokban, és nem a teljes ragozás során használatos. Például: \sqrt{phus} , *phusati* („a” fő) – *phusehi* (imp sg 2. – érdeklő)

Megjegyzés: A többi „aya > e” osztályú igét lásd a *Causativum* és *Denominativum* című részekben!

Az „(u-)no” igeosztály

Az igeosztály töképzője **no**, amely a változatlan, gyenge fokú gyökhöz járul. Ha az igeigek mássalhangzóra végződik, a **no** töképző kétféle módon illeszkedhet a gyökhöz:

1. A gyökvégi mássalhangzó és a közvetlenül rákövetkező **no** képző találkozásakor a megfelelő mássalhangzó + **n** belső *sandhi* szabályok érvényesülnek.

2. A mássalhangzók hasonulása helyett a gyökvégi mássalhangzó és a rákövetkező **no** képző közé **u** *svarabhakti* kötőhang ékelődik be.

A **no** képző dentális **n** mássalhangzója cerebrális **ṇ** hanggá válik, ha az eredeti óind igeigek vagy praepositioja cerebrális **r** vagy **ṛ** hangot tartalmazott. (Lásd: *Hangtan, Cerebralizáció!*) Ilyenkor a képző **ṇo** alakban jelenik meg. Például:

- szkr: \sqrt{pra} (!)- $\sqrt{āp}$ > páli: pa - $\sqrt{āp}$ + **u-no** > $pāp$ -**uṇo**
- szkr: \sqrt{var} (!)- \sqrt{vu} > páli: \sqrt{var} / \sqrt{vu} + **no** > vu -**ṇo**
- szkr: \sqrt{su} (!)- \sqrt{ru} > páli: \sqrt{su} + **no** > su -**ṇo**

A „no” töképzős igék „nā” osztályúakként is ragozhatók lettek. Noha a **no** és **nā** töképzővel ragozott alakok párhuzamosan használhatók, „nā” osztálybeli formájukban gyakrabban fordulnak elő. Eme nyelvi jelenség hátterében megint csak a tematikus **a** tövű ragozásra való törekvés húzódnak; tudniillik a „nā” osztályú igék legtöbbször a tövégi hosszú ā megrövidítésével tematikus „na” osztályúként is ragozni kezdték. A „no” osztályú igékből rendkívül kevés van.

gyenge fokú gyök + **(u-)no** töképző

Magánhangzó végű gyök + **no** töképző

gyök	tő	ps A sg 3.	
\sqrt{ci}	ci + no	$cino$ + <i>ti</i>	felhalmoz
? *	$abhisambhu$ + ṇo	$abhisambhuṇo$ + <i>ti</i>	elér, elnyer
\sqrt{var}/\sqrt{vu} *	vu + ṇo	$vuṇo$ + <i>ti</i>	takar, fed
\sqrt{su}	su + ṇo	$suno$ + <i>ti</i>	hall

* Az *abhisambhuṇoti* gyöke nem tisztázott. Egyesek az óind \sqrt{bho} gyökre vezetik vissza a *sambhu* alakot. A \sqrt{var} gyökben a gyenge fokú **ar** egy gyengébb variánsa az **u** hang.

Mássalhangzó végű gyök + *no* (sandhival) vagy *u-no*

gyök	tő	ps A sg 3.	
$pa-\sqrt{āp}$ $pa-\sqrt{āp}$	$pa-āp + \textbf{no}$ $pa-āp + \textbf{u-no}$	$pappo + ti$ (p + ŋ) $pāpuṇo + ti$	szerez; elér szerez; elér
\sqrt{sak}	$sak + \textbf{no}$	$sakko + ti$ (p + n)	képes, tud
\sqrt{sak}	$sakk + \textbf{u-no}^*$	sakkuno + ti*	képes, tud

* A *sakkunoti* hosszú **kk** mássalhangzója csupán a *sakkoti* alak hatásának tudható be.

A „nā, (u-)nā” igeosztály

1. A „nā” osztályú igék általában hosszú magánhangzóra végződnek. A töképző **nā** – csekély kivétellel – a gyenge fokú gyökhöz járul, amelyben a hosszú magánhangzó általában megrövidül. A dentális **nā** képző cerebrális **ṇā** formában való megjelenésére vonatkozóan ugyanaz érvényes, mint az „(u-)no” osztályban. (Lásd ott!)

A páli „nā” osztályú igék legtöbbje (beleértve a „nā” osztályúként is ragozott eredeti „no” töképzőseket is) esetenként, vagy olykor a teljes ragozás során is tematikus „na” tövű igévé vált. Például: $pa-\sqrt{hi}$, $pahi-ṇā-ti = pahi-ṇa-ti$ (küld); \sqrt{ci} , $ci-no-ti/ci-nā-ti = ci-na-ti$ (felhalmoz)

(általában) gyenge fokú gyök + **nā** töképző

gyök	tő	ps A sg 3.	
\sqrt{as}	$as + \textbf{nā}$, $as + \textbf{a-nā}^*$	$asnā + ti$, $asanā + ti^*$	eszik
$\sqrt{kī}$	$kī + \textbf{ṇā}$	$kiṇā + ti$	vásárol
\sqrt{gah}	$gah + \textbf{ṇā} > gaṇhā^*$	$gaṇhā + ti$	megragad
$\sqrt{jī}$	$jī + \textbf{nā}$	$jinā + ti$	győz
$\sqrt{jñā}$	$jā + \textbf{nā}^*$	$jānā + ti^*$	tud
$\sqrt{dhū}$	$dhu + \textbf{nā}$	$dhunā + ti$	ráz, leráz, eltávolít
$\sqrt{pū}$	$pu + \textbf{nā}$	$punā + ti$	megtisztít
$\sqrt{lū}$	$lu + \textbf{nā}$	$lunā + ti$	levág, lekaszál, lenyír

Megjegyzés (*-gal jelölt igék):

- Az *as-nā-ti* igében a gyökvégi **s** + **n** *svarabhakti* **a** magánhangzóval kötődhet össze: *as-a-nā-ti*.
- A *gah* + **ṇā** töben a **h** + **ṇ** metatézissel *gaṇhā* lesz.

- A páli $\sqrt{ñā}$ igeigyök a szanszkrit $\sqrt{jñā}$ gyöknek felel meg. Az igeragozás során az eredeti **jñ** hangkapcsolat **j** hangja maradt meg, névszóképzéskor azonban az **ñ** mássalhangzó jelenik meg. Például: ñāṇa (n.) tudás.

Gyengülések a gyökben

gyök	tő	ps A sg 3.	
\sqrt{than}	<i>thu + nā</i>	<i>thunā + ti</i>	dörög, zeng
$\sqrt{mā}$	<i>mi + nā</i>	<i>minā + ti</i>	mér
$\sqrt{vā}$	<i>vi + nā</i>	<i>vinā + ti</i>	szó

2. A páli „(u-)no” osztályba tartozó igék saját osztályuk megtartása mellett „nā” tövűekké váltak, „nā” tőképzőjük pedig sokszor thematikus „na” képzővé alakult.

	„(u-)no” osztály	„(u-)nā” > „(u-)na” osztály
<i>pa-√āp</i> (szerez)	<i>pap-po-ti, pāp-u-no-ti</i>	<i>pāp-u-nā-ti/pāp-u-na-ti</i>
\sqrt{ci} (felhalmoz)	<i>ci-no-ti</i>	<i>ci-nā-ti/ci-na-ti</i>
\sqrt{sak} (képes, tud)	<i>sak-ko-ti, sakk-u-no-ti</i>	<i>sak-kā-ti, sakk-u-nā-ti</i>
\sqrt{su} (hall)	<i>su-no-ti</i>	<i>su-nā-ti</i>

„Gyök” osztály

Ebben az igeosztályban a praesens tőnek külön képzője nincsen, a praesens tő szerepét maga az igeigyök tölti be. Az igeigyök mint praesens tő egyes igéknél (1.) erős marad vagy erőssé válik, másoknál pedig (2.) gyenge marad vagy meggyengül. A legtöbb „gyök” osztályba tartozó ige más osztályúként is ragozható. Az **ā** végű igeigyökök elsősorban a „ya” osztályban is ragozódnak, az **i**, **ī**-re és a mássalhangzóra végződő gyökök legtöbbje pedig „a” osztályú is egyben.

változatlan gyök = tő

gyök	tő	ps A sg 3.	
$\sqrt{khā}$	<i>khā</i>	<i>khā + ti</i>	kihirdet
$\sqrt{jhā}$	<i>-jhā</i>	<i>-jhā + ti</i>	ég; felemésztődik
$\sqrt{thā}$	<i>-thā</i>	<i>-thā + ti</i>	áll
$\sqrt{dā}$	<i>-dā</i>	<i>-dā + ti</i>	ad
$\sqrt{bhā}$	<i>bhā</i>	<i>bhā + ti</i>	fénylik
$\sqrt{yā}$	<i>yā</i>	<i>yā + ti</i>	megy
$\sqrt{vā}$	<i>vā</i>	<i>vā + ti</i>	fű, fúj (például: szél)
$\sqrt{snā}$	<i>sinā, nahā*</i>	<i>sinā + hi, nahā + hi</i> (imp sg 2.)	fürödj!
\sqrt{han}	<i>han</i>	<i>han + ti</i>	agyoncsap, megöl

* *Asinā* töben az *i svarabhakti* kötőhang. A *nahā* tőalakban a *sandhi* szabály szerint *sn > nh* lett, majd *a svarabhakti* magánhangzó ékelődött közéjük.

guṇa fokú gyök = tő

gyök	tő	ps A sg 3.	
√i	<i>e</i>	<i>e + ti</i>	megy
√ji	<i>je</i>	<i>je + ti</i>	győz
√ḍi/ḷi	<i>ḍe</i>	<i>ḍe + ti</i>	száll, repül
√nī	<i>ne</i>	<i>ne + ti</i>	vezet
√sī	<i>se</i>	<i>se + ti</i>	lefekszik
√hū/√bhū	<i>ho/-bho</i>	<i>ho + ti/-bho + ti</i>	van, létezik

A „gyök” osztályon belül kétféle tövet használó √as, √brū igék

A páli nyelv az eredeti óind athematikus ragozásban fellelhető kéttövű igealakoktól igyekezett megszabadulni. Az eredetileg kétféle – erős és gyenge – töváltózatokat alapvetően kétféle módon számolta fel:

- Thematikus ragozásúakká alakította az athematikus kéttövű igegyököket.
- Megtartotta az athematikus (nem *a* véghangzós tövű) ragozást, de a szanszkritra jellemző kéttövűséget majdnem teljesen megszüntette. A töveket oly módon egységesítette, hogy – kevés kivétellel – csupán a régi athematikus, erős tőalakokat őrizte meg.

Mindazonáltal akad néhány olyan ige, amelynek a ragozásában fennmaradt a régi, második tő is. A „gyök” osztályban az √as, *atthi* (van, létezik) és a √brū, *brūti/bravīti* (mond, beszél) igék jelennek meg bizonyos esetekben második tövel. Az √as ige túlnyomórészt az erős tövet használja, a √brū ragozásában ellenben gyenge tövek dominálnak. (Részletesen lásd a megfelelő ragozási táblázatoknál!)

gyök:	√as (van)		
erős tő:	<i>as</i>	például: <i>as + ti > atthi*</i> (ps sg 3.)	van
gyenge tő:	<i>s</i>	például: <i>s + anti > santi</i> (ps pl 3.)	vannak
gyök:	√brū (mond)		
erős tő:	<i>bro</i>	például: <i>bro + ī-ti > bravīti**</i> (ps sg 3.)	mond
gyenge tő:	<i>brū</i>	például: <i>brū + ti > brūti</i> (ps sg 3.)	mond

**atthi*: s + t > tth *sandhi* szabály érvényesül!

***bravīti*: o + magánhangzó > av + magánhangzó *sandhi* szabály érvényesül!

A *bravīti* igében rendhagyó módon a személyragok elé hosszú *ī* lép.

A reduplikációs igeosztály

A reduplikációs osztályba tartozó igegyökökből reduplikációval és – ha még tovább fokozható – a gyökmagánhangzó fokozásával képződnek a praesens tövek, amelyekhez aztán a megfelelő személyragok közvetlenül járulnak. A reduplikáció során az igegyök oly módon duplázódik meg, hogy a gyökkezdő mássalhangzó és a rákövetkező magánhangzó a gyök elé kerül. Ennek megfelelően, mássalhangzó, illetve magánhangzó reduplikáció különböztethető meg.

A mássalhangzó reduplikációja a praesens töveknél

- A reduplikált szótagban a gyökkezdő aspirált mássalhangzó aspirálatlan formában jelenik meg. Például: $\sqrt{dhā} > da-dhā$.
- A gyökkezdő **h** hang palatális **j**-vel reduplikálódik. Például: $\sqrt{hā} > ja-hā$.

A magánhangzók reduplikációja a praesens töveknél

- A reduplikált szótagban a magánhangzó csak rövid lehet (*a, i, u*), ezért a gyökbéli magánhangzó, ha hosszú, megrövidül. A rövid magánhangzók közül a praesens tövek reduplikált szótagjában csak **a, u** fordul elő. Például: \sqrt{hu} , **ju-hu**; $\sqrt{dā}$, **da-dā**.

Az óind nyelvben a reduplikációs praesens tövek kétféle, erős-, illetve gyenge formában jelentek meg a ragozás során. A páli nyelv a reduplikált erős praesens töveket őrizte meg, a gyenge tövek csupán szórványosan bukkannak fel. A már reduplikált igegyök oly módon válik erős tövé, hogy a gyökmagánhangzó – ha még tovább fokozható – *guṇa* fokba lép. Például: \sqrt{hu} , **ju-ho**; $\sqrt{hā}$, **ja-hā**. (A gyökbéli hosszú, *vuddhi* fokú *ā* tovább már nem fokozható!) Az elvétve feltűnő gyenge tövekben a gyök véghangzó *ā* hangja eltűnik, a gyökbéli rövid **u** pedig nem fokozódik, rövid **u** marad. Például: \sqrt{hu} , **ju-hu**; $\sqrt{dā}$, **da-dā** > **dad** (hosszú *ā* eltűnt!).

reduplikált és megerősödött magánhangzós gyök = tő

gyök:	$\sqrt{dā}$ (ad)		
erős tő:	$\sqrt{da-dā}$	például: <i>da-dā + ti</i> (ps A sg 3.)	ad
gyenge tő:	\sqrt{dad}	például: <i>dad + te > datte*</i> (ps M sg 3.)	ad
gyök:	$\sqrt{dhā}$ (helyez)		
erős tő:	$\sqrt{da-dhā}$	például: <i>da-dhā + ti</i> (ps A sg 3.)	helyez
gyenge tő:	–	–	
gyök:	$\sqrt{hā}$ (elhagy)		
erős tő:	ja-hā	például: <i>ja-hā + ti</i> (ps A sg 3.)	elhagy
gyenge tő:	–	–	

gyök:	\sqrt{hu} (áldoz)		
erős tö:	ju-ho	például: <i>ju-ho + ti</i> (ps A sg 3.)	áldoz
gyenge tö:	ju-hu	például: <i>ju-hu + a-ti > juvhati</i> ** (ps A sg 3.)	áldoz

* *datte*: d + t > tt *sandhi* szabály érvényesül!

** A *juvhati* alak formailag azon igék közé sorolható, amelyeknek a praesens töve a reduplikált gyenge töhöz járuló **a** themával képződik. (Lásd lejjebb: $\sqrt{thā}$, *ti-t̥th-a-ti*; $\sqrt{pā}$, *pi-v-a-ti*; \sqrt{sad} , *sī-d-a-ti*). Nyelvtörténetileg azonban a ps A sg 3. személyű *juvhati* alak létrejövételéhez feltehetően a szanszkrit pluralis 3. személyű *juhv-ati* (páli: *juvhanti*) alak járult hozzá, ahol a gyenge *juhu/juhv* töhöz *ati* személyrag illeszkedik. Képzésmódja: *ju-hu* (gyenge reduplikált tö) + *a-ti* (az eredeti *ati* személyrag kezdő **a** magánhangzója **a** tőképző themaként jelenik meg) > *juhv + a + ti* (u + magánhangzó > v + magánhangzó) > *juvh + ati* (h + v > vh metatézis) > *juvhati*.

A reduplikált igék új tövei

A reduplikációs osztályba tartozó igéknek számos új töve jött létre, amelyek legtöbbje **a** themára végződik. Ezek a következők:

gyök, régi tö	új tövek	példák	
$\sqrt{dā}$	dada *	<i>dada-mhase</i>	(ps M pl 1.)
<i>dadā/dad</i>	- <i>dā</i>	- <i>dā-ti</i>	(ps A sg 3.)
(ad)	<i>da</i>	<i>da-ti</i>	(ps A sg 3.)
	<i>de</i>	<i>de-ti</i>	(ps A sg 3.)
	<i>dajja</i>	<i>dajja-ti</i>	(ps A sg 3.)
$\sqrt{dhā}$	daha *	<i>daha-ti</i>	(ps A sg 3.)
<i>dadhā/(dadh > dah)</i>	<i>dahā</i> *	<i>dahā-ti</i>	(ps A sg 3.)
(helyez, tesz)	- <i>dahe</i> *	- <i>dahe-si</i>	(aor A sg 3.)
	<i>dhā</i>	<i>dhā-ti</i>	(ps A sg 3.)
	<i>dhā-ya</i>	<i>dhā-ya-ti</i>	(ps A sg 3.)
	- <i>dhe</i>	<i>ni-dhe-ti</i>	(ps A sg 3.)
$\sqrt{hā}$	jaha *	<i>jaha-ti</i>	(ps A sg 3.)
<i>jahā/(jah)</i>	- <i>hā</i>	- <i>hā-mi</i>	(ps A sg 1.)
(elhagy)	- <i>hā-ya</i>	- <i>hāya-ti</i>	(ps A sg 3.)
\sqrt{hu}	juha *	<i>juha-ti</i>	(ps A sg 3.)
<i>juho/juhu (áldoz)</i>	<i>jūha</i> *	<i>jūha-ti</i>	(ps A sg 3.)

A *-gal jelölt új, tematikus praesens tövekben valószínűleg a régi **gyenge** praesens tövek rejtőznek, amelyekhez **a** thema kapcsolódott. A $\sqrt{dhā}$ igeigyök régi erős tö-

vének, a *dadhā*-nak, csupán hangtani variánsa a *dahā* alak. A páliban a két magánhangzó között álló zöngés aspiráta *dh* > *h* hangok azonos fonémáknak számítanak. Ez azonban nem minden esetben igaz, vannak rendhagyó alakok is! (Lásd: *Hangtan, Az óind egyszerű mássalhangzók páli megfelelői!*)

Reduplikált és egyben thematikus képzésű praesens tövek

A páliban három olyan reduplikált, és egyben thematikus képzésű praesens fő található, amelynek megvan a pontos szanszkrit megfelelője: $\sqrt{thā}$, *tiṭṭha*; $\sqrt{pā}$, *piva/piba*; \sqrt{sad} , *sīda*. A szanszkrit nyelvtenok általában rendhagyó thematikus „a” osztályúaknak határozzák meg ezeket az igéket. E három ige praesens töve ugyanarról a képzésmódról árulkodik, mint a fenti táblázatban ismertetett, *-gal jelölt új töveké. A különbség csupán annyi, hogy a gyökbéli *ā*, *a* magánhangzók *i*, illetve *ṭ* hanggal reduplikálódnak. Képzésük:

reduplikált, gyenge gyök + *a* thema = fő

gyök	fő	ps A sg 3.	
$\sqrt{thā}$	<i>ti-ṭṭh + a</i>	<i>tiṭṭha + ti</i>	áll
$\sqrt{pā}$	<i>pi-v + a/pi-b + a</i>	<i>piva + ti/piba + ti</i>	iszik
\sqrt{sad}	<i>sīd + a*</i>	<i>sīda + ti</i>	ül

* A *sīd* összevont reduplikált alak. A \sqrt{sad} a *tiṭṭhati* mintájára *si-sad-a-ti* → *sīdati*.

Az „u/o” igeosztály

Noha a páli grammatikusok több „u/o” osztálybeli igét felsorolnak, a szövegekben eddig csak három ilyen ígére leltek:

1. \sqrt{kar} , *karoti/kurute* (ps A, M sg 3.) – csinál
2. \sqrt{tan} , *tanoti* (ps A sg 3.) – kinyúl, kinyújt
3. \sqrt{man} , *manute* (ps M sg 3.) – gondol, vél

Az „u/o” osztályú igék a szanszkritban kétféle (erős és gyenge) praesens tövel rendelkeznek. A páliban csupán egyetlen gyökből, a \sqrt{kar} -ból (csinál) képződik mindkét fő. A \sqrt{tan} (kinyúl) csak erős tövel, a \sqrt{man} (gondol) ige pedig a gyenge tövű mediális *manute* alak kivételével elsősorban thematikus *ya* tövűként (*man-ya-ti* > *maññati*) ragozódik. Az erős és gyenge praesens tövek hagyományos, a szanszkrittal megegyező képzésmódja:

gyök + *o* tőképző = erős fő
gyök + *u* tőképző = gyenge fő

gyök:	\sqrt{kar}		(csinál)
erős tő:	kar-o	például: <i>kar-o + ti > karoti</i> (ps A sg 3.)	csinál
gyenge tő:	kur-u, (kur)*	például: <i>kur-u + te > kurute</i> (ps M sg 3.)	csinál
gyök:	\sqrt{tan}		(nyúlik)
erős tő:	$\sqrt{tan-o}$	például: <i>tan-o + ti > tanoti</i> (ps A sg 3.)	nyúlik
gyenge tő:	–	–	
gyök:	\sqrt{man}		(gondol)
erős tő:	–	–	
gyenge tő:	$\sqrt{man-u}$	például: <i>man-u + te > manute</i> (ps M sg 3.)	gondol

* A gyenge töben a gyök **ar** hangzója a gyenge **ur** változatban jelenik meg: **karu** helyett **kuru**. (Lásd: *A magánhangzók fokozása!*) A **kuru** gyenge tő a **v** félhangzó előtt elveszti **u** töképzőjét.

A \sqrt{kar} ige a szokványos képzésmódon kívül többféle praesens tő szerint ragozódik. Praesens tövei között két olyan van, amely **a** themára végződik, ezekben az esetekben tehát a tematikus „a” osztályba sorolható. Tövei – figyelembe véve erős, illetve gyenge eredetüket – összefoglalva a következők:

gyök	erős tő	példák	
\sqrt{kar}	kar-o	<i>kar-o + ti</i>	(ps A sg 3.)
	<i>kar-a</i>	<i>(kar-a + iyya >) kareyya*</i>	(opt A sg 3.)
	<i>kar</i>	<i>(kar-i-yā >) kayirā*</i>	(opt A sg 3.)
	gyenge tő	példák	
	kur-u	<i>kur-u-te</i>	(ps M sg 3.)
	<i>kurv-a > kubba*</i>	<i>kubba + te*</i>	(ps M sg 3.)
	<i>kur</i>	<i>(kur + mi >) kummi*</i>	(ps A sg 1.)

Megjegyzés: A páli igeragozásra azonban általánosan jellemző, hogy ugyanaz az ige többféleképpen is képezheti praesens tövét, és ily módon egyszerre több igeosztályba is besorolható. Noha ez a jelenség már a szanszkrit nyelvben is megfigyelhető, a páliban megszorodnak a többféle praesens tőre visszavezethető ragozott alakok (lásd a *-gal jelölt alakokat!). A páli nyelvben az athematikus ragozás megkülönböztetésének nincs sok értelme; csak annyiban vehetjük hasznát, hogy általa érthetőbbé válnak számunkra a praesens tő-variánsok, és néhány, szórványosan előforduló ragozott igealak.

Az egyszerű igék thematikus praesens/imperfectum tövei

Annak, hogy az egyszerű igék többféle praesens/imperfectum tövel rendelkeznek, egyik leglényegesebb oka abban rejlik, hogy a páli tendenciózusan thematikus (*-a* tövű) ragozásúakká igyekezik átalakítani az athematikusan (*-a* thema nélkül) ragozott igealakokat. Az újonnan létrejött, thematikus képzésű alakok vagy teljesen kiszorították az athematikusakat, vagy velük párhuzamosan kezdték használni őket. A fentebb vázolt tíz igeosztály praesens tövének képzésmódja éppen ezért csak hozzávetőleges leírásnak tekinthető!

A praesens/imperfectum tövekhez járulható személyragok

A praesens/imperfectum tövek három igemód személyragjait vehetik fel: (1.) az indicativus, (2.) az imperativus és (3.) az optativus aktív és mediális személyragjait.

praesens (imperfectum) indicativi – kijelentő mód, jelen idő				
	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	mi , <i>m</i>	ma	e	mhe, mahe, <i>mha</i> , <i>mase</i> , <i>mhase</i>
2.	si	tha	se	vhe
3.	ti	nti	te	nre, re
imperativus – felszólító mód				
1.	mi	ma , <i>mu</i>	e	mase, mhase
2.	hi , – *	tha	ssu	vho
3.	tu	ntu	taṁ	ntaṁ, ruṁ
optativus – óhajtó/lehetőség mód				
1.	eyyaṁ , e, <i>eyyāmi</i> , <i>eyya</i>	eyyāma , ema , <i>emu</i> , <i>emasi</i>	eyyaṁ	<i>emase</i> , <i>eyyamhe</i>
2.	eyyāsi , e, <i>eyya</i>	eyyātha, etha	etho, <i>eyyātho</i>	<i>eyyavho</i>
3.	eyya , e, <i>eyyāti</i>	eyyuma , <i>eyyu</i>	etha	eraṁ

Megjegyzés: * Maga a tő, bármiféle személyrag nélkül!

A kurzívval szedett végződésesek vagy nagyon ritkán fordulnak elő, vagy csupán a páli grammatikusok által megemlített olyan végződésesek, amelyekre a szö-

vegekben még nem leltek tényleges példát. A félkövérrel szedett végzések a leggyakoribbak. Az optativus *e*- kezdetű végződéseinek eredetükre nézve nem csak a személyragokat foglalják magukban, hanem: *-a* thema + *īya* optativus képző + személyrag. (Lásd részletesen: *Az optativus!*)

Az egyszerű igék kijelentő mód jelen ideje

(praesens/imperfectum indicativi activi/medii)

Figyelembe véve a páli nyelv fentebb ismertetett számos új praesens tövét is, a tízféle igeosztályon belül a tőképzés új módja szerint további alcsoportok különböztethetők meg. A leglényegesebbek ezek közül a következők:

thematikus igeosztályok		
osztály	a tövek képzésmódja	
„a” osztály*	<i>guṇa</i> fokú gyök	+ <i>a</i> tőképző
hangsúlyos „a” osztály*	változatlan gyök	+ <i>a</i> tőképző
reduplikációs „a” osztály	reduplikált gyök	+ <i>a</i> tőképző
nazális osztály	gyökvégi msh elé nazális kerül	+ <i>a</i> tőképző
„ya” osztály*	gyök	+ <i>ya</i> tőképző
„aya > e” osztály	<i>guṇa/vuddhi</i> fokú gyök	+ <i>aya/e</i> tőképző
új „e” osztály	megfelelő gyök/tő	+ <i>e</i> tőképző
„na” (< „no” < „nā”) oszt.	gyök	+ (<i>u-</i>) <i>na</i> tőképző
athematikus egytöví igeosztályok		
„no” osztály	gyök	+ (<i>u-</i>) <i>no</i> tőképző
„nā” osztály	gyök	+ (<i>u-</i>) <i>nā</i> tőképző
athematikus, kétféle tövet őrző igeosztályok		
„gyök” osztály	<i>guṇa</i> /gyenge fokú gyök = tő	
reduplikációs osztály	reduplikált gyök = tő	
„u/o” osztály	gyök	+ <i>u/o</i> tőképző

A *-gal jelölt igeosztályokba számos athematikus, kétféle tövet őrző ige átvándorolt, legtöbbször megtartva saját, athematikus képzésmódját is. Az új „e” osztályt a thematikus igék közé soroltuk, mivel az *e* tőképző mintegy thema módjára viselkedik. A táblázatból jól látható, hogy a páli nyelvben túlsúlyba kerültek a thematikus (*a* hangra végződő) praesens tövek.

A kijelentő mód jelen idő képzésmódja:

praesens/imperfectum tö	+ praesens indicativi személyragok
-------------------------	------------------------------------

A kijelentő mód jelen idő (praesens indicativi) személyragjai

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	mi , <i>m</i>	ma	e	mhe, mahe, <i>mha</i> , <i>mase</i> , <i>mhase</i>
2.	si	tha	se	vhe
3.	ti	nti	te	nte, re

- Kurzív betűkkel szedtük azokat a személyragokat, amelyek csak esetenként, ritkán fordulnak elő. A vastagon szedett alakok a leggyakoribbak.
- A tőképző **a**-thema az első személyekben, az **m**-mel kezdődő ragok előtt, hosszú *ā*-vá nyúlik, ha az **m** után nem áll még egy mássalhangzó: *ā-mi*, *ā-ma*, *ā-mahe*. (**a** + két mássalhangzó már eleve két-morás!)
- Pluralis 3. személyekben az **a** tővégi magánhangzó a *-nti*, *-nte* ragok előtt a két-morás szabály miatt lerövidül.
- A medium singularis 1. személyű **e** rag előtt az **a** thema eltűnik.

A ragozási táblázatokról

Az áttekinthetőség és a különböző igeosztályok ragozásának szemléletesebb bemutatása kedvéért több alkalommal igeragozási sablonokat ismertettünk. A ragozási sablonok esetében az éppen kiválasztott „paradigmának” nem mindegyik ragozott alakja fordul elő ténylegesen a szövegekben, ám egy másik, ugyanabba az osztályba tartozó ige fellelhető az adott ragozási formában. Sok ige egyáltalán nem használatos mediumban, vagy csak bizonyos személyben, számban bukkan fel. A ragozási táblázatokban nem tüntettük fel a ritkán használatos alakokat, ezek a személyragokat ismertető táblázatban keresendők.

A tematikus igeosztályok kijelentő mód jelen ideje

A tematikus tövek ragozását egy csoportban mutatjuk be, mivel az egységesen **a** themára végződő tőképzők a személyragokkal egyformán kapcsolódnak

egymáshoz. A tőképzők előtt álló igegyökök természetesen az adott igeosztályban leírt speciális módon alakulnak (például: magánhangzó fokozás, változatlanság, reduplikáció).

„a” és „ā” igeosztály

√*labh*, *labh-a-ti* – szerez, kap; elnyer

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	labh-ā-mi	labh-ā-ma	labh-e	labh-a-mhe, labh-ā-mahe
2.	labh-a-si	labh-a-tha	labh-a-se	labh-a-vhe
3.	labh-a-ti	labh-a-nti	labh-a-te	labha-nte, labha-re

reduplikációs thematikus „a” igeosztály

√*tḥā*, *ti-tṭh-a-ti* – áll; √*pā*, *pi-va-ti* – iszik

	activum	
	singularis	pluralis
1.	ti-tṭh-ā-mi	ti-tṭh-ā-ma
2.	ti-tṭh-a-si	ti-tṭh-a-tha
3.	ti-tṭh-a-ti	ti-tṭh-a-nti

	activum	
	singularis	pluralis
1.	pi-vā-mi	pi-vā-ma
2.	pi-va-si	pi-va-tha
3.	pi-va-ti	pi-va-nti

nazális osztály

√*bhuj*, *bhu-ñj-a-ti* – eszik, fogyaszt

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	bhu-ñj-ā-mi	bhu-ñj-ā-ma	bhu-ñj-e	bhu-ñj-a-mhe, bhu-ñj-ā-mahe
2.	bhu-ñj-a-si	bhu-ñj-a-tha	bhu-ñj-a-se	bhu-ñj-a-vhe
3.	bhu-ñj-a-ti	bhu-ñja-nti	bhu-ñj-a-te	bhu-ñja-nte, bhu-ñja-re

„ya” osztály

√*man*, *man-ya-ti* > *mañ-ñā-ti* – gondol

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	mañ-ñā-mi	mañ-ñā-ma	mañ-ñ-e	mañ-ñā-mhe, mañ-ñā-mahe
2.	mañ-ñā-si	mañ-ñā-tha	mañ-ñā-se	mañ-ñā-vhe
3.	mañ-ñā-ti	mañ-ñā-nti	mañ-ñā-te	mañ-ñā-nte, mañ-ñā-re

„aya > e” igeosztály

Annak ellenére, hogy az „*aya* > *e*” osztályba tartozó egyszerű igék *aya* töképzője szinte mindig *e* hangban vonódik össze az igeragozás során (például: *mant-e-ti*, *cor-e-ti*), bemutatjuk régebbi ragozásmódjukat is. Az *aya* praesens töképző ismeretére szükségünk lesz a megfelelő igenevek, a causativum, denominativum képzésekor. Az alábbi táblázatban feltüntetett ragozást elsősorban a denominativumok és a causativumok (a származtatott igék két fajtája) követik, amelyekkel külön foglalkozunk majd.

√*mant*, *mant-aya-ti* – tanácskozik; √*cur*, *cor-aya-ti* – lop

	activum	
	singularis	pluralis
1.	mant-ayā-mi	mant-ayā-ma
2.	mant-aya-si	mant-aya-tha
3.	mant-aya-ti	mant-aya-nti

	medium	
	singularis	pluralis
1.	cor-ayā-mi	cor-ayā-ma
2.	cor-aya-si	cor-aya-tha
3.	cor-aya-ti	cor-aya-nti

„aya > e” és új „e” igeosztály

√*pūj*, *pūj-aya-ti* > *pūj-e-ti* – tisztel; √*mant*, *mant-aya-ti* > *mant-e-ti* – tanácskozik

	activum	
	singularis	pluralis
1.	pūj-e-mi	pūj-e-ma
2.	pūj-e-si	pūj-e-tha
3.	pūj-e-ti	pūj-e-nti

	activum	
	singularis	pluralis
1.	mant-e-mi	mant-e-ma
2.	mant-e-si	mant-e-tha
3.	mant-e-ti	mant-e-nti

√*vad*, *vad-e-ti* – mond

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	vad-e-mi	vad-e-ma	–	–
2.	vad-e-si	vad-e-tha	–	–
3.	vad-e-ti	vad-e-nti	vad-e-te	vad-e-nte

„na” igeosztály (< „no”, „nā”)

√*ci*, *ci-na-ti* – felhalmoz; √(*j*)ñā, *jā-nati* – tud

	activum	
	singularis	pluralis
1.	ci-nā-mi	ci-nā-ma
2.	ci-na-si	ci-na-tha
3.	ci-na-ti	ci-na-nti

	medium	
	singularis	pluralis
1.	jā-nā-mi	jā-nā-ma
2.	jā-na-si	jā-na-tha
3.	jā-na-ti	jā-na-nti

Az athematikus, egytöví igeosztályok kijelentő mód jelen ideje

„(u-)no” igeosztály

√*su*, *su-ṇo-ti* – hall; √*sak*, *sak-no-ti* > *sakkoti* vagy *sakk-u-ṇo-ti* – képes, tud

	actívum	
	singularis	pluralis
1.	su-ṇo-mi	su-ṇo-ma
2.	su-ṇo-si	su-ṇo-tha
3.	su-ṇo-ti	–

	actívum	
	singularis	pluralis
1.	sak-ko-mi, sakk-u-ṇo-mi	sak-ko-ma
2.	sak-ko-si	sak-ko-tha
3.	sak-ko-ti, sakk-u-ṇo-ti	sak-ko-nti

Megjegyzés:

- Az „(u-)no” osztályú igék „(u-)nā” osztályúakká is lettek. A *nā* tőképzős ragozásukat lásd a „nā” igeosztálynál!
- Az *u* kötőhangzós alakokban (*sakk-u-ṇo-mi*, *sakk-u-ṇo-ti*) feltűnő hosszú *kk* hang csupán a többi ragozott forma analógiájára jött létre.

„nā, (u-)nā” igeosztály

√*nā*, *jā-nā-ti* – tud

	actívum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	jā-nā-mi	jā-nā-ma	jān-e	jā-nā-mase
2.	jā-nā-si	jā-nā-tha	–	–
3.	jā-nā-ti	jā-na-nti	–	jā-na-re

√*su*, *su-ṇā-ti* – hall; √*sak*, *sak-nā-ti* > *sakkāti* vagy *sakk-u-ṇā-ti*

	actívum		actívum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	su-ṇā-mi	su-ṇā-ma	sakk-u-ṇā-mi	–
2.	su-ṇā-si	su-ṇā-tha	–	–
3.	su-ṇā-ti	su-na-nti	sak-kā-ti, sakk-u-ṇā-ti	sakk-u-ṇa-nti

Megjegyzés:

- A \sqrt{sak} gyöknek van néhány olyan ragozott alakja, amely nem **no** vagy **nā**, hanem **ya** képzős töre vezethető vissza. Ezek:

sak-yā-mi > *sak-kā-mi* (A sg 1.)

sak-ya-si > *sak-ka-si* (A sg 2.)

sak-ya-ti > *sak-ka-ti* (A sg 3.)

sak-ya-te > *sak-ka-te* (M sg 3.)

Az athematikus, kétféle tövet őrző igeosztályok kijelentő mód jelen ideje

„gyök” igeosztály

A „gyök” osztályban csupán két olyan ige van, amelyek ragozása során megmaradt a kétféle (erős, illetve gyenge) tő: \sqrt{as} , *atthi* (van, létezik); $\sqrt{brū}$, *brūti*/*bravīti* (mond, beszél).

$\sqrt{hū}$, *ho-ti* – van, létezik; \sqrt{i} , *e-ti* – megy

	activum		activum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	ho-mi	ho-ma	e-mi	e-ma
2.	ho-si	ho-tha	e-si	e-tha
3.	ho-ti	ho-nti	e-ti	e-nti

$\sqrt{yā}$, *yā-ti* – megy; \bar{a} - $\sqrt{khā}$, *ā-khā-ti* > *akkhā-ti* – kihirdet

	activum		activum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	yā-mi	yā-ma	a-kkhā-mi	a-kkhā-ma
2.	yā-si	yā-tha	a-kkhā-si	a-kkhā-tha
3.	yā-ti	ya-nti*	a-kkhā-ti	a-kkha-nti*

Megjegyzés:

- A *-gal jelölt, hosszú \bar{a} magánhangzóra végződő igeigyökök véghangzó \bar{a} -ja rövid *a* hanggá válik pluralis 3. személyben (például: *yanti*, *akkhanti*), mivel a mora szabály értelmében egy szótag maximum két-morás lehet; hosszú \bar{a} + két mássalhangzó már több lenne két moránál!

- A $\sqrt{khā}$ igeigyők kezdő **kh** hangja a praepositio után hosszú **kkh** lesz, ami azt jelzi, hogy az eredeti óind igeigyők kettős mássalhangzóval kezdődött (* $\sqrt{khyā}$). (Lásd: *Magánhangzó + mássalhangzó külső sandhi*!)

$\sqrt{brū}$, *brū-ti/brav-ī-ti* – beszél, mond (erős tő: *brav*; gyenge tő: *brū*)

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	brū-mi	brū-ma	brav-e	brū-mhe*, bru-mhe
2.	brū-si	brū-tha	brū-se	brū-vhe*, bru-vhe
3.	brū-ti,	brū-nti,*	brū-te	
	brav-ī-ti	brav-anti		brav-ante

Megjegyzés:

- A gyök osztályban két ige, a $\sqrt{brū}$ és az \sqrt{as} (van, létezik) őrzi az óind „gyök” osztályra jellemző kétféle (erős és gyenge) praesens tövet. A $\sqrt{brū}$ gyenge töve **brū**, az erős tő pedig a gyökmagánhangzó *guṇa* fokba lépésével létrejött **bro**. A **bro** erős tő **o** magánhangzója rákövetkező magánhangzó előtt **av** lesz. (Lásd: *A magánhangzók fokozása*!) Activum singularis 3. személyben a személyrag elé rendhagyóan egy *ī* hang lép be.
- A *-gal jelölt alakok a mora szabály áthágásának szép példái.
- A sötétített cellák az erős praesens tövek előfordulási helyét jelzik. A táblázat jól szemlélteti, hogy a páli túlnyomórészt a $\sqrt{brū}$ ige gyenge töveit tartotta meg.

\sqrt{as} , *as-ti* > *atthi* – van, létezik (erős tő: *as*; gyenge tő: *s*)

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	as-mi, amhi*	as-ma, as-mā, amha,* amhā*	–	as-mase, amhase,* amhāse*
2.	a-si	attha (< as-tha)	–	–
3.	atthi (< as-ti)	s-anti	–	s-ante

Megjegyzés:

- Az óind nyelvben az \sqrt{as} ige erős töve **as**, gyenge töve pedig az **a** hang eltűnésével **s**. Az \sqrt{as} páli ragozásában az erős tő dominál, praesens indicativusban csupán pluralis 3. személyben jelenik meg a gyenge **s** tő (sötétített cellák).
- A *-gal jelölt alakokban az **mh** hangkapcsolat az **s** + **m** találkozásából jött létre: *asmi* > *amhi*, és így tovább.
- Singularis 2. személyben az *as* tő véghangzó **s** hangja a rákövetkező **s** előtt eltűnik: *as-si* > *asi*.

reduplikációs athematikus igeosztály

√*dā*, *da-dā-ti* – ad (erős tő: *da-dā*; gyenge tő: *da-d*)

	singularis activum		singularis medium
	erős tő	gyenge tő	gyenge tő
1.	da-dā-mi	dammi (< dad-mi)	dad-e
2.	da-dā-si	–	–
3.	da-dā-ti	–	datte (< dad-te)

	pluralis activum		pluralis medium
	erős tő	gyenge tő	gyenge tő
1.	da-dā-ma	damma (< dad-ma)	dad-a-mhase*
2.	–	dattha (< dad-tha)	–
3.	da-da-nti	–	–

Megjegyzés:

- Kijelentő mód jelen időben az erős tövek használata jellemző, valamennyi gyenge tőből képzett alak ritkán fordul elő.
- A *-gal jelölt medium pluralis 1. személyű *dadamhase* alak eredete többféleképpen magyarázható. Lehet az erős *dadā* tő két mássalhangzó előtti megrövidült *dada* formája (a mora szabály miatt!), vagy a gyenge *dad* tőhöz illesztettek *a* themát, és így a reduplikált thematikus igékhez hasonlítható.
- A √*dā* még sok egyéb tő szerint is ragozódik. (Lásd: *A reduplikált igék új tövei!*)

√*dhā*, *da-dhā-ti/da-hā-ti* – helyez (erős tő: *da-dhā/da-hā*; thematikus tő: *dah-a*)

	singularis activum		reduplikált thematikus tő
	erős tő	reduplikált thematikus tő	
1.	da-dhā-mi	da-hā-mi	dah-ā-mi
2.	da-dhā-si	da-hā-si	dah-a-si
3.	da-dhā-ti	da-hā-ti	dah-a-ti

pluralis activum			
	erős tő		reduplikált thematikus tő
1.	da-dhā-ma	da-hā-ma	dah-ā-ma
2.	da-dhā-tha	–	dah-a-tha
3.	da-dha-nti	da-ha-nti	dah-a-nti

Megjegyzés:

- A *da-hā* reduplikált erős tő a *da-dhā* hangtani variánsa, magánhangzó + *dh* + magánhangzó > magánhangzó + *h* + magánhangzó alakban is megjelenhet. (Lásd: *Az óind egyszerű mássalhangzók páli megfelelői!*)
- A *daha* reduplikált thematikus tőre ugyanaz vonatkozik, mint a $\sqrt{dā}$ („ad” ige) *dada* tövére. (A $\sqrt{dhā}$ egyéb töveit lásd *A reduplikált igék új tövei* részben!)

$\sqrt{hā}$, *ja-hā-ti* – elhagy (erős tő: *ja-hā*; thematikus reduplikált tő: *jah-a*)

singularis activum			pluralis activum	
	erős tő	thematikus tő	erős tő	thematikus tő
1.	ja-hā-mi	jah-ā-mi	ja-hā-ma	jah-ā-ma
2.	ja-hā-si	jah-a-si	ja-hā-tha	–
3.	ja-hā-ti	jah-a-ti	ja-ha-nti	jah-a-nti

\sqrt{hu} , *ju-ho-ti* – áldoz

(erős tő: *ju-ho*; reduplikált, gyenge thematikus tövek: *ju-hu-a* > *juvh-a*, *jūh-a*, *juh-a*)

singularis activum				
	erős tő	reduplikált thematikus tövek		
1.	ju-ho-mi	–	jūh-ā-mi	juh-ā-mi
2.	ju-ho-si	–	jūh-a-si	juh-a-si
3.	ju-ho-ti	ju-vh-a-ti (< ju-hv-a-ti < ju-hu-a-ti)	jūh-a-ti	juh-a-ti

pluralis activum		
	erős tő	reduplikált thematikus tő
1.	ju-ho-ma	–
2.	ju-ho-tha	–
3.	ju-ho-nti	ju-vh-a-nti (< ju-hv-a-nti < ju-hu-a-nti)

„u/o” igeosztály

A klasszikus szanszkritban az „u/o” osztályba tartozó $\sqrt{\text{kar}}$ (csinál) ige a páli nyelvben többféle tő szerint ragozódik, és ezekben a tövekben felváltva jelenik meg a régi gyenge, illetve erős praesens tő. Tekintettel arra, hogy a $\sqrt{\text{kar}}$ ige gyök és származékai (a „cselekvés” fogalomköre) milyen különlegesen fontos szerepet töltenek be az egész ind grammatikában és vallásfilozófiában, minden egyes ragozott alakját megadjuk.

$\sqrt{\text{kar}}$; *karoti/kurute* – csinál (rég. erős tő: *kar-o*; rég. gyenge tő: *kur-u/kur*)

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	kar-o-mi, kum-mi*	kar-o-ma	–	kur-u-mhe
2.	kar-o-si	kar-o-tha	kur-u-se	kur-u-vhe
3.	kar-o-ti	kar-o-nti	kur-u-te	kur-u-nte

* A *kur-u* gyenge tő az **m**, **v**, **y** hangok előtt rövid, **kur** alakban is megjelenhet: *kur-mi* > *kum-mi*.

$\sqrt{\text{kar}}$; *kubbati/kubbate* – csinál (rég. gyenge, de thematikussá lett tő: *kur-u-a* > *kurv-a* > *kubb-a* > *kubba*; rég. erős, de thematikussá lett tő: *kar-a*)

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	–	–	kubb-e, kar-e	kubb-a-mhe
2.	kubb-a-si	–	kubb-a-se	kubb-a-vhe
3.	kubb-a-ti	kubb-a-nti	kubb-a-te	kubb-a-nte

Megjegyzés: Esetenként a medium singularis 1. személyű **kare**, amely az erős praesens tő rövid alakja, szintén gyakran előfordul ebben az ideidőben.

A páli nyelvben nagyon gyakori a **főnév accusativusa** + $\sqrt{\text{kar}}$, *karoti* szerkezet.

- *taṇhaṃ karoti* – vágyakozik, vágyódik vmi után, vmre
- *gehaṃ karoti* – házat épít
- *saddhaṃ karoti* – zajt csap, lármázik
- *kālaṃ karoti* – „idejét letölti”, meghal
- *sajjhāyaṃ karoti* – „tanulást csinál”, tanul
- *pāpaṃ karoti* – gonoszat tesz, bűnt követ el

AZ EGYSZERŰ IGÉK FELSZÓLÍTÓ MÓDJA (IMPERATIVUS ACTIVI/MEDII)

Az imperativus képzésmódja

praesens/imperfectum tő	+imperativus személyragok
-------------------------	---------------------------

A felszólító mód képzése ugyanúgy történik, mint a kijelentő mód jelen idejének képzése: a személyragok a megfelelő praesens tövekhez járulnak, és a tövek, igeigyek megjelenési formája – néhány kivételtől eltekintve – ugyanaz, mint a kijelentő mód jelen idő személyragjai előtt. A thematikus (**a** hangra végződő) tövek imperativusban is jól elkülöníthetők az athematikus tövektől.

A felszólító mód (imperativus) személyragjai:

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	mi	ma, mu	e	mase, <i>mhase</i>
2.	– *, hi	tha	ssu	vho
3.	tu	ntu	taṁ	ntaṁ, <i>rum</i>

* Maga a tő, bármiféle személyrag nélkül!

- Az 1. személyekben az **m** hanggal kezdődő ragok előtt a tőképző **a** thema hosszú ā-vá nyúlik: ā-mi, ā-ma, ā-mase. A két-morás szabály miatt az igen ritkán előforduló *-mhase* rag előtt nem történik nyúlás!
- A medium – a singularis 2. személy kivételével – rendkívül ritkán fordul elő. A medium singularis 2. személy **ssu** ragjával megjelenő alakok meglehetősen gyakoriak.
- Activum singularis 2. személyben az imperativus jellegzetesen kétféle módon képződik: (1.) rag nélküli, puszta praesens tő, (2.) praesens tő + **hi** személyrag.
- Az athematikus igék egyes ragok előtt sajátos, **a** themára végződő töveket használnak, a **ssu** (M sg 2.) rag előtt például szinte minden esetben. Például: √*dā*, *da-dā/dad* (reduplikált tövek) > *dad* + **a** (reduplikált thematikus tő) + **ssu** > *dadassu* – adj! (két-morás szabály).

Az actívum singularis 2. személye

A **hi** rag a szanszkritban eredetileg csupán athematikus igékhez járult, a páliban azonban már thematikus tövekkel is használatos. A **hi** rag előtt az **a** thema megnyúlik, hosszú *ā* lesz. Például: \sqrt{pac} , *pac-ā-hi* (főzz!). Kivételesnek tekinthető, amikor az **a** thema nem nyúlik meg (például: $\sqrt{nā}$, *jān-a-hi* – tudd!).

Az imperativus másik képzésmódja: a rag nélküli, pusztá praesens tő. Ez csak **-a** vagy hangsúlyos **-a** végű tövekből képezhető, utóbbi esetben az *ā* megrövidül. A szanszkritban csak a thematikus és az **egy mássalhangzó + u** magánhangzóra végződő athematikus tövek képződnek ily módon. A páli egyrészt megtartotta ezt a szabályt (például: \sqrt{kar} , *kar-o-hi* – csináld!), másrészt viszont az athematikus tövek esetében is használni kezdte a pusztá tövet a singularis 2. személyű imperativus kifejezésére. Ezt oly módon teszi, hogy az athematikus praesens töveket thematikusá alakítja: (1.) vagy a tő véghangzó magánhangzóját cseréli **a** themára, vagy (2.) ha mássalhangzó végű a tő, megtoldja azt az **a** themával. Például: \sqrt{han} , *han-ti/han-a-ti* (megöl), *han* (tő) + **a** > *hana* (öld meg!) Csak néhány olyan kivétellel találkozhatunk, amikor az athematikus praesens tő önmagában, **hi** rag nélkül jelenik meg. Például: $\sqrt{dā}$, *da-dā* – add!

thematikus igék:	1. az a themára végződő pusztá tő 2. a thema végű tő + hi > -āhi végződés
athematikus igék:	1. athematikus tő + hi 2. a) athematikus tövégi mgh-ját a themára cserélt pusztá tő 2. b) athematikus tövégi msh-ját a themával bővített pusztá tő

Példák a thematikus igeosztályokban

\sqrt{gam} , <i>gaccha-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>gacch-a</i>	<i>gacch-ā-hi</i> (menj!)
\sqrt{ci} , <i>ci-na-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>ci-na</i>	<i>ci-nā-hi</i> (halmozz fel!)
$\sqrt{jīv}$, <i>jīv-a-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>jīv-a</i>	<i>jīv-ā-hi</i> (élj!)
$\sqrt{thā}$, <i>ti-ṭṭha-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>ti-ṭṭha</i>	<i>ti-ṭṭhā-hi</i> (állj meg!)
$\sqrt{nī}$, <i>nay-a-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>nay-a</i>	<i>nay-ā-hi</i> (vezess!)
\sqrt{pac} , <i>pac-a-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>pac-a</i>	<i>pac-ā-hi</i> (főzz!)
<i>ut-√pad</i> , <i>uppaj-ja-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>uppaj-ja</i>	<i>uppaj-jā-hi</i> (szüless!)
\sqrt{muc} , <i>mu-ñca-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>mu-ñca</i>	(szabadíts meg!)*
\sqrt{nam} , <i>nam-aya-ti</i> (caus sg 3.)	> <i>nam-aya</i>	<i>nam-ayā-hi</i> (hajlítsd meg!)

*A nazális osztályú igék csak tőalakban szoktak előfordulni imperativus actívum sg 2. személyben.

Példák az athematikus igeosztályokban

1. A „gyök” osztályú és „e” osztályú igék kivételével az összes athematikus ige kétféle módon képezheti imp A 2. személyét.

reduplikált osztályban:

$\sqrt{dā}$, <i>da-dā-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>dad-a</i> , <i>dadā*</i>	<i>da-dā-hi</i> (adj!)
$\sqrt{dhā}$, <i>da-(d)hā-ti</i>	> <i>dah-a</i>	(helyezd!)
$\sqrt{hā}$, <i>ja-hā-ti/ja-ha-ti</i>	> <i>jah-a</i>	<i>ja-hi</i> (hagyd el!)

„(u-)no” osztályban:

<i>pa-√āp</i> , <i>pāp-u-ṇo-ti</i>	> <i>pāp-u-ṇa</i>	(érd el!)
------------------------------------	-------------------	-----------

„(u-)nā” osztályban:

\sqrt{ji} , <i>ji-nā-ti</i>	> <i>ji-na</i>	<i>ji-nā-hi</i> (győzd le!)
$\sqrt{nā}$, <i>jā-nā-ti</i>	> <i>jā-na</i>	<i>jā-nā-hi</i> , <i>jā-na-hi*</i> (tudd!)
\sqrt{su} , <i>su-ṇā-ti</i>	> <i>su-ṇa</i>	<i>su-ṇā-hi</i> (hallgasd!)

„u/o” osztályban:

\sqrt{kar} , <i>kar-o-ti</i>	> <i>kar-a</i>	<i>kar-o-hi*</i> (csinálj!)
--------------------------------	----------------	-----------------------------

A *-gal jelölt alakok kivételesnek tekinthetők. A \sqrt{kar} , *kar-o-ti* esetében az eredeti óind, gyenge tövű alak *kur-u* (csinálj!).

2. A „gyök” osztályú és „e” osztályú igék kizárólag **hi** raggal képezik activum singularis 2. személyüket.

„gyök” osztályban:

\sqrt{as} , <i>as-ti</i> > <i>atthi</i> (ps sg 3.)	> <i>ā-hi*</i>	legyél!
\sqrt{i} , <i>e-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>e-hi</i>	menj!
$\bar{a}-\sqrt{i}$, <i>e-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>ā-e-hi</i> > <i>e-hi</i>	jöjj!
$\sqrt{nī}$, <i>ne-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>ne-hi</i>	vezess!
$\sqrt{brū}$, <i>brū-ti/brav-ī-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>brū-hi</i>	mondd!
$\sqrt{yā}$, <i>yā-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>yā-hi</i>	menj!
$\sqrt{hū}$, <i>ho-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>ho-hi</i>	legyél!

„e” osztályban:

\sqrt{kath} , <i>kath-e-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>kath-e-hi</i>	meséld el!
\sqrt{chadd} , <i>chadd-e-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>chadd-e-hi</i>	dobd el!
$\sqrt{dā}$, <i>de-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>de-hi</i>	adj!
\sqrt{vad} , <i>vad-e-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>vad-e-hi</i>	mondd!

* A nyelvtanok megemlítik az āhi alakot, de szövegben még nem leltek rá.

A thematikus tövek imperativusa

Az *a* és *e* hangra végződő, thematikus tövek ragozására csak egy-egy paradigmát ($\sqrt{\text{labh}}$, illetve $\sqrt{\text{vad}}$) adunk, mivel a személyragok mindig egyformán kapcsolódnak a tőképzőkhöz.

$\sqrt{\text{labh}}$, *labh-a-ti* – kap, szerez, elnyer

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	labh-ā-mi	labh-ā-ma	labh-e	labh-ā-mase
2.	labh-a, labh-ā-hi	labha-tha	labh-a-ssu	labh-a-vho
3.	labh-a-tu	labh-a-ntu	labh-a-taṁ	labh-a-ntaṁ

$\sqrt{\text{vad}}$, *vad-e-ti* – mond

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	vad-e-mi	vad-e-ma	–	vad-e-mase
2.	vad-e-hi	vad-e-tha	–	–
3.	vad-e-tu	vad-e-ntu	vad-e-taṁ	vad-e-ntaṁ

Példák az athematikus egytövű igék imperativusára

A legtöbb ige csak singularis és pluralis 2. és 3. személyben fordul elő imperativusban. Imperativusban az athematikus egytövű „(u-)no” osztály majdnem mindig „(u-)nā” osztályúként ragozódik.

$\sqrt{\text{su}}$, *su-ṇo-ti/su-ṇā-ti* – hall; $\sqrt{\text{ji}}$, *ji-nā-ti* – győz

	activum		activum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	–	–	–	–
2.	su-ṇo-hi, su-ṇa, su-ṇā-hi, su-ṇa	– su-ṇā-tha	ji-nā-hi, ji-na	ji-nā-tha
3.	su-ṇā-tu	su-ṇa-ntu*	ji-nā-tu	ji-na-ntu

* Pluralis 3. személyben a *su-ṇa-ntu* és *ji-na-ntu* alakokban a **ṇā** tőképző véghang-

zó hosszú *ā* magánhangzója a két-morás szabály miatt válik rövid *a* hanggá, ezekben az esetben tehát nem *a* tövűvé alakulásról van szó.

Példák az athematikus kétféle tövet őrző igék imperativusára

„gyök” osztály

√*as*, (*as-ti* >) *atthi* – van; √*brū*, *brū-ti/brav-ī-ti* – beszél, mond

	actívum		actívum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	<i>as-mi, amhi</i>	<i>as-ma, amha</i>	–	–
2.	<i>ā-hi</i>	<i>attha</i>	<i>brū-hi</i>	<i>brū-tha</i>
3.	<i>atthu, as-tu</i>	<i>s-antu</i>	–	–

Megjegyzés:

- Az √*as* ige imperativusa csak singularis és pluralis 3. személyben gyakori. A ragozás során az *s + m* > *mh* valamint az *s + t* > *tth sandhi* hangváltozások érvényesülnek. A gyenge *s* tövet használó pluralis 3. személy kivételével mindegyik alakban az erős *as* tőhöz járulnak a ragok.
- A √*brū* ige csak 2. személyekben, gyenge tövel fordul elő.

reduplikált osztály

√*dā*, *da-dā-ti* – ad (erős tő: *da-dā*; gyenge thematikus tő: *dad-a*)

	actívum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	–	–	<i>dad-e</i>	<i>da-dā-mase</i>
2.	<i>da-dā-hi, dad-a, da-dā</i>	<i>da-dā-tha</i>	<i>dad-a-ssu</i>	–
3.	<i>da-dā-tu</i>	<i>da-da-ntu</i>	<i>dad-a-taṁ</i>	<i>da-da-ntaṁ</i>

„u/o” osztály

√*kar*, *karoti/kurute* – csinál (rég. erős tő: *kar-o*; régi gyenge tő: *kur-u/kur*)

	actívum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	<i>kar-o-mi</i>	<i>kar-o-ma</i>	–	<i>kar-o-mase</i>
2.	<i>kar-o-hi</i>	<i>kar-o-tha</i>	<i>kur-u-ssu</i>	<i>kur-u-vho</i>
3.	<i>kar-o-tu</i>	<i>kar-o-ntu</i>	<i>kur-u-taṁ</i>	–

√*kar*; *kubbati/kubbate* – csinál (régi gyenge, de thematikussá lett tő: *kur-u-a* > *kurv-a* > *kubb-a* > *kubba*; régi erős, de thematikussá lett tő: *kar-a*)

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	–	–	kubb-e	kubb-a-māse
2.	kar-a	–	kar-a-ssu	–
3.	–	kubb-a-ntu	–	kubb-a-ntam

AZ EGYSZERŰ IGÉK ÓHAJTÓ MÓDJA (OPTATIVUS ACTIVI/MEDII)

Az optativus képzésmódja:

praesens/imperfectum tő	+ optativus személyvégződése
-------------------------	------------------------------

Az optativus személyragjai:

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	eyyam̐ , e , <i>eyyāmi</i> , <i>eyya</i>	eyyāma , ema , <i>emu</i> , <i>emasi</i>	<i>eyyam̐</i>	<i>emase</i> , <i>eyyamhe</i>
2.	eyyāsi , e , <i>eyya</i>	eyyātha , etha	<i>etho</i> , <i>eyyātho</i>	<i>eyyavho</i>
3.	eyya , e , <i>eyyati</i>	eyyuṃ , <i>eyyu</i>	etha	<i>eram̐</i>

*A kurzívval szedett végzések nagyon ritkán, vagy egyáltalán nem fordulnak elő a szövegekben, a vastagon szedetttek viszont gyakoriak.

Az optativus **e** magánhangzóval kezdődő személyvégzések nyelvtörténetileg az **a** themát, az optativus **ī** jelét és a személyragokat rejtik magukban. Az **e** hang a tövégi **a** thema és a rákövetkező **ī** optativus-jel összekapcsolódásából jött létre (**a** + **ī** > **e sandhi**), amely után a személyragok állnak. Például: √*bhū*, *bhava* + **ī** + *y-am* > *bhaveyyam* (opt A sg 1.).

A páliban ez a thematikus (**a** themát rejtő) optativusi ragozás terjedt el általánosan, az egyébként athematikus igeosztályok is ezeket a thematikus végződéseket használják. A magánhangzóra végződő athematikus igetövekhez általában oly módon járulnak a végzések, hogy tövégi magánhangzójuk kiesik. Például: $\sqrt{dā}$, $dadā$ -ti (ad), $dadā$ (erős tö) > $dad + eyya > dadeyya$ (opt A sg 3.). Mivel a végződés kezdő **e** hangja az **a** themát tartalmazza, mondhatjuk azt is, hogy az athematikus tövek optativusban thematikussá váltak. Csupán hat olyan athematikus ige van, amelynek némely optativusi alakja a saját athematikus ragozását őrzi: \sqrt{as} (van), $pa-\sqrt{āp}$ (elér), $\sqrt{dā}$ (ad), \sqrt{kar} (csinál), $\sqrt{ñā}$ (tud), \sqrt{vad} (mond).

A thematikus tövek optativusa

Az **a** themára végződő igetövek optativusi ragozásához ragozási sablont (\sqrt{labh}) adunk; eme sablon mintájára ragozhatjuk az összes, **a** themára végződő tövet („a”, „ā”, reduplikált „a”, nazális, „ya”, „aya>e”, „na” osztálybeli igét) oly módon, hogy az **a** thema elhagyása után a tőhöz illesztjük az **e**-vel kezdődő végzéseket.

\sqrt{labh} , $labh-a-ti$ – szerez

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	$labh-e-yyam$, $labh-e$, $labh-eyyāmi$	$labh-eyyāma$, $labh-ema$, $labh-emu$	$labh-eyyam$	$labh-emase$, $labh-eyyamhe$
2.	$labh-e-yyāsi$, $labh-e$, $labh-eyya$	$labh-eyyātha$, $labh-etha$	$labh-etho$, $labh-eyyātho$	$labh-eyyavho$
3.	$labh-eyya$, $labh-e$, $labh-eyyati$	$labh-eyyum$, $labh-eyyu$	$labh-etha$	$labh-eram$

Az „aya>e” és új „e” osztálybeli igék paradigmája:

\sqrt{vad} , $vad-e-ti$ – mond

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	$vad-eyyam$, $vad-eyyāmi$	$vad-eyyāma$	$vad-eyya$	$vad-emase$

2.	vad-eyyāsi	vad-eyyātha	vad-etho	vad-eyyavho
3.	vad-eyya, vade	vad-eyyum	vad-etha	vad-eram

Megjegyzés: Mivel a szanszkritnak megfelelő „e” osztálybeli igék az „aya” ősz-szevonásából származnak, ezért az „aya” és „e” osztályban is ragozódhatnak. Például:

\sqrt{cur} , *cor-aya-ti/cor-e-ti* > *cor-ay-eyya* vagy *cor-eyya* (A sg 3.) – lopna

Az athematikus igeosztályok thematikus optativusa

Az alábbiakban az optativus activi singularis 3. személyére hozunk példákat, az ettől eltérő alakokat külön jelöljük. A példákban az optativust elsősorban lehetséges feltételként vagy kíváncsalként értelmezzük magyar nyelven, noha a szövegkörnyezettől függően más jelentése is lehet.

Példák az „(u-)no” osztályból:

\sqrt{pa} - $\sqrt{āp}$, <i>pāp-uṇo-ti</i> – elér	> <i>pāp-uṇ-eyya</i> , <i>pāpūṇ-e</i>	elérné
\sqrt{sak} , <i>sakk-uṇo-ti</i> – képes, tud	> <i>sakk-uṇ-eyya</i>	képes lenne, tudna
\sqrt{su} , <i>su-ṇo-ti</i> – hall	> <i>su-ṇ-eyya</i>	hallaná

Példák az „(u-)nā” osztályból:

\sqrt{gah} , <i>gaṇhā-ti</i> – megragad	> <i>gaṇh-eyya</i> (h + ṇ > ṇh)	megragadná
$\sqrt{(j)ñā}$, <i>jā-nā-ti</i> – tud	> <i>jā-n-eyya</i>	tudná
\sqrt{sak} , <i>sakk-uṇā-ti</i> – képes, tud	> <i>sakk-uṇ-eyya</i>	képes lenne, tudna
\sqrt{su} , <i>su-ṇā-ti</i> – hall	> <i>su-ṇ-eyya</i>	hallaná

Példák a „gyök” osztályból:

\sqrt{i} , <i>e-ti</i> – megy	> <i>eyya</i>	menne
\sqrt{ji} , <i>je-ti</i> – győz	> <i>j-eyya</i>	győzne
<i>adhi</i> - $\sqrt{thā}$, <i>adhiṭṭhā-ti</i> – marad	> <i>adhiṭṭh-eyya</i>	maradjon stb.
$\sqrt{nī}$, <i>ne-ti</i> – vezet	> <i>n-eyya</i>	vezetne
<i>pari-nir</i> - $\sqrt{vā}$, <i>parinibbā-ti</i> – ellobban	> <i>parinibb-eyyam</i>	lobbanjak el! (A sg 1.)
\sqrt{han} , <i>han-ti/han-a-ti</i> – megöl	> <i>han-eyya</i> , <i>han-e</i>	megölné
$\sqrt{hū}$, <i>ho-ti</i> – van	> <i>h-eyya</i> , <i>huv-eyya</i> *	lenne

* A *huv-eyya* alakban az *eyya* végződés a $\sqrt{hū}$ igeigyekhöz járul (ū + magánhangzó > uv + magánhangzó *sandhi*).

A hosszú *ā* hangra végződő igeigyek leg többje a thematikus **ya** osztályban is ragozódik, és ezért optativusukat is sokszor a **ya** osztályban képezik.

<i>adhi-√ṭhā, adhiṭṭhā-ya-ti</i> – marad	> <i>adhiṭṭhā-y-eyya</i>	maradjon!
<i>√n(a)hā, n(a)hā-ya-ti</i> – fürdik	> <i>nhā-y-eyya</i>	fürödne
<i>√yā, yā-ya-ti</i> – megy	> <i>yā-y-eyya</i>	menne
<i>nir-√vā, nibbā-ya-ti</i> – ellobban	> <i>nibbā-y-eyya, nibbā-y-e</i>	lobbanjon el!

Példák a reduplikált osztályból:

<i>√dā, da-dā-ti</i> – ad	> <i>da-d-eyya, da-d-e</i>	adjon!
<i>√dā, dad-ya-ti</i> > <i>dajja-ti*</i> – ad	> <i>dajj-eyya</i>	adjon!
<i>√dhā, da-(d)hā-ti/da-(d)h-a-ti</i> – helyez	> <i>da-h-eyya, -da-h-e</i>	helyezze!
<i>√hā, ja-hā-ti</i> – elhagy	> <i>ja-h-eyya, ja-h-e</i>	hagyja el!

* A *dajjati* alak rendhagyó! A *√dā* gyök gyenge **dad** tövéhez újabb, **ya** thematikus képző illeszkedik. Ez a duplán képzett *tō* a *√dā* régi, athematikus optativusa min-tájára jött létre. (Lásd lentebb!)

Az „u/o” osztálybeli *√kar*:

<i>√kar, kar-o-ti</i> (régi, erős <i>tō</i>) – csinál	> <i>kar-eyya, kar-e</i>	csináljon!
<i>√kar, kur-v-a-ti</i> > <i>kubb-a-ti</i> (gyenge, thematikus <i>tō</i>)	> <i>kubb-eyya</i>	csináljon!

Hat athematikus optativust őrző ige

Az alábbi hat ige csak maradványaiban őrzi a régi, athematikus (**a** themát nem tartalmazó) optativusi végződéseket; csakis a feltüntetett számban és személyben bukkannak fel ilyen formában. E régi optativusi alakok mellett legtöbbjüknek új, thematikus optativusa is van.

1. *√as, atthi* – van, létezik (erős *tō*: **as**; gyenge *tō*: **s**)

	activum		activum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	assam	assāma	<i>s-iyam</i>	–
2.	assa	assatha	<i>s-iyā</i>	–
3.	assa	assu	<i>s-iyā</i>	<i>s-iyamsu, s-iyum</i>

Megjegyzés: Mind az erős, mind a gyenge többől képzett optativusok használatosak, a kurzívval szedett alakok azonban igen ritkák. Az erős többől képzett alakokban megjelenő hosszú *ss* az *s + y* hangok találkozásának eredménye.

2. √*kar*, *kar-o-ti/kur-u-te* – csinál (erős tö: *kar-o/kar*; gyenge tö: *kur-u/kur*)

	activum		medium
	singularis	pluralis	singularis
1.	kayirāmi	kayirāma	–
2.	kayirāsi	kayirātha	–
3.	kayirā, kayira, kur-iyā	kayirum	kayirātha, kayiratha

Megjegyzés: A *kur-iyā* (A sg 3.) kivételével mindegyik alak a megrövidült erős *kar* többől, metatézissel (*r + y > yr*) képződik. A metatézis lezajlása után *i svarabhakti* ékelődik a mássalhangzók közé. Például: *kar-yāmi* > *kay-rāmi* > *kay-i-rāmi* (A sg 1.) – csinálnék, tennék.

3. √(*j*)*ñā*, *jā-nā-ti* – tud (erős tö: *jā-nā*; gyenge tö: *jā-ni, jan*)

4. √*dā*, *da-dā-ti* – ad (erős tö: *da-dā*; gyenge tö: *dad*)

	activum	
	singularis	pluralis
1.	-jā-ni-yam, jaññam	jā-ni-yāma
2.	–	–
3.	-jaññā, -jañña	–

	activum	
	singularis	pluralis
1.	daj-jam	–
2.	daj-jāsi	–
3.	daj-jā	daj-jum

Megjegyzés: A ragozás során történt sandhik: *n + y > ññ*; *d + y > jj*. A „*nā*” osztálybeli igék a táblázatban feltüntetett alakok kivételével sohasem fordulnak elő gyenge *ni* (szkr: *nī*) töképzővel.

5. √*vad*, *vad-a-ti/vad-e-ti* – mond

6. *pa-√āp*, *pap-po-ti* – elér (erős tő: *pap-no* > *pappo*; gyenge tő: *pap-nu* > *pappu*)

	activum	
	singularis	pluralis
1.	vaj-jam	–
2.	vaj-jāsi, vaj-jesi, vaj-ja	–
3.	vaj-jā	vaj-jum, vaj-ju

	activum	
	singularis	pluralis
1.	–	pap-po-mu
2.	–	–
3.	pap-pu-yya	–

Megjegyzés: A „no” osztálybeli igék közül a *pappuyya* (< *pap-nu-yya*) alak az egyetlen olyan, amely a gyenge **nu** tőképzőt őrzi.

(Az optativus használatát lásd később, *Az Optativus*, azaz óhajtó mód leírásánál!)

PRAESENS IMPERFECTUM INDICATIVI ACTIVI/MEDII BEFEJEZETLEN KIJELENTŐ MÓD JELEN IDŐ

A kijelentő mód jelen idő személyragjai

	Activum		Medium	
	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
1.	mi, <i>m</i>	ma	e	mhe, mahe, mha, <i>mase</i> , <i>hase</i>
2.	si	tha	se	vhe
3.	ti	nti	te	nre, re

A jelen idő típusai:

Thematikus **-a** és gyök osztály (beleértve a reduplikálással képzett igéket)

Nazális osztály

-ya osztály

-no/ṇo osztály

-nā osztály

-o osztály

-e osztály

I. osztály**A jelen idő képzése:**

1. gyök + **a** tőképző + személyragok (általában ha a gyök msh-ra végződik)

2. gyök (= maga a tő) + személyragok (általában ha a gyök mgh-ra végződik)

A jelen idő tövének képzése során a gyökmagánhangzó általában megerősödik, és a következő fokozatba lép.

A tőképzés során a következő magánhangzó-erősödések történhetnek:

i → **e**, (magánhangzó előtt) **ay** (kivéve, ha az **i**-t két mássalhangzó követi a gyökben)

u → **o**, (magánhangzó előtt) **av** (kivéve, ha az **u**-t két mássalhangzó követi a gyökben)

- $\sqrt{\text{subh}} \rightarrow \text{sobh} + \mathbf{a} + \text{ti} \rightarrow \text{sobhati}$ (ragyog, fénylik)
- $\sqrt{\text{suc}} \rightarrow \text{soc} + \mathbf{a} + \text{ti} \rightarrow \text{socati}$ (kesereg, szomorkodik, bánkódik)
- $\sqrt{\text{i}} \rightarrow \mathbf{e} + \text{ti} \rightarrow \text{eti}$ vagy $\rightarrow \mathbf{ay} + \mathbf{a} + \text{ti} \rightarrow \text{ayati}$ (megy)
- $\sqrt{\text{ji}} \rightarrow \mathbf{je} + \text{ti} \rightarrow \text{jeti}$ vagy $\rightarrow \mathbf{jay} + \mathbf{a} + \text{ti} \rightarrow \text{jayati}$ (győz)
- $\sqrt{\text{cu}} \rightarrow \mathbf{cav} + \mathbf{a} + \text{ti} \rightarrow \text{cavati}$ (meghal)

gyökvégi hosszú **ī** → **e**, (magánhangzó előtt) **ay**

gyökvégi hosszú **ū** → **o**, (magánhangzó előtt) **av**

- $\sqrt{\text{nī}} \rightarrow \mathbf{ne} + \text{ti} \rightarrow \text{neti}$ vagy $\rightarrow \mathbf{nay} + \mathbf{a} + \text{ti} \rightarrow \text{nayati}$ (vezet)
- $\sqrt{\text{hū}} \rightarrow \mathbf{ho} + \text{ti} \rightarrow \text{hoti}$ (van)
- $\sqrt{\text{bhū}} \rightarrow \mathbf{bho} + \text{ti} \rightarrow \text{bhoti}$ vagy $\rightarrow \mathbf{bhav} + \mathbf{a} + \text{ti} \rightarrow \text{bhavati}$ (van)

Igeragozási példák az I. osztályban

√labh, labhati – szerez, kap, elnyer

	Activum		Medium	
	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
1.	labhāmi, <i>labham</i>	labhāma	labhe	labhamhe, labhāmahe
2.	labhasi	labhatha	labhase	labhavhe
3.	labhati	labhanti	labhate	labhante, labhare

√yā, yāti – megy; √brū, bravīti/brūte – beszél

	Activum		Medium	
	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
1.	yāmi	yāma	brave	brūmhe, brumhe
2.	yāsi	yātha	brūse	brūvhe, bruvhe
3.	yāti	yanti	brūte	bravante

II. nazális osztály

A jelen idő képzése:

gyök, a véghangzó msh-ja előtt nazálissal + *a* tőképző + személyragok

A gyökmagánhangzó változatlan; alapfokon marad. A gyökvégi mássalhangzó elé mindig egy vele azonos képzéshelyű nazális lép. Ha a gyök utolsó mássalhangzója *s*, akkor *niggahīta* nazális kerül elé.

√bhuḥ, bhu-ñj-a-ti – eszik, fogyaszt

	Activum	
	Singularis	Pluralis
1.	bhu-ñj-ā-mi	bhu-ñj-ā-ma
2.	bhu-ñj-a-si	bhu-ñj-a-tha
3.	bhu-ñj-a-ti	bhu-ñj-a-nti

ñ – gyökvégi palatális mássalhangzó előtt

<i>bhaj, bha-ñj-ati</i>	tör; feloszt
<i>muc, mu-ñc-a-ti</i>	megszabadít
<i>yuj, yu-ñj-a-ti</i>	megköt, leigáz
<i>sic, si-ñc-a-ti</i>	hint, szór

n – gyökvégi dentális mássalhangzó előtt

<i>chid, chi-nd-a-ti</i>	vág
<i>nadh, na-ndh-a-ti</i>	köt, megköt
<i>bhid, bhi-nd-a-ti</i>	vág
<i>rudh, ru-ndh-a-ti</i>	akadályoz
<i>vid, vi-nd-a-ti</i>	talál

m – gyökvégi labiális mássalhangzó előtt

<i>lip, li-mp-a-ti</i>	beken, bepiszkít
<i>lup, lu-mp-a-ti</i>	tör; árt; támad

ṁ – gyökvégi s előtt

<i>pis, pi-ṁs-a-ti</i>	díszít, (ki)színez
------------------------	--------------------

III. -ya osztály

A jelen idő képzése:

általában változatlan gyök + ya töképző + személyragok

A gyökvégi mássalhangzó és a rákövetkező **ya** képző találkozásakor a megfelelő hasonulások történnek. (A *mássalhangzó* + **y** hangváltozásokat lásd: *Hangtan, Sandhi!*)

√**man, maññati** – gondol

	Activum	
	Singularis	Pluralis
1.	mañ-ñā-mi	mañ-ñā-ma
2.	mañ-ñā-si	mañ-ñā-tha
3.	mañ-ñā-ti	mañ-ñā-nti

Példák:

<i>gā, gā-ya-ti</i>	énekel
<i>ā-dā, ā-di-ya-ti</i>	magához vesz, elvesz, megragad
<i>nahā, nahā-ya-ti</i>	fürdik
<i>vā, vā-ya-ti</i>	fúj (például: szél)
<i>nir-vā, nibbā-ya-ti</i>	„kifújva megszűnik”, ellobban
<i>lī, lī-ya-ti/li-ya-ti</i>	ragad, tapad, ragaszkodik
<i>kup, kup-ya-ti →</i>	<i>kuppati</i> (haragszik, dühös)
<i>tus, tus-ya-ti →</i>	<i>tussati</i> (elégedett)
<i>dip, dip-ya-ti →</i>	<i>dippati</i> (világít)
<i>dib, dib-ya-ti →</i>	<i>dibbati</i> (játszik)
<i>nac, nac-ya-ti →</i>	<i>naccati</i> (táncol)
<i>nah, nah-ya-ti →</i>	<i>nayhati</i> (köt)
<i>pad, pad-ya-ti →</i>	<i>pajjati</i> (megy)
<i>ā-pad, āpad-ya-ti →</i>	<i>āpajjati</i> (vmibe jut, vmin átmegy)
<i>ut-pad, uppad-ya-ti →</i>	<i>uppajjati</i> (felmerül, létrejön)
<i>upa-pad, upapad-ya-ti →</i>	<i>upapajjati</i> (újraszületik)
<i>upa-saṃ-pad, upasaṃ-pad-ya-ti →</i>	<i>upasampajjati</i> (vmilyen állapotba jut, be/elér)
<i>ni-pad, nipad-ya-ti →</i>	<i>nipajjati</i> (lefekszik)
<i>paṭi-pad, paṭipad-ya-ti →</i>	<i>paṭipajjati</i> (követ, folytat, gyakorol)
<i>pas, pas-ya-ti →</i>	<i>passati</i> (lát)
<i>budh, budh-ya-ti →</i>	<i>bujjhati</i> (felébred)
<i>mad, mad-ya-ti →</i>	<i>majjati</i> (vidám, mámoros, könnyelmű)
<i>muh, muh-ya-ti →</i>	<i>muyhati</i> (balga, ostoba)
<i>yudh, yudh-ya-ti →</i>	<i>jujjhati</i> (harcol)
<i>vyadh, vyadh-ya-ti →</i>	<i>vijjhati</i> (átfúr, átlukaszt stb.)
<i>sam, sam-ya-ti →</i>	<i>sammati</i> (kifárad, megnyugszik)
<i>sniḥ, sniḥ-ya-ti →</i>	<i>siniyhati</i> (szeret)

gyökbéli *ar* legtöbbször → *i* vagy *ī*

<i>ardh, ar-dh-ya-ti →</i>	<i>ijjhati</i> (fejlődik, gyarapodik)
<i>jar, jar-ya-ti →</i>	<i>jīyati</i> (elfogy, megöregszik)

Megjegyzés: A páli nyelvtenok sok *ya* képzős ige hovatarozásáról eltérő véleményen vannak. Ugyanazt az ígét egyesek passivumnak tartják, mások viszont a *ya* osztályba tartozó tárgyatlan ígének határozzák meg (például: *pajjati*).

IV. no osztály

A jelen idő képzése:

gyök + **no** töképző + személyragok

gyök + **u** kötőhang + személyragok (kevésbé gyakori)

A gyökvégi mássalhangzó és a közvetlenül rákövetkező **no** képző találkozásakor a megfelelő hasonulások történnek. Majdnem mindegyik *no* osztályba tartozó ige *nā* osztályúként is ragozható.

√su, su-ṇo-ti – hall

	Actívum	
	Singularis	Pluralis
1.	su-ṇo-mi	su-ṇo-ma
2.	su-ṇo-si	su-ṇo-tha
3.	su-ṇo-ti	su-ṇo-nti

	kötőhang nélkül	u kötőhanggal
<i>pa-āp</i> (szerez, elnyer)	pap - no - ti → pappoti	pāp - u - ṇo - ti
<i>ci</i> (felhalmoz)	ci-no-ti	–
<i>sak</i> (képes, tud)	sak - no - ti → sakkoti	sakk - u - no - ti
<i>su</i> (hall)	su-ṇo-ti	–

V. nā osztály

A jelen idő képzése:

gyök (általában gyenge fokú magánhangzóval) + **nā** töképző + személyragok

A *nā* osztályba tartozó igék legtöbbje magánhangzóra végződik.

√ñā, jā-nā-ti – tud, ismer

	Activum		Medium	
	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
1.	jā-nā-mi	jā-nā-ma	jāne	jānāmase
2.	jā-nā-si	jā-nā-tha	—	—
3.	jā-nā-ti	jā-na-nti	—	jānare

Példák:

<i>kī, ki-ñā-ti</i>	vásárol
<i>gah, gaṇ-hā-ti</i>	megragad
<i>jī, ji-nā-ti</i>	győz
<i>dhū, dhu-nā-ti</i>	ráz, leráz, eltávolít
<i>pū, pu-nā-ti</i>	megtisztít
<i>lū, lū-nā-ti</i>	levág, lekaszál, lenyír

Néhány hosszú ā végű gyök *i* alapfokú magánhangzóval jelenik meg a tőben.

<i>mā, mi-nā-ti</i>	mér
<i>vā, vi-nā-ti</i>	sző

Néha a gyök és a *nā* tőképző közé kötőhang ékelődik. A kötőhang legtöbbször *u*.

<i>as, as-a-nā-ti</i>	eszik
<i>pa-āp, pāp-u-ñā-ti</i>	elér
<i>sak, sakk-u-nā-ti</i>	képes, tud

Több *no* osztályba tartozó ige *nā* osztályúként is ragozódik:

	IV. (<i>no</i>) osztály	V. (<i>nā</i>) osztály
<i>pa-āp</i> (szerez)	<i>pap-po-ti, pāp-u-ño-ti</i>	<i>pāp-u-ñā-ti</i>
<i>ci</i> (felhalmoz)	<i>ci-no-ti</i>	<i>ci-nā-ti</i>
<i>sak</i> (képes, tud)	<i>sak-ko-ti, sakk-u-no-ti</i>	<i>sak-kā-ti, sakk-u-nā-ti</i>
<i>su</i> (hall)	<i>su-ño-ti</i>	<i>su-ñā-ti</i>

VI. o osztály

A jelen idő képzése:

gyök + **o** tőképző + személyragok**Kevés ige tartozik ebbe az osztályba. Például:**

- $\sqrt{\text{kar}} \rightarrow \text{kar} + \text{o} + \text{ti} \rightarrow \text{karoti}$ (csinál)
- $\text{vi-}\bar{\text{a}}\text{-}\sqrt{\text{kar}} \rightarrow \text{vi-}\bar{\text{a}}\text{-kar} + \text{o} + \text{ti} \rightarrow \text{vy}\bar{\text{a}}\text{karoti}$ (meg/elmagyaráz)
- $\sqrt{\text{tan}} \rightarrow \text{tan} + \text{o} + \text{ti} \rightarrow \text{tanoti}$ (kiterjed, nyúlik, kinyúlik)

 $\sqrt{\text{kar}}$, karoti – csinál

	Activum		Medium	
	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
1.	kar-o-mi	kar-o-ma	kubbe, kare	kurumhe
2.	kar-o-si	kar-o-tha	kuruse	kuruvhe
3.	kar-o-ti	kar-o-nti	kurute	kurunte

A páli nyelvben nagyon gyakori a *főnév tárgyese* + $\sqrt{\text{kar}}$, karoti szerkezet.

- *taṇhaṃ karoti* – vágyakozik, vágyódik vmi után, vmre
- *gehaṃ karoti* – házat épít
- *saddhaṃ karoti* – zajt csap, lármazik
- *kālaṃ karoti* – meghal
- *sajjhāyaṃ karoti* – „tanulást csinál”, tanul
- *pāpaṃ karoti* – gonoszat tesz, bűnt követ el

VII. e osztály

A jelen idő képzése:

gyök + **e** (ritkán *aya*) tőképző + személyragok

Megjegyzés: Az *e* képző az *aya* képző összevont formája. A jelen idejű tőképzés során a gyökmagánhangzó megerősödik (*guṇa* fok), ritkán megnyúlik (*vuddhi* fok).

Magánhangzó erősödések a gyökben:

$i \rightarrow e$
$u \rightarrow o$

- $\sqrt{dis} \rightarrow des + e + ti \rightarrow deseti$ (tanít)
- $\sqrt{cur} \rightarrow cor + e + ti \rightarrow coreti$ /ritkábban: $cor + aya + ti$ (lop)
- $pa\tilde{t}i-sa\tilde{m}-\sqrt{vid} \rightarrow pa\tilde{t}i-sa\tilde{m}-ved + e + ti$ (tapasztal)

A gyökbéli *a* gyakran nem *guṇa* fokba (= *a*), hanem *vuddhi* fokba (= *ā*) lép.

$a \rightarrow a$
$a \rightarrow \bar{a}$

- $\sqrt{kath} \rightarrow kath + e + ti \rightarrow katheti$ (mesél, elmond)
- $\sqrt{mant} \rightarrow mant + e + ti \rightarrow manteti$ (tanácskozik)
- $\sqrt{kam} \rightarrow k\bar{a}m + e + ti \rightarrow k\bar{a}meti$ (szeret)
- $\sqrt{dhar} \rightarrow dh\bar{u}r + e + ti \rightarrow dh\bar{a}reti$ (tart, megőriz stb.)

Megjegyzés: A páli nyelvtanokban sok *e*-vel képzett jelen idejű igét nem a VII. osztályba sorolnak, hanem causativumokként ismertetik őket.

- $pa-\sqrt{ñap} \rightarrow pa-\tilde{n}\tilde{n}\tilde{a} + p + e + ti \rightarrow pa\tilde{n}\tilde{n}\tilde{a}peti$ (kinyilvánít stb.)
- $abhi-\sqrt{vad} \rightarrow abhi-v\bar{a}d + e + ti \rightarrow abhiv\bar{a}deti$ (üdvözl, köszönt)

IMPERATIVUS

Képzése:

jelen idő töve + személyragok

Az imperativus személyragjai

	Activum		Medium	
	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
1.	mi	ma, <i>mu</i>	e	mase, mhase
2.	– *, hi	tha	ssu	vho
3.	tu	ntu	taṃ	ntaṃ, ruṃ

* Maga a tő, bármiféle személyrag nélkül!

Singularis 2. személyüket kizárólag *hi* raggal képezik:

1. A VII. (e) osztályba tartozó igék:

- \sqrt{kath} , *katheti* → *kath-e-hi* → *kathehi* (meséld el! mondd el!)
- \sqrt{chadd} , *chaddeti* → *chadd-e-hi* → *chaddahi* (dobd el! hagyd el!)
- \sqrt{vad} , *vadati/vadeti* → *vad-e-hi* → *vadehi* (mondd! beszélj!)

2. Azok az I. osztályba tartozó igék, amelyek jelen idejüket közvetlenül a gyökből képezik:

- \bar{a} - \sqrt{i} , *eti* → \bar{a} -*e-hi* → *ehi* (jöjj! gyere!)
- $\sqrt{yā}$, *yāti* → *yā-hi* → *yāhi* (menj!)
- $\sqrt{hū}$, *hoti* → *ho-hi* → *hohi* (legyél!)
- $\sqrt{nī}$, *neti* → *ne-hi* → *nehi* (vezess!)
- $\sqrt{dā}$, *deti* → *de-hi* → *dehi* (adj!)

A singularis 2. személy gyakran lehet *hi* raggal képzett is, vagy maga a jelen idejű tő is.

1. Sok olyan I. osztályba tartozó ige, amely jelen idejű tövét *a* themával képezi.

A rövid *a* töképző *hi* rag előtt hosszú \bar{a} lesz.

- \sqrt{gam} , *gaccha-ti* → ***gaccha*** vagy *gacchāhi* (menj!)
- \sqrt{pac} , *paca-ti* → ***paca*** vagy *pacāhi* (főzz!)
- $\sqrt{nī}$, *naya-ti* → ***naya*** vagy *nayāhi* (vezess!)
- $\sqrt{jīv}$, *jīvati* → ***jīva*** vagy *jīvāhi* (élj!)
- \sqrt{vad} , *vadati/vadeti* → ***vada*** vagy *vadehi* (mondd! beszélj!)
- *pa*- \sqrt{vaj} , *pabbajati* → ***pabbaja*** vagy *pabbajāhi* (vonulj otthontalanságba!)

Megjegyzés: Számos ebbe a csoportba sorolható ige singularis 2. személyben csak tőalakban fordul elő!

2. A „nazális osztály”-beliek kivételével a többi igére is jellemző, hogy imperativus singularis 2. személyük gyakran lehet *hi* raggal képzett, vagy *a*-ra végződő tőalak is. A *hi* rag előtti rövid *a* általában hosszú \bar{a} lesz.

- Reduplikációval képzett jelen idejű tövek az I. osztályban:
 $\sqrt{dā}$, *dadā-ti* → *dada/dadā* vagy *dadāhi* (adj!)
- A III. (*ya*) osztályban:
ut- \sqrt{pad} -*ya-ti/uppajjati* → *uppajja* vagy *uppajjāhi* (legyél, váljál vmvé!)
- A IV. (*o*) osztályban:
 \sqrt{su} , *su-ṇo-ti/su-ṇā-ti* → *suṇa* vagy *suṇohi/suṇāhi* (halld! hallgasd!)
- Az V. (*nā*) osztályban:
 $\sqrt{ñā}$, *jā-nā-ti* → *jāna* vagy *jānāhi* (tudd!)
- \sqrt{ci} , *ci-nā-ti* → *cina* vagy *cināhi* (halmozz fel!)
- A VI. (*o*) osztályban:
 \sqrt{kar} , *kar-o-ti* → *kara* vagy *karohi* (csinálj!)

\sqrt{labh} , *labhati* – **kap, szerez, elnyer**

	Activum		Medium	
	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
1.	labhāmi	labhāma	labhe	labhāmase
2.	labha, labhāhi	labhatha	labhassu	labhavho
3.	labhatu	labhantu	labhataṃ	labhantaṃ

AZ OPTATIVUS

Az optativus végződése

	Activum				Medium			
	Singularis		Pluralis		Singularis		Pluralis	
1.	eyyāṃ, e	eyyāmi	eyyāma, ema	emu, emasi	eyya (eyyāṃ)		emase (eyyamhe)	
2.	eyyāsi, e	eyya	eyyātha, etha		etho (eyyātho)		(eyyavho)	
3.	eyya, e	eyyāti	eyyūṃ	eyyu	etha			(eram)

Az optativus végződése a jelen idő tövéhez járulnak, pontosabban a jelen idő tövégi magánhangzója az optativus végződéseinek kezdőhangjával *e*-ben olvad össze.

√bhū, bhavati – van, válik

	Activum			
	Singularis		Pluralis	
1.	bhav-eyyāṃ, bhav-e	bhav-eyyāmi	bhav-eyyāma, bhav-ema	bhav-emu
2.	bhav-eyyāsi, bhav-e	bhav-eyya	bhav-eyyātha, bhav-etha	
3.	bhav-eyya, bhav-e	bhav-eyyāti	bhav-eyyūṃ	bhav-eyyu

Az √as, atthi (lenni) igének kétféle optativusa van

I. Régebbi, athematikus képzésű (gyakrabban használatos)

II. Thematikus képzésű (emelkedettebb, költőibb stílusú)

	I. Athematikus		II. Thematikus	
	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
1.	assam	assāma	s-iyam	assu
2.	assa	assatha	s-iyā	–
3.	assa	assu	s-iyā	s-iyamsu, s-iyum

Az optativus használata:

Noha az optativus óhajtó módot jelent, az óhaj kifejezése mellett igen sokféle jelentésben használják. Jelentései:

1. Bizonytalanság, feltevés, feltételezés, lehetőség (talán; esetleg; meglehet, hogy; lehet, hogy; -hat, -het; tegyük fel stb.)
2. Lehetséges feltétel (-na, -ne, -ná, -né; -hatna, -hetne)
3. Óhaj, vágy (bárcsak megtörténne vmi; szeretne csinálni vmit; szívesen/örömmel tenne vmit; -na, -ne, -ná, -né)
4. Kérés, kívánság, gyenge felszólítás, figyelmeztetés (vki csináljon vmit; kell/ene/)

Példák:

1.

- *app eva nām 'ettha kiñ ci dhanam adhigaccheyyāma* (opt pl 1.)
Talán itt szerzünk/szerezhetünk valami/féle/ vagyont/pénzt.
- *siyā* (opt sg 3.) *kho pana bhoto rañño evam assa* (opt sg 3.).
Lehet, hogy őfelségének, a királynak ez (a gondolata) lenne. Lehet, hogy őfelsége, a király ezt gondolná.
- Noha a *siyā* és az *assa* jelentése gyakran megegyezik, a *siyā*-t általában az *atthi* optativusának, az *assa*-t pedig a *hoti* optativusának lehet tekinteni. Ha ugyanabban a mondatban mindkettő előfordul, akkor e két eltérő optativus-formának mindig eltérő a jelentése: *siyā* = lehet/séges/; *assa* = lenne.
- *yattha pan' āvuso sabbaso vedayitam n'atthi, api nu kho tattha „asmī' ti” siyā*
De, ahol, barátom/testvérem, egyáltalán nincs érzékelés, ott lehetséges-e az, hogy „én létezem”? De ha, testvérem, egyáltalán nincs érzékelés, akkor lehet-e azt mondani, hogy „én létezem”?

2.

- *ahañ ceva kho pana dhammam deseyyam* (opt sg 1.) *pare ca me na ājāneyyum* (opt pl 3.)
De ha én a Tánt hirdetném, a többiek nem értenének meg engem.

- *seyyathā pi nāma purāṇaṃ bandhanaṃ chinditvā aññaṃ navaṃ bandhanaṃ kareyya.*

Mintha a régi béklyót elvágván, egy másik, új béklyót csinálna.

- *brāhmaṇā brāhmaṇaṃ nagarā pabbājeyyūṃ*

A papok elúznék a papot a városból.

3.

- *puccheyyāṃ'* (opt sg 1.) *ahaṃ bhante kañ cid desaṃ*

Uram, kérdeznék/szeretnék kérdezni egy bizonyos témáról.

- *taṃ mayaṃ āsanena nimanteyyāma* (opt pl 1.)

Hellyel kínálnánk/szeretnénk kínálni őt.

4.

- *te kālena kālaṃ upasaṃkamitvā paripuccheyyāsi* (opt sg 2.)

Időről időre hozzájuk járulván, kérdezzesd őket/meg kell kérdezned őket.

- *kiṃ kareyyāma* (opt pl 1.)?

Mit tegyünk? Mit kell tennünk?

AZ EGYSZERŰ IGÉK AORISTOSA/PRAETERITUMA

A páli nyelv aoristosa az óind aoristosból és praeteritum imperfectumból (be-fejezetlen múlt időből) származik. A régi aoristos és praeteritum imperfectum formailag és jelentésánilag olyannyira összekeveredett a páli nyelvben, hogy megkülönböztetésük értelmetlen. A páli aoristost nyugodtan nevezhetjük praeteritumnak is, mivel egyszerű múlt időt fejez ki.

Noha a páli nyelvben – ugyanúgy, mint a szanszkritban – az aoristos túlnyomórészt a praeteritum személyragjaival használatos, az eredeti személyragok legtöbbször felismerhetetlenek a véghangzó mássalhangzók lekopása, a hangzók hasonulása és egyéb változások következtében. A személyragok az aoristos tövekhez járulnak, amelyek a páli nyelvben nemcsak igegyökökből, hanem praesens tövekből is képezhetők. Az aoristos/praeteritum töve elé a szanszkritban mindig a múlt idő jele, az úgynevezett *augmentum* (rövid **a**) került, a páli azonban már nem tartja be ezt a szabályt: az *augmentum* nélküli múlt idejű alakok nem ritkábbak, mint az *augmentum*mal ellátottak. A praefixumos igeéknél az *augmentum* a praefixum és az igegyök közé ékelődik be. Például: *adhi-√gam*, *adhi-gacchati* (megért; elér, jut) > *adhi-a-ga-m* > *ajjhagam* (aor A sg 1.) – megértettem; elértem.

Ugyanaz az ige többféle – sőt, akár az összes – aoristosban is ragozódhat (általában mindegyikben hiányosan), az egyes igegyökökhöz vagy praesens tövekhez nem lehet egyetlen aoristos-fajtát hozzárendelni. A páli aoristosokat többféle szempontból lehet csoportosítani. Nyelvtenunkban az eredetük és képzőik szerinti csoportosítást választottuk, és egységesen *aoristos töveknek* nevezzük azokat a töveket, amelyekhez a személyragok járulnak.

Az aoristosok fajtái és tövei

Az aoristos formái eredeti képzőik szerint négy nagy csoportba oszthatók. A négy nagy csoport mellett azonban a páliban létrejött számos új aoristos típus, ami elsősorban a „s(i)” aoristos megnövekedett szerepének tulajdonítható. A **s(i)** aoristos képzőt a páli azokhoz a tövekhez is hozzátette, amelyek már eleve aoristos tövek voltak, és ezáltal újabb, duplán képzett aoristosi formák alakultak ki. Az aoristosok alapfajtái és sajátos páli alcsoportjaik a következők:

I.	1. Egyszerű „s(i)” aoristos:	s(i) képzős tő
	2. Dupla képzésű „s(i)” aoristos:	s(i) + s(i) képzős tő
II.	Egyszerű „i(s)” aoristos:	i(s) képzős tő
III.	Egyszerű „gyök” aoristos:	képző nélküli tő
IV.	1. Egyszerű thematikus „a” aoristos:	a themával képzett tő
	2. Dupla képzésű thematikus „a” aoristos:	a themával + s(i) képzővel képzett tő

aoristosfajták		a tövek és képzésmódjuk	
I.	1. Egyszerű „s(i)”	(a) + fokozott gyök	+ s(i) képző
		(a) + e képzős praesens tő	+ s(i) képző
	2. Dupla „s(i)”	(a) + fokozott gyök	+ s(i) + s(i) képző
		(a) + e képzős praesens tő	+ s(i) + s(i) képző
II.	Egyszerű „i(s)”	(a) + fokozott gyök	+ i(s) képző
		(a) + praesens tő, tővégi mgh nélkül	+ i(s) képző
III.	Egyszerű „gyök”	a + gyenge fokú gyök = tő	
IV.	1. Egyszerű thematikus „a”	a + gyenge fokú gyök	+ a thema
		a + a themára végződő praesens tő	
	2. Dupla th. „a”	a + gyenge fokú gyök	+ a thema + s(i)

Az aoristosfajták képzésmódja:

(*a* augmentum) + aoristos/praeteritum tő + aoristos/praeteritum személyragok

Az aoristos/praeteritum személyragjai összefoglalva

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	m̐, aṁ, mī	ma	–	<i>mhase, mhasa, mhe</i>
2.	– (maga a tő), <i>si</i>	ta, tha	<i>tho, se</i>	<i>vham̐, vho</i>
3.	– (maga a tő)	ū, uṁ, u	tha	<i>re, ruṁ</i>

A kurzívval szedett alakok ritkán fordulnak elő, vagy csupán a páli grammatikusok által megemlített, a szövegekben ezidáig még fel nem lelt ragok. A táblázatbeli személyragokat egységesen az aoristos/praeteritum ragjaiként kezeljük, noha eredetük szerint praesens indicativi személyragok is vannak közöttük.

I. Egyszerű „s(i)” aoristos

Az „s” képzős aoristos az egyik leggyakrabban használt aoristos fajta abban az értelemben, hogy végződése kvázi személyragokként a többi aoristos típusban is megjelennek. Igegyökökből és praesens tövekből képzett alakjai is vannak. Mediumban – néhány singularis 3. személyű igealak kivételével – nem használatos. A páli nyelvben a hagyományos „s(i)” aoristos mellett új, dupla „s” aoristosi formák is kialakultak pluralisban: az *s* képzős tőhöz *i* kötőhanggal a **mha, ttha** végzések járulhatnak, amelyek már eleve magukban foglalják az *s* aoristos képzőt.

A „s(i)” aoristos végződései

	activum			medium
	singularis	pluralis	pluralis (dupla képzésű)	singularis
1.	si-m̐	<i>s + ma > sma > mha</i>	<i>si-s-ma > si-mha, si-mhā</i>	–
2.	si	<i>s + ta > ttha</i>	<i>si-s-ta > si-ttha</i>	–
3.	si	<i>s + uṁ > suṁ, msu</i>	–	<i>s + tha > ttha</i>

Az *s* aoristos tőképző és a mássalhangzóval kezdődő személyragok találkozásakor a belső sandhi hangváltozások érvényesülnek, ezért az *s* képző felismerhetetlenné válik az adott végzésekben (**mha, ttha**). A hangzóváltozás lejátszódása helyett az *s* + mássalhangzó kezdetű ragot *i* kötőhangzó kötheti össze (**s-i-m̐**). Egyes szám 2. és 3. személyben az *i* kötőhang után lekoptak az eredeti mássalhangzós személyragok (**s-i**).

- A *sum*, *msu* végződés (A pl 3.) variáns alakok. A két-morás szabály értelmében a *msu* végződés rövid magánhangzó, a *sum* végződés pedig többnyire hosszú magánhangzó után fordul elő.
- A *si-mha* (A pl 1.) metrikai variánsa a *simhā*.
- Medium singularis 3. személyben az *s* képző kiesik, ha előtte mássalhangzó áll, és az adott mássalhangzó + *tha* találkozásokor hangváltozások (belső *sandhik*) játszódnak le.

Igegyökből képzett „s(i)” aoristosok

Igegyökből elsősorban a magánhangzóra (főleg a hosszú ā-ra) végződő igék képeznek „s(i)” aoristost, de korlátozott számban mássalhangzó végű gyökökkel is előfordul. Általában *a* augmentummal használatosak. A tőképzés során a gyök-béli *i*, *u* magánhangzók *guṇa* fokba lépnek, kettős mássalhangzóval kezdődő személyvégzések (*mha*, *ttha*) előtt azonban gyenge fokozatban maradnak. A gyök-végi hosszú *ā*, a két mássalhangzós kezdetű végzések (*mha*, *ttha*, *msu*) előtt, a mora szabály értelmében rövid *a*-vá válik.

Képzésmódjuk:

(*a*) + gyök, fokozott mgh-val + *s(i)* képző + aoristos/praeteritum ragok

Példák a magánhangzóra végződő ige-*gyökből* képzett „s(i)” aoristosra

√su, su-ṇo-ti/su-ṇā-ti – hall, hallgat; √hū, ho-ti – van

	activum		activum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	a-ssō-si-m	a-ssu-mha	a-ho-si-m	a-hu-mha, a-he-sumha*
2.	a-ssō-si	a-ssu-ttha	a-ho-si	–
3.	a-ssō-si	a-ssō-sum	a-ho-si	a-he-sum*

A *-gal jelölt alakok mága*dhizmusok*.

√dā, da-dā-ti/de-ti – ad; √yā, yā-ti – megy

	activum		activum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	a-dā-si-m	a-da-mha, a-dā-si-mha	yā-si-m	yā-si-mha
2.	a-dā-si	da-ttha	yā-si	–
3.	a-dā-si, dā-si	a-da-msu	yā-si	ya-msu

igegyökök	A singularis 3. sz.	A pluralis 3. sz.
<i>saṁ-√i, saṁ-eti</i> (összeegyűlik)	–	saṁ-e-suṁ, saṁ-i-mṣu
<i>ā-√khā, a-kkhāti</i> (kihirdet)	a-kkhā-si	a-kkha-mṣu
<i>√ñā, jānāti</i> (tud)	a-ññā-si	-a-ññā-suṁ, -a-ññā-mṣu
<i>√thā, tiṭṭhati</i> (áll)	a-ṭhā-si, a-tṭhā-si	a-tṭha-mṣu
<i>√pā, pivati</i> (iszik)	a-pā-si	a-pa-mṣu
<i>pa-√hā, pajahāti/pajahati</i> (elhagy)	pa-hā-si	pa-ha-mṣu
<i>pa-√hi, paḥiṇati</i> (elküld)	pā-he-si	pā-he-suṁ

Példák a mássalhangzóra végződő igegyökökből képzett „s(i)” aoristosra

1. Ha a gyök mássalhangzóra végződik, a rákövetkező aoristos képző *s*-szel találkozva hangváltozáson (belső *sandhi*) esik át. A *√kar* és néhány más *ar*-ra végződő igegyökből képzett *-s* aoristosban az *r* eltűnik, ami az *a* magánhangzó megnyúlását (*vuddhi* fokát) eredményezi, ha csak egy mássalhangzó következik utána.

√kar, karoti – csinál

	activum		
	singularis	pluralis	pluralis (dupla képzés)
1.	a-kā-si-m	a-ka-mha	a-kā-si-mha (< a-kā-si-s-ma)
2.	a-kā-si	a-ka-ttha	a-kā-si-ttha (< a-kā-si-s-ta)
3.	a-kā-si	a-ka-mṣu, a-kā-suṁ	–

További példák:

- *har, harati* – vesz, elvesz, elragad, elrabol
a-hā-si/hā-si (aor sg 3.) – elragadta, elvette
a-ha-mṣu (aor pl 3.) – elragadták, elvették
- *ava-√thar, ava-ttharati* – beszór, behint
ava-tthāsi (aor sg 3.) – beszórta, behintette

2. A gyökvégi **mássalhangzó + s** találkozása esetén egyrészt a *Hangtan* részben ismertetett hasonulások zajlanak le, másrészt több rendhagyó alakkal is találkozhatunk. A példáinkban előforduló szokásos hasonulások a következők:

$d + s > cch$
 $bh + s > cch$
 $s + s > cch$
 $h + s > cch$
 $s + s > kkh$
 $k + s > kkh$

igegyökök, ps A sg 3.	aor A sg 3. sz.
$\bar{a}-\sqrt{kus}$, $a-kkosati$ – szid	$a-kkos + si > akkocchi$ (s + s) szidta
\sqrt{chid} , $chindati$ – vág	$a-cched + si > acchecchi$, $acchejji^*$ (d + s) elvágta
\sqrt{das} , $*dakkhati/dakkhiti$ – lát	$a-ddak + si > addakghi^*$ (k + s) látta
$abhi-\sqrt{ruh}$, $abhirūhati$ – felszáll	$abhi-ruh + si > ābhi-rucchi$ (h + s) felszállt
\sqrt{labh} , $labhati$ – szerez	$labh + sim > lacchīm$ (bh + s; sg 1.) szereztem
$pa-\sqrt{vis}$, $pavisati$ – belép	$pa-a-ves-si > pāvekkhi$ (s + s) belépett
\sqrt{sak} , $sakkoti$ – tud	$sak + si > sakkhi$ (k + s) tudott

* Az *acchejji* alakban a **d + s > jj** hasonulás rendhagyónak tekinthető.

** A *dakghi* alak a hosszú **kkh** az óind **a-drākṣ-ī-t* (aor sg 3.) szóban lévő **kṣ > kkh** hangkapcsolatból származik. A rendhagyó jelen idejű *dakkhati/dakkhiti* alak valószínűleg ebből az *a-ddakghi* aoristosi formából ered.

3. Az aoristos **s** képzője medium singularis 3. személyben a **tha** személyrag előtt kiesik, ha az igegyök mássalhangzóra végződik, miközben a gyökvégi **mássalhangzó + tha** találkozásokor hasonulás zajlik le. A páliban csupán néhány példa található erre a jelenségre.

- $pa-\sqrt{pat}$ (esik) $> pa-a-pat + s + tha > pāpat + tha > pāpattha$ (t + th) – aor M sg 3.
- \sqrt{labh} (szerez) $> labh + s + tha > labh + tha > laddhā$ (bh + th) – aor M sg 3.
- \sqrt{labh} (szerez) $> a-labh + s + tha > a-labh + tha > a-lattha$ (bh + th; rendhagyó hasonulás) – aor M sg 3.

Praesens többől képzett „s(i)” aoristosok

A praesens többől képzett „s(i)” aoristosok között találhatóak az **e** tőképzős igék: az „aya > e” és új „e” osztályú egyszerű igék, valamint az **e** tőképzős származtatott igék (causativumok, denominativumok). Néhány kivételtől eltekintve augmentum nélkül fordulnak elő.

Képzésmódjuk:

e tőképzős praesens tő + **s(i)** aoristos képző + aoristos/praeteritum végződés

√dis, des-e-ti – mutat, tanít; √vad, vad-e-ti

	activum		activum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	dese-si-m̃	dese-si-mha	vade-si-m̃	vade-si-mha
2.	dese-si	dese-si-ttha	vade-si	vade-si-ttha
3.	dese-si	dese-sum̃	vade-si	vade-sum̃

További példák:

igegyökök, ps sg 3.	aor A singularis 3. sz.	
√kath, kathe-ti – mond, mesél	kathe-si	elmondta
√gah, gahe-ti – megragad	gahe-si	megragadta
√chadḍ, chadḍe-ti – eldob	chadḍe-si	eldobta
√ji, je-ti – győz	a-je-si	legyőzte
√dhā, -dhe-ti – helyez, tesz	-dhe-si	helyezte
√nī, ne-ti – vezet	ne-si	vezetett
√mant, mante-ti – tanácskozik	mante-si	tanácskozott

II. Egyszerű „i(s)”-aoristos

Az „i(s)” aoristos a páli nyelv legáltalánosabban használt múlt ideje. Igegyökökből és szinte mindegyik igeosztály praesens tövéből képezhető. (Csupán a hosszú magánhangzóra végződő, fentebb felsorolt gyökök praesens töveivel nem használatos.) Augmentummal és augmentum nélkül is előfordul.

Az „i(s)” aoristos végződései

	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	i-m̃, is(s)-a-m̃	is + ma > isma > imha, imhā	–	i-mhe
2.	i, ī	is + ta > ittha	is + tho > ittho	i-vho
3.	i, ī	is + ur̃ > isum̃, im̃su	is + tha > ittha	–

A kurzívval szedett ragok vagy rendkívül ritkán fordulnak elő, vagy csupán metrikai variánsok (*imhā*). Activum singularis 2. és 3. személyben a tövégi magánhangzó megnyúlhat (*ī*), ami szintén metrikai okokra vezethető vissza.

- A singularis 1. személyben általánosan használt ***i-m*** végződés az ***is-am*** rövid, összevont formája.
- A medium singularis 2. személy (***itt***) csupán iniunctivusban (tiltó módban) használatos gyakrabban.

Igegyökből képzett „i(s)” aoristosok

Képzésmódjuk:

(*a*) + *guṇa/vuddhi* fokú ige- + ***i(s)*** képző + aoristos/praeteritum végződések

Az aoristos fő képzése során a gyökmagánhangzó változására nem lehet általánosan érvényes szabályt felállítani.

A gyökbelseji, még fokozható magánhangzók általában *guṇa* fokba lépnek. A gyökbelseji rövid ***a*** vagy változatlan, *guṇa* fokú marad, vagy *vuddhi* fokba kerül:

- ***i, ī > e*** (*guṇa* fok)
 - ***u, ū > o*** (*guṇa* fok)
 - ***a > a*** (*guṇa* fok); ***ā*** (*vuddhi* fok)
- A gyökvégi magánhangzók többnyire *vuddhi* fokba lépnek:
- ***u, ū > āv*** (magánhangzó előtt = jelen esetben az ***i*** aoristos képző előtt)

Példák a gyökmagánhangzó fokozására, illetve változatlanságára:

ige- + gyök	aor A sg 3. sz.	
<i>pa-√(k)kam</i> (elmegy)	<i>pa-kkām-i = pakkāmi</i>	elment, eltávozott
<i>√khād</i> (eszik)	<i>khād-i = khādi</i>	evett
<i>√gam</i> (megy)	<i>a-gam-i = agami; -gam-i = -gami</i>	ment
<i>√(g)gah</i> (megragad)	<i>a-ggah-i = aggahi</i>	megragadta
<i>√car</i> (megy)	<i>a-cār-i = acāri</i>	ment
<i>√tar</i> (átmegy)	<i>a-tār-i = atāri</i>	átment
<i>√ru</i> (ordít)	<i>a-rāv-i = arāvi</i>	ordított
<i>√rud</i> (sír)	<i>rod-i = rodi</i>	sírt
<i>√vid</i> (tud)	<i>a-ved-i = avedi</i>	tudta, ismerte
<i>√suc</i> (bánkódik)	<i>soc-i = soci</i>	bánkódott

√gam, gaccha-ti – megy

	actívum	
	singularis	pluralis
1.	a-gam-i-m, a-gam-is-am	a-gam-imha
2.	a-gam-i	a-gam-ittha
3.	a-gam-i	a-gam-is-um, a-gam-im-su

Praesens tövekből képzett „i(s)” aoristosok

Képzésmódjuk:

(a) + praesens tö + **i(s)** képző + aoristos/praeteritum végződés

Az aoristos végződése előtt mind a thematikus, mind az athematikus praesens tövek véghangzó magánhangzója kiesik. Kivételt képeznek az **e** töképzős egyszemű („aya > e” osztályú) és származtatott igeik (causativumok, denominativumok), amelyek kétféle módon alakulhatnak az aoristos képzése során:

- Megtarthatják a tövégi **e** magánhangzót, ám ekkor nem az „i(s)”, hanem a „s(i)” aoristos szerint ragozódnak. Például: √kath, kath-**e**-ti (elmond) > kath-**e**-**si** („s(i)” aor A sg 3.)
- Az **aya** összevonásából származó **e** töképző „i(s)” aoristosban eredeti **aya** alakjában jelenik meg, amelynek véghangzó rövid **a** hangja az **i(s)** képző előtt eltűnik. Például: √mant, (mant-**aya**-ti >) mant-**e**-ti (tanácskozik) > mant-**ay**-i („i(s)” aor A sg 3.).

Példák a thematikus igeosztályokban

√kath, (kath- aya -ti >)	> kath- ay -im-su	elmondták
kath- e -ti (ps sg 3.)		
√gam, gaccha-ti (ps sg 3.)	> a-gacch-i, a-gaṇch-i*	ment
√khip, khip- a -ti (ps sg 3.)	> khip-i	dobta
√car, car- a -ti (ps sg 3.)	> a-car-i, car-i	ment
√chid, chi- nda -ti (ps sg 3.)	> chi-nd-i, a-cchi-nd-i	elvágta
√tar, tar- a -ti (ps sg 3.)	> a-tar-i, -tar-i	átment, átkelt
√das, dakkha-ti (ps sg 3.)*	> dakkh-isam	láttam (A sg 1.)

√ <i>nī</i> , <i>nay-a-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>nay-i</i>	vezette
<i>ni-√pad</i> , <i>ni-paj-ja-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>ni-paj-j-i</i> (d + y)	lefeködött
√ <i>bhū</i> , <i>bhav-a-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>a-bhav-i</i>	volt
√ <i>man</i> , <i>mañ-ñā-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>a-mañ-ñi</i> , <i>mañ-ñ-i</i> (n + y)	gondolta
√ <i>ru</i> , <i>rav-a-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>a-rav-i</i>	ordított
√ <i>sak</i> , (<i>sakkha-ti</i> ; fut sg 3.)*	> <i>sakkh-is(s)ari</i>	tudtam (A sg 1.)
	> <i>sakkh-iṃsu</i>	tudták (A pl 3.)

* A hosszú **cch** helyett – főleg a srí lankai kéziratokban – gyakran **ñch** szerepel.

** A √*das* és √*sak* igék kvázi thematikus praesens tövekként használják a **dakkha**, illetve a **sakkha** alakokat. Ezek a tövek valószínűleg a „s(i)” aoristosukból származnak.

Példák az athematikus igeosztályokban

„(u)no” osztályban:

<i>pa-√āp</i> , <i>pāp-uṇ-o-ti</i>	> <i>pāp-uṇ-i</i> , <i>a-pāp-uṇ-i</i>	elérte
√ <i>su</i> , <i>su-ṇ-o-ti</i>	> <i>su-ṇ-i</i>	hallgatott

„(u)nā” osztályban:

√ <i>kī</i> , <i>ki-ṇā-ti</i>	> <i>ki-ṇ-i</i>	vásárolt
√(<i>j</i>)ñā, <i>jā-nā-ti</i>	> <i>jā-n-i</i>	ismerte

„gyök” osztályban:

√ <i>as</i> , (<i>as + ti</i> >) <i>atthi</i>	> <i>a-as-i</i> = <i>āsi</i>	volt
√ <i>brū</i> , <i>brav-ī-ti/brū-ti</i>	> <i>a-brav-i/a-brūv-i</i> , <i>a-bruv-i</i>	mondta
√ <i>han</i> , <i>han-ti</i>	> <i>han-i</i>	elpusztította

reduplikált osztályban:

√ <i>dā</i> , <i>da-dā-ti</i>	> <i>da-d-i</i>	adott
√ <i>hā</i> , <i>ja-hā-ti</i>	> <i>ja-h-i</i>	elhagyta

„u/o” osztályban

√ <i>kar</i> , <i>kar-o-ti</i>	> <i>a-kar-i</i> , <i>kar-i</i>	csinált
--------------------------------	---------------------------------	---------

Ugyanannak az igének a gyökmagánhangzója olykor többféle fokozatban is megjelenik „i(s)” aoristosban, ami feltehetően abból fakad, hogy az adott ige az igeigyökből és a praesens többől képzett „i(s)” aoristos formákkal is rendelkezik.

Például:

\sqrt{kam} ,	> <i>kām-i</i>	járkált
<i>kam-a-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>kam-i</i>	járkált
\sqrt{car} ,	> <i>a-cār-i</i>	ment, járt
<i>car-a-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>a-car-i</i> , <i>car-i</i>	ment, járt
\sqrt{tar} ,	> <i>a-tār-i</i>	átment, átkelt
<i>tar-a-ti</i> (ps sg 3.)	> <i>a-tar-i</i> , <i>-tar-i</i>	átment, átkelt

III. Egyszerű „gyök” aoristos

A „gyök” aoristos igen ritka, elsősorban a verselő páliban fordul elő. Elnevezését onnan kapta, hogy a személyragok tőképző *a* thema, vagy *s(i)*, *i(s)* aoristos képző nélkül, közvetlenül a gyökhöz járulnak. A gyökaoristos majdnem mindig *a*-augmentummal fordul elő. A tőképzés során a gyökmagánhangzó gyenge fokon, vagy gyenge fokának egy variáns alakjában jelenik meg.

Képzésmódjuk:

a augmentum + gyenge fokú igeigyök (= tő) + aoristos/praeteritum személyragok

A „gyök” aoristos személyragjai

	activum		medium
	singularis	pluralis	singularis
1.	<i>m̐</i> ,	–	–
2.	– (gyök = tő)	–	–
3.	– (gyök = tő)	<i>um̐</i> , <i>ū</i> , <i>u</i>	<i>tha</i>

A mássalhangzóra végződő gyökök a $\sqrt{dā}$ (ad) ige „gyök” aoristosa mintájára ragozódnak: singularisban elvesztik véghangzó mássalhangzójukat, ami singularis 2. és 3. személyben a gyökmagánhangzó megnyúlását eredményezi. Például: \sqrt{kar} (csinál) > *a-kā*.

- A hosszú *ā* végű $\sqrt{dā}$ gyök singularis 2. személyű végződése *o* is lehet: *a-do*.
- Pluralis 3. személyben az *um̐*, *ū*, *u* ragok előtt az igeigyököknek csupán a kezdő mássalhangzója marad meg. Például: \sqrt{gam} (megy) > *a-g-um̐/a-g-ū/a-g-u*.
- Mediumuk szinte egyáltalán nincsen; néhány szórványosan előforduló *tha* ragos alak bukkan fel sg 3. személyben.

A „gyök” aoristos szerint főleg magánhangzóra végződő gyökök ragozódnak, és ragozásuk igen hiányos. Hiányzó alakjaikat (A pl 1. és 2. és M sg 3.) leggyakrabban a „s(i)” aoristos szerint képezik, *mha*, *ttha* végződésekkkel. A „gyök” aoristosban előforduló legfontosabb igék:

√*kar*, *karoti* (csinál)

√*gam*, *gacchati* (megy)

√*thā*, *tiṭṭhati* (áll)

√*das*, *dakkhati* (lát)

√*dā*, *dadāti/deti* (ad)

√*su*, *suṇoti/suṇāti* (hall)

√*hū*, *hoti* (van)

√*dā*, *dadāti* – ad; √*kar*, *karoti* – csinál

	actívum		medium	actívum	
	singularis	pluralis	singularis	singularis	pluralis
1.	a-da-m̐	–	–	a-ka-m̐	–
2.	a-dā, a-do, a-da	–	–	a-kā	–
3.	a-dā	a-d-uṁ, a-d-ū	a-da-tha	a-kā	–

√*gam*, *gacchati* – megy; √*hū*, *hoti* – van

	actívum		actívum	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	a-ga-m̐, a-gā	–	a-hu-m̐	–
2.	a-gā	–	a-hū, a-hu	–
3.	a-gā	a-g-uṁ, a-g-ū, a-g-u, a-ga-m̐*	a-hū, a-hu(d)*	a-h-uṁ, a-hū

*A √*gam* ige *a-ga-m̐* alakú pluralis 3. személye kivételes: nem a gyökmagánhangzó, hanem az *uṁ* személyrag *u* magánhangzója esett ki. Singularis 3. személyben az *ahu* és a rákövetkező magánhangzóval kezdődő szó közé *d* hang ékelődik be. Például: *ahu* + *eva* > *ahudeva* (volt biza...)

További példák:

- √*thā*, *tiṭṭhati* (áll) → *a-tṭhā* (sg 3.)
- √(s)*su*, *suṇāti/suṇoti* (hall) → *a-ssu-m̐* (sg1.), *a-ssu* (sg 2.)
- √(d)*das*, *dakkhati* (lát) > *a-dda-m̐* (sg 1.), *a-ddā/a-dda* (sg 3.)

IV. Egyszerű thematikus „a” aoristos

A thematikus „a” aoristos igeigyőkökből és thematikus (*a* hangra végződő) praesens tövekből is képezhető. A páliban már megkülönböztethetetlen, régi praeteritum imperfectum (befejezetlen múlt idejű) igeformák elsősorban a thematikus praesens tövekből képzett „a” aoristosok között találhatóak. Például: \sqrt{man} , *a-mañ-ñ-am* (aor A sg 1.: gondoltam). Az igeigyőkökből való képzés során *a* thema ékelődik az igeigyők és a személyragok közé, az igeigyők magánhangzója pedig – néhány kivételtől eltekintve – gyenge fokon marad. Általában *a* augmentummal fordul elő, az augmentum nélküli alakok ritkák.

A páliban az egyszerű „a” aoristos mellett új, dupla képzésű thematikus „a” aoristosi formák is kialakultak: az augmentummal és *a* themával képzett aoristos tőhöz a „s(i)” aoristos végződése járulhatnak, amelyek a *s(i)* aoristos képzőt foglalják magukban. A „s(i)” aoristos végződése előtt az *a* thema megnyúlik, hosszú \bar{a} lesz, ha utána nem kettős mássalhangzó következik (mora szabály!). Például: $\sqrt{hū}$ (van) > *a-huv-ā-si-m* (A sg 1.), de *a-huv-a-mhā* (A pl 1.).

A thematikus „a” aoristos végződése

	activum			
	singularis	sg (dupla képzésű)	pluralis	pluralis (dupla képz.)
1.	<i>aṁ, a, ā</i>	$\bar{a} + si + m > \bar{a}-siṁ$	<i>ā-ma</i>	$\bar{a} + s + ma > \mathbf{a-mha}$, <i>a-mhā</i>
2.	<i>ā, a, o, asī</i>	$\bar{a} + si > \bar{a}-si$	<i>a-tha</i>	$\bar{a} + s + ta > \mathbf{a-ttha}$
3.	<i>ā, a</i>	$\bar{a} + si > \bar{a}-si$	<i>uṁ, ū, u</i>	$\bar{a} + s + uṁ > \bar{a}-suṁ$, <i>a-m̐su</i>

	medium		
	singularis	sg (dupla képzésű)	pluralis
1.	–	–	<i>a-mhase</i> , <i>a-mhasa</i>
2.	<i>a-se</i>	–	–
3.	<i>a-tha</i>	$\bar{a} + s + tha > \mathbf{a-ttha}$	<i>a-re</i> , <i>a-ruṁ</i>

Pluralis 1. személyben a *ma* rag előtt az *a* thema hosszú \bar{a} lesz.

- Activum singularis 1. személyben a személyrag *aṁ*. Az *a* thema a magánhangzós kezdetű személyragok (*aṁ*, *uṁ*, *ū*, *u*) előtt kiesik.

- Meglehet, hogy a dupla képzésű aoristosi alakok a hosszú *ā*-ra végződő $\sqrt{dā}$ (ad) ige „s(i)” aoristosi alakjainak hatására alakultak ki. Ha a $\sqrt{dā}$ gyök ragozott alakjainak augmentumát és kezdő *d* hangját elhagyjuk, megkapjuk az „a” + „s(i)” dupla aoristos végződéseit: *(a-d)ā-siṃ*, *(a-d)ā-si*, *(a-d)ā-si*, *(a-d)a-mha*, *(a-d)a-ttha*, *(a-d)a-ṃsu*. (Lásd: *Igegyökből képzett „s(i)” aoristosok!*)

Igegyökből képzett thematikus „a” aoristosok

Képzésmódjuk:

a + gyenge fokú ige-**gyök** + **a** thema + aoristos/praeteritum személyragok

\sqrt{gam} , *gacchati* – megy

	activum			
	singularis	sg (dupla képzésű)	pluralis	pluralis (dupla képzésű)
1.	a-gam-aṃ	a-gam-ā-si-ṃ	a-gam-ā-ma	a-gam-a-mha (< -s-ma)
2.	a-gam-ā	–	a-gam-a-ttha	a-gam-a-ttha (< -s-ta)
3.	a-gam-ā	a-gam-ā-si	a-gam-uṃ	a-gam-a-ṃsu (< -s-uṃ)

Megjegyzés: Singularis 1., 2., 3. személyben olykor az augmentum nélküli *gamā* alak is előfordul.

\sqrt{das} , *dakkhati* – lát

	activum			
	singularis	sg (dupla képzésű)	pluralis	pluralis (dupla képzésű)
1.	a-ddas-aṃ, a-ddas-a	a-ddas-ā-si-ṃ	a-ddas-ā-ma, <i>a-ddas-ā-mi*</i>	–
2.	a-ddas-ā, a-ddas-a	–	a-ddas-a-ttha, <i>a-ddas-ā-ttha**</i>	–
3.	a-ddas-ā, a-ddas-a	a-ddas-ā-si	a-ddas-uṃ, a-ddaṃsu	a-ddas-ā-suṃ, a-ddas-a-ṃsu

* Az *addasā-mi* alak rendhagyó, mivel a **ma** rag helyett a praesens indicativi **mi** személyragját használja.

** Az *addas-ā-ttha* alakban az **a** thema csupán metrikai okokból nyúlt meg a **ttha** személyrag előtt.

√*hū*, *hoti* – van

	activum			
	singularis	sg (dupla képzésű)	pluralis	pluralis (dupla képzésű)
1.	a-huv-ā, a-huv-aṃ	a-huv-ā-si-ṃ, <i>a-huv-ā-si</i> *	a-huv-ā-ma	a-huv-a-mhā (< -s-ma)
2.	a-huv-ā, a-huv-o	–	–	a-huv-a-ttha (< -s-ta)
3.	a-huv-ā, a-huv-a	–	a-huv-u	–

A √*hū* igeigyek hosszú *ū* magánhangzója és a rákövetkező magánhangzó közé *v* félhangzó ékelődik be, miközben a hosszú *ū* megrövidül.

* A singularis 1. személyben előfordul *a-huv-āsi* alak annak a következménye, hogy a páliban a *niggahīta* nazális szó végén hajlamos eltűnni. Mediumban: (*a-huva-s-tha*>) *a-huv-a-ttha* (M sg 3.) és *a-huv-a-mhase* (M pl 1.)

A rendhagyó √*vac* és √*labh* igeik

1. A √*vac* (mond) igeinek kétféle thematikus „a” aoristosa van: (1.) a szokványos, fentebb ismertetett képzésű, valamint (2.) egy rendhagyó. A rendhagyó képzés során az igeigyek *voc* alakban jelenik meg.

√*vac*, *vatti** – mond, beszél; aoristos tövek: 1. *vac-a*, 2. *voc-a*

	activum			
	1. singularis	1. sg (dupla képzésű)	2. singularis	2. sg (dupla képzésű)
1.	a-vac-aṃ	–	a-voc-aṃ	–
2.	a-vac-a	a-vac-ā-si	a-voc-a	–
3.	a-vac-ā, a-vac-a	a-vac-ā-si	a-voc-a	a-voc-ā-si

	activum			
	1. pluralis	1. pl (dupla képzésű)	2. pluralis	2. pl (dupla képzésű)
1.	–	a-vac-u-mha	–	a-voc-u-mha
2.	–	a-vac-u-ttha	–	a-voc-a-ttha, a-voc-u-ttha
3.	a-vac-uṃ	–	a-voc-uṃ	–

A *voca* a *vattati* (forgatta) aoristosa is lehetne. De van a kánonban előforduló *vatti* alak is (lásd: Khuddaka nikája!).

2. A $\sqrt{\text{labh}}$ (szerez; elér) ige tematikus „a” aoristos tövét a „s(i)” aoristosban megjelenő medium singularis 3. személyű **a-lattha** alak adja. (Lásd: *Példák a mássalhangzóra végződő igeigekből képzett „s(i)” aoristosra!*)

$\sqrt{\text{labh}}$, *labhati* – szerez, elér; aoristos tő: *a-latth-a*

	activum		
	singularis	pluralis	pluralis (dupla képz.)
1.	a-latth-am	–	a-latth-a-mha
2.	a-latth-a	–	–
3.	a-latth-a	a-latth-um	a-latth-a-msu, -laddh-a-msu*

* *A-laddhamsu* (pl 3.) alak praepositívóval fordul elő. Például: *paṭi-labhati* (szerez, kap) > *paṭi-a-laddh-a-msu* > *paccaladdhamsu*. Ez az *a-laddha* aoristos tő is valószínűleg a medium singularis 3. személyű „s(i)” aoristosból származtatható: *laddhā*.

Praesens többől képzett „a” aoristosok

Képzésmódjuk:

a + a themára végződő praesens tő + aoristos/praeteritum személyragok

Példák:

$\sqrt{\text{kar}}$, <i>karoti/kubba-ti</i>	> <i>a-kubba-tha</i>	csinált (M sg 3.)
$\sqrt{\text{jan}}$, <i>jāya-ti</i>	> <i>a-jāya-tha</i>	létrejött (M sg 3.)
$\sqrt{\text{dā}}$, <i>da-dā-ti</i> (> <i>da-da</i>)	> <i>a-dad-am</i>	adtam (A sg 1.)
	> <i>a-dada-ttha</i> *	adott (M sg 3.)
<i>samā-√dhā</i> , <i>samā-daha-ti</i>	> <i>samā-daha-msu</i> *	összeszedték (A pl 3.)
$\sqrt{\text{nās}}$, <i>nassa-ti</i>	> <i>nass-am</i>	elvesztem (A sg 1.)
	> <i>a-nassā-ma</i>	elvesztünk (A pl 1.)
<i>upa-√pad</i> , <i>upa-pajja-ti</i>	> <i>upa-pajja-tha</i>	született (M sg 3.)
$\sqrt{\text{pucch}}$, <i>puccha-ti</i>	> <i>a-puccha-si</i>	kérdezted (A sg 2.)
$\sqrt{\text{budh}}$, <i>bujjha-ti</i>	> <i>a-bujjha-tha</i>	felébredt (M sg 3.)
$\sqrt{\text{man}}$, <i>mañña-ti</i>	> <i>a-mañña-tha</i>	gondoltátok (A pl 2.)
	> <i>a-mañña-ruṃ</i>	gondolták (M pl 3.)

A *-gal jelölt formák kivételesnek tekinthetők, mivel az **a** themára végződő praesens tövekhez általában nem járul még egy **s(i)** aoristos képző is.

Az aoristos/praeteritum végződéseinek összefoglaló táblázata

activum									
singularis					pluralis				
1.	m, am, ā, a,	i-m, is(s)- am	si-m,	ā-si-m	ā-ma, mha,	imha, imhā,	si-mha, si-mhā	a-mha, a-mhā	
2.	o, ā, a,	i, ī,	si,	ā-si	a-tha ttha,	ittha,	si-ttha,	a-ttha	
3.	ā, a,	i, ī,	si,	ā-si	um, ū, u, s-um, msu,	is-um, imsu,		ā-s-um, a-msu	

medium								
singularis						pluralis		
1.						a-mhase, a-mhasa,	i-mhe	
2.				ittho			i-vho, i-vham	
3.	tha,	a-tha,	ttha,	ittha,	si-ttha,	a-ttha	a-re, a-rum	

A végzések a képzőket és személyragokat foglalják magukban. Nem tüntetük fel azokat a végzéseket, amelyek csak a páli grammatikusok nyelvtanaiban fordulnak elő.

INIUNCTIVUS

Az *iniunctivus* formailag az **a** augmentum nélküli praeteritumnak és aoristosnak felel meg a szanszkritban. A páliban is a praeteritumot magában foglaló aoristossal egyezik meg, ám az **a** augmentumot igen gyakran megtartja. Az iniunctivusban az aoristos/praeteritum elveszti múlt idejű jelentését. A páli nyelvben csupán a **mā** (ne!) tiltószóval fordul elő.

Képzése:

mā tiltószó + aoristos **a** augmentummal vagy augmentum nélkül

Használata:

1. Az iniunctivus kifejez tiltást, valamint óhajt, kívánságot, akaratot jelent arra nézve, hogy valami ne történjen meg, ne forduljon elő. Például:

- *pari-√div, pari-devati* = jajgat, siránkozik, panaszkodik
mā parideve-si (aor sg 2.) = Ne siránkozz! Ne sírj!
mā paridev-ittha (aor pl 2.) = Ne siránkozzatok!
- *√bhī, bhāy-a-ti* = fél
mā bhāy-i (aor sg 2.) = Ne félj!
- *√kar, karoti* = csinál
mā saddaṃ a-ka-ttha (aor pl 2.) = Ne csináljatok hangot/zajt! Ne csapjatok zajt! Ne lármázzatok! Maradjatok csendben!
- *upa-saṃ-√kam, upa-saṃ-kamati* = közelít, odajárul
mā samaṇaṃ upasaṃkam-i (aor sg 2.) = Ne járulj/menj oda a vándorszerzeteshez!
- *pa-√vis, pavisati* = bemegy, belép
mā gehaṃ pa-a-vis-i/pāvis-i (aor sg 2.) = Ne lépj be a házba!
- *kālaṃ √kar, karoti* = meghal
mā h' eva rājā kālaṃ a-kā-si (aor sg 3.) = Ne haljon meg a király!
(h' eva = emphatikus particula. Ezeket nem kell feltétlenül lefordítani, ajánlatos inkább valamilyen magyaros módon nyomatékosítani a mondatot. Például: „Csak nehogy meghaljon a király!”)

2. Amikor a **mā** tiltószó a **na** tagadószóval egyazon mondatban jelenik meg, az iniunctivus nagy nyomatékkal fejezi ki azt, hogy a beszélő akaratának megfelelően történjen valami. Például:

- rajjam √kar, kāreti* (caus sg 1.) = uralkodik (uralkodást csinál)
rajja (n) = uralkodás, uralom; királyság, birodalom; trón
mā h' eva kho kumāro na rajjam kāres-i (caus aor sg 3.) = Nehogy ne uralkodjon a herceg! Uralkodjon a herceg! A hercegnek uralkodnia kell!

PERFECTUM

A *perfectum* (befejezett múlt idő) a páliban szinte teljesen eltűnt, csupán néhány igealak őrzi a *perfectum* képzésmódját formailag. Ezek közül csak az *√ah* (mond) és a *√vid* (tud) ige singularis és pluralis 3. (néha 2.) személyű *perfectuma* fordul elő folyamatosan a szövegekben, a többi *perfectum* kizárólag a kései páli műköltészetben bukkan fel. A *perfectum* a páliban többnyire általános múlt időt fejez ki,

és a cselekvés időpontjának határozatlansága miatt a magyarban gyakran a „szokták ...-ni” szerkezettel vagy egyszerű jelen idővel is visszaadható. Az \sqrt{ah} (mond) és \sqrt{vid} (tud) igéknek a következő perfectum alakjai használatosak:

	singularis	pluralis	pluralis
1.	–	–	–
2.	āha	–	–
3.	āha	āhu, āhamṣu	vidu, vidū, vidum

A páli műköltészetben, a szanszkrit mintájára képzett igealakok:

\sqrt{chid} , <i>chindati</i>	> <i>ci-ched-a</i>	elvágta (pf sg 3.)
\sqrt{budh} , <i>bujjhati</i>	> <i>bu-bodh-a</i>	felébredt (pf sg 3.)
\sqrt{suc} , <i>socati</i>	> <i>su-soc-a</i>	bánkódott (pf sg 3.)

FUTURUM

A futurum a *ssa* képzővel képezhető, amely a páli nyelvben nem csak igegyökökhöz, hanem praesens tövekhez is járulhat. A *-ssa* képző *i-* kötőhanggal vagy *i-* kötőhang nélkül képez *a* themára végződő futurum tövet, amelyhez a praesens indicativi activi és medii személyragjai illeszkednek. Mint az angol *will* segédige, a jövő idő mellett szándékot, akaratot is kifejez. A medium ritkán fordul elő.

Magyar fordítási lehetőségei: „fog/akar/szándékozik/szeretne csinálni valamit”. Sokszor visszaadható az akarat, elhatározás jelentését magában hordozó egyszerű jelen idővel is. Például:

ni-√pad, *ni-pajjati* > *nipajj-issā-mi* (fut A sg 1.) – le akarok/le szeretnék feküdni
 \sqrt{gam} , *gacchati* > *gam-issā-ma* (fut A pl 1.) – fogunk menni, megyünk

1. praesens tö, tövégi mgh nélkül + <i>issa</i> + praesens indicativi személyragok
2. főleg <i>e</i> képzős praesens tövek + <i>ssa</i> + praesens indicativi személyragok
1. gyök <i>guṇa</i> fokban + <i>ssa</i> + praesens indicativi személyragok
2. változatlan gyök + <i>issa</i> + praesens indicativi személyragok (ritka)

A futurum végződése

	activum		medium	
	singularis	pluralis	sg	pluralis
1.	(i)ssā-mi, (i)ssa-m̐	(i)ssā-ma	–	(i)ssa-mhe, (i)ssā-mhe, (i)ssā-mase
2.	(i)ssa-si	(i)ssa-tha	(i)ssa-se	(i)ssa-vhe
3.	(i)ssa-ti	(i)ssa-nti	(i)ssa-te	(i)ssa-nte, (i)ssa-re

Az *m*-mel kezdődő ragok előtt – ha az *m* után nem áll még egy mássalhangzó – a futurum képzőjének véghangzó *a*-ja ugyanúgy hosszú *ā*-vá válik, mint praesens imperfectum indicativi-ben.

I. Leggyakrabban előforduló képzésmódja

1. A páliban az *i* kötőhangzós *ssa* futurum képzőnek (*issa*) sokkal nagyobb szerepe van, mint a szanszkritban, mivel az *e* végű praesens tövek és a „gyök” osztálybeli igetövek kivételével az összes praesens töből futurumot képezhet oly módon, hogy előtte az adott praesens tö tövégi magánhangzója kiesik. Az *e* hangban össze nem vont *aya* képzős causativumok és denominativumok, valamint a desiderativum és intensivum szintén *issa*-val képezik futurumukat.

1. praesens tö, tövégi mgh nélkül + *issa* + praesens indicativi személyragok

√*kar*; *kar-o-ti* (csinál); futurum töve: *kar-issa*

	activum		medium
	singularis	pluralis	pluralis
1.	kar-issā-mi, kar-issa-m̐	kar-issā-ma	–
2.	kar-issa-si	kar-issa-tha	–
3.	kar-issa-ti	kar-issa-nti	kar-issa-re

a és ā osztálybeli igék:

√ <i>is</i> , <i>iccha-ti</i>	<i>icch-issati</i>	vágyani fog
√ <i>khād</i> , <i>khāda-ti</i>	<i>khād-issati</i>	enni fog
√ <i>gam</i> , <i>gaccha-ti</i>	<i>gacch-issati</i>	menni fog

√ <i>car</i> , <i>cara</i> -ti	<i>car</i> -issati	menni fog
√ <i>ji</i> , <i>jaya</i> -ti	<i>jay</i> -issati	győzni fog
√ <i>dhar</i> , <i>dhara</i> -ti	<i>dhar</i> -issati	tartani fog
√ <i>dhā</i> , <i>daha</i> -ti	<i>dah</i> -issati	helyezni fog
√ <i>nam</i> , <i>nama</i> -ti	<i>nam</i> -issati	meg fog hajolni
√ <i>nī</i> , <i>naya</i> -ti	<i>nay</i> -issati	vezetni fog
√ <i>pat</i> , <i>pata</i> -ti	<i>pat</i> -issati	le fog esni
√ <i>pucch</i> , <i>puccha</i> -ti	<i>pucch</i> -issati	kérdezni fog
√ <i>phus</i> , <i>phusa</i> -ti	<i>phus</i> -issati	el fogja érni
√ <i>bhū</i> , <i>bhava</i> -ti	<i>bhav</i> -issati	lesz, válik majd
√ <i>mar</i> , <i>mara</i> -ti	<i>mar</i> -issati	meg fog halni
√ <i>yaj</i> , <i>yaja</i> -ti	<i>yaj</i> -issati	áldozni fog
√ <i>rud</i> , <i>roda</i> -ti	<i>rod</i> -issati	sírni fog
√ <i>ruh</i> , <i>roha</i> -ti/rūha-ti	<i>roh</i> -issati	nőni fog
<i>pa</i> -√ <i>vis</i> , <i>pavisa</i> -ti	<i>pavis</i> -issati	be fog menni
√ <i>han</i> , <i>hana</i> -ti	<i>han</i> -issati	meg fogja ölni
√ <i>har</i> , <i>hara</i> -ti	<i>har</i> -issati	el fogja venni

reduplikált thematikus „a” osztálybeli igék:

√ <i>thā</i> , <i>tiṭṭha</i> -ti	<i>tiṭṭh</i> -issati	állni fog
√ <i>pā</i> , <i>piva</i> -ti	<i>piv</i> -issati	inni fog
√ <i>sad</i> , <i>sīda</i> -ti	<i>sīd</i> -issati	ülni fog

nazális osztálybeli igék:

√ <i>chid</i> , <i>chinda</i> -ti	<i>chind</i> -issati	vágni fog
√ <i>bhaj</i> , <i>bhañja</i> -ti	<i>bhañj</i> -issati	törni fog
√ <i>bhid</i> , <i>bhinda</i> -ti	<i>bhind</i> -issati	vágni fog
√ <i>bhuj</i> , <i>bhuñja</i> -ti	<i>bhuñj</i> -issati	fogyasztani fog
√ <i>muc</i> , <i>muñca</i> -ti	<i>muñc</i> -issati	meg fog szabadítani

„ya” osztálybeli igék:

√ <i>gā</i> , <i>gāya</i> -ti	<i>gāy</i> -issati	énekelni fog
<i>ut</i> -√ <i>pad</i> , <i>uppajja</i> -ti	<i>uppajj</i> -issati	létre fog jönni
√ <i>budh</i> , <i>bujjha</i> -ti	<i>bujjh</i> -issati	fel fog ébredni

√ <i>man</i> , mañña -ti	<i>maññ-issati</i>	gondolni fogja
√ <i>yudh</i> , yujjha -ti	<i>yujjh-issati</i>	harcolni fog

„no” osztálybéli igék:

<i>pa</i> -√ <i>āp</i> , pāpuṇo -ti	<i>pāpuṇ-issati</i>	el fog érni
√ <i>ci</i> , ciṇo -ti	<i>cin-issati</i>	fel fog halmozni
√ <i>sak</i> , sakkuṇo -ti	<i>sakkuṇ-issati</i>	képes lesz
√ <i>su</i> , suṇo -ti	<i>suṇ-issati</i>	hallani fog

„nā” osztálybéli igék:

√ <i>ji</i> , jinā -ti	<i>jin-issati</i>	győzni fog
√ <i>ñā</i> , jānā -ti	<i>jān-issati</i>	tudni fogja
√ <i>mā</i> , minā -ti	<i>min-issati</i>	mérni fog

reduplikált osztálybéli igék:

√ <i>dā</i> , dadā -ti	<i>dad-issati</i>	adni fog
√ <i>hā</i> , jahā -ti	<i>jah-issati</i>	el fogja hagyni
√ <i>hu</i> , juho -ti	<i>juh-issati</i>	áldozni fog

„o” osztálybéli ige:

√ <i>kar</i> , karo -ti	<i>kar-issati</i>	csinálni fog
--------------------------------	-------------------	--------------

2. A **ssa** futurum képző mindig **i** kötőhangzó nélkül, közvetlenül járul az **e** hangra végződő egyszerű és származtatott igék (causativumok, denominativumok) praesens töveihez. Nagyon ritkán azonban előfordul egyéb praesens tövekkel is. Szintén rendhagyó képzésmódnak tekinthető, amikor néhány, egyébként nem **e** praesens tövű ige, futurumban **e** tövűként jelenik meg.

2. főleg e képzős praesens tövek + ssa + praesens indicativi személyragok

Példák az **e** végű praesens tövekkel:

√ <i>gah</i> , <i>gahe</i> -ti	<i>gahe-ssati</i>	meg fogja ragadni
√ <i>cit</i> , <i>cete</i> -ti	<i>cete-ssati</i>	gondolni fogja

√ <i>chaḍḍ</i> , <i>chaḍḍe-ti</i>	<i>chaḍḍe-ssati</i>	le fogja dobni
√ <i>dhar</i> , <i>dhāre-ti</i> (caus A sg 3.)	<i>dhāre-ssati</i>	emlékezni fog
√ <i>dhā</i> , <i>dahe-ti/dhe-ti</i>	<i>dahe-ssati/dhe-ssati</i>	helyezni fog
√ <i>pūj</i> , <i>pūje-ti</i>	<i>pūje-ssati</i>	tisztelni fogja
√ <i>vad</i> , <i>vade-ti</i>	<i>vade-ssati</i>	mondani/beszélni fog

Nem *e* végű praesens tö + *ssa* futurum képzős alakok:

√ <i>dhā</i> , <i>dadhā-ti</i>	<i>dadha-ssati</i>	helyezni fog
√ <i>hu</i> , <i>juho-ti</i>	<i>juho-ssati</i>	áldozni fog

Nem *e* képzős praesens tövek *e* tövékké alakítása:

√ <i>thā</i> , <i>tiṭṭhati/-ṭhaha-ti</i>	<i>ṭhahi-issati*</i> <i>/thahe-ssati</i>	állni fog
√ <i>ram</i> , <i>rama-ti</i>	<i>ram-issati/rame-ssati</i>	örvendezni fog

* Ez egy -hi képzős ige (kétszeres képzés).

II. Ritkábban előforduló képzésmódja

1. A közvetlenül az igegyökökből *ssa* képzővel képzett futurumok korlátozott számúak, és legtöbbször megvan az adott igék praesens tövéből képzett futurum-párjuk is. Például: √*dā*, *dadā-ti* (ad) > *da-ssa-ti* (A sg 3; gyökből képzett!), valami *dad-issa-ti* (A sg 3; praesens töből képzett!). Az igegyökből képezhető futurumok sorában elsősorban magánhangzóra végződő, és csak kisebb számban mássalhangzó végű gyökök találhatók.

1. igegyök általában *guṇa* fokban + *ssa* + praesens indicativi személyragok

A gyökmagánhangzó majdnem mindig *guṇa* fokba lép: *i/ī* > *e*; *u/ū* > *o*. A rövid *i* és *u* azonban néha változatlan formában jelenik meg.

√ <i>i</i> , <i>eti</i>	<i>e-ssati</i>	menni fog
√ <i>ci</i> , <i>cinoti</i>	<i>ce-ssati/ci-ssati</i>	fel fog halmazni
√ <i>ji</i> , <i>jayati/jeti</i>	<i>je-ssati</i>	győzni fog
√ <i>nī</i> , <i>nayati/neti</i>	<i>ne-ssati</i>	vezetni fog
√ <i>bhū</i> , <i>bhoti/bhavati</i>	<i>bho-ssati</i>	lesz, válik majd

√su, suṇoti	so-ssati/su-ssati	hallani fog
√hū, hoti	ho-ssati	lesz

Az igeigyökök véghangzó hosszú *ā* hangja a hosszú mássalhangzóval kezdődő *ssa* képző előtt – a két-morás szabály értelmében – meggyengül; általában rövid *a*, ritkábban rövid *i* hanggá válik, elvértve, *e*-vé alakul.

ā-√(k)khā, akkhāti	a-kkhi-ssati	ki fogja hirdetni
√ñā, jānāti	-ññi-ssati	tudni fog
√thā, tiṭṭhati	tha-ssati	állni fog
upa-√thā, upatiṭṭhati	upaṭhi-ssati	szolgálni/gondozni fogja
√dā, dadāti	da-ssati/-dissati	adni fog
√pā, pivati	pi-ssati/pā-ssati*	inni fog
√mā, mināti	mi-ssati	mérni fog
√yā, yāti	ya-ssati/yi-ssati	menni fog
√hā, jahāti	ha-ssati/hessāmi	el fogja/fogom hagyni

*A *pāssati* alak kivételes; a hosszú *ā* a mora szabály áthágása.

A gyökvégi mássalhangzó és a rákövetkező *ssa* találkozásakor a **mássalhangzó** + *s* belső *sandhi* hangváltozások zajlanak le. A gyökvégi **ar** általában elveszti *r* hangját, *a*-vá válik, ritkábban *i* hanggá alakul, sőt elvértve *e*-ként jelenik meg.

√kar, karoti	kassati (ar + ssa)	csinálni fog
√chid, chindati	checchati (d + s)	vágni fog
√das, dakkhati*	dakkhati (s + s)	látni fogja
√bhid, bhindati	bhecchati/bhejjati** (d + s)	vágni fog
√bhuj, bhuñjati	bhokkhati (j + s)	fogyasztani fog
√rud, rodati	rucchati (d + s)	sírni fog
√labh, labhati	lacchati (bh + s)	szerezni fog
√vac*, vatti	vakkhati (c + s)	mondani/beszélni fog
√vas, vasati	vacchati (s + s)	lakni fog
√pa-vis, pavisati	pavekkhati (s + s)	be fog menni
√sak, sakkoti/sakkuṇoti	sakkhati (k + s)	képes lesz
√har, harati	hassati (ar + ssa)	el fogja venni
vi-√har, viharati	vihissati/vihessati (ar + ssa)	tartózkodni fog

* A *dakkhati* és *vakkhati* jövő idejű ige jelen idejű jelentéssel is használatos.

** A *d + s > jj* hasonulás a *bhejjati* igében rendhagyó.

Rendhagyóak a \sqrt{han} (agyoncsap, megöl) gyökből képzett jövő idejű alakok:

<i>-hañkhāmi/-hañcham</i>	(A sg 1.)	
<i>-hañchati</i>	(A sg 3.)	
<i>-hañchema</i>	(A pl 1.)	
<i>-hañhi</i>	(M sg 1.)	

2. A *ssa* futurum képző néha nem közvetlenül, hanem *i* kötőhangzóval járul az igeigeközkhöz. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy az I.1. pont alatt felsorolt, „a” és „ā” osztályba sorolt igék legtöbbjének, valamint az „o” osztályú \sqrt{kar} (csinál) igének praesens többől képzett futurum alakjai formailag megegyeznek a *gyök* + *issa* képzős alakokkal. Eme formai egybeesés miatt valójában mindkét képzésmódnak megfelelnek. Például: \sqrt{nam} , *nama-ti* (meghajol) > *nam-issa-ti* (praesens többől vagy gyökből képzett: fut A sg 3.)

2. gyök + *issa* + praesens indicativi személyragok (ritka)

\sqrt{gam} , <i>gacchati</i>	<i>gam-issati</i> (menni fog)
--------------------------------	-------------------------------

A futurum rendhagyó képzése

1. Néhány jövő idejű igealakban a *ssa* képző sziszegő hangja *h* hehezetes hanggá alakult (*ss > h*). A *ssa > ha* hangváltozás mellett olykor a véghangzó *a* thema is megváltozik, rövid *i*-vé válik. Az *a > i* hangváltozás a páliban általában azokban a három- vagy négyszótagú szavakban szokott lezajlani, amelyekben a rövid *a* az eredete szerint hangsúlyos első szótag után áll, és ezáltal teljesen hangsúlytalan a szerepe. Például: a \sqrt{das} , *das* + *ssa-ti* > *dakkhati* (fut A sg 3.) igealak mellett párhuzamosan használható a *dakkhiti* forma. A hangváltozásokon átesett futurum képzőkkel elsősorban a verselő páliban találkozhatunk, ahol a *ssa*, illetve *i-ssa* képző a következő formákban jelenhet meg:

<i>ssa</i> képző helyett <i>ha</i>
<i>ssa</i> képző helyett sg 2., 3. és pl 3.-ban <i>hi</i> is lehet
<i>issa</i> képző helyett <i>iha</i> > <i>ihī</i>

A futurum rendhagyó végződése

	activum	
	singularis	pluralis
1.	hā-mi	hā-ma
2.	ha-si, hi-si	ha-tha
3.	ha-ti, (i)hi-ti	ha-nti, (i)hi-nti

√kar, karoti – csinál

activum singularis			
	ssa, issa	ssa → ha	ssa → hi, issa > ihi
1.	ka-ssā-mi, ka-ssa-m̐, kā-s-am̐*	kā-hā-mi	–
2.	ka-ssa-si	kā-ha-si	kā-hi-si
3.	ka-ssa-ti, kar-issa-ti	kā-ha-ti	kā-hi-ti, kar-ihī-ti

activum pluralis			
	ssa	ssa → ha	ssa → hi
1.	ka-ssā-ma	kā-hā-ma	–
2.	ka-ssa-tha	kā-ha-tha	–
3.	ka-ssa-nti	kā-ha-nti	kā-hi-nti

A kurzívval szedett igealakokra szövegben még nem letek.

A *-gal jelölt *kāsam* (sg 1.) a *kassam* metrikai megfelelője, mivel *ā* + *s* ugyanúgy két-morás, mint *a* + *ss*. A *ha*, illetve *hi* képzős alakokban a hosszú *ā* gyökmagánhangzó (*kāhāmi*, *kāhasi* és egyebek) szintén a *kāsam* metrikai variánsból származtatható.

√bhū, bhavati/-bhoti > √hū, hoti – van

activum singularis	
	issa, ssa
1.	bhav-issā-mi > he-ssā-mi, he-ssa-m̐, -bho-ssa-m̐
	he-hā-mi, ho-hā-mi

2.	bhav-issa-si, -bho- ssa -si	he- hi -si (< *he- ssa -si), bho- hi -si > ho- hi -si
3.	bhav-issa-ti > he- ssa -ti, -bho- ssa -ti > ho- ssa -ti	he- hi -ti, he- hi -tī, ho- hi -ti

	activum pluralis	
	issa, ssa	ssa → ha, hi
1.	bhav-issāma, bho- ssā -ma	he- hā -ma (< *he- ssā -ma), ho- hā -ma
2.	bhav-issa-tha > he- ssa -tha	he- hi -tha, ho- hi -tha (< *ho- ssa -tha/bho- ssa -tha)
3.	bhav-issa-nti	he- hi -nti (< *he- ssa -nti), ho- hi -nti (< *ho- ssa -nti/bho- ssa -nti)

A *-gal jelölt formák kivételével a táblázatban feltüntetett összes igealak megjelenik a szövegekben.

- A $\sqrt{bhū}$ igegyök sajátos páli hangtani variánsa a $\sqrt{hū}$ alak ($bh > h$). A **hoti** (sg 3.) ragozott igealak **o** hangja a **bhavati** (sg 3.) szóban levő *ava* > *o* összevonásból származik. A **he-ssā-mi** és egyéb igealakok **e** hangja a **bhavissāmi** és egyéb alakok **avi** hangcsoportjának összevonásából jött létre.
- A **hehiti** és hasonló formák még újabb hang-összevonáson is átestek, és így létrejöttek a következő alakok: *hemi, hesi, heti* (A sg 1., 2., 3.) és *hema, hetha, henti* (A pl 1., 2., 3.).

További példák a **ha**, illetve **hi** képzős futurumra:

\sqrt{i} , <i>eti</i>	<i>e-ssa-ti</i> >	<i>e-hi-ti</i> (A sg 3.) – menni fog
<i>palā-√i</i> , <i>palāyati</i> / <i>paleti</i>	<i>palāy-issa-ti</i> * >	<i>pale-hi-ti</i> (A sg 3.) – repülni fog
<i>pa-√(j)ñā</i> , <i>pa-jānāti</i> <i>paññāyati</i> (pass sg 3.)	<i>paññāy-issa-nti</i> >	<i>paññāy-ihī-nti</i> (fut pass pl 3.) – meg lesznek ismerve
<i>pa-√dā</i> , <i>pa-dadāti</i>	<i>pa-da-ssa-si</i> >	<i>pa-dā-hi-si</i> (A sg 2.) – odaadod majd
\sqrt{lamb} , <i>lambati</i>	<i>(lamb-issa-ti)</i>	<i>lamba-hī-ti</i> (A sg 3.) – függ majd
<i>nir-√vā</i> , <i>nibbāti</i>	<i>nibbi-ssa-ti</i> >	<i>nibbā-hi-si</i> (A sg 2.) – ellobbansz majd
<i>vi-√har</i> , <i>vi-harati</i>	<i>vi-ha-ssa-ti</i> >	<i>vi-hā-hi-ti</i> (A sg 3.) – időzik majd
$\sqrt{hā}$, <i>jahāti</i>	<i>-ha-ssā-mi</i> >	<i>hā-hi-ti</i> (A sg 3.) – elhagyja majd

A *-gal jelölt *palāy-issa-ti* szóban megjelenő *āyi* hangkapcsolat *e*-ben vonódik össze a *pale-hi-ti* alakban. (Lásd: *Hangtan, Hangcsoportok összevonása egy má-gánhangzóban!*)

- A zárójelbe tett *lambissati* nem közvetlen megfelelője a *hi* képzős futurum tövének.

2. Ugyancsak rendhagyóknak tekinthetők a **duplán képzett** jövő idejű igealakok. Ezekben az esetekben a futurum képzőjét kétszer használják: a *ssa* képzővel képzett futurum töből újabb futurum tövet alkotnak *issa* képzővel. Ez a dupla képzésmód csak néhány olyan igénél figyelhető meg, amelyekben a *ssa* képző jelenléte a különféle hangváltozások következtében mintegy felismerhetetlenné vált, és ezért az adott futurum töveket praesens tövekként kezelik. Kétszer képzett jövő idejű igék például:

ígegyök, ps sg 3.	egyszerű futurum sg 3.	duplán képz. fut. sg. 3.
√ <i>das</i> , (<i>dakkhati</i>) – lát	<i>das-ssa-ti</i> > <i>dakkhati</i>	<i>dakkh-issa-ti</i>
√ <i>nud</i> , <i>nudati</i> – lök, hajt	–	<i>nudah-issa-ti</i>
√ <i>vac</i> , <i>vatti</i> – mond	<i>vac-ssa-ti</i> > <i>vakkhati</i>	<i>vakkh-issa-ti</i>
√ <i>sak</i> , <i>sakkoti/sakkuṇoti</i> – képes	<i>sak-ssa-ti</i> > <i>sakkhati</i>	<i>sakkh-issa-ti</i>
√ <i>hū</i> , <i>hoti</i> – van	<i>he-ssa-ti</i> > <i>he-hi-ti</i>	<i>heh-issa-ti</i>
	<i>ho-ssa-ti</i> > <i>ho-hi-ti</i>	<i>hoh-issa-ti</i>

A conditionalis képzése

(*a* augmentum) + futurum tö + néhány kivétellel a thematikus „a” aoristos ragjai

A conditionalis (kontrafaktuális avagy irreális feltételes mód) formailag a futurum egyfajta múlt ideje: az (*i*)*ssa* képzővel képzett futurum tövéből a thematikus „a” aoristos személyragjaival képződik. Ritkábban előfordul jelen idejű (praesens indicativi) személyragokkal is, activum pl 3. személyben pedig olykor az „i” aoristos *imsu* végződésével.

A praefixumos igék conditionálisa nem tartalmaz *a*- augmentumot, ellenben a praefixum nélküli igék kevés kivételtől eltekintve *a*- augmentummal fordulnak

elő. Az augmentumot nem tartalmazó conditionálist nehéz megkülönböztetni a futurumtól azokban a személyekben, amelyekben a személyragok formailag meg-
egyeznek: pluralis 1., 2. személyben (*issāma, issatha*) és néha sg 2., 3. személyben
(*issasi, issati*). A $\sqrt{bhū}$ igétől eltekintve a conditionalis igen ritkán fordul elő, a me-
dium singularis 3. személy azonban elég gyakran használatos.

A conditionalis végződése

	Activum				Medium	
	Singularis		Pluralis		Singularis	Pluralis
1.	(i)ss-am		(i)ssā-ma	(i)ssa-mhā	–	(i)ssa-mhase, issā-mhase
2.	(i)ssa	(i)ssa-si, (i)ss-e	(i)ssa-tha		(i)ssa-se	(i)ssa-vhe
3.	(i)ssa, (i)ssā	(i)ssa-ti	(i)ssa-ṃsu	iss-iṃsu	(i)ssa-tha	–

$\sqrt{bhū}$, *bhavati* – van, létezik

	activum	
	singularis	pluralis
1.	a-bhav-iss-am	a-bhav-issā-ma
2.	a-bhav-issa, a-bhav-issa-si	a-bhav-issa-tha
3.	(a)-bhav-issa, (a)-bhav-issā, a-bhav-issa-ti	a-bhav-issa-ṃsu, a-bhav-iss-iṃsu

A conditionalis használata

1. A conditionalis a feltételes alárendelő összetett mondatban akár a fő-, akár a mellékmondat (= a *ha*-val kezdődő tagmondat) állítmányaként irreális, kontra-faktuális feltételt, hamis feltételezést fejez ki. A conditionalis nem csak a múltra, hanem a jelenre vonatkozó lehetetlenséget, hamis hipotézist is kifejez. A magyarban a *-na, -ne, -ná, -né* toldalékokkal, illetve a *...volna/lenne* szerkezettel adható vissza. A conditionalist tartalmazó mellékmondatot a páli nyelvben nem mindig vezeti be „ha” (páli: *sace, ce*) kötőszó, a fordításban azonban a conditionálisban álló ige előtt ekkor is ki kell tennünk. Például:

- *jāti va hi Ānanda na-abhavissa...* (cond A sg 3.) *api nu kho jarāmaṇaṃ paññāyetha* (opt pass sg 3.)
 Ānanda, ha nem lenne születés, akkor előfordulna-e öregedés és halál?
 (A valós tényeknek ellentmond az a feltételezés, hogy „nincs születés”.)
- *...sace hi imassa nahāpitassa iminā upāsakena saddhiṃ saṃsaggo na bhavissa* (cond A sg 3.) *samuddamajjhe yeva nassissa* (cond sg 3.)
 Ha ez a borbély nem találkozott volna össze ezzel a világi hívővel, akkor elpusztult volna a tengeren.
 (Megtörténhetett volna, hogy nem találkozik össze vele, de nem így történt.)

2. Azt, hogy optativust vagy conditionalist kell-e használnunk, nem a feltétel ideje, hanem a feltételezett dolog megtörténhetősége, illetve meg nem történhetősége dönti el. Ha a feltétel(ezés) pusztán hipotetikus, azaz az adott feltétel és következménye nem lehetetlen, irreális, akkor az optativust kell használnunk. Például:

- *sace tvaṃ Ānanda Tathāgataṃ yāceyyāsi* (opt A sg 2.) *dve 'va te vācā Tathāgato paṭikkhipeyya* (opt A sg 2.) *atha tatiyakam adhivāseyya* (opt A sg 3.).
 Ha kérted volna a Tathāgátát, Ānanda, akkor kétszer elutasította volna a kérésedet, harmadszorra azonban beleegyezését adta volna.
 (A feltételezés hipotetikus, mert a feltételezett lehetőség már elmúlt, így mindkét ige optativusban áll.)
- *no ce taṃ abhavissa* (cond A sg 3.) *ajātaṃ abhūtaṃ... nayidha jātassa bhūtassa nissaraṇaṃ paññāyetha* (opt pass sg. 3.)
 Ha nem létezne a nem-született, a nem-létesült, akkor nem lenne (= nem lenne ismeretes) menekvés a születettől, a létesülttől.
 (Az a feltételezés, hogy „nincs nem-született, nem-létesült” hamis, ezért a mellékmondat igeje conditionálisban áll.)

SZÁRMAZTATOTT IGÉK

A származtatott igék közös jellemzője, hogy a személyragok nem a korábban ismertetett egyszerű igeidő (praesens/imperfectum, aoristos, perfectum, futurum) tövekhez járulnak; az igeidő tövek az adott származtatott igefajtának (passivumnak, causativumnak, intensivumnak, desiderativumnak vagy denominativumnak) megfelelő képzésmóddal jönnek létre, és ezáltal a bennük kifejeződő jelentés tovább árnyalódik. A származtatott igeidő tövekből elméletileg az összes igeforma képezhető, ténylegesen azonban nem mindegyik fordul elő. A származtatott igefajták közül a passivumnak (szenvedő igének) és a causativumnak (műveltető igének) a leggazdagabb a ragozása, mivel a causativ és passiv töveket a három idő

összes ragozási fajtájában ténylegesen használják. Az öt származtatott ige fajta képzésmódja és ragozott alakjai a következők:

	passivum (pass)	causativum (caus)	intensivum (int)	desiderativum (des)	denominativum (den)
imperfectum/praesens igeidő rendszerben (impf/ps) – Jelen					
ps ind	ps pass tö + ps ind rag	ps caus tö + ps ind rag	ps int tö + ps ind rag	ps des tö + ps ind rag	ps den tö + ps ind rag
imp	ps pass tö + imp rag	ps caus tö + imp rag	ps int tö + imp rag	ps des tö + imp rag	ps den tö + imp rag
opt	ps pass tö + opt rag	ps caus tö + opt rag	–	–	ps den tö + opt rag
aoristos/praeteritum igeidő rendszerben – Múlt					
aor	aor pass tö + aor rag	aor caus tö + aor/pt rag	ps int tö + aor/pt rag	–	?
inj	mā + aor pass tö + aor rag	mā + aor caus tö + aor/pt rag	–	–	?
perfectum igeidő rendszerben – Múlt					
pf	pf pass tö + pf rag	–	–	–	?
futurum igeidő rendszerben – Jövő					
fut	fut pass tö + ps ind rag	fut caus tö + ps ind rag	–	–	fut den tö + ps ind ragok
cond	fut pass tö + aor rag	fut caus tö + aor/pt rag	–	–	?

I. Passivum (szenvető ige)

A származtatott igeek egyik fajtája, a passivum, a páli nyelv harmadik genusa (igeneme). A passiv igealakok – ellentétben a szanszkrittal – nemcsak mediumban, hanem activumban is előfordulnak, medium és activum ragokkal, sőt az activ alakok gyakoribbak a mediálisoknál. A passiv igealakok mind a három időben a passiv tövekből képződnek.

A passivum tövének képzése

1.	gyenge fokú igeigyők	+	ya , <i>yya</i> képző
2.	változatlan igeigyők	+	i-ya , ī-ya , <i>i-yya</i> képző
3.	praesens fő tövégi magánhangzó nélkül	+	i-ya , ī-ya képző

A passivum töve kevés kivétellel az igeigyőkből képződik. A páli nyelvben a hangtani sajátosságoknak megfelelően létrejöttek a **ya** passivum képző *svarabhakti i* hanggal kötődő **i-ya**, **ī-ya** formájú változatai is, amelyekkel a mássalhangzóra végződő igeigyőkök esetében a *mássalhangzó* + *y* hasonulásokat kerüljük el. A hosszú **yy**-t tartalmazó passivum képzők (*yya*, *i-yya*) a két-morás szabállyal összhangban, a megrövidült magánhangzók után alakultak ki, mivel a *hosszú magánhangzó* + *y* mora-értéke ugyanaz, mint a *rövid magánhangzó* + **yy** mora-értéke. Ezek az alakok ritkán fordulnak elő.

1. Igeigyők + **ya**, *yya* képző

A passivum tövének képzése során a gyökmagánhangzó vagy változatlan marad, vagy valamilyen formában meggyengül. Az igeigyőknek ez az alakja legtöbbször a ppp-ben használatos formájával egyezik meg. Az alábbiakban a passiv fő képzésmódját a kijelentő mód, jelen idejű passivum (praesens indicativi passivi) singularis 3. személyére hozott példákkal szemléltetjük, amelyekben **ti** személyrag járul a tőhöz.

Magánhangzóra végződő gyökök

gyökvégi ā + ya → ī-ya , <i>i-yya</i> (általában)
gyökvégi ā + ya → i-ya (ritka)

√ <i>ñā</i> , <i>jānāti</i>	ñā-ya-ti	tudva van
√ <i>dā</i> , <i>dadāti/deti</i>	-dī-ya-ti , dī-ya-ti , dī-yya-ti	adva van
√ <i>dhā</i> , <i>dadhāti/dheti</i>	dhi-ya-ti , dhī-ya-ti , dhi-yya-ti	helyeződik
√ <i>pā</i> , <i>pivati</i>	pī-ya-ti	ivódik
√ <i>mā</i> , <i>mināti</i>	mī-ya-ti	méretik
√ <i>hā</i> , <i>jahāti</i>	hī-ya-ti , hi-yya-ti	elhagyatik

gyökvégi i/ī + ya → ī-ya , <i>i-yya</i> (általában)
gyökvégi i/ī + ya → i-ya (ritka)
gyökvégi i/ī + ya → e-yya (ritka)

√ <i>khī</i>	<i>khī-ya-ti, khi-yya-ti</i>	elpusztul, meghal
√ <i>ci, cināti</i>	<i>-cī-ya-ti, ci-ya-ti, ci-yya-ti, ce-yya-ti</i>	felhalmozódik
√ <i>ji, jayati/jeti</i>	<i>jī-ya-ti</i>	legyőzetik
√ <i>nī, nayati/neti</i>	<i>nī-ya-ti, nī-yya-ti</i>	vezetődik

gyökvégi **u/ū** + **ya** → **ū-ya, u-yya**

<i>abhi-√bhū, abhibhavati</i>	<i>abhibhū-ya-ti, abhibhu-yya-ti</i>	uralva van, legyőzetik
√ <i>su, suṇoti/suṇāti</i>	<i>sū-ya-ti, su-yya-ti</i>	hallva van

Mássalhangzóra végződő gyökök

véghangzó msh + **ya** → a megfelelő hasonulások történnek

√ <i>khaṇ, khaṇati</i>	<i>khaṇ-ya-ti</i> → <i>khaññati</i>	ásatik
√ <i>gah, gaṇhāti/gaṇhati</i>	<i>gah-ya-ti</i> → <i>gayhati</i>	megragadtatik
√ <i>chid, chindati</i>	<i>chid-ya-ti</i> → <i>chijjati</i>	vágatik, hasad
√ <i>pac, pacati</i>	<i>pac-ya-ti</i> → <i>paccati</i>	főződik, fő
√ <i>bhaj, bhañjati</i>	<i>bhaj-ya-ti</i> → <i>bhajjati</i>	töretik, törik
√ <i>bhid, bhindati</i>	<i>bhid-ya-ti</i> → <i>bhijjati</i>	vágatik, hasad
√ <i>muc, muñcati</i>	<i>muc-ya-ti</i> → <i>muccati</i>	megszabadíttatik, megszabadul
√ <i>rudh, rundhati</i>	<i>rudh-ya-ti</i> → <i>rujjhati</i>	akadályoztatik
√ <i>labh, labhati</i>	<i>labh-ya-ti</i> → <i>labbhati</i>	eléretik
√ <i>han, hanati/hanti</i>	<i>han-ya-ti</i> → <i>haññati</i>	megöletik

gyökbéli **ya** → **i**

gyökbéli **va** → **vu** vagy **u**

√ <i>yaj, yajati</i>	<i>ya-j-ya-ti</i> → <i>ijjati</i>	áldozódik
√ <i>vac, vatti</i>	<i>va-c-ya-ti</i> → <i>vuccati, uccati</i>	mondatik
√ <i>vah, vahati</i>	<i>vah-ya-ti</i> → <i>vuyhati, vuḥhati</i>	hordva/szállítva van

gyökbéli **ar** + **ya** → **ira/īra**

√ <i>kar</i> , <i>karoti</i>	<i>kar-ya-ti</i> → <i>kīrati</i> , <i>kayyati</i>	csinálva van
√ <i>bhar</i> , <i>bharati</i>	<i>-bhar-ya-ti</i> → <i>bhīrati</i>	fenn van tartva
√ <i>har</i> , <i>harati</i>	<i>har-ya-ti</i> → <i>hīrati</i>	elvéttetik
√ <i>das/dis</i> , <i>dakkhati</i>	<i>das-ya-ti</i> → <i>dissati</i>	látva van
√ <i>bandh</i> , <i>bandhati</i>	<i>bandh-ya-ti</i> → <i>bajjhati</i>	köttetik

2. Igegyök + iya, īya (ritkán iyya) képző

gyökbéli <i>ar</i> → <i>īr</i> vagy <i>īr</i>
néhány gyökbéli <i>a</i> → <i>i</i> vagy <i>ī</i>
gyökbéli <i>an</i> néha → <i>a</i>

<i>pa-√āp</i> , <i>pāppoti</i>	<i>pāp-īya-ti</i>	eléretik
√ <i>kath</i> , <i>katheti</i>	<i>kath-īya-ti</i> , <i>kath-īya-ti</i>	mesélve van
√ <i>kar</i> , <i>karoti</i>	<i>kar-īya-ti</i> , <i>kar-īya-ti</i> , <i>kar-īyā-ti</i> , <i>kay-īra-ti</i> *	csináltatik
√ <i>khād</i> , <i>khādati</i>	<i>khād-īya-ti</i>	evődik, éve van
√ <i>gam</i> , <i>gacchati</i>	<i>gam-īya-ti</i>	menődik
√ <i>chadd</i> , <i>chaddeti</i>	<i>chadd-īya-ti</i>	eldobatik
√ <i>pūj</i> , <i>pūjeti</i>	<i>pūj-īya-ti</i>	tisztelve van
<i>ni-√vetḥ</i> , <i>nibbeṭheti</i>	<i>nibbeṭh-īya-ti</i>	ki van fejtve
√ <i>sās</i> , <i>sāsati</i>	<i>sās-īya-ti</i> , <i>sās-īya-ti</i>	tanítva van
√ <i>har</i> , <i>harati</i>	<i>har-īya-ti</i> , <i>har-īya-ti</i>	elvéttetik

* A *kayirati* a *kariyati* alakból metatézissel jött létre (*riy* > *yir*).

3. Praesens fő véghangzó magánhangzó nélkül + iya, īya képző (Ritkán fordul elő)

√ <i>is</i> , <i>iccha-ti</i>	<i>icch-īya-ti</i>	vágyva van
√ <i>gam</i> , <i>gaccha-ti</i>	<i>gacch-īya-ti</i>	menődik
√ <i>bhuj</i> , <i>bhuñja-ti</i>	<i>bhuñj-īya-ti</i>	fogyasztva van
√ <i>yuḥ</i> , <i>yuñja-ti</i>	<i>yuñj-īya-ti</i> , <i>yuñj-īya-ti</i>	kötve van

A passivum ragozása

A passiv tövekből minden egyes igeforma képezhető. A passivum ragozása a *ya* passivum képzőnek köszönhetően a tematikus „ya” osztályú igék ragozásával

egyezik meg. A passiv tövek egyben preasens/imperfectum töveknek is számítanak, ezért a praesens igeidő rendszer három módjának (az indicativusnak, imperativusnak, optativusnak) a személyragjai közvetlenül (további képző nélkül) járulnak hozzájuk. Aoristosban – néhány thematikus „a” aoristos kivételével – az „i(s)” aoristos szerint ragozódnak. Futurumukat *issa* képzővel, a passiv többől képezik.

A passiv praesens többől képzett igealakok

√*muc*, *muc-ya-ti* > *muccati* (ps pass A sg 3.) – „megszabadítódik”, megszabadul

praesens (imperfectum) indicativi passivi – kijelentő mód, szenvedő jelen idő				
	az activum végződéseivel		a medium végződéseivel	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	<i>muc-cā-mi</i>	<i>muc-cā-ma</i>	–	–
2.	<i>muc-ca-si</i>	<i>muc-ca-tha</i>	–	–
3.	<i>muc-ca-ti</i>	<i>muc-ca-nti</i>	<i>muc-ca-te</i>	<i>muc-ca-nte</i> , <i>muc-ca-re</i>
imperativus passivi – felszólító mód, szenvedő				
1.	<i>muc-cā-mi</i>	<i>muc-cā-ma</i>	–	–
2.	<i>muc-ca</i>	<i>muc-ca-tha</i>	<i>muc-ca-ssu</i>	–
3.	<i>muc-ca-tu</i>	<i>muc-ca-ntu</i>	<i>muc-ca-taṁ</i>	<i>muc-ca-ntaṁ</i>
optativus passivi – óhajtó/lehetőség mód, szenvedő				
1.	<i>muc-c-eyyāṁ</i>	<i>muc-c-eyyāma</i>	–	–
2.	<i>muc-c-eyyāsi</i>	<i>muc-c-eyyātha</i>	–	–
3.	<i>muc-c-eyya</i>	<i>muc-c-eyyūṁ</i>	<i>muc-c-etha</i>	–

A passiv aoristos többől képzett igealakok

aoristos és iniunctivus passivi – szenvedő múlt idő és tiltó mód, szenvedő				
	az activum végződéseivel		a medium végződéseivel	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	<i>muc-c-imṁ</i>	<i>muc-c-imha</i>	–	–
2.	<i>muc-c-i</i>	<i>muc-c-ittha</i>	<i>muc-c-ittho</i>	–
3.	<i>muc-c-i</i>	<i>muc-c-imṁsu</i>	<i>muc-c-ittha</i>	–

A passiv aoristosok viszonylag gyakran előfordulnak medium sg 3. személyű végződéssel.

Az „i(s)” aoristos szerint ragozott passiv alakokon kívül néhány ige passivuma a tematikus „a” aoristosnak megfelelően (is) ragozódik. Például:

igegyök	ps pass sg 3.	aor pass – medium végződéssel	
√ <i>das</i>	<i>dis-sa-ti</i>	<i>a-das-ya-tha</i> > <i>adassatha</i> (sg 3.)	látódott, látszott
√ <i>dā</i>	<i>dī-ya-ti</i>	<i>a-dī-ya-ttha</i> , <i>a-dā-ya-tha</i> (sg 3.)	adatott
		<i>a-di-yā-si</i> (sg 3. A végződéssel)	adatott
√ <i>bandh</i>	<i>bajjha-ti</i>	<i>a-bajjha-re</i> (pl 3.)	megkötöttek
√ <i>har</i>	<i>hīra-ti</i>	<i>a-hīra-tha</i> (sg 3.)	elvéttetett
√ <i>hā</i>	<i>hā-ya-ti</i>	<i>a-hā-ya-tha</i> (sg 3.)	elhagyatott

Passiv aoristosnak tekinthető, amikor a passiv jelentésű aoristos nem a passiv töből, hanem az igegyökből képződik. (A szanszkrit passiv aoristos csak sg. 3.) Ezekben az esetekben a gyökmagánhangzó gyakran *guṇa* fokba lép. Például:

igegyök	ps pass sg 3.	aor pass sg 3. – activum végződéssel	
√ <i>thar</i>	<i>thar-īya-ti</i>	<i>thar-i</i>	szórva volt, szóródott
√ <i>pūr</i>	<i>pūr-īya-ti</i>	<i>-pūri</i>	megtelt
√ <i>bhid</i>	<i>bhij-ja-ti</i>	<i>a-bhed-i</i>	hasadt, tört
√ <i>rudh</i>	<i>rujjha-ti</i>	<i>-rodh-i</i>	megakadályozódott

A passiv futurum töből képzett igealakok

futurum passivi – szenvedő jövő idő				
	activum		medium	
	singularis	pluralis	singularis	pluralis
1.	muc-c-issā-mi	muc-c-issā-ma	–	–
2.	muc-c-issa-si	muc-c-issa-tha	–	–
3.	muc-c-issa-ti	muc-c-issa-nti	muc-c-issa-te	muc-c-issa-nte, muc-c-issa-re
conditionalis passivi – feltételes mód, szenvedő				
3.	muc-c-issa	–	muc-c-issa-tha	–

2. Causativum (Műveltető ige)

A származtatott igeik közül a causativum a leggyakrabban használt igeforma. A páli nyelvben képzésmód szerint kétféle műveltető ige különböztethető meg: *I. causativum* és *II. causativum*. A kétféle képzésmódú causativumok jelentései között

nincs különbség, a II. causativum gyakran kettős műveltetést fejez ki: *mārāpeti*, „meghalattat” = megölet. Mindkettő azt fejezi ki, hogy az alany az igeigyök által jelölt cselekvést valakivel/valamivel végrehajtja, az adott cselekvésre indítja. Számos esetben ugyanaz az ige jelentésbeli különbség nélkül mindkét fajta causativumban ragozódhat.

A causativum fordítási lehetőségei a magyarban: „csináltat valamit” (-*tat*, -*tet*, -*at*, -*et* toldalékos műveltető igék), „valami megtételére indít, ösztökél, bír, készítet, rávesz”, „eléri/hagyja/engedi, hogy valaki/valami végrehajtsa az adott cselekvést”. A műveltetésen kívül a causativum sokszor csupán a tárgyatlan igét alakítja tárgyassá, vagy olyan új, speciális jelentést hordoz, amit a magyarban egyszerű tárgyas igével érdemes visszaadni. Például:

- $\sqrt{\text{mar}}$, *marati* (meghal) > *mār-e-ti* (caus sg 3.) – „eléri, hogy meghaljon” = megöl
- $\sqrt{\text{vad}}$, *vadati* (mond) > *vād-e-ti* (caus sg 3.) – 1. kimondat, 2. megszólaltat, játszik (hangszeren)

A causativum képzése

A causativum képzője *aya*, illetve *paya*, amelyek a páliban nemcsak igeigyökhöz, hanem praesens tövekhez is járulhatnak. Az *aya*, *paya* képzők összevont, *e*, *pe* formában jelenhetnek meg, ami főleg a későbbi szövegekben gyakori. Az igeigyökből képzett causativ tövek képzésmódja az „*aya* > *e*” osztályú igékével egyezik meg: a gyökmagánhangzó általában *guṇa* vagy *vuddhi* fokba lép. A II. causativumban a *paya* > *pe* képzők elé hosszú *ā* kötőhang ékelődik be.

I. Causativum

általában *guṇa* vagy *vuddhi* fokú gyök + *e*, *aya* + személyragok
(nagyon ritkán praesens tő, tövégi magánhangzó nélkül + *e*, *aya* + személyragok)

II. Causativum

guṇa vagy *vuddhi* fokú gyök + *ā-pe*, *ā-paya* + személyragok
praesens tő tövégi magánhangzó nélkül + *ā-pe*, *ā-paya* + személyragok
(Nagyon ritkán a *pe*, *paya* causativum képzők *ā* kötőhang nélkül használatosak.)

A gyökmagánhangzó változásai

1. gyök belseji *a* → *ā*, (ritkábban) a gyök belseji *a* hosszú mássalhangzó előtt → nem változik (két-morás szabály)
2. gyök belseji *ā*, *i*, *ū* → nem változnak
gyök belseji *i* → *e* (*guṇa* fok)
gyök belseji *u* → *o* (*guṇa* fok)

3. gyökvégi *i, ī* → *āy* (vuddhi fok), nagyon ritkán *ay* (guṇa fok)
gyökvégi *u, ū* → *āv* (vuddhi fok), nagyon ritkán *av* (guṇa fok)
4. Hosszú *ā* végű igéknek csak *pe, paya* képzős causativuma van. Kivétel: $\sqrt{pā}$, *pivati* → *pāyeti* (itat). A hosszú *ā* nem változik, de olykor megegyezik a rövid *a* tövű változattal.

Példák az I. praesens causativi activi-re

I. 1. Gyök belseji *a* → *ā, a*

\sqrt{kar} , <i>karoti</i> (csinál)	<i>kār-e-ti</i> (csináltat, végeztet)
\sqrt{gam} , <i>gacchati</i> (megy)	<i>gām-e-ti</i> , <i>gam-e-ti</i> , <i>gam-aya-ti</i> (menésre készttet/bír, küld)
\sqrt{gah} , <i>gaṇhāti</i> (megragad)	<i>gah-e-ti</i> , <i>gah-aya-ti</i> (megragadni hagy, elvesz)
<i>vi-</i> \sqrt{car} , <i>carati</i> (vándorol)	<i>vi-cār-e-ti</i> (vándorolni hagy, megvizsgál)
\sqrt{jan} , <i>jāyati</i> (születik)	<i>jān-e-ti</i> , <i>jan-e-ti</i> , <i>jān-aya-ti</i> (szül, teremt)
\sqrt{jar} , <i>jarati</i> (öregszik, pusztul)	<i>jar-e-ti</i> , <i>jar-aya-ti</i> (elpusztít, romlásba dönt)
\sqrt{dham} , <i>dhamati</i> (fúvódik, szól)	<i>dham-e-ti</i> (megszólaltat, fúj)
\sqrt{dhar} , <i>dharati</i> (tart; emlékszik)	<i>dhār-e-ti</i> (tart, emlékszik)
\sqrt{nam} , <i>namati</i> (meghajol; meghajlít)	<i>nām-e-ti</i> , <i>nam-e-ti</i> , <i>nām-aya-ti</i> (meghajlít)
\sqrt{pac} , <i>pacati</i> (fő; forr; főz)	<i>pāc-e-ti</i> , <i>pāc-aya-ti</i> (főzet, kínoztat)
\sqrt{pat} , <i>patati</i> (esik, zuhan)	<i>pāt-e-ti</i> (esni hagy, elejt)
<i>ut-</i> \sqrt{pad} , <i>uppajjati</i> (felmerül)	<i>up-pād-e-ti</i> (felmerültet, teremt)
\sqrt{man} , <i>maññati</i> (gondol)	<i>mān-e-ti</i> (nagyrabecsül, tisztel)
\sqrt{mar} , <i>marati</i> (meghal)	<i>mār-e-ti</i> (meghalásra bír, megöl)
\sqrt{yaj} , <i>yajati</i> (áldoz)	<i>yāj-e-ti</i> , <i>yaj-aya-ti</i> (áldozatot hajt végre)
\sqrt{labh} , <i>labhati</i> (szerez, kap)	<i>lābh-e-ti</i> , <i>lābh-aya-ti</i> (szereztet)
<i>pa-</i> \sqrt{vaj} , <i>pabbajati</i> (elvonul)	<i>pa-bbāj-e-ti</i> (elvonulásra bír; elűz)
\sqrt{vac} (beszél)	<i>vāc-e-ti</i> (beszéltet; megigér; tanít)
\sqrt{vad} , <i>vadati</i> (mond, beszél)	<i>vād-e-ti</i> (beszéltet, megszólaltat)

√ <i>sad</i> , <i>sīdati</i> (ül)	<i>sād-e-ti</i> (süllyedni hagy, ledob)
√ <i>bandh</i> , <i>bandhati</i> (köt)	<i>bandh-e-ti</i> (köt stb.)
√ <i>vatt</i> , <i>vattati</i> (forog, él, létezik)	<i>vatt-e-ti</i> , <i>vatt-aya-ti</i> (léteztet, gyakorol, művel)

I. 2. Gyök belseji *ā*, *ī*, *ū* nem változnak

<i>pa</i> -√ <i>āp</i> , <i>pāpuṇāti</i> / <i>pappoti</i> (elér)	<i>pāp-e-ti</i> , <i>pāp-aya-ti</i> (elérésre bír/készítet)
<i>khād</i> , <i>khādati</i> (eszik, rág, harap)	<i>khād-e-ti</i> (eszik, rág)
<i>dīp</i> , <i>dīpatti</i> (világít)	<i>dīp-e-ti</i> (megvilágít, leír)
<i>pūr</i> , <i>pūratī</i> (feltöltődik, telítődik)	<i>pūr-e-ti</i> (megtölt)

I. 3. Gyök belseji *i*, *u* guṇa fokba lép

<i>pa</i> -√ <i>vid</i>	<i>pa-ved-e-ti</i> (ismertté tesz)
<i>pa</i> -√ <i>vis</i> , <i>pavisati</i> (belép, bemegy)	<i>pa-ves-e-ti</i> (belépni hagy, bevezet)
√ <i>kup</i> , <i>kuppati</i> (haragszik)	<i>ko-pe-ti</i> (felizgat, megmozgat)
√ <i>budh</i> , <i>bujjhati</i> (felébred)	<i>bodh-e-ti</i> (felébreszt)
√ <i>muc</i> , <i>muñcati</i> (megszabadít)	<i>moc-e-ti</i> (megszabadít)
√ <i>yuj</i> , <i>yuñjati</i> (igáz, összeköt)	<i>yoj-e-ti</i> (igáz, köt)
√ <i>ruc</i> , <i>rocati</i> (fénylik; kellemes, tetszik)	<i>roc-e-ti</i> (elégedett, egyetért vmvel)
√ <i>sudh</i> , <i>sujjhati</i> (tisztá, tisztává válik)	<i>sodh-e-ti</i> (megtisztít)

I. 4. Gyökvégi *i*, *ī* → *āy*, (néha) *ay*; gyökvégi *u*, *ū* → *āv*, (néha) *av*

√ <i>nī</i> , <i>nayati</i> (vezet)	<i>nāy-e-ti</i> (vezettet)
√ <i>bhī</i> , <i>bhāyati</i> (fél)	<i>bhāy-aya-te</i> (megijeszt)
√ <i>cu</i> , <i>cavati</i> (meghal, eltávozik)	<i>cāv-e-ti</i> (eltávoztat, kimozdít, megzavar)
√ <i>bhū</i> , <i>bhavati</i> (van, válik)	<i>bhāv-e-ti</i> (kialakít, megteremt, gyakorol)
√ <i>su</i> , <i>suṇoti</i> (hall)	<i>sāv-e-ti</i> (hallat)

I. 5. Hosszú *ā* végű igék

<i>pa-√ñā, pa-jānāti</i> (tud, ismer, ért)	<i>pa-ññā-pe-ti, paññāpeti</i> (ismertté tesz; elrendez)
<i>√jhā, jhāyati</i> (meditál)	<i>jhā-pe-ti</i> (elmélyedéssel megszüntet)
<i>√jhā, jhāyati</i> (ég, felemésztődik)	<i>jhā-pe-ti</i> (eléget, elemészt, megsemmisít)
<i>√thā, tiṭṭhati</i> (áll)	<i>thā-pe-ti</i> (állít), <i>thāpeti</i>

[Fahs 1985, 275. Vö.: Suttanipāta (6) 112; Vinaya PTS 2.215 365§, illetve ennek a kommentárja, éppen erről az alakról!]

Példák a II. praesens causativi activi-re

A II. causativum gyakrabban képződik a jelen idő tövéből, mint az I., és sokszor mindkét képzésmóddal találkozhatunk.

Gyök és praesens tő	Gyökből képzett	Praesens tőből képzett
<i>√gam, gacch-ati</i>	<i>gam-āpe-ti</i>	<i>gacch-āpe-ti</i>
<i>√gah, gaṇh-āti</i>	<i>gāh-āpe-ti</i>	<i>gaṇh-āpe-ti</i>
<i>√gā, gāy-ati</i>		<i>gāy-āpe-ti</i>
<i>vi-√car, vicar-ati</i>	<i>cār-āpe-ti</i>	<i>car-āpe-ti</i>
<i>√ci, cin-oti</i>		<i>cin-āpe-ti</i>
<i>√chid, chind-ati</i>	<i>ched-āpe-ti</i>	<i>chind-āpe-ti</i>
<i>√ji, jin-āti/jay-ati</i>	<i>jin-āpe-ti</i>	<i>jay-āpe-ti</i>
<i>√jñā, jānāti</i>		<i>jān-āpe-ti</i>
<i>√dhā, dah-ati</i>		<i>dah-āpe-ti</i>
<i>√dhar, dhar-ati</i>		<i>dhar-āpe-ti</i>
<i>√pac, pac-ati</i>		<i>pac-āpe-ti</i>
<i>√pat, pat-ati</i>	<i>pāt-āpe-ti</i>	
<i>ut-√pad, uppajjati</i>		<i>uppajj-āpe-ti</i>
<i>√pā, pivati</i>	<i>pāy-āpe-ti</i>	
<i>√buddh, bujjh-ati</i>		<i>bujjh-āpe-ti</i>
<i>√bhuj, bhuñj-ati</i>	<i>bhoj-āpe-ti</i>	<i>bhuñj-āpe-ti</i>
<i>√bhū, bhav-ati</i>	<i>bhāv-āpe-ti</i>	
<i>ā-√mant, ā-mant-eti</i>		<i>ā-mant-āpe-ti</i>
<i>√mā, min-āti</i>		<i>min-āpe-ti</i>

√muc, muñc-ati	moc-āpe-ti	muñc-āpe-ti
√yaj, yaj-ati	yāj-āpe-ti	yaj-āpe-ti
paṭi-√yat, paṭi-yat-ati	paṭi-yād-āpe-ti	
√yuj, yuñj-ati	yoj-āpe-ti	
ā-√ruc, ā-roc-ati	ā-roc-āpe-ti	
√ruh, rūh-ati		rūh-āpe-ti
√vac	vāc-āpe-ti	
√vad, vad-ati	vād-āpe-ti	
pa-√vis, pa-vis-ati	pa-ves-āpe-ti	
√sad, sīd-ati		sīd-āpe-ti
√su, suṇ-oti		suṇ-āpe-ti
√har, har-ati	hār-āpe-ti	har-āpe-ti
√hā, jah-āti		jahā-pe-ti

Néha a II. causativum képzője megduplázott formában jelenik meg, anélkül, hogy az igének kettős causativum jelentést adna:

√ñā, jānāti (ismer, tud)	jān-āpe-ti, -ñā- pāpe -ti (ismertté tesz, /meg/ismertet, tudat)
√thā, tiṭṭhati (áll, marad)	ṭha-pe-ti, ṭha- pāpe -ti (állít)
√ruh, rūhati (mászik, nő, növekszik)	ro-pe-ti, ro- pāpe -ti („nőni hagy” = növeszt, ültet; ültettet)

Dupla causativum

Dupla causativumnak tekinthető, amikor a II. causativum jelentésében az I. causativum causativuma. Ekkor tehát az I. és a II. causativum jelentése nem egyezik meg. Számos tárgyatlan igének ilyen dupla causativuma van.

gyök és tő	I. causativum	II. causativum
√mar, marati (meghal)	mār-e-ti („meghalni hagy”, megöl)	mār-āpe-ti (megölet)
saṁ-ni-√pat, sannipatati (összejön, összegyűlik)	sannipāt-e-ti („összegyűlésre bír”, egybegyűjt, összegyűjt)	sannipāt-āpe-ti (összegyűjtet)

\sqrt{ruh} , <i>rūhati</i> (mászik, nő)	<i>rop-e-ti</i> („növésre bír”, növeszt, ültet)	<i>ro-pāpe-ti</i> (ültetésre bír, ültettet)
$\sqrt{thā}$, <i>tiṭṭhati</i> (áll, marad)	<i>ṭha-pe-ti</i> („állni hagy”, állít)	<i>ṭha-pāpe-ti</i> (állításra bír, állíttat)
<i>pa-√vatt</i> , <i>pavattati</i> (elő- gurul, előjön, létezik)	<i>pavatt-e-ti</i> (forgásba/mozgásba hoz, elindít; létrehoz; ad)	<i>pavatt-āpe-ti</i> (adásra bír, adat)

Megjegyzés: Nem mindegyik tárgyatlan igére igaz, hogy a II. causativuma egy ilyen többletjelentéssel bír.

Causativum többől képzett igealakok

A causativum tövéből nem csak praesens indicativi activi, hanem mindenfajta igeidő, genus, modus, igenév képezhető. Az *e*, *pe* képzős causativumok a VII. *e* osztályba tartozó igék mintájára ragozódnak, az *aya*, *paya* képzősek pedig az I. osztálybeli *a* themára végződő igetövek ragozását követik.

Praesens indicativi causativi activi sg 3.

kār-e-ti, *kār-āpe-ti*; *kār-aya-ti*, *kār-āpaya-ti* (csináltat, készített; uralkodik)

Futurum causativi activi sg 3.

kār-e-ssa-ti, *kār-āpe-ssa-ti*; *kāray-issa-ti*, *kār-āpay-issati*

Aoristos causativi activi sg 3.

kār-e-si, *kār-āpe-si* (*-s* aor); *kār-ay-i*, *kār-āpay-i* (*-i* aor)

Imperativus causativi activi sg 2.

kār-e-hi, *kār-āpe-hi*; *kār-aya*, *kār-ayā-hi*, *kār-āpaya*, *kār-āpayā-hi*

Participium imperfectum causativi activi (pia)

kār-e-nt/kār-e-nta, *kār-āpe-nt/kār-āpe-nta*; *kār-aya-nt/kār-aya-nta*,
kār-āpaya-nt/kār-āpaya-nta (csináltató) – ragozatlan tövek!

Participium imperfectum causativi Medii (pim)

kār-e-māna, *kār-āpe-māna*; *kār-aya-māna*, *kār-āpaya-māna*, *kārayāna*

Participium perfectum passivi (ppp)

kār-ita; *kār-āp-ita* (a csináltatott, készítettett)

Absolutivum

kār-e-tvā/kār-e-tvāna, *kār-āpe-tvā/kār-āpe-tvāna*; *kār-ay-itvā/kār-ay-itvāna*,
kār-āpay-itvā/kār-āpay-itvāna, *kāriya/kāriyāna*, *kārāpiya* (csináltatván)

Megjegyzés: A \sqrt{kar} fenti alakjai közül nem mindegyik fordul elő ténylegesen a szövegekben. A felsorolt képzésmódok egy olyan sablonnak tekintendők, melynek alapján bármelyik más ige causativum alakjai beazonosíthatók.

DESIDERATIVUM

A desiderativum igen ritkán fordul elő, a verselő páliban aránylag gyakrabban használatos, mint a prózában. A páli nyelv a desiderativumokat a szanszkritből örökölte, amelyek aztán a páli hangtani sajátosságai szerint alakultak. A desiderativum elsődlegesen az alany vágyát, akaratát, szándékát fejezi ki, az igeigyőkben jelölt cselekvés végrehajtására. Fordítása: vágyik/akar/óhajt valamit csinálni. Például: \sqrt{bhuj} , *bhuñjati* (eszik) \rightarrow *bu-bhuj-sa-ti* \rightarrow *bubhukkhati* (enni vágyik, éhes). Az eredeti, vágyat kifejező desiderativumok mellett azonban akadnak olyanok is, amelyek önálló igévé váltak, jelentésük különbözik az adott igeigyők jelentésétől. Az ilyen desiderativum alakokban már nem lehet felfedezni az alany vágyát az illető cselekvésre, és ezért ezeket nem lehet a „vágyik/akar vmit csinálni” szerkezettel fordítani. Például: \sqrt{cit}/\sqrt{cint} , *ceteti/cinteti* (gondol, gondolkodik) \rightarrow *ti-kit-sa-ti* \rightarrow *tikicchati* (*des*: gyógyít).

A desiderativum tövének képzése

speciális módon reduplikált igeigyők + **sa** képző

A gyökmagánhangzó majdnem mindig gyenge fokon van. A gyökbéli véghangzó rövid **i** és **u** hosszú **ī**, illetve **ū** lesz. Például: \sqrt{su} \rightarrow *su-ssū-sa-ti* \rightarrow *sussūsati* (meghallgatni kíván); \sqrt{ji} (győz) \rightarrow *ji-gī-sa-ti*/*ji-gīm-sa-ti* \rightarrow *jigīsati*/*jigīmsati* (legyőzni/megszerezni vágyik). A gyökvégi mássalhangzó és a **-sa** képző találkozásakor a belső sandhi szabályok érvényesülnek. A gyök reduplikációjának szabályai a szanszkrit reduplikációs szabályokra vezethetők vissza, amelyek bizonyos esetekben a páliban tovább módosultak.

Reduplikációs szabályok

I.A gyökkezdő mássalhangzó reduplikációja

I.1. A szanszkritből átvett reduplikációs szabályok

gyökkezdő zöngétlen veláris msh (*k*, *kh*) \rightarrow zöngétlen palatális msh (*c*)

gyökkezdő zöngés veláris msh (*g*, *gh*) \rightarrow zöngés palatális msh (*j*)

aspirált mássalhangzó (*bh*) \rightarrow aspirálatlan mássalhangzó (*b*)

Példák:

- \sqrt{ghas} (eszik) \rightarrow *ji-ghas-sa-ti* \rightarrow *jighacchati* (enni vágyik, éhes)
- \sqrt{gup} (véd, őriz) \rightarrow *ji-gup-sa-ti* \rightarrow *jigucchati* („őrizkedni akar vmtől”, megvet, lenéz, undorodik)
- \sqrt{bhuj} (eszik) \rightarrow *bu-bhuj-sa-ti* \rightarrow *bubhukkhati* (enni vágyik, éhes)

I.2. A szanszkrit szabályoktól való eltérések a páliban

A reduplikációs szótag palatális *c* hangja néha → dentális *t*

A reduplikációs szótag palatális *j* hangja néha → dentális *d*

Néha mind a palatális, mind a dentális mássalhangzóval reduplikált desiderativum előfordul, olykor eltérő jelentéssel. A páli nyelv ama sajátossága, hogy a mássalhangzók szórványosan a képzéshelyükre nézve megváltoznak, nyelvjárási hatásoknak tudható be.

Példák:

- \sqrt{cit}/\sqrt{cint} (gondol, gondolkodik) → (*ci-kit-sa-ti* helyett) *ti-kit-sa-ti* → *ti-kicchati* („orvosilag gondolkodik róla”, gyógyít, orvosilag kezel)
- $vi-\sqrt{cit}/vi-\sqrt{cint}$ (gondolkodik, fontol) → *vi-ci-kit-sa-ti* → *vicikicchati* („átgondolni akar”, habozik, tétozódik, bizonytalan)
- *ji-gup-sa-ti* → *jigucchati* (lásd I.1.!) mellett előfordul *di-gup-sa-ti* → *digucchati* is.

A reduplikációs szótagban a szanszkrit *m* helyett → *v* van

\sqrt{man} (gondol, vél) → (*mi-man-sa-ti* helyett) *vī-man-sa-ti* → *vīmaṃsati* („átgondolni akar”, megvizsgál, fontolóra vesz, vizsgálat alá vet)

II. A gyökmagánhangzó reduplikációja

II.1. A szanszkritből átvett reduplikációs szabályok

gyökbéli *a, ā, i, ī* → rövid *i* magánhangzóval reduplikálódik

gyökbéli *u, ū* → rövid *u* magánhangzóval reduplikálódik

Példák:

- $\sqrt{pā}$ (iszik) → *pi-pā-sa-ti* → *pipāṣati/pivāṣati* (inni vágyik, szomjas, szomjazik)
- \sqrt{su} (hall, hallgat) → *su-ssū-sa-ti* → *sussūṣati* (hallani/meghallgatni kíván)
- \sqrt{tij} (éles, élesít; élez, izgat) → *tī-tij-sa-ti* → *titikkhati* (elvisel, elszenved, kibír, eltűr vmit)

II.2. A szanszkrit szabályoktól való eltérések

1. Palatális mássalhangzó mellett *i*-vé válik az *u* a páliban. Ezért: \sqrt{gup} (véd, őriz) → (*ju-gup-sa-ti* helyett) *ji-gup-sa-ti* → *jigucchati* („őrizkedik vmitől”, lenéz, megvet)

2. Egyetlen igénél a gyökbéli **a** nem **i**-vel, hanem **a** magánhangzóval reduplikálódik: \sqrt{vac} (beszél, mond) $\rightarrow va-vac-sa-ti \rightarrow vavakkhati$ (beszélni kíván)

III. A szanszkrittal megegyező rendhagyó töképzés

- A reduplikációs szótag magánhangzója megnyúlik: $\sqrt{man} \rightarrow vī-man-sa-ti \rightarrow vīmamsati$
- A gyökkezdő palatális mássalhangzó veláriszá válik: $\sqrt{ji} \rightarrow ji-gī-sa-ti/ji-gim-sa-ti \rightarrow jigīsati/jigimsati$
 $\sqrt{cit}/\sqrt{cint} \rightarrow ti-kit-sa-ti \rightarrow tikicchati$; $vi-\sqrt{cit}/vi-\sqrt{cint} \rightarrow vi-ci-kit-sa-ti \rightarrow vicikicchati$
- Összevont, rövid desiderativum alakok:
 $pa-\sqrt{āp}$, $pāpunāti/pappoti$ (elér, elnyer, megszerez) $\rightarrow icchati$ (elérni vágyik)
 \sqrt{sak} , $sakkunāti/sakkoti$ (képes, tud) $\rightarrow sikkhati$ („képes akar lenni”, tanul, képezi magát)
 $\sqrt{dā}$, $dadāti/deti$ (ad) $\rightarrow dicchati$ (adni kíván)
 \sqrt{sar} , $sarati$ (folyik, megy) $\rightarrow simsati$ (menni akar)

A desiderativum tövéből képzett igealakok

- Praesens imperfectum indicativi activi: desiderativum töve + megfelelő személyragok
Például: \sqrt{su} (hall, hallgat) $\rightarrow su-ssū-sa-ti \rightarrow sussūsati$ (hallani vágyik)
 \sqrt{sak} (képes, tud) $\rightarrow sikkha-ti \rightarrow sikkhati$ (tanul)
- Futurum: desiderativum töve véghangzó **a** nélkül + **issa** + praesens ragok
 $su-ssū-s-issa-ti \rightarrow sussūsissati$ (hallani akarja majd)
 $sikkh-issa-ti \rightarrow sikkhissati$ (tanulni fog)
- Optativus: desiderativum töve + optativus activi ragok
 $\sqrt{sak} \rightarrow sikkh-eyya/sikkh-e$ (tanuljon, tanulna)
- Aoristos: desiderativum töve + **-i** aoristos ragjai
 $\sqrt{su} \rightarrow su-ssū-s-i \rightarrow sussūsi$ (hallani vágyta)
- Pia: desiderativum töve + **nt/nta** képző
 $\sqrt{su} \rightarrow su-ssū-sa-nt \rightarrow sussūsant$ (hallani vágyó); $\sqrt{sak} \rightarrow sikkha-nta \rightarrow sikkhanta$ (tanuló)
- Pim: desiderativum töve + **māna** képző
 $\sqrt{su} \rightarrow su-ssū-sa-māna \rightarrow sussūsamāna$ (hallani vágyó); $\sqrt{sak} \rightarrow sikkha-māna$ (tanuló)
- Causativum II.: desiderativum töve hosszú **ā**-vá nyúlt véghangzóval + **pe** + ragok/képzők. Csak a praesens, az aoristos és az absolutivum fordul elő.

√*man* (gondol) → *vi-man-sā-pe-ti* → *vimamsāpeti* (megvizsgáltat)

√*sak* → *sikkhā-pe-si* → *sikkhāpesi* (tanította, képezte)

√*sak* → *sikkhā-pe-tvā* → *sikkhāpetvā* (tanítván, képezvén)

- Ppp, gerundivum, absolutivum és infinitivus: desiderativum tő véghangzó **a** nélkül + **ita/itabba/itvā/itum**

√*sak* → *sikkh-ita* (tanult); *sikkh-itabba/sikkha* (megtanulandó);

man → *vi-mam-s-itvā* (megvizsgálván); *vi-mam-s-itum* (megvizsgálni)

A desiderativum képzése a páliban már nem élő, ezért a tőképzéshez szükséges bonyolult reduplikációs szabályok és hangváltozások megtanulása helyett hasznosabb a desiderativumok praesens sg 3. személyét megjegyezni. Memorizálásukat segíti, ha egyben megtanulunk néhány desiderativum többől képzett mellénevet és főnevet.

√*gup*, *gopati/gopeti* (vigyáz, őriz)

ji-gup-sa-ti → *jigucchati* („őrizkedik vmtől”, megvet, lenéz; undorodik vmtől)

ji-gup-s-ā → *jigucchā* (f) (undor, utálat)

je-gup-s-a → *jeguccha* (adj) (undorító, megvetendő, hitvány)

je-gup-s-in → *jegucchin* (adj) (vmit megvető, vmitől undorodó /személy/)

√*ghas*, *ghasati* (eszik)

ji-ghas-sa-ti → *jighacchati* (enni kíván, enni vágyik, éhes)

ji-ghas-s-ā → *jighacchā* (f) (enni vágyás, éhség)

√*cit* /√*cint*, *ceteti/cinteti* (gondol, gondolkodik)

ti-kit-sa-ti → *tikicchati* („orvosilag gondolkodik vmiről”, gyógyít, kezel)

ti-kit-s-ā → *tikicchā* (f) (orvostudomány, a gyógyítás tudománya; gyógyítás, orvosi kezelés)

ti-kit-s-aka → *tikicchaka* (m) (orvos)

te-kit-s-a → *tekiccha* (adj) (gyógyítható, orvosolható; menthető, megbocsátható)

vi-√cit/vi-cint, *vicinteti* (gondol, gondolkodik, fontolóra vesz)

vi-ci-kit-sa-ti → *vicikicchati* („átgondolni vágyik”, habozik, tétovázik, kételkedik, bizonytalan)

vi-ci-kit-s-ā → *vicikicchā* (f) (kétség, bizonytalanság)

ve-ci-kit-s-in → *vecikicchin* (adj) (kétséggel bíró)

√*ji*, *jayati/jeti/jināti* (legyőz)

ji-gī-sa-ti/ji-gim-sa-ti → *jigīsati/jigimsati*, (legyőzni vágyik, megszerezni vágyik)

ji-gim-s-aka → *jigimsaka* (adj) (vmit megszerezni vágyó, vmre vágyó, sóvárgó)

ji-gim-s-ana-tā → *jigimsanatā* (f) (vágy, sóvárgás)

√*tij*, *tejate* (éles, élesít, élez)

ti-tij-sa-ti → *titikkhati* (elvisel, eltűr, elszenved, kibír)

ti-tij-s-ā → *titikkhā* (f) (kitartás, türelem, elviselés, elnézés)

√*pā*, *pibati/pivati* (iszik)

pi-pā-sa-ti/pi-vā-sa-ti → *pipāsati/pivāsati* (inni vágyik, szomjazik, szomjas)

pi-pā-s-ā → *pipāsā* (f) (inni vágyás, szomjazás, szomj; vágy, sóvárgás)

√*man*, *maññati* (gondol, vél, tart)

vī-man-sa-ti → *vīmaṃsati* („átgondolni akar”, megvizsgál, elemez, fontolóra vesz)

vī-man-s-ā → *vīmaṃsā* (f) (vizsgálat, vizsgálódás, elemzés)

vī-man-s-in → *vīmaṃsin* (adj) (vizsgálódó, elemző)

√*vac*, *vatti* (mond, beszél; hív)

va-vac-sa-ti → *vavakkhati* (hívni kíván)

√*su*, *suṇoti/suṇāti* (hall, hallgat)

su-ssū-sa-ti → *sussūsati* (hallani/meghallgatni kíván)

su-ssū-s-ā → *sussūsā* (f) (hallani/meghallgatni vágyás)

su-ssū-s-a → *sussūsa* (adj) (meghallgatni vágyó)

Rövid, összevont desideratívumok

√*āp*, *appoti* (elér, megszerez)

iccha-ti → *icchati* (elérni vágyik)

√*dā*, *dadāti/deti* (ad)

diccha-ti → *dicchati* (adni kíván)

√*sak*, *sakkoti/sakkunāti* (képes, tud)

sikkha-ti → *sikkhati* („képes akar lenni”, tanul, képezi magát)

√*sar*, *sarati* (megy, folyik)

siṃsa-ti → *siṃsati* (mennni kíván)

INTENSIVUM

Az intensivum még a desiderativumnál is ritkábban fordul elő. Elsősorban a cselekvés intenzitását, gyakoriságát, ismétlődését fejezi ki. Fordítási lehetőségei: „folyton, állandóan, újra és újra, sokat, nagyon, igen erősen csinál valamit” és egyebek. Például: $\sqrt{\text{muh}}$, *muyhati* (zavarodottá válik) \rightarrow *momuhati* (nagyon zavarodottá válik). Néhány intensivumnak speciális, önálló jelentése van. Például: $\sqrt{\text{lap}}$, *lapati* (beszélget, cseveg) \rightarrow *lālappati/lālapati* (sokat beszél, fecseg; panaszkodik, siránkozik).

Az intensivum képzése

guṇa vagy *vuddhi* fokú magánhangzóval reduplikált gyök + *a/ya* thema + személyragok

A gyökvégi mássalhangzó és a *-ya* thema találkozásakor a belső sandhi szabályok érvényesülnek. Például: $\sqrt{\text{kath}}$, *katheti* (elbeszél, elmond, elmesél) \rightarrow *kā-kath-ya-ti* \rightarrow *kākacchati* (fecseg, locsog; horkol). A páli intensivumok a reduplikációval képzett szanszkrit intensivum tövekből származnak, ezért a képzésük megértéséhez a megfelelő szanszkrit reduplikációs szabályok ismerete szükséges. A szanszkritből átvett intensivum tövek később a páli nyelv hangtani sajátosságai szerint alakultak.

Reduplikációs szabályok

I. A gyökmagánhangzó reduplikációja

gyökbeli rövid *a* \rightarrow *ā* (*vuddhi* fok; nyílt szótagban)
gyökbeli rövid *a* \rightarrow *a* (*guṇa* fok; zárt szótagban)
gyökbeli rövid *u* \rightarrow *o* (*guṇa* fok)
gyökbeli *-am/-al* \rightarrow *a* + a gyökkezdő msh képzéshelyének megfelelő nazális

Például:

- $\sqrt{\text{lap}}$ (beszélget, cseveg) \rightarrow *lā-lap-ya-ti/lā-lap-a-ti* \rightarrow *lālappati/lālapati* (sokat fecseg; siránkozik, panaszkodik)
- $\sqrt{\text{muh}}$ (zavarodott lesz) \rightarrow *mo-muh-a-ti* \rightarrow *momuhati* (nagyon zavarodott lesz)
- $\sqrt{\text{kam}}$ (megy, jár) \rightarrow *cañ-kam-a-ti* \rightarrow *cañkamati* (föl-alá járkál)
- $\sqrt{\text{cal}}$ (mozog, jár) \rightarrow *cañ-cal-a-ti* \rightarrow *cañcalati* (erősen mozog, inog)

II. A gyökkezdő mássalhangzó reduplikációja

1. A gyökkezdő mássalhangzó reduplikációjára vonatkozó szanszkrit szabályokat és páli sajátosságokat lásd a desiderativumnál!
 - $\sqrt{\text{gam}}$ (megy) \rightarrow *jañ-gam-a-ti* \rightarrow *jaṅgamati* (ide-oda járkal /megy)
 - $\sqrt{\text{jal}}$ (ég, lángol; ragyog) \rightarrow (*ja-jjal-a-ti* helyett) *da-ddal-ya-ti* \rightarrow *daddallati/daddaḷhati* (fényesen ragyog) A palatális *c, j* a páli nyelvben nyelvjárási hatásra olykor *t*, illetve *d* hanggá válik!
2. Mivel az intensivum igen korlátozott számban fordul elő a páliban, érdemes magukat az intensivum alakokat memorizálni; a fentebb ismertetett reduplikációs szabályokat nem kell megtanulni. Több intensivum többől névszó is képezhető, sőt akadnak olyan intensivum többől képzett névszók is, amelyeknek az igei alakját egyáltalán nem használják. Például: $\sqrt{\text{lup}}$, *lumpati* (ézelmileg kifakad) \rightarrow *lo-lup-y-a* \rightarrow *loluppa* (n), vágy, sóvárgás, mohóság
 - $\sqrt{\text{kath}}$, *katheti* (beszél, mond, mesél)
kā-kath-ya-ti \rightarrow *kācacchati*, (fecseg, locsog; horkol) A *kath* gyökből való származása bizonytalan!
 - $\sqrt{\text{kam}}$, *kamati* (megy, jár, halad)
cañ-kam-a-ti \rightarrow *caṅkamati* (fől-alá járkal/sétál)
cañ-kam-ana \rightarrow *caṅkamana* (n) (fől-alá járkalás, kolostori kerengőben való séta)
 - \bar{a} - $\sqrt{\text{khyā}}$ / \bar{a} - $\sqrt{\text{khā}}$, *akkhāti* (kihirdet; mond, nevez)
ā-ci-kkh-a-ti \rightarrow *ācikkhati* (megmutat, elmagyaráz, elmond)
ā-ci-kkh-itar \rightarrow *ācikkhitar* (m) (a magyarázó, elmondó /személy/)
 - $\sqrt{\text{gam}}$, *gacchati* (megy)
jañ-gam-a-ti \rightarrow *jaṅgamati* (ide-oda járkal/megy)
 - $\sqrt{\text{gar}}$ (csak intensivum alakjai vannak)
jā-gar-a-ti/jā-gar-ti/ja-gg-a-ti \rightarrow *jāgarati/jāgati/jaggati* (ébren van; éber)
jā-gar-a-tā \rightarrow *jāgaratā* (f) (éberség, ébrenlét)
jā-gar-a \rightarrow *jāgara* (adj) (ébren levő, éber, figyelmes)
 - $\sqrt{\text{cal}}$, *calati* (mozog, jár)
cañ-cal-a-ti \rightarrow *cañcalati* (erősen mozog, inog)
cañ-cal-a \rightarrow *cañcala* (adj) (ide-oda mozgó, ingadozó, ingatag)
 - $\sqrt{\text{jal}}$, *jalati* (ég, lángol, lobog)
ja-jjal-ya-ti \rightarrow *da-ddal-ya-ti* \rightarrow *daddallati/daddaḷhati* (fényesen ragyog)
 - $\sqrt{\text{muh}}$, *muyhati* (zavarodott/ostoba lesz)
mo-muh-a-ti \rightarrow *momuhati* (nagyon zavarodott/ostoba lesz)
mo-muh-a/mo-mūh-a \rightarrow *momuha/momūha* (adj) (nagyon zavarodott/ostoba)
 - $\sqrt{\text{lap}}$, *lapati* (beszélget, cseveg)
lā-lap-ya-ti/lā-lap-a-ti \rightarrow *lālappati/lālapati* (sokat beszél/fecseg; panaszkodik, siránkozik)
lā-lap-y-ita \rightarrow *lālappita* (n) (beszélgetés, sok beszéd, fecsegés; izgatott beszéd)

DENOMINATIVUM

A denominativum nem ige-gyökből, hanem főnévi töből képzett ige. Denominativum még hangutánzó szavakból is képezhető. Páli elnevezése: *dhātu-rūpaka-sadda*, „gyökformájú szó, gyökként használatos szó”.

A prasens denominativum képzése

főnév véghangzó magánhangzó nélkül + *e*, *aya*, *āya*, *iya*, *ya* vagy *a* töképző + ragok

Példák:

- *udāna* (n) („kilégzés”, ihletett/emelkedett beszéd)
- *udān-e-ti* → *udāneti* (ihletetten beszél, ódát zeng, emelkedett beszédet mond)
- *ussukka* (n) (buzgalom, lelkesedés, hév)
- *ussukk-a-ti* → *ussukkati* (lelkesedik, hevül, buzgó)
- *gaḷa-gaḷa* (m) (az esőcseppek kopogásának hangja)
- *gaḷagaḷ-āya-ti* → *gaḷagaḷāyati*, (zúdul, ömlik /eső/ stb.)
- *tañhā* (f) (szomj, vágy)
- *tañh-iya-ti/tañh-īya-ti* → *tañhiyati/tañhīyati* (szomjazik)
- *tīra* (n) (part, túlpart)
- *tīr-e-ti* → *tīreti* („túlpartra juttat”, megvalósít, bevégez)
- *dukkha* (n adj) (szenvedés; szenvedésteli)
- *dukkh-a-ti* → *dukkhati* (szenved, boldogtalan)
- *dhūma* (m) (füst)
- *dhūm-aya-ti/dhūm-āya-ti* (füstöl)
- *namas* (n) (meghajlás, hódolat, tisztelet)
- *namas-ya-ti* → *namassati* (meghajlik, hódolatát fejezi ki)
- *piṇḍa* (m) (darab, rakás, kerek halom, gombóc)
- *piṇḍ-e-ti* → *piṇḍeti* (gombóccá gyúr, összegyúr, egybetesz)
- *sukha* (n adj) (boldogság; boldog)
- *sukh-āya-ti* → *sukhāyati* (elégedett, boldog)

NÉVSZÓI SZÓÖSSZETÉTELEK

A ragozható főnévi szótövek többnyire összetételekben fordulnak elő. A korai páli nyelvben ezek egyszerűek voltak és ritkán álltak több részből, mint három. A kommentárok nyelvében azonban egyre bonyolultabb formákban jelentek meg. Az első tag ragja eltűnt, néhány ritka esetben ezek is megőrződtek. Ragozhatatlan szavak is csatlakozhattak az összetételekhez, bár arra, hogy több ilyen is egyszerre megjelenjen, csak elvétve akad példa.

A névszói összetételek alapfajtái:

1. Mellérendelő összetétel (*dvanda*)
2. Alárendelő összetétel (*tappurisa*)
3. Jelzős összetétel (*kammadhāraya*)
4. Számnévi összetétel (*digu*)
5. Határozószó előtagú összetétel (*abyayibhāva*)
6. Birtokos jelzői összetétel (*bahubbīhi*)

I. DVANDA (MELLÉRENDELŐ ÖSSZETÉTEL)

Noha a *dvanda* szó jelentése „pár”, ebben az összetételben nem csak kettő, hanem több névszót is egymás mellé rendelhetünk. A többtagú *dvanda* leggyakrabban főnevekből áll. A fordítás során az összetétel tagjait legtöbbször „és” kötőszóval kell összekapcsolnunk, de előfordulnak „vagy” elválasztó kötőszóval értelmezendő *dvanda* összetételek is. A többtagú összetételek esetében felsoroljuk (írásban vesszővel elválasztjuk) a tagokat, és csupán az utolsó két tag közé tesszük ki az „és” kötőszót. A mellérendelő összetétel ragozható tagjai tehát a magyar fordításban mindig ugyanabban az esetben állnak; ha felbontanánk az összetételt, a tagokat ugyanazzal az esetraggal kellene ellátnunk. A *dvanda* összetétel főnévi tagjai nem csak singularisban, hanem pluralisban is értelmezhetőek.

Főnévi összetételek (főnév + főnév)

1. A tagokat egyes számban fordítjuk, de az utolsó tagot a saját neme szerint pluralisban ragozzuk.

Néhány pluralisban ragozott kéttagú összetételnél a tagokat kizárólag egyes számban fordíthatjuk, mivel ezek a szanszkrit, dualisban ragozott *dvanda* összetételnek felelnek meg, tehát csak két dolgot jelölnek.

- *candimā* (m) + *suriyā* (m) → *candimāsuriyā* (m pl N) = a nap és a hold
- *mātar* (f) + *pitar* (m) → *mātāpitaro* (m pl N) = az apa és az anya, szülők
- *mātar* (f) + *putta* (m) → *mātāputtā* (m pl N) = anya és fia
- *pitar* (m) + *putta* (m) → *pitāputte* (m pl Ac) = apát és fiát
- *itthi/itthī* (f. nő) + *puman* (m. férfi) → *itthipumā* (m pl N) = nő és férfi

2. A tagokat az értelemtől függően egyes vagy többes számban fordítjuk, az utolsó tagot pedig a nemétől függetlenül sg neutrumban ragozzuk.

Az összetétel singularisban való ragozásával egységbe vonnak olyan élőlényeket, dolgokat, amelyek között szoros kapcsolat áll fenn, vagy igen gyakran együtt jelennek meg.

- *patta* (m) + *cīvara* (n) → *pattacīvaraṃ* (n sg N) = alamizsnás csésze és szerzetesi lepel
- *Sāriputta* (m) + *Moggallāna* (m) → *Sāriputtamoggallānaṃ* (n sg N) = Sāriputta és Moggallāna
- *tiṇa* (n) + *kaṭṭha* (n) + *sākhā* (f) + *palāsa* (m) → *tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṃ* (n sg Ac) = nádat, fát, ágakat és leveleket

3. Az összetétel legalább három dolgot jelöl, ezért a kéttagú összetételnél legalább az egyik tagot többes számban kell fordítani. Az utolsó tag a saját neme szerint pluralisban ragozódik.

- *samaṇa* (m) + *brāhmaṇa* (m) → *samaṇabrāhmaṇā* (m pl N) = szerzetesek és papok
- *deva* (m) + *manussa* (m) → *devamanussā* (m pl N) = istenek és emberek
- *brāhmaṇa* (m) + *gahapatika* (m) → *brāhmaṇagahapatikā* (m pl N) = papok és világiak/családfenntartók

Melléknévi összetételek (melléknév + melléknév)

A melléknvekből álló *dvanda* összetételek utolsó tagját természetesen a jelzett szóval kell egyeztetnünk. A melléknévi *dvanda* nagyon gyakran a *kammadhāraya* összetétel előtagjaként jelenik meg (melléknév + melléknév + főnév).

- *kusala* (adj) + *akusala* (adj) → *kusalākusala* (adj) = jó és rossz

- *kusalākusalānaṃ* (n pl G) *kammānaṃ* (n pl G) = a jó és rossz tetteknek a...
- *subha* (adj) + *asubha* (adj) → *subhāsubha* (adj) = jó és rossz

Határozószavas összetételek (határozószó + határozószó)

Az összetétel ragozhatatlan határozószókból áll. A határozószók leggyakrabban azért ragozhatatlanok, mert legtöbbször főnévből, accusativusszal képzetek, tehát már eleve ragozottak.

- *ratti* (f) – az éjszaka → *rattim* (Ac → adv) = éjjel
diva (m) – az ég; a nappal → *divā* (adv) = nappal
rattim + *diva* → *rattindiva* (m/n) = egy éjszaka és egy nappal (24 óra)
rattindivam (adv → Ac) = éjjel-nappal

II. TAPPURISA (ALÁRENDELŐ ÖSSZETÉTEL)

1. A *tappurisa* összetételben egy névszó (főnév, névmás, ritkábban melléknév) eset-viszonyban áll egy főnévvel vagy melléknév értékű szóval (melléknévvel, melléknévi igenévvel). Ha felbontanánk az összetételt, az első tagot – a nominativus és a vocativus kivételével – valamilyen esetraggal kellene ellátnunk. Az ilyen összetételt azért nevezték el *tappurisanak* (*tassa puriso* = „az ő embere”), mert a főnév értékű tagok között a genitivusi esetviszony a leggyakoribb.
2. A *tappurisa* összetétel első tagját általában akkor kell más esetraggal (Ac, I, D, Ab, L) értelmezni, ha a második tag melléknév vagy melléknévi igenév. Például:
 - *kaddama* (m) – sár + *makkhita* (ppp) (*makkh*, *makkheti*; beken, bemocskol) → *kaddamamakkhita* (ppp → adj) = sárral bemocskolt, sártól mocskos. Felbontva: *kaddamena* (m sg I) *makkhita*
3. Az összetételnek az első, tőalakban álló főnévi tagját az értelemről függően egyes és többes számban is lehet értelmezni. Például: *brāhmaṇaparīsā* (f sg N) → papok(nak a) gyülekezete; *rājadāyo* (m sg N) → a királynak az adománya, királyi adomány
4. A *tappurisa* nem csak két-, hanem több tagból is állhat. Ha az összetétel utolsó tagja főnév, a főnév szinte mindig megtartja a saját nemét, az összetétel a főnévi utótag neme szerint ragozódik. Például:
 - *gāma* (m) – falu + *ghāta* (m) – ölés, pusztítás, rablás → *gāmaghātā* (m pl N) = falvak kirablásai

A *tappurisa* összetétel fajtái:

1. főnév + főnév → főnév

- *sīla* (n) – erény + (*k*)*khandha* (m) – halmaz → *sīlakkhandho* (m sg N) = erények halmaza
- *rukkha* (m) – fa + *mūla* (n) – gyökér; alap → *rukkhamūlaṃ* (n sg N) = a fa töve
- *rājan* (m) – király, fejedelem + *putta* (m) – fiú, fia → *rājaputto* (m sg N) = a király fia, királyfi
- *saraṇa* (n) – menedék + *gamana* (n) – menés, járulás → *saraṇagamanam* (n sg N) = menedékhez járulás, menedékhez folyamodás
- *bandhu* (m) – rokon, (*Brahmā* egy epithetonja) + *pāda* (m) – láb + *apacca* (m) – utód, ivadék → *bandhupādāpacce* (m pl Ac) = *Brahmā* lábából származó ivadékokhoz

2. névmás + főnév → főnév

- *tad* (pron) – ő, az + *purisa* (m) – férfi, ember → *tappuriso* (m sg N) = az ő embere, annak az embere

3. főnév + ppp → melléknév

- *deva* (m) – isten + *datta* (ppp) – adott → *Devadatto* (m sg N) = Istenadta
- *rahas* (n) – magányos hely; egyedüllét + *gata* (ppp) – ment → *rahogata* (adj) = egyedüllétbe ment, egyedül levő
- *pitar* (m) – apa + *rakkhita* (ppp) – védett, óvott, őrzött → *piturakkhita* (adj) = az apa által védett
- *rāga* (m) – szín, szenvedély, vágy + *ratta* (ppp) – színezett → *rāgaratta* (adj) = a szenvedélytől színezett, vágytól áthatott, vággal teli
- *addhan* (m) – út, utazás, életút + *gata* (ppp) – ment, járt → *addhagata* (adj) = az útját megjárt
- *brahman* (m) – *Brahmā*, a teremtmény isten + *nimmita* (ppp) – teremtetett (*nir-mā, nimmināti*) → *brahmanimmita* (adj) = *Brahmā* által teremtetett

4. főnév + melléknév → melléknév vagy főnevesült melléknév

Ezeknek az összetételeknek a második tagja legtöbbször olyan, igéből, főnévből képzett melléknév, amely önmagában nem használatos, csak az összetétel utótagjaként jelenik meg. Noha az utótag grammatikailag melléknév, az összetétel sokszor főnévvé válik.

a) Az utótág főnévből -in képzővel képzett melléknév

- *-gāmin*, vhoval menő/vezető; *-vādin*, vmit mondó/valló; *-vāsin*, vhol élő/tartózkodó; *-kārin*, *-kammin*, vmit csináló, cselekvő, tevő; *-(t)ṭhāyin*, vhol tartózkodó/levő stb.
- *dukkha* (n) – szenvedés, fájdalom + *upasama* (m) – nyugalom, elnyugvás → *dukkhūpasama* (m) = a szenvedés elcsitulása, megszűnése (kétagú *tappurisa*)
- *dukkhūpasama* (m) + *gāmin* (adj) → *dukkhūpasamagāmin* (adj) = a szenvedés megszűnéséhez vezető (többtagú *tappurisa*)
- *dukkhūpasamagāminam* (m sg Ac) *maggaṃ* (m sg Ac) = a szenvedés megszűnéséhez vezető utat (Dhp. 191.)
- *gāma* (m) – falu + *vāsin* (adj) → *gāmaṇvāsin* (adj) = faluban lakó
- *gāmaṇvāsino* (m pl N) = a faluban lakók, a falusiak

b) Az utótág -a képzővel és magánhangzó fokozással az ige- és főnévből képzett melléknév

- *-kara*, *-kāra*, vmit csináló, tevő, készítő; *-(g)gāha*, vmit megragadó, kezében tartó; *-dhara*, vmit tartó, emlékezetében tartó/őrző, vmit birtokló; *-bhakkha*, vmit evő, vmiből táplálkozó; *-maya*, vből álló, vmiből készült stb.
- *-kamma/kamman* (n) + *kara* (adj) → *kammakara* (m) = munkát végző, dolgozó, szolgáló
- *kumbha* (m. korsó, edény) + *kāra* (adj) → *kumbhakāra* (m) = korsót készítő, cserepes, fazekas
- *rasmī* (f/m) – gyeplő + *(g)gāha* (adj) → *rasmiggāha* (adj) = gyeplőt tartó/fogó
- *dhamma* (m) – tan, törvény + *dhara* (adj) → *dhammadhara* (m) = a tant (emlékezetében) őrző, a tant/törvényt tudó

c) Az utótág közvetlenül az ige- és főnévből képzett melléknév

- *-ja*, vmiből születő, eredő, létrejövő vmi által okozott; *-ga*, *-gū*, vhol menő, járó; *-pa*, vmit ivó; vmit őrző, védő; *-bhū*, -létező, -levő, -váló; *-ññū*, vmit tudó, ismerő stb.
- *-yonī* (f) – méh + *ja* (adj) → *yonija* (adj) = méhből született/születő
- *dhenu* (f) – tehén + *pa* (adj) → *dhenupa* (m) = tehénből ivó, borjú
- *addhan* (m) út + *gū* (adj) → *addhagū* (m) = az utat járó, utas

5. melléknév + melléknév → melléknév

- *sabba* (adj) – minden, egész + *ññū* (adj) – tudó, ismerő → *sabbaññū* (adj) = mindent tudó, mindentudó
- *sabba* + *ji* (adj) – legyőző → *sabbaji* (adj) = mindent legyőző

- *a-dinna* (ppp) – nemadott + *ādāyin* (adj) – elvevő → *adinnādāyin* (adj) = a nemadottat elvevő, tolvaj
- *viññū* (adj) – okos, bölcs + *garahita* (ppp) – elmarasztalt (*garah*, *garahati*) → *viññūgarahita* (adj) = a bölcsök által elmarasztalt
- *viññū* (adj) + *pasattha* (ppp) – dicsért (*pa-saṃs*, *pasam̐sati*) → *viññūpasattha* (adj) = a bölcsök által dicsért

6. ppp + melléknév fordított sorrendben értelmezve → melléknév

- *assuta/a-(s)suta* (ppp) – nem hallott + *pubba* (adj) – korábbi → *assutapubba* (adj) = korábban nem hallott
- *diṭṭha* (ppp) – látott + *pubba* (adj) → *diṭṭhapubba* (adj) = korábban látott

III. KAMMADHĀRAYA (JELZŐS ÖSSZETÉTEL)

A *kammadhāraya* elnevezés jelentése homályos. A *Dictionary of Sanskrit Grammar* (110. oldal) szerint a szanszkrit *karma* szó szinonimája ebben az esetben *bhedakriyā* azaz „a megkülönböztető tulajdonság megadása/megkülönböztető minősítés” (páli: *bhedakiriyā*). Eme meghatározás szerint a *kammadhāraya* elnevezés jelentése: „megkülönböztető minősítéssel bíró”.

A *kammadhāraya* összetételben a második tag mindig főnév, az első tag pedig, amely szófajára nézve lehet melléknév, melléknévi igenév, számnév vagy főnév, a második tag jelzője. Ha a *kammadhāraya* összetételt felbontjuk, az első és a második tagot ugyanazzal az esetraggal kell ellátnunk, hiszen a páliban a jelzöt egyeztetnünk kell a jelzett szóval.

Például:

akāla (adj) – nem időszerű, az évszakra nem jellemző + *megha* (m) – felhő → *akāla-megho* (m sg N) – az évszakra nem jellemző felhő = *akālo* (m sg N) *megho* (m sg N)

A *kammadhāraya* összetétel fajtái:

1. melléknév + főnév → főnév

- *mahā* (← *mahat* adj) – nagy, hatalmas; sok + *nadī* (f) – folyó → *mahānadī* (f sg N) = nagy folyó
- *mahā* (← *mahat*) + *isi* (m) – bölcs, látnok → *mahesi* (m sg N) = nagy bölcs
- *mahat* + *dhana* (n) – vagyon, pénz → *mahaddhanam* (n sg N) = nagy vagyon

- *mah* (← *mahat*) + *aṇṇava* (m) – óceán → *mahaṇṇavo* (m sg N) = nagy óceán (A *mahat* összetételekben megjelenő alakja: *mahā-*, *maha-*, *mah*, *mahat*.)
- *puthu* (adj) – köznapi, közönséges, szokványos + *jana* (m) – ember → *puthuj-jano* (m sg N) = a köznapi ember
- *sa* (← *saka* adj) – saját + *desa* (m) – ország → *sadeso* (m sg N) = saját ország, a haza

2. ppp + főnév → főnév, amely azonban legtöbbször bahubbīhivé válik

- *ohita* (ppp) – letett, (*o-dhā*) + *bhāra* (m) – teher → *ohitabhāro* (m sg N) = letett teher
- *kata* (ppp) – megtett + *karaṇīya* (n) – teendő, kötelesség → *katakaraṇīyam* (n sg N) = megtett teendő

3. főnév(hez hasonló) vagy főnév melléknévi értelemben + főnév

- *cakka* (n) – kerék + *ratana* (n) – drágakő → *cakkaratanam* (n sg N) = kerékdrágakő, kerék formájú drágakő, a kerék, mint drágakő
- *rājan* (m) – király + *isi* (m) – bölcs → *rājisi* (m) = → királyi bölcs, királybölcs
- *kumuda* (n) – fehérlótusz + *mālā* (f) – füzér → *kumudamālā* (f sg N) = lótuszfüzér

4. főnév melléknévi értelemben + ādi (m; kezdet) → főnév és a többi

A páliban az *ādi* szót használják a „stb/és a többi” kifejezésére. Ha az *ādi* utótagú *kammadhāraya* összetétel nem válik *bahubbīhivé*, azaz nem válik egy másik szó jelzőjévé, akkor az *ādi*-t pluralisban, az előtte álló főnév neme szerint kell ragozni.

- *rāga* (m) – vágy + *ādi* → *rāgādayo* (m pl N) = a vágykezdetek, a vágy és a többi, a vágy stb.
- *nacca* (n) – tánc + *ādi* → *naccādīni* (n pl N) = a tánc és a többi, a tánc és hasonlóak

5. főnév + főnév(hez hasonló)

Ekkor a második taghoz hasonlítjuk az első tagot, a második tag határozza meg közelebbről az első.

- *purisa* (m) – férfi, ember + *usabha* (m) – bika → *purisusabho* (m sg N) = bikához hasonló férfi, bikaerős férfi

IV. DIGU (SZÁMNÉVI ÖSSZETÉTEL)

Amikor a szóösszetétel első tagja számnév, csak a gyök marad mellette. Kétféle digu összetételt különböztetünk meg:

1. *samāhāra digu* (gyűjtőnév), amely rendszerint egyes számban, semleges végződéssel áll. Például:
ti (három)+lokaṃ (világ; sg n) → tilokaṃ (n sg N) = a három világ
catu (négy) + sahaṣṣaṃ (ezer; sg n) → catusaṣṣaṃ (n sg N) = négyezer
catu (négy)+saccaṃ (igazság; n) → catusaccaṃ (n sg N) = a négy igazság
2. *asamāhāra digu* (többes számot kifejező szóösszetétel). Ebben az esetben a végződés többesszámú lesz. Például:
catu (négy)+disā (égtáj; n) → catudisā (n sg N) = négy égtáj
pañca (öt)+indriyāṇi (érzékelő képesség; n) → pañcandriyāṇi (n) = az öt érzékelő képesség, az érzékelés öt forrása

V. ABYAYIBHĀVA (HATÁROZÓSZÓ ELŐTAGÚ ÖSSZETÉTEL)

A határozószavas szóösszetétel (*abyayibhāva*) első tagja mindig valamilyen ragozhatatlan határozószó, amit egy főnév, általában tárgyesetben álló főnév követ. Végül az összetétel maga is ragozhatatlan határozószó lesz. Az **-ā** végződés többnyira **-am**-ra változik, és a hosszú magánhangzók megrövidülnek. Például:

- yāva (amíg)+jīvaṃ (élet) n sg Acc → yāvajīvaṃ „amíg az élet”, „élethosszig tartóan”. (Ez előfordul **-ā** végződéssel is: yāvajīvā. Gyakran egymás mellett áll a semleges és a nőnemű vagy hímnemű forma.)
- upa (mellett, mentén)+nagaraṃ (város) n sg → upanagaraṃ (Loc) = a város mellett, a város közelében
- yathā (ahogy)+kāmaṃ (kedv, vágy) n sg → yathākāmaṃ = kedve szerint
- pacchā (után)+bhataṃ (fő étkezés) (f sg) → pacchābhataṃ/pacchābhataṃ = ebéd után

VI. BAHUBBĪHI (BIRTOKOS JELZŐI ÖSSZETÉTEL)

A bahubbīhi összetétel képzése és használata

Bahubbīhi olyan szóösszetételekből képezhető, amelyeknek az utótagja főnév. Egy összetétel úgy válik *bahubbīhivé*, hogy birtokos jelzője lesz egy adott mondatrésznek (alanynak, tárgynak, bizonyos határozóknak), amely szófajilag főnév vagy névmás. Mivel a páli nyelvben a jelzőt nemben, számban és esetben mindig egyeztetni kell a jelzett szóval, a *bahubbīhi* képzésekor az összetétel főnévi utótagját melléknévvé kell alakítani. A főnévi utótag melléknevesítése avval jár, hogy a főnév elveszti a saját nemét, és a jelzett szó neméhez igazodva masculinumban, femininumban és neutrumban is ragozható. A nembeli egyeztetés nem tűnik fel, ha a melléknévvé alakítandó főnévi utótag neme megegyezik a jelzett szó nemével.

A *bahubbīhi* kifejezi, hogy a jelzett szó (valaki, valami) a *bahubbīhi* összetételben kifejeződő tulajdonsággal bír, avval ellátott, avval rendelkezik. A magyarban fordítható a főnévből *-ú, -ű, -s, -as, -ás, -es, -os, -ös* képzőkkel képzett melléknevekkel, vagy jelzői alárendelő mondatlall (valakinek/valaminek valamije van/volt; valaki/valami valamit csinált). Például: kék **szem** → kék **szemű** (nő, férfi, eunuch stb.), lila **ruha** → lila **ruhás** (valaki), kemény**kalap** → kemény**kalapos** (úriember stb.). Jelzői alárendelő mellékmondattal fordítva: krumpliorr → krumpliorrú bohóc = a bohóc, akinek krumpliorra (krumplihoz hasonló vagy krumpliból való orra) van/volt; *bhikkhu... ohitabhāro* = letett terhű kolduló szerzetes = a kolduló szerzetes, aki letette a terhét

Leggyakrabbak a kéttagú *bahubbīhi* összetételek, de nem ritka a három vagy még több tagú *bahubbīhi* sem. A magyarban a kettőnél több tagú „*bahubbīhi*” rendkívül ritka, ezek helyett inkább jelzői alárendelő mondatot használunk. Például: melléknévképző → melléknévképzős főnév = a főnév, amelynek melléknévképzője van.

A *bahubbīhi* jelentése: sok rizsű, sok rizzsel rendelkező, vmi/vki, aminek/akinek sok rizse van.

- bahu – sok + (v)vihi – rizs (m sg N) → bahubbīhi (m) – sok rizs (kammadhāraya összetétel)
- bahubbīhi (m sg N; bahubbīhi összetétel) deso (m sg N) = sok rizsű ország, egy olyan ország, amely rizsben gazdag
- bahubbīhi (n sg N; bahubbīhi összetétel) thānam (n sg N) = sok rizsű hely

A személynevek sokszor *bahubbīhi* összetételek. Ilyenkor a jelzett szó természetesen nincs kitéve. Például: *Ajāta-sattu* (m) magadhai király = Nemszületett ellenfelű, Méltó ellenféllel nem bíró, Ellenfele nemszületett.

Tappurisából képzett bahubbīhi

1. főnév vagy névmás + főnév → melléknév

- *attan* (m) önmaga + *saraṇa* (n) menedék → *attasaraṇam* (n sg N) önmagának a menedéke
attasaraṇo (adj m sg N) *bhikkhu* (m sg N) = önmaga menedékű kolduló barát, egy kolduló barát, akinek saját maga a menedéke
- *an-añña* (pron) más, másik + *saraṇa* (n) → *anaññasaraṇam* (n) = nem vki másnak a menedéke
anaññasaraṇo (adj m sg N) *bhikkhu* (m sg N) = nem más (ember) menedékű kolduló barát, egy kolduló barát, aki nem másban keresi a menedékét

2. főnév + főnév fordított tappurisa értelmezéssel → melléknév

- *vajira* (n) gyémánt, gyémántjogar; mennykő + *pāṇi* (m) kéz → *vajirapāṇi* (m) = kezében gyémántjogar

A főnév + főnévből képzett fordított *tappurisa* („kezében gyémántjogar”) önállóan nem használatos, csupán jelzőként, *bahubbīhi* összetételként fordul elő. A fordított *tappurisa* összetételben a két tag között szintén esetviszony áll fenn, de ekkor nem az első, hanem a második tag értelmezendő valamilyen esetraggal. *Vajirapāṇi* (m) = Kezében mennykőves (Sakka = Indra egy neve) *vajirapāṇi* (adj m sg N) *yakkho* (m sg N) = kezében mennykőves/gyémántjogaras démon, démon, akinek a kezében mennykő/gyémántjogar van

3. Többtagú összetétel, amelyben az utolsóként értelmezett két tag tappurisa → melléknév

A többtagú összetételeket nem lehet mindig sorjában, a tagokat szigorúan egymás után értelmezve fordítani.

- *bhagavā* (m sg N) *onītapattapāṇi* (adj m sg N) = az alamizsnás csészétől visszahúzott/elvett kezű Magasztos; a Magasztos, aki elvette a kezét a csészéről *onīto* (ppp) (m sg N) (elvett, elhúzott) *pāṇi* (m sg N) (kéz) → *onītapāṇi* (m) = elvett kéz (*kammadhāraya*)
onīto pattato (m sg Ab) *pāṇi* → *onītapattapāṇi* (m) = a csészéről elvett kéz (*tappurisa*)

Kammadhārayából képzett bahubbīhi

1. melléknév + főnév → melléknév

- *alla* (adj) vizes, nedves + *vattha* (n) ruha → *allavattham* (n sg N) = vizes ruha
allavatto (adj m sg N) *puriso* (m sg N) = vizes ruhás férfi, egy férfi, akinek vizes a ruhája
- *lahu* (adj) könnyű + *bhāra* (m) teher, rakomány → *lahubhāro* (m sg N) = könnyű teher
lahubhāro (adj m sg N) *sakaṭo* (m sg N) = könnyű terhű/rakományú szekér, egy szekér, amelynek könnyű rakománya van
- *appa* (adj) kis, kicsi + *sāra* (m) érték → *appasāro* (m sg N) = kis érték, csekély érték
appasārāni (adj n pl N) *paṇiyāni* (n pl N) → kis értékű árucikkek
- *mahant* (adj) nagy, hatalmas + *dhana* (n) vagyon, pénz → *mahaddhanam* (n sg N) = nagy vagyon
mahaddhano (adj m sg N) *rājā* (m sg N) = nagy vagyonú fejedelem

2. ppp + főnév → melléknév

a) Azok a ppp-k, amelyek a főnév előtt fosztóképző értékűek, csak *bahubbīhi*-ként használatosak, *kammadhārayaként* nem.

- *apagata* (ppp) elment, eltávozott, vmi nélküli + *kāḷaka* (n) fekete folt, piszok → *apagatakāḷaka* (adj) = eltávozott foltú, folt nélküli, piszoktól mentes
apagatakāḷakam (adj n sg N) *vattham* (n sg N) = folt nélküli ruha
- Hasonló jelentésű ppp-k: *vīta* (vi-ita, eltűnt; vi-√i, eti → veti), *vigata* (eltűnt, megszűnt; vi-√gam, gacchati)

b) ppp + főnév, amelyet legtöbbször fordított *tappurisaként* is lehet értelmezni → melléknév

- *kata* (ppp) csinált, megtett + *puñña* (n) → *katapuññaṃ* (n) = megtett erény/erényes cselekedet *katapuñño* (adj m sg N) *puriso* (m sg N) → csinált erényű férfi, az erényeset tett/tevő ember, az ember, aki erényeset tett/tesz
- Ha fordított *tappurisából* képzett *bahubbīhi*ként értelmezzük az összetételt („erényt/erényeset tett”), akkor csupán grammatikailag, formailag kell melléknévesítünk, hiszen ekkor a melléknév érvényű ppp-t fordítjuk utoljára. Például: *chinna* (ppp) elvágott + *papañca* (m) sokféleség, szerteágazás → *chinnapapañco* (m sg N) = elvágott sokféleség
chinnapapañco (adj m sg N) *Buddho* (m sg N) = „az elvágott-sokféleségű” Buddha; a jelenségek sokféleségét elvágott Buddha; a Buddha, aki elvágta a jelenségek sokféleségét
- *āsitta* (ppp) befrocskolt, locsolt (ā-√sic, siñcati) + *udaka* (n) víz → *āsittodakam* (n sg N) = fröcskolt víz

āsittodakāni (adj pl N) *vaṭumāni* (n pl N) → fröcskölt vizes utak, vízzel/esővel fröcskölt utak, „eső áztatta utak”

- *anuppatta* (ppp) elért (*anu-(p)pa-√āp*, *anupāpunāti*) + *sa* (adj) saját (a *saka* rövidítése) + *d* (hiátus töltő hang) + *attha* (m) cél → *anuppattasadattho* (m) elért saját cél
bhikkhu (m sg N)... *anuppattasadattho* (adj sg N) = elért saját célos szerzetes; saját célját elért szerzetes; szerzetes, aki a saját célját elérte

3. Többtagú összetétel, amelyben az utolsóként értelmezett két tag *kammadhāraya* → mellénév

- *kosa* (m) kincstár + *koṭṭhāgāra* (n) magtár; raktár → *kosakoṭṭhāgārāni* (n pl N) = kincstár és magtárak/raktárak (*dvanda*)
paripuṇṇa (ppp) megtelt, teli + *kosakoṭṭhāgārāni* → *paripuṇṇakosakoṭṭhāgārāni* (n pl N) = teli kincstár és magtárak/raktárak (*kammadhāraya*)
rājā (m sg N) *paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro* (adj m sg N) = teli kincstáras és magtáras király, a király, akinek tele volt a kincstára és a magtárai/raktárai (*bahubbhi*)

4. főnév(hez hasonló) vagy főnév melléknévi értelemben + főnév → melléknév

- *kumuda* (n) fehérlótusz + *mālā* (f) füzér → *kumudamālā* (f sg N) = lótszfüzér
kumudamālo (adj m sg N) *puriso* (m sg N) = lótszfüzéres férfi, a férfi, akinek lótszfüzére van
- *suvaṇṇa* (n) arany + *vaṇṇa* (n) szín → *suvaṇṇavaṇṇo* (m sg N) = aranszín
bhagavā (m sg N) *suvaṇṇavaṇṇo* (adj m sg N) = az aranszínű Magasztos, a Magasztos, akinek aranszíne van
- *pubba* (adj) elülső + *addha* (m) fél, fele → *pubbaddha* (n) = elülső fele, elülső rész (*kammadhāraya*)
sīha (m) oroszlán + *pubbaddha* (n) → *sīhapubbaddha* (n) = az oroszlán elülső része (*tappurisa*)
sīhapubbaddha (n) + *kāya* (m) test → *sīhapubbaddhakāya* (m) = az oroszlán elülső részéhez hasonló test (*kammadhāraya*)
mahāpuriso (m sg N) *sīhapubbaddhakāyo* (adj m sg N) = az oroszlán elülső részéhez hasonló testű nagy lény, a nagy lény, akinek a teste az oroszlán elülső részéhez hasonló

5. főnév + ādi (m; kezdet, kezdés) → melléknév

A páliban az *ādi* szót használják a „stb/és a többi” kifejezésére. (Lásd a *kammadhāraya* összetételnél!) Az *ādi* utótagú *kammadhāraya* összetétel igen gyakran *bahubbhivé* válik, amikor is az *ādi* (kezdetű/valamivel kezdődő) jel-

zöje lesz egy rákövetkező főnévnek (kezdetű valami/valaki, és a többi valami/valaki).

- *dāna* (n) + *ādi* (m) → *dānādīni* (n pl N) = az adás-kezdetű; az adással kezdődő és a többi(ek) (*kammadhāraya*)
dānādīni (adj n pl N) *puññāni* (n pl N) = az adással kezdődő erények; az adás és a többi erény
- *veḷuvanādayo* (adj m pl N) *mahāvihārā* (m pl N) = a Bambuszligetben kezdődő nagy szerzeteslakok; a Bambuszliget és a többi nagy szerzeteslak

6. számnév + főnév (digu) → melléknév

- *ti* (három) + *yojana* (n) hossz mérték; kb. 7 mérföld → *tiyojanaṃ* (n sg N) = három yojana → *tiyojano* (adj m sg N) *maggo* (m sg N) → három yojana távolságnyi/hosszú út

Határozószó előtagú összetételekből képzett *bahubbīhi*

ragozhatatlan határozószó + főnév → melléknév

Az ilyen típusú összetételek legtöbbször csak *bahubbīhi*ként használatos.

- *evaṃ* (adv) így, ily módon + *gotta* (n) törzs, nemzetség → *evaṃgotta* (adj) = ilyen nemzetséggű, ilyen nemzetségből való → *puriso* (m sg N) *evaṃgotto* (adj m sg N) = ilyen nemzetségből származó ember
- *itthaṃ* (adv) így, ily módon + *nāma* (n) név → *itthannāma* (adj) = ilyen nevű *samaṇo* (m sg N) *itthannāmo* (adj m sg N) = az ilyen nevű szerzetes
- *tathā* (adv) így, ily módon + *rūpa* (n) forma, alak → *tathārūpa* (adj) = az ilyen formájú, az ilyenfajta, az ilyen típusú, az efféle → *tathārūpo* (adj m sg N) + *cetosamādhī* (m sg N; *cetas* n – tudat) = az ilyen típusú tudati összpontosítás
- *evaṃ* (adv) + *vaṇṇa* (m) szín → *evaṃvaṇṇa* (adj) = ilyen színű → *paṭhavī* (f) föld... *evaṃvaṇṇā* (adj f sg N) = ilyen színű föld

Desiderativumot kifejező *bahubbīhi*

infinitivus véghangzó *ṃ* nélkül + *kāma* (m; vágy) → melléknév

Az ilyen típusú összetételek csak *bahubbīhi*ként fordulnak elő. Jelentésük: valamit csinálni vágyó valaki

- *gantu* (inf; *ṃ* nélkül) + *kāma* → *gantukāma* (adj) = menni vágyók
te (m pl N) *gantukāmā* (m pl N) → ők, a menni vágyók; ők, akik el akartak menni
- *sotu* + *kāma* → *sotukāma* (adj) = valamit hallani vágyó

IGEI SZÓÖSSZETÉTELEK

Előfordul, hogy egyes főnevek a *kar* (tesz, csinál) vagy a *bhū* (válík valamivé, létezik) igékkal, vagy ezek származékaival összekapcsolódnak. A főnév **-i/-ī** végződést kap, mint például:

dalha (szilárd)+kar-oti → dalhikaroti → dalhikaraṇam = szilárddá tevés, megszilárdítás

bahula (sok)+kar-oti → bahulīkaroti → bahulīkaraṇam = megnövelés, megso-
kasítás

IDÉZETEK

Az idézetet jelölő indeclinativ szócska: „ti”.

A „ti” mindig az idézet után áll, az idézet végét jelöli.

KÜLSŐ SANDHI SZABÁLYOK A „TI” HASZNÁLATAKOR

rövid magánhangzó + ti > hosszú magánhangzó + ti > nti

HASZNÁLATA

A közvetett beszéd

A közvetett beszéd a páliban rendkívül ritka, a szövegek legfőbb jellemzője a közvetlen beszéd, azaz az idézetek használata. A magyar „azt kérdezi/mondja/gondolja/tudja stb., hogy” alárendelő kötőszavas mondatok helyett a páliban legtöbbször „ti-vel záruló idézetet találunk. A „ti” particulát nem mindig kell lefordítani, de általában visszaadható az „ezt, így, ekként, ily módon” szavakkal.

n’ „eso n’ atthī” **ti** vadāmi. (Az idézet az „eso” szótól kezdődik.)

„Ez nem létezik” - (ezt) nem mondom. Nem állítom, hogy „ez nem létezik”.

„evaṃ hotī” **ti**. (A „ti” egyszerűen a beszélő állításának a végét jelöli, nem kell lefordítani.)

„Így van, ó király!”

tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesi „bhikkhavo” **ti**.

Ott a Magasztos így szólt a szerzetesekhez: „Szerzetesek!”

Ott a Magasztos a szerzetesekhez szólt: „Szerzetesek!”

....,dīgha passasāmī” **ti** pajānāti.

...tudja: „hosszan lélegzem ki.”

...,rassa passasāmi” **ti** pajānāti.

...tudja: „röviden lélegzem ki.”

Különféle művek passzusainak, verseknek, verssoroknak, egyetlen szónak az idézete

Egy mondatot vagy egy szót gyakran azért idéznek, hogy az adott állítást, kifejezést, fogalmat megmagyarázzák, meghatározzák. A „ti” szócska ebben az esetben a következő módon fordítható:

Például: „kusalan” **ti**... a „jó”, a „jó” szó/kifejezés/fogalom (azt jelenti)

Emphatikus „iti”

A „ti” olykor hosszabb formájában, „iti”-ként jelenik meg. Az „iti” nem a tényleges idézet végét jelöli, hanem nyomatékosan kiemel valamilyen állítást vagy állítás-sorozatot. Az „iti” gyakran közvetlenül vagy majdnem közvetlenül a „ti” után található. Fordítása: így, ekként, ily módon.

...kāya... paccavekkhati „atthi imasmi kāye paṭhavī-dhātu āpo-dhātu tejo-dhātu vāyo-dhātū” **ti. Iti**... kāye... viharati.

Más módon írva:

...kāya... paccavekkhati: „atthi imasmi kāye paṭhavīdhātu āpodhātu tejodhātu vāyodhātū” **ti. Iti**... kāye... viharati.

...Megvizsgálja... a testet: „Ebben a testben van föld-elem, víz-elem, tűz-elem, levegő-elem.” Így van jelen/időzik... a testben.

RÖVID MONDATTAN (TÖREDÉK)

Kérdő mondatok

I. Kiegészítendő kérdések

1. Ragozott kérdőszavas mondatok

1.1. A kérdőszó = ragozott kérdő névmás

A kérdő névmást ugyanúgy, mint a vonatkozó névmást, nemben, számban, esetben egyeztetni kell azzal a szóval, amire vonatkozik. A kérdő névmás általában a mondat elején áll.

Ka, ki(m) – ki?, mi?

ko (m sg N) *eso bhikkhu* (m sg N)? – Ki ez a kolduló barát?

ke (m pl N) *tumhe* (Pl N) – Kik vagytok?

kiṃ (n sg Ac) *maññasi* – Mit gondolsz?

imassa ko (m sg N) *attho* (m sg N)? – Ennek mi az értelme?

ko (m sg N) *’si tvaṃ* (Sg N) *āvuso?* – Ki vagy te, ó uram?

kassa (m sg G) *gehe viharatha?* – Kinek a házában tartózkodtok?

Ka, ki(m) – mely? melyik?

ko (m sg N) *bhikkhu* (m sg N) *kālaṃ akāsi?* – Melyik kolduló barát halt meg?

kiṃ (n sg Ac) *gehaṃ pāvisi?* – Melyik házba mentél (be)?

kā (f sg N) *upāsikā* (f sg N) *bhagavantam āmantesi?* – Melyik világi hívő (nő) szólította meg a Magasztost?

kaṃ (m sg Ac) *gāmaṃ* (m sg Ac) *gacchasi?* – Melyik faluba mész?

kati – hány? mennyi? hányan? mennyien?

Az *-i* tövű declinatio szerint, csak pluralisban ragozódik.

kittaka – hány? mennyi? hányan? mennyien?

A „*ka*” kérdő névmás mintájára ragozódik.

1.2. A kérdőszó = névmási ragozást követő melléknév**katama – (több közül) melyik?****katara – (kettő közül) melyik?****1.3. A kérdőszó = adjectivum****kīdisa – milyen? miféle?****2. Indeclinatív kérdőszavas mondatok***kadā, kudā* = mikor?*kattha* = hol? mely helyen? hová?*kuva, kva* = hol? hová?*kuhim* = hová*kuto* = honnan?*kati* = hány? hányan? mennyi? mennyien?*katikkhatum* = hányszor? hány alkalommal?*katham* = hogyan? mi módon? miért? mi okból?*kim* = miért?*kittāvatā* = mily mértékben? milyen tekintetben? milyen vonatkozásban?
mennyiben?*kin ti* = hogyan?**II. Eldöntendő kérdések**

Az eldöntendő kérdések kérdőszót nem tartalmaznak, ezért sokszor nehéz eldönteni, hogy kijelentő vagy kérdő mondattal van-e dolgunk. Az eldöntendő kérdések fajtái:

Csak a szövegkörnyezetből derül ki, hogy az illető mondat kérdés

- *saccaṃ Nigrodha bhāsitaṃ te esā vācā*? – Igaz-e, Nigrodha, hogy általad ez a beszéd mondatott? (kérdő mondat)
- *saccaṃ bhante bhāsitaṃ me esā vācā*. – Igaz, ó uram, hogy általam ez a beszéd mondatott. (kijelentő mondat)

A kérdést jelölheti szórendváltozás

- *idaṃ* (alany) *me khamati* (állítmány). – Ez tetszik nekem. Ez a kedvemre van.
- *khamati* (állítmány) *te idaṃ* (alany)? – Tetszik ez neked? Kedvedre van ez?

A mondat elején a „kim” (n sg) indeclinatív particula jelöli a kérdést

A „*kiṃ*” szócskát ilyenkor nem kell lefordítani.
kiṃ saddaṃ assosi? – Hallotta(d) a hangot/zajt?

A „*nu*” indeclinativ enklitikus particula jelzi a kérdést

- *passasi nu tvaṃ?* – Látsz?
- *yadi bhante na imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati **nanu** so mutto bhavis-sati pāpakehi kammehīti* – Tiszteletreméltó, ha nem ugyanaz a név és forma születik újra, akkor **nem az van, hogy** a bűnös megszabadul cselekedeteitől? (Milindapañha 71)

A mondat elején az „*api*”, (magánhangzó előtt) „*app/ap/app*” particula jelzi a kérdést.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ABHYANKAR, KASINATH VASUDEV – SHUKLA, J. M., *Dictionary of Sanskrit Grammar*, Baroda: Oriental Institute, 1977. (Second Revised Edition)
- AGGAVAṂSA, *Saddanīti*, kiadta, jegyzetekkel, magyarázatokkal ellátta: SMITH, H., *Saddanīti, I – V*, Lund C. W. K. Gleerup 1928, 1929, 1930, 1949, 1954.
- ANDERSEN, DINES, *A Pāli Reader with Notes and Glossary*, Copenhagen: Det Nordiske Forlag, 1901.
- BUDDHADATTA MAHĀTHERA, A. P. 1952, *Aids to Pali Conversation and Translation*, Ambalangoda: P. M. W. Piyaratna
- BUDDHADATTA MAHĀTHERA, A. P. *Concise Pali–English Dictionary*, Delhi: Motilal Banarsidass 1994. (reprint)
- BUDDHADATTA MAHĀTHERA, A. P. 1989 *English–Pāli Dictionary*. Delhi, Motilal Banarsidass (London, PTS 1955 kiadás reprintje.)
- BUDDHADATTA THERA, A. P. 1951, *The Higher Pali Course for Advanced Students*, Colombo: The Colombo Apothecaries’ Co., LTD.
- CHILDERS, ROBERT CÆSAR, *A Dictionary of the Pali Language*, New Delhi: Cosmo Publications, 1979. Reprinted from the First Edition, London 1875.
- DĪGHA-NIKĀYA, THE, I–III, kiadta: DAVIDS, T. W. RHYS és CARPENTER, J. ESTLIN, London, Oxford: Pali Text Society, 1949, 1947, 1960. (reprints)
- DĪPAMKARA BUDDHAPPIYA, *Rūpasiddhipakaraṇaṃ*, A szingaléz kiadás I. fejezetének részleges magyar fordítása, ford. Novák Tibor, Miske 1998. (kézirat)
- DUROISELLE, CHARLES, *A Practical Grammar of the Pāli Language*, Rangoon: British Burma Press, Third Edition 1921.
- ЕЛИЗАВЕТКОБА, Т. Я. – ТОПОРОВ В.Н., *Язык Пали*, Москва: Наука, 1965.
- FAHS, ACHIM, *Grammatik des Pali*, Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1985.
- FÓRIZS LÁSZLÓ (ford.), *Dhammapada, Az erény útja*, Budapest: Farkas Lőrinc Imre Kiadó, 1994.
- GAIR, JAMES W. – KARUNATILLAKE, W. S., *A New Course in Reading Pāli, Entering the Word of the Buddha*, Delhi: Motilal Banarsidass, 1998.
- GEIGER, WILHELM, *Pāli Literature and Language*, Authorised English Translation by Batakrişna Ghosh, New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation, 1978. (Third Reprint)
- GOLDMAN, ROBERT P. – SUTHERLAND GOLDMAN, SALLY J.: *Devanāṇīpraveśikā. An Introduction to the Sanskrit Language*. Third edition. Berkeley, Center for South Asia Studies, University of California 1999. (1980)
- HAZRA, KANAI LAL, *Pāli, Language and Literature, A systematic survey and historical study, Vol. I*, New Delhi: D. K. Printword (P) Ltd., 1994.

- HETÉNYI ERNŐ (összeállította), *Páli nyelvtan*, Kurt Schmidt munkája alapján összeállította: Dr. Hetényi Ernő, Budapest: Buddhista Misszió, 1959.
- HETÉNYI ERNŐ (szerk.), *Páli-magyar szótár*, Budapest: Buddhista Misszió 1988.
- JĀTAKA WITH COMMENTARY, I – VII, kiadta: FAUSBÖLL, V, Oxford: The Pali Text Society, 1990–1992. (reprints)
- KAHRS, E. G., *Exploring the Saddanīti*, in: Journal of the Pali Text Society, Volume XVII, 1–212, Edited by K. R. Norman, Oxford: The Pali Text Society, 1992.
- KÖRTVÉLYESI TIBOR, *Szanszkrit nyelvtan*, Budapest: A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, 1998.
- MALALASEKERA, G. P., *Dictionary of Pāli Proper Names*, London: Luzac & Company LTD, 1960.
- MAYRHOFFER, MANFRED, *Handbuch des Pāli, Mit Texten und Glossar, I. Teil: Grammatik, II. Teil: Texte und Glossar*, Heidelberg: Carl Winter – Universitätsverlag, 1951.
- MILINDAPAÑHO, THE, kiadta: TRENCKNER, V, London: The Pali Text Society, 1986. (reprint)
- MONIER–WILLIAMS, SIR MONIER, *A Sanskrit–English Dictionary*, Delhi: Motilal Banarsidass, 1993. (reprint)
- MÜLLER, E., *Pali Language, (A Simplified Grammar)*, Delhi: Bharatiya Book Corporation, 1986.
- MYLIUS, KLAUS: *Wörterbuch Pāli-Deutsch Mit Sanskrit Index*. Institut für Indologie, Wichtrach 1997.
- ÑĀṆAMOLI, BHIKKHU, *A Pali-English Glossary of Buddhist Technical Terms*, Sri Lanka, Kandy: Buddhist Publication Society, 1994.
- NYĀNATILOKA, BHIKKHU, *Kleine systematische Pāli-Grammatik*, München–Neubiberg: Oskar Schloss Verlag 1911.
- NYANATILOKA, *Buddhist Dictionary, Manual of Buddhist Terms and Doctrines*, Sri Lanka, Kandy: Buddhist Publication Society, 1988. Reprinted from the Fourth Revised Edition 1980.
- NYANATILOKA, *Pali–Anthologie und Wörterbuch*, München–Neubiberg: Oskar Schloss Verlag, 1928.
- NĀRADA THERA, VENERABLE, *An Elementary Pali Course*, Buddhnet E–Book, Web Site: www.buddhanet.net, E-Mail: buddhanet@pobox.com 1993.
- PERNIOLA, VITO: *Pali Grammar*. PTS, Oxford 1997.
- PICHEL, RICHARD: *A Grammar of the Prākṛit Languages*, translated from German by Subhadra Jhā. Motilal Banarsidass Delhi 1999. (1981)
- POROSZ TIBOR: *A buddhizmus lexikona. Buddha tanítása és a theravāda irányzat szakszavai. Második javított és illusztrációkkal bővített kiadás*. Budapest, A Tan Kapuja Buddhista Egyház 2018.

- RHYS–DAVIDS, T. W. – STEDE, WILLIAM, *Pali-English Dictionary*, Delhi: Motilal Banarsidass, 1993. (First Indian Edition; PTS 1921–1925.)
- SILANANDA: *Pali Roots in Saddaniti/Raices pali en el Saddaniti*. Centro Mexicano del Buddhismo Thervada, Mexico, 2005.
- SILVA, LILY de, *Pāli Primer*, Igatpuri: Vipassana Research Publications, Second Edition 1995.
- SUMANGALA SURIYAGODA THERA, *A Graduated Pāli Course (Part I)*, Sri Lanka, Dehiwala: The Buddhist Cultural Centre, Second Edition 1994.
- THERAGĀTHĀ, kiadta: OLDENBERG, H, Oxford: Pali Text Society, 1990. (reprint)
- THERAGĀTHĀ, kiadta: OLDENBERG, H, Oxford: Pali Text Society, 1990. (reprint)
- TRENCKNER, V. – ANDERSEN, D. – SMITH, H., *A Critical Pāli Dictionary*, begun by V. Trenckner, revised, continued, and edited by Dines Andersen and Helmer Smith, *Vol. I. (a betűvel kezdődő szavak)*, Copenhagen: The Royal Danish Academy, 1924–1948.
- WARDER, A. K. 1967, *Pali Metre, A Contribution to the History of Indian Literature*, London: Pali Text Society
- WARDER, A. K. 1984, *Introduction to Pali*, Second Edition, Reprinted as a paperback, London: Pali Text Society
- WOOLNER, ALFRED C.: *Introduction to Prakrit*. Motilal Banarsidass 1986. (1928)

Világhálós források

- ĀNANDAJOTI BHIKKHU 2022: Ancient Buddhist Texts. <https://www.ancient-buddhist-texts.net/index.htm> (Utolsó frissítés: 2022. november)
- NTU DIGITAL LIBRARY OF BUDDHIST STUDIES 2022: Pali Lessons: http://buddhism.lib.ntu.edu.tw/BDLM/en/lesson/pali/lesson_pali1.htm (Megtekintve: 2022. november)
- PĀLI TIPITĀKA 2022: Chaṭṭha Saṅgāyana CD online kiadás: <https://tipitaka.org/chattha> (Megtekintve: 2022. november)
- TRENCKNER, V. 2022: Critical Pāli Dictionary Online. <https://cpd.uni-koeln.de/search> (Megtekintve: 2022. november.)

FÜGGELÉK

1. A PÁLI NYELV LEJEGYZÉSÉRE HASZNÁLT ÁBÉCÉK

Az egyes ábécék után a következő Dhammapada vers olvasható az adott írással:

Anekajāti saṃsāraṃ sandhāvissaṃ anibbisaṃ
Gahakāraṃ gavesanto dukkhā jāti punappunaṃ.

Gahakāraka dīṭṭho 'si puna gehaṃ na kāhasi
Sabbā te phāsukā bhaggā gahakaṭṭhaṃ viṣaṅkhitam
Viṣaṅkhāragataṃ cittaṃ taṇhānaṃ khayamajjhagā.

*Számtalan születésen át
rohantam egyre hasztalan
kutatva Építő után –
újraszületni szenvedés! (153)*

*Építő végre láttalak!
Nem építéd már házatad,
szétroppantak a szarufák,
a szelemenfa összetört,
s a szankhárak kihunyta után
megszűnt az elmében a szomj. (154)*

(Fórizs László fordítása)

*(153-154). Számos újjászületés körén mentem már keresztül hiába,
folyton keresve az élet és halál házának építőjét.
Milyen nagy a halálba torkolló élet szomorúsága!*

*De most már megismertelek, ó építőmester. Soha többé nem építéd fel e házat.
A bűnök tartógerendái széttörtek, a tudatlanság oszlopa leomlott. A vágy
emésztő láza a múlté, mert halandó elmém az örök Nirvána örömei közé távozott.*

(Vekerdi József fordítása)

Bráhmī-írás (India)

ዘፈኑን ለሁሉም ሕዝቦች ያዘጋጃል፡፡
ለግብርና ለሕይወት ደጋፊ የሆኑትን

ለገብተኛ ያቅርብ ሆኖ ለገብተኛ ተገብሮ
ሕይወት ለገብተኛ ጥሩ ለገብተኛ ያቅርብ
ያለውን ለገብተኛ ለገብተኛ ገብተኛ

Khárosti írás (India)

ኃይለማርያም ሥላሴ ሥላሴ ሥላሴ ሥላሴ
ገብረመስቀል ሥላሴ ሥላሴ ሥላሴ ሥላሴ

[illegible]

Dévanāgarī (India)

अनेकजाति संसारं सन्धाविस्सं अनिब्बिसं
गहकारकं गवेसन्तो दुक्खा जाति पुनप्पुनं।

गहकारक दिट्ठोऽसि पुन गेहं न काहसि
सब्बा ते फासुका भग्गा गहकौटं विसङ्खितं
विसङ्खारगतं चित्तं तण्हानं खयमज्झगा।

Szingaléz írás (Srī Lankā, Cejlon)

අනෙකජාති සංසාරං සන්ධාවිස්සං අනිබ්බිසං
ගහකාරකං ගවේසන්තො දුක්ඛා ජාති පුනප්පුනං

ගහකාරක දිට්ඨි(අ)සි පුන ගෙහං න කාහසි
සබ්බා ඤ්ඤා භග්ගා ගහකොට්ඨිසංඝිතිං
විසංඝාරගතං චිත්තං තණ්හානං ඛයමජ්ඣගා

Burmai írás (Burma, Mjanmar)

အနေကဇာတိ သံသာရုံ သန္တာဝိသံ အနိဗ္ဗိသံ
ဂဟကာရကံ ဂဝေသန္တော ဒုက္ခာ ဇာတိ ပုနပျုနံ၊

ဂဟကာရက ဒိဋ္ဌေ'သိ ပုန ဂေဟံ န ကာဟသိ
သဗ္ဗာ တေ ဖာသုကာ ဘဂ္ဂါ ဂဟကော်ဌံ ဝိသဒ္ဓိတံ
ဝိသဒ္ဓါရဂတံ စိတ္တံ တဏှာနံ ဝယမဇ္ဈဂါ၊

Thai írás (Thaiföld, Sziám)

อเนกชาติ สสาร์ สนธาวิสส์ อนิพพิส
คหการกั คเวสนโต ทุกขา ชาติ ปุณฺณปุณฺฯ

คหการก ทิฏฺฐေါ'สสิ ปุณฺ เคหํ น กาสสิ
สพฺพา เต ฬาสฺสกา ภคฺคา คหเกาหฺมံ วิสงฺขิตံ
วิสฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมฺขณฺคာฯ

Lao írás (Laosz)

ອເນກຊາຕີ ສໍສາຣໍ ສນຸຮາວິສຸສໍ ອນິພພິສໍ
ຄຫກາຣກໍ ຄເວສນຸໂຕ ທຸກຊາ ຊາຕີ ປຸນປຸປຸນໍ

ຄຫກາຣກ ທິຍໂຣ'ສີ ປຸນ ເຄຫໍ ນ ກາຫສີ
ສພຸພາ ເຕ ພາສຸກາ ກຄຸຄາ ຄຫເກົາຍໍ ວິສງຂິຕໍ
ວິສງຂາຣຄຕໍ ຈິຕຸຕໍ ຕຕຸຫານໍ ຂຍມຊຸຄາ

Khmer írás (Kambodzsa)

អនេកជាតិ សំសារំ សន្ទាវិស្សំ អនិព្ពិសំ
គហការកំ គវេសន្តោ ទុក្ខា ជាតិ បុនប្បុនំ។

គហការក ទិដ្ឋោនសិ បុន គេហំ ន កាហសិ
សព្ពា តេ ផាសុកា ភគ្គា គហកៅដំ វិសង្ខិតំ
វិសង្ខារគតំ ចិត្តំ តណ្ហានំ ឧយមជ្ឈតា។

2. A NYELVTANI SZAKKIFEJEZÉSEK LATIN-MAGYAR MUTATÓJA

a verbo	ige szótári alakja, igető	166, 170, 204, 239, 248, 301, 315
ablativus	általános határozó eset, eredethatározói eset, okhatározó stb.	9, 25, 67, 115, 136, 139, 159, 301, 315
ablativus absolutus	önálló határozó eset	301, 306
ablativus comparationis	hasonlító határozó	301, 315
ablativus instrumenti	eredethatározó eszközhatározói értelemben	115, 301
ablativus loci, ablativus separationis	eredethatározó	25, 67, 301, 315
ablativus modi	eredethatározó módhatározói értelemben	301
ablativus originis	eredethatározó	25, 67, 301, 315
ablativus temporis	eredethatározó időhatározói jelentésben	301
absolutivum	határozói igenév	25, 38, 44, 49, 261, 264-265, 301, 315
accentus	hangsúly	5, 10, 23, 35-36, 118, 121, 169-170, 172, 187, 199, 244, 301, 314
accusativus	tárgyeset	10, 25, 67, 86, 156-157, 160-162, 197, 215, 273, 278, 301, 313, 322
accusativus loci	helyhatározói értelmű tárgyeset	301
accusativus obiectum	eredeti tárgyeset, tárgyat kifejező tárgyeset	25, 67, 301, 322

actio	cselekvés, összemósódott a használata az igeidőkkel (→ <i>tempus</i>). Az <i>imperfectum</i> , <i>perfectum</i> , <i>aoristos</i> és a többi cselekvés különböző árnyalata elveszett.	167, 301, 312, 322
activum	cselekvő, magyar tárgyas ígék egy része tartozik ide	12, 25, 164, 186-208, 210-211, 213-216, 218, 222-224, 226, 228, 230-236, 239, 245-248, 250, 254, 255, 302, 309, 313
additamentum	toldalék	9, 40, 136-139, 167, 248, 256, 302, 309, 322
adjectivum	melléknév	7-10, 14, 15, 25, 67, 69, 73-74, 80, 83, 97-99, 101, 103, 104, 109-112, 114-115, 117, 127-130, 135-136, 141, 150, 155, 164, 272-276, 279, 282, 289, 302, 318, 319 (i!)
adverbia numeralia	szorzószámnevek, vagy számnévi határozók	10, 156, 302, 321, 322
adverbium	határozószó	10, 14, 15, 25, 54, 61, 73, 112-114, 128, 135-139, 156-157, 159-162, 271, 273, 278, 283, 302, 308, 315-316, 319
affixum	igekötő, (eset)rag, jel, toldalék, előképző	38, 40, 43-45, 54, 56, 58, 68, 69-71, 73, 77, 82-83, 85, 90, 106, 113-115, 117, 130, 132, 136, 139, 141, 143, 148, 150, 159-162, 164-166, 168, 170, 175, 183, 186, 188, 194, 198-201, 203, 208-211, 213, 215-217, 220-223, 225, 230, 231-233, 235, 238-239, 242, 247-248, 250, 254, 256, 264, 267, 269, 271, 273, 276, 280, 302, 308, 315-316, 320, 322

auristos	múlt idő, auristos	13, 25-26, 165-167, 220-236, 247, 249, 250, 254-255, 261, 264, 301-302, 312, 318
appositio	értelmező (jelző)	86, 149, 151, 302
aspirata	aspirált-, hehezetes hang	27, 29-31, 33-34, 43, 171, 182, 184, 244, 262, 302, 315
attributum	jelző	14, 83-86, 117, 129, 133, 149, 151, 156, 271, 276-277, 279-280, 302, 316
augmentum	kiegészítő hang, például a múlt idő képzésekor betoldott a hang	220, 222, 223, 225, 226, 230, 232-233, 236, 247, 248, 302, 308, 317, 318
brevis vocali	rövid (mgh, msh)	302, 320, 286, 302
cardinalia	tőszámnev	5, 6, 10, 27, 31-32, 34-39, 55-56, 59-60, 62-63, 65, 69, 75, 78, 80-81, 90, 97, 100-101, 103, 109-110, 143, 170, 172, 176, 178-179, 182, 188, 193, 199, 202, 217, 220, 223, 227-228, 234, 242-244, 251, 257, 262-263, 267, 278, 305, 320
casus	a főnévragozás esetei	6, 7, 67-107, 112, 302, 313, 315, 320, 322
causativum	műveltető	13, 25, 37, 83, 84, 104, 163-164, 166, 168, 176-178, 190, 216, 225, 228, 239, 249, 255-261, 302, 309, 318
causativum duplex	dupla műveltető szerkezet	260, 302
cerebralis	cerebralis, cacuminalis, retroflex	5, 29-31, 33-34, 43, 47, 49-50, 53-53, 64, 178-179, 302, 312, 317, 323
cerebrum	lágyszájpadás, „agy”	30, 33, 302, 317
comparatio	melléknév fokozása	111-116, 302, 314, 318

conditionalis	kontrafaktuális vagy irreális feltételes mód	13, 25, 163, 165-167, 247-249, 255, 302, 313, 314, 320
coniugatio	igeragozás	12, 39, 49, 163-268, 185, 188, 302, 304, 307, 316, 320
coniunctio	kötőszó	115, 218, 271, 286, 302, 317
coniunctivus	kötőmód (maradványok)	25, 163, 303
coniunctivus praesens imperfectum	kötőmód, befejezetlen jelen idő	303
coniunctivus praesens perfectum	kötőmód befejezett jelen	303
coniunctivus prateritum perfectum	kötőmód, befejezett múlt	303
consonantes	mássalhangzó	5-8, 10, 11, 26, 27, 30-37, 39-40, 42-54, 56, 61, 62-69, 71, 77, 83, 90, 93, 100, 107-112, 143-144, 170, 173-175, 178-180, 182, 184, 188, 193-196, 199, 207, 209-211, 213, 220, 222-225, 230, 232, 235, 239, 242-243, 251-252, 256, 262-264, 267, 268, 303, 317
conspectus terminorum	szakkifejezések mutatója	15, 301, 303, 311
dativus	részeshatározói eset	10, 25, 67, 73, 159, 161, 303, 313, 320
dativus commodi/incommode	részeshatározó eredeti szerepkörében, a cselekvés valakinek a számára, javára vagy kárára megy végbe	73, 303, 320
dativus finalis	részeshatározó eset véghatározó, célhatározó értelemben	73, 303
dativus possessivus	birtokos értelmű részeshatározó	73, 303

declination	névszóragozás	67-109, 111, 113-114, 126, 136, 141, 288, 289, 302-303, 305-306, 313, 319-322
denominativum	főnévből képzett ige	14, 25, 104, 163, 166, 168, 176, 178, 190, 225, 228, 239, 241, 249-250, 269, 303, 307
dentalis	foghangok	29, 31, 33-34, 38, 43, 49, 52-53, 56, 64, 101, 114, 173, 178-179, 200, 263, 303, 314
dentalis-labialis	fog-ajak hang	303, 314
desiderativum	vágykifejező ige”	13-15, 25, 49, 104, 163, 166, 168, 239, 249-250, 262-266, 267-268, 283, 303, 323
diphtongi	kettőshangzó (magánhangzó)	6, 29, 31-32, 55, 59, 65, 82-83, 303, 317
distributive	osztószámnevek	10, 158, 303
explosiva	zárhang	29, 31, 33, 43, 47, 49, 50, 56, 64, 108, 303, 323
femininum	nőnem	6, 8, 25, 67-117, 71, 74, 77-82, 87-89, 98, 101-102, 104-105, 109-114, 119, 121-125, 132-133, 141-145, 147, 152, 278-279, 303, 319
flexio	névszó- és igeragozás	(67-109), (163-248), 304, 316, 319, 320
futurum	jövő idő	13, 25, 49, 98, 104, 163, 165-167, 238-248, 250, 254-255, 261, 264, 304, 307, 313, 316
futurum indicativi	kijelentő mód, jövő idő	304
genitivus (possessivus)	birtokos eset	9-11, 25, 67, 73, 86, 116, 126-127, 148, 150-151, 273, 304, 308, 312-313
genitivus absolutus	önálló birtokos eset	304, 312

genitivus materia	anyagnevet a szóhoz kapcsoló birtokos eset	304
genitivus obiectivus	tárgyas jelentésben használt birtokos eset, például az alanyesetben álló nomen agentis esetében	86, 304
genitivus partitivus	birtokos eset, valamilyen részt kiemelő jelzői értelemben	116, 150-151, 304
genus	nem	6, 7, 10, 68, 70, 73, 106, 109, 147, 151-152, 161, 163-164, 250, 271-273, 277, 279, 304, 319
gerundium	cselekvő értelmű főnévi igenév, eredetileg a gerundivum semlegesnemű alakjának a főnevesítése	304, 312, 315
gerundivum	beálló melléknévi igenév (= participium instans passivum, szenvedő értelmű melléknévi igenév)	44, 49, 265, 304, 311
grammatica	nyelvten	17, 18, 20-21, 67, 69, 113, 117, 148, 150-151, 159, 168, 170, 197, 274, 281, 304, 319
guttur	torok	30, 304, 322
gutturalis	torokhang	29-34, 64, 304, 317, 322
gutturo labialis	torokban képzett ajakhang	32, 304, 322
gutturo-palatalis	torokban képzett, fogínynél modulált hang	32, 304, 322
imperativus	felszólító mód	12, 25, 163-167, 169, 186, 198-202, 216-217, 254, 261, 304, 314, 322

imperfectum	befejezetlen/folyamatos jelen	10-12, 25-26, 101, 164-166, 167-168, 186-188, 198, 208, 220, 232, 239, 249-250, 254, 261, 264, 301, 303-308, 311-312
indeclinabilia	ragozhatatlan szó	9, 15, 25, 45, 56, 61, 63, 113, 125, 128, 136, 139, 156-157, 159, 271, 273, 278, 283, 286, 289-290, 305, 308, 316, 320
indicativus	kijelentő mód	12, 25, 163, 165-167, 169, 186-188, 194, 206, 208, 222, 233, 238-239, 241-242, 244, 247, 251, 254, 261, 264, 304, 305, 307, 317
indicativus praesens perfectum	kijelentő mód, befejezett jelen idő	305
indicativus praeteritum perfectum	kijelentő mód, befejezett múlt	305
indicativus praeteritum imperfectum	kijelentő mód, befejezetlen múlt	220, 232, 305
infinitivus	főnévi igenév	25, 49, 73, 265, 283, 305, 314
iniunctivus	tiltó mód	13, 25, 163, 165-167, 227, 236-237, 254, 305, 322
instrumentalis	eszközhatározói eset	10, 25, 67, 73, 115, 160, 162, 301, 305, 313
intensivum	intenzitást kifejező	14, 25, 104, 163, 166, 168, 239, 249, 250, 267-268, 305, 316
interiectio	módosítószó	305, 307, 318
interrogatio	kérdés, kérdezés	15, 156-157, 288-290, 305, 316
intransitive	tárgyatlan	164, 176, 213, 256, 260-261, 305, 317
labia	ajak	30, 305

labialis	ajakhang	11, 28, 30-33, 47, 50, 56, 64-65, 92, 174, 211
locativus	helyhatározói eset	9-10, 25, 67, 115, 137-138, 156-157, 161-162, 301, 305, 313, 315, 320
locativus absolutus	önálló helyhatározó	305, 320
longa vocali	hosszú (mgh, mh)	5, 34-35, 37, 48, 54, 59, 63, 65, 143, 170, 179, 182, 223, 226, 243, 251, 256, 278, 304, 315
masculinum	hímnem	6-7, 25, 67, 72-75, 78, 80, 82-83, 85, 87, 90-95, 98-112, 114, 119, 121-125, 127, 131-132, 142-143, 152, 278-279, 305, 315, 319
medium, medialis	köztes cselekvő, önmagára irányuló cselekvés, a magyar visszaható igék, és a tárgyatlan igék egy része	26, 163-164, 186, 188-192, 194-195, 197-198, 201-204, 207-208, 210, 214-216, 218, 222-223, 225-227, 230-232, 234-236, 238-239, 248, 250, 254, 255, 305, 317
metathesis	metatézis, hangátvetés	44, 48, 50, 53, 175, 179, 183, 207, 253, 306, 314
modus	mód, például: kijelentő mód, kötő mód stb.	10-12, 163, 167-187, 187-197, 198-202, 203-207, 208-215, 247-249, 254, 261, 305, 309, 318
mora	rövid szótag (időmértékes versben)	5, 10-11, 35-37, 41, 47, 51, 60, 62-63, 65, 90, 143, 170, 172, 176-177, 188, 193-195, 198, 202, 223, 232, 243, 245, 251, 256, 305, 320
morphologia	alaktan	17, 305, 311

nasalis	orrhang	27, 29-35, 37, 39, 45, 49, 52-54, 64-65, 169-170, 173, 187, 189, 199, 204, 209-210, 217, 234, 240, 267, 305, 320
nasalis infixum	szó belsejében előforduló orrhang	306
negatio	tagadás	126, 237, 305, 321
neutrum	semlegesnem	6-7, 26, 67, 70, 72-74, 76, 78, 79, 90, 95, 97-98, 100-102, 105-107, 109-114, 119, 121-125, 131-132, 142-143, 148-152, 155, 157-158, 160-162, 272, 279, 306, 312, 319, 320
nomen	névszó, főnév	6-7, 10, 14, 25, 38-39, 44-45, 54, 67-162, 163, 180, 197, 215, 265, 268, 269, 271-284, 304, 306-307, 309, 312, 314, 318-321
nomen agentis	cselekvő főnév, a cselekvést végrehajtó személyre utal	6-7, 75, 83-87, 303-304, 306
nominativus	alanyeset	8, 26, 67, 74, 85-86, 101, 104, 112, 125, 136, 144, 148, 273, 306, 311
numerale	számnév	9-10, 14-15, 40, 43, 112, 141-158, 159, 271, 276, 278, 283, 302, 306, 319, 321
numerale definita	határozott számnév	306
numerus	névszóragozás két száma	306, 313, 321, 322 → singularis → pluralis
objectum	(nyelvtani) tárgy	86, 101, 118, 121, 164, 176, 213, 256, 260, 261, 279, 301, 306, 322

optativus	óhajtó vagy feltételes mód, esetleges mód	12-13, 25, 26, 163-167, 169, 186-187, 203-208, 218-219, 249, 254, 264, 306, 313, 314, 320 → conditionalis
ordinalia	sorszámnév	9, 152-155, 157, 306, 321
orthographia	helyesírás	306
palatalis	kemény szájpaddlásnál képzett hangok, palatális, ínyhangok	10, 29, 31-34, 49, 50, 53, 64, 173, 182, 211, 262-264, 268, 304, 306, 316, 322
palatum	kemény szájpaddlás	30, 306, 316
participium absolutum	mondatrövidítő szerkezet, lásd: <i>ablativus absolutus</i>	301, 306
participium imperfectum activi	folyamatos melléknévi igenév (cselekvő); cselekvő értelmű múlt idejű melléknévi igenév	7, 26, 98, 101, 103-105, 261 (causativummal), 264, 306, 307, 313
participium imperfectum medii	folyamatos melléknévi igenév („köztes”), mediális melléknévi igenév	26, 98, 164, 261 (causativummal), 264, 306-307, 313
participium perfectum activi	befejezett melléknévi igenév (cselekvő)	7, 26, 98, 101, 306
participium perfectum passivi	befejezett melléknévi igenév (szenvető)	7, 14, 26, 38-39, 42-43, 47-49, 51-53, 63, 86, 251, 261, 265, 273-274, 276-277, 280-282, 306
participium	cselekvő folyamatos melléknévi igenevek, a magyarban jelen és a jövő idejű folyamatos melléknévi igenévnek felel meg	7, 14, 26, 38-39, 42-43, 47-49, 51-53, 63, 86, 101, 164, 251, 261, 264-265, 273-274, 276-277, 280-282, 306-307, 313
particula	módosítószó	16, 56, 60-61, 63, 237, 286, 289-290, 307, 318

passivum	szenvedő igeragozás	13, 26, 44, 49, 163-164, 166, 168, 176, 213, 249-251, 253, 255, 304, 307, 309, 311, 321
perfectum	befejezett múlt (maradványok)	26, 163, 237-238, 303, 305, 307, 311
persona	(nyelvtani) személy	104, 117-122, 126-128, 163-164, 166-170, 181-183, 186-188, 193-195, 197-203, 205-206, 208-211, 213, 215-217, 220-223, 225-227, 230-239, 241-242, 244, 247, 248-249, 251, 254, 256, 264-265, 267, 307, 308, 321
persona primus	első személy	8, 117, 126, 163, 166, 188, 195, 197-198, 227, 232-234, 307
persona secundus	második személy	8, 12, 104, 117-119, 126, 163-164, 194, 198-202, 217, 222, 226-227, 230, 233, 248, 307
persona tertius	harmadik személy	8, 104, 118-127, 163-164, 168, 183, 188, 193-194, 201-202, 205, 222-223, 225-226, 230-231, 233, 235, 247-248, 251, 254, 265, 307
phonema	fonéma, hangok egy adott nyelvben funkcionáló elemi egysége	184, 307
phonetica	hangtan, fonetika	5, 17-18, 23, 29-66, 69, 73, 77, 90, 113, 137, 143, 145, 154, 168, 171, 174, 178, 184, 196, 211, 224, 246-247, 251, 262, 267, 307, 313, 314
pluraris	többes szám	26, 67, 73, 126, 141, 147-148, 150, 163, 272-273, 278, 307, 313, 321, 322

praedicatum	állítmány	86, 248, 289, 307, 311, 313
praepositiones	előjárók	26, 37, 39, 43, 61, 63, 159, 171, 175, 178, 194, 235, 307, 313
praesens	jelen idő	10, 25, 26, 163, 165-166, 168-197, 198-199, 203, 208-215, 220-222, 225-226, 228-230, 232-233, 235, 238-239, 241-242, 244, 247, 249-251, 253-254, 256-261, 264-265, 303, 305, 307, 311, 316, 317
praesens/imperfectum indicativi	kijelentő mód, jelen idő	11-12, 25, 163, 167, 170, 186-188, 192-193, 195, 198, 208, 239, 251, 254, 264, 307, 317
praesens/imperfectum indicativi activi/medii	egyszerű igék kijelentő mód jelen ideje (aktív/ köztes alakok)	11-12, 170, 187-188, 192-193, 208, 251, 254, 264, 307, 317
praesens denominativum	jelen idejű főnévből képzett ige	14, 25, 104, 163, 166, 168, 176, 178, 190, 225, 228, 239, 241, 250, 269, 303, 307, 314
praesens imperfectum indicativi activi/medii	befejezetlen (folyamatos) kijelentő mód jelen idő	→ praesens / imperfectum indicativi activi / medii (magyarázat: 167)
praesens indicativi	kijelentő mód jelen idő	
praesens indicativi passive	kijelentő mód, jelen idejű, szenvedő	
praeteritum	múlt idő	13, 25, 26, 163, 165-168, 220-236, 250, 305, 307, 308, 318 → aoristos
praeteritum augmentum	múltidő képzéséhez betoldott hang	220, 222-223, 225-226, 308, 318
praeteritum imperfectum	befejezetlen (folyamatos) múlt idő	167, 220, 232, 305, → aoristos

prefixum	igekötő és egyéb ragozhatatlan partikula	26, 45, 54, 56, 58, 61, 63, 83, 114, 175, 302, 308, 316, 320
pronomen	névmás, főnevet helyettesítő szó	8, 14, 26, 44, 54, 60, 61, 70, 73, 114, 116-141, 159-161, 273-274, 279-280, 288-289, 308, 318, 319, 323
pronomen adverbiale	névmási határozószó	308, 319
pronomen correlativa	különböző névmásfajták összekapcsolása	308
pronomen demonstrativum	mutató névmás	8, 119-124, 129, 135, 138-139, 308, 318
pronomen determinativum	meghatározó névmás	308
pronomen indefinitum	határozatlan névmás	8, 120, 123, 125-126, 130, 132, 141, 308
pronomen interrogativum	kérdő névmás	8, 124-125, 130, 135-139, 288, 308
pronomen personale	személyes névmás	8, 44, 117-122, 126-127, 135, 308, 319
pronomen possessivum	birtokos névmás	8, 126-127, 308
pronomen reflexivum	visszaható névmás	9, 127-128, 308
pronomen relativum	vonatkozó névmás	8, 120, 123-125, 130, 135-139, 308, 323
pulmonalis	tüdőben képzett, tüdőből származó hang – a h hang	34, 308, 323
radix	szótő, gyök	10, 40-41, 45, 47-49, 80, 83, 108, 113-115, 165, 168-194, 198, 200, 202, 205-217, 220-227, 229, 232-235, 238-239, 242-247, 251-253, 255-260, 262-264, 267, -269, 274-275, 278, 308, 315, 321
reductio	egyszerűsödés, „kopás”	38, 100, 105-107, 220, 308, 313

reduplicatio	reduplikáció, megkettőződés	11-14, 169-170, 182-184, 187, 189, 195-196, 198, 200, 202, 204, 206, 209, 217, 229, 240-241, 262-268, 308, 320
retroflexio	visszahajtott nyelvvel képzett hang	33, 308, 312, 318, 321 → cerebralis
scriptum	írás, betűk	20-21, 29, 32-33, 64, 295-299, 308, 316
semivocalis	félhangzók	29, 33-34, 43, 47-50, 52, 54, 58, 60-61, 64-65, 185, 234, 308, 313
sententia	mondat	288-290, 306, 308, 318
separatio	elkülönítés	90, 308, 313
sibilatum	sziszegő hang	29, 31, 34, 50, 244, 308, 321
singularis	egyes szám	8, 12, 26, 30, 67, 70-82, 85, 87-97, 99-103, 105, 107, 112, 117-121, 124-127, 131-133, 142, 144, 147-148, 150-151, 157, 160-163, 166, 168, 170, 186, 188-208, 210-211, 213-219, 222-228, 230-239, 245, 248, 251, 254-255, 271-272, 278, 309, 313, 321
sonans	magánhangzó	5-6, 10-11, 13, 26-27, 29, 31-32, 34-42, 44-45, 47-48, 50-51, 53-65, 67-70, 72-85, 90-92, 98, 109-111, 119, 123, 125-126, 135, 143-144, 156, 168, 171-185, 188-189, 193-194, 196, 199, 202-205, 209-210, 213-215, 218, 223-224, 226-228, 230-232, 234, 239, 242, 245, 247, 251, 253, 255-256, 262-264, 267, 269, 275, 276, 286, 290, 303, 309-310, 317

sonorous	zöngés	30-31, 33-34, 43, 45, 50, 171, 184, 262, 309, 323
sine sono	zöngétlen	30-31, 33, 43, 45, 262, 309, 324
spirantes	részhangok, frikatívák	30-31, 33-34, 43, 182, 184, 262, 302, 309, 315, 320
subiectum	alany	86, 118, 164, 256, 262, 279, 289, 309, 311
substantivum	főnév	10, 14, 25, 67-69, 73-75, 78, 80-83, 85, 90, 97-99, 101, 106-107, 109-110, 112, 116-117, 120, 127, 130, 144, 147, 149-152, 154-156, 158-161, 163, 197, 215, 265, 269, 271-285, 302, 304, 309, 312, 314, 319
substratum	egy megváltozott nyelvi egység, amelyből még nem szükségszerűen lesz új, önálló nyelv	309
suffixum	(eset)rag, toldalék, képző,	7-10, 37, 40, 43-45, 49, 60, 68-71, 73, 75, 77-78, 82-83, 85, 90, 97-99, 101-102, 103-104, 106, 109, 111-117, 126, 130, 132, 135-139, 141, 143, 148, 150, 152-154, 159-162, 164-170, 172-190, 192-194, 198-203, 206-211, 213-217, 220-225, 227-228, 230-236, 238-239, 241-251, 253-257, 259-262, 264, 267, 269, 271, 273, 275-276, 279-281, 302, 309, 315, 316, 320, 322
superlativus	felsőfok (melléknév)	8, 111-116, 309, 314

syllaba	szótag	10, 27, 32, 34-38, 40-41, 59-60, 62, 65, 90, 94, 168, 172, 174, 176, 182, 193, 244, 263-264, 267, 305, 309, 320, 321
tempus	igeidők	167, 301, 39, 312, 316
tempus et modus	igeidők és módok	167, 319
thema, thematikus	tárgy (nyelvi), téma	11-13, 169-170, 172-173, 177-181, 183-189, 192-193, 195-206, 209, 217-219, 221, 228-230, 232-235, 238, 240, 247, 253-255, 261, 267, 309
transitive	tárgyas	164, 256, 302, 309, 313
transpositio	hangátvetés	5, 44, 309, 314 → metatézis
unaspirate	hehezet nélküli	309, 315
velaris	lágyszájpadlásnál képzett hangok, veláris hangok, torokhangok	29-34, 50-64, 262, 264, 309, 317, 322
velum	lágyszájpadlás	30, 309
verbum	ige	10, 26, 86, 165, 309, 315, 321
verbum activum	cselekvő ige	309, 313
verbum causativum	műveltető ige	13, 25, 37, 83, 84, 163-164, 165, 166, 168, 176-178, 190, 216, 225, 238-239, 241, 249-250, 255-261, 264, 302, 309, 318
verbum finitum	ragozott ige	10, 86, 163, 165-171, 309
verbum passivum	szenvedő ige	13, 164, 249-254, 307, 309, 321
verbum reflexivum	visszaható ige	164, 309, 317
verbum, vocabulum	szó	309, 321

vocales	magánhangzók	→ sonans
vocativus	megszólító eset	26, 60, 67, 74, 103-104, 117, 130, 159, 273, 310, 313, 318
vox	hang	5, 11, 27-66, 174, 182, 310,

3. A NYELVTANI SZAKKIFEJEZÉSEK MAGYAR-LATIN-SZANSZKRIT-PÁLI MUTATÓJA

magyar	latin	szanszkrit	páli	megjegyzés
ajak	labia	oṣṭha	oṭṭhaja	
ajakhang	labialis	oṣṭhya varga	oṭṭhaja, oṭṭhāyatta	u, p, ph, b, bh, m
alaktan	morphologia	bhāṣaviśeṣa	pāṇivisesa- rukkhavisesa- niruttivisesañña	
alany	subiectum	karṭṛ		
alanyeset	nominativus	prathamā	paccatta(vacana), paṭhamā	
állítmány	praedicatum	padavācya, viśeṣana	kriyā, kiriya; ākhyātapada, guṇavisesa; siddhanta.	
beálló melléknévi igenév	gerundivum	krtya	bhāvatadhdhita	(= participium instans passivum, szenvedő értelmű melléknévi igenév)
befejezetlen / folyamatos jelen	imperfectum	adyatanabhūte laṇ	hīyattanī, anajjatanī	→ praesens
befejezett múlt	perfectum	parokṣābhūte liṭ	parokkhā	a páliban csak maradványai vannak

birtokos eset	genitivus (possessivus)	ṣaṭṭhī	chatṭhī, sāmi(vacana), sambandha	
birtokos eset, önálló	genitivus absolutus	sati sapṭamī / sataḥ ṣaṭṭhī	anādarāmihi chatṭhī	
cerebrális	cerebralis	mūrdhanya varga	muddhaja	→ retroflex; ṭ, ṭh, d, ḍh, n, l, lh, r
cselekvés	actio	karma, prayoga	kamma, kicca, payoga, bhāva,	a páliban összemósódott a használata az igeidőkkel (→ <i>tempus</i>). Az <i>imperfectum</i> , <i>perfectum</i> , <i>auristos</i> árnyalata elveszett a múlt, a jelen és a folyamatos. → <i>perfectum</i> , → <i>imperfectum</i> , → <i>auristos</i> ; → <i>tempus</i>
cselekvő	agens	kartuḥ	kattukāraka; kattu.	
cselekvő értelmű főnévi igenév	gerundium	tvānta, lyabanta	pubbakiriya, tvādiyantapada	Eredetileg a gerundivum semlegesnemű alakjának a főnevesítése. A magyarban az -ás, -és végű cselekvést jelentő főnév.

cselekvő folyamatos melléknévi igenevek	participium...	kṛdanta	kitakapada, vippakata	a magyarban jelen és a jövő idejű folyamatos melléknévi igenévnek felel meg
cselekvő igealak	activum	kartari prayoga	parassapada, kattu kāra	magyar tárgyas igék egy része; „másikra hatás szava”; cselekvés végrehajtása
egyes szám	singularis	ekavacana	ekavacana	→ numerus, → pluraris
egyszerűsödés, „kopás” (hangtan)	reductio	saṃprasāraṇa, laghū kṛ, nyūni kṛ, alpi kṛ	hāpana; ūnakaraṇa; pāpana. parābhava	
elkülönítés	separatio	avagraha		
előljáró, viszonyzó	praepositio	upasarga, upapada	upasarga, kammappavacanīya	
esetek (főnévragozás)	casus	vibhakti	vibhakti	→ declinatio, → numerus, → ablativus, → dativus, → genitivus, → vocativus, → nominativus, → locativus, → accusativus
esetleges mód				→ feltételes mód, → óhajtó mód
eszközhatározói eset	instrumentalis	trīṭiyā	tatiyā, karaṇa(vacana)	
félhangzók	semivocalis	antaḥsthā	tsakaphuṭṭa	

felsőfok (melléknév)	superlativus	utkarṣavācaka	viśesa	→ comparatio
felszólító mód	imperativus	lot, ājñāvācaka	pañcamī; ānāpaka; vidhāyaka; alaṅghiya; ānattivācaka.	→ injunctivus
feltételes mód				→ óhajtó mód, → esetleges mód
feltételes mód, kontrafaktuális vagy irreális	conditionalis	atipattau lṛh	kālātipatti	
fog-ajak hang	dentalis-labialis	dantamūliya	dantoṭṭhaja	v
foghang	dentalis	dantya (varga)	dantaja	t, th, dh, d, n, l, s
fonetika				→ hangtan
főnév	substantivum	nāman, abhidheya- liṅga, dravyavācaka, bhedyā, sāttva	abhidheyyaliṅga, padhānaliṅga, guṇipada, guṇivācaka	→ nomen
főnévből képzett ige	denominativum	nāmadhātu, subdhātu	nāmadhātu	
főnévi igenév	infinitivus	tummananta, nimitṭārtha	tum-paccayanta	
hangátvetés	transpositio	varṇavatyaya	vīparivattana	magyarul: inkább a görög metatézis szót használják ilyen értelemben
hangsúly	accentus	svāra, svarā	uccassara, tāra, udāta	
hangtan	phonetica	svaraṇīdyā, śikṣā, varṇasikṣā	varṇasikkhā, saravijjā	→ fonetika

hasonlító határozó	ablativus comparationis	(upamā)	ithambhūta(vacana)	
határozó eset, általános;	ablativus	pañcamī, apādāna	pañcamī, apādānavacana, avadhi, nissakka	eredethatározói eset, okhatározó stb. → casus
határozói igenév	absolutivum	tvānta, lyabanta	pubbakiriya, tvadiyantapada, ussukana	→ gerundium
határozószó	adverbium	avyayapada	kriyā, kiriya	
hehezet nélküli (hang)	unaspirate	alpaprāṇa	sithila	
hehezetes (hang)	aspirata	mahāprāṇa, śvāsin, soṣman	dhanita	
helyhatározói eset	locativus	saptami vibhakti	sattamī, bhumma(vacana), okāsa, ādhāra, sambodhana	
hímnem	masculinum	pumliṅga	pulliṅga	
hosszú (mgh, mh)	longa vocali	dirgha	dirgha	
ige	verbum	tingantas, kriyāpada	ākhyāta	
ige szótári alakja, igető	a verbo	dhātu	dhātu	A ragozások alapjául szolgáló, a → gyökből és előképzőkből álló, sokszor önállóan nem létező szóalak.
igei	verbale	dhātu		

igeidők	tempus	kāla	kāla	
igekötő	prefixum	upasarga	upasarga	és egyéb ragozhatatlan partikula, előképző, előtag
igekötő	proverbium	upasarga	upasarga, opasaggika(pada)	
igeragozás	coniugatio	vācyatā, rūpakaraṇa	bhavādi gaṇa, vibhajana, samyojana	→ ragozás, → flexio
intenzitást kifejező (igealak)	intensivum	yañānta, yaṇluganta	visesa	
írás, betűk	scriptum	lipi	lipi, hattahalekhana; mūlalekhana, dhammalipi	→ dévanagari, → szingaléz, → thai, → burmai, → khmer, → lao, → bráhmī, → khárosti
jelen idő	praesens	vartamāne	vattamānā, paccuppanna (kāla)	
jelző	attributum	dharma, guṇa	dhamma, guṇa	
jövő idő	futurum	bhaviṣyat(kāle), sāmānya- bhaviṣyat	bhavissat	
kemény szájpadiálás	palatum	mūrdhan (kemény) tālu (lágý)	tālu, assāda, ruci	
kemény szájpadiálásnál képzett hang	palatalis	tālavya varga	tāluja	→ palatális, ínyhangok (i, c, ch, j, jh, ñ)
kérdés	quaestio	prcchā	pucchā	

kettőshangzó (magánhangzó)	diphtongi	saṁdhyakṣara, svaraḍvaya, saṁdhisambhava	saṁyutta-saraḍvaya.	
kiegészítő hang	augmentum	bhūttakarana, āgama, śleṣa	āgama, (abhivuddha)	pl. a múlt idő képzésekor betoldott a hang
kijelentő mód	indicativus	svārtha, kaṭṭrvācya	yathatthappakāsaka- kriyā	
kijelentő mód jelen idő (igealak)	praesens indicativi	vartamāne laṭ	vattanāmakāla	
kijelentő mód, jelen idejű, szenvedő (igealak)	praesens indicativi passive	vartamāne laṭ karmaṇi prayoga		
kötőszó	coniunctio	saṁāyoga,	sampiṇḍana, saṁuccaya, saṁyoga	ca, pi
köztes cselekvő	medium, medialis	ātmanepada	attanopada (kattu kāra)	önmagára irányuló cselekvés, a magyar visszaható igék, és a tárgyatlan igék egy része
lágyszájpadás	cerebrum	tālu	muddha, matthalunga	“agy” → palatum
lágyszájpadlásnál képzett hangok	velaris	kaṇṭhya varga	kaṇṭhaja	veláris hangok, torokhangok → gutturalis
magánhangzó	sonans	svaras	sara	
mássalhangzó	consonans	vyaṇjana	vyaṇjana	

megszólító eset	vocativus	sambodhana	aṭṭhamī, ālapana, āmantana(vacana), ālapana(vacana)	
melléknév	adjectivum	viśeṣanas	vāccalinga, appadhānalinga, viśeṣanapada, guṇanāma, appadhāna	→ nomen
melléknév fokozása	comparatio	utkarṣavācaka	adhikathadhīpaka	
mód	modus	artha	attha	pl.: kijelentő mód, kötő mód stb.
módosítószó	<i>interiectio</i>	udgāra	antokhipana; āmeṇḍita	
módosítószó	particula	nīpāta	nīpāta, nepātika(pada)	
mondat	sententia		vākya	→ kartari prayoga, → bhāve prayoga, → karmaṇi prayoga
múlt idő	aoristos	adyatanabhūte luṇ	ajjatani, anāgatakāla	→ praeteritum
múlt idő	praeteritum	bhūtakāla	aṭṭhakāla, niṭṭhā	
múltidő képzéséhez betoldott hang	praeteritum augmentum	āgama	āgama	
mutató névmás	pronomen demonstrativum	nirdeśaka, vibhāvaka, suvyakta	niyamita, nidassaka; nirūpaka, samīpavacana, accantasamīpavacana	
műveltető (igealak)	causativum	nic, nijanta	kārita	

nem	genus	linga, vyakti	linga	→ masculinum, → femininum, → neutrum
névmás	pronomen	sarvanāman	sabba-nāma, sabbānāmika(pada)	vagy más főnevet helyettesítő szó. → nomen; → pronomen personale
névmási határozószó	pronomen adverbiale			
névszó, főnév	nomen	nāman, subanta	nāmikapada, nāmanāma, suddhanāma	→ substantivum, → adjectivum, → numerales, → pronomen
névszói	nominalis	prātipadika	nāmasadisā; nāmamattaka; appamattaka; nāmavisayaka.	
névszói összetétel	compositio nominale	saṃāsa	saṃāsa	
névszói összetétel, mellérendelő	compositio copulativus	dvandva	dvanda (catthā)	→ saṃāsa
névszóragozás	declinatio	vibhakti, rūpakaraṇa, śabdavikāra	vibhattiyojanā, parihāni	→ flexio, → ragozás
nőnem	femininum	strīlinga	īthilinga	
nyelvtan	grammatica	vyākaraṇa	saddanīti, vyākaraṇa, sadda-sattha	

óhajtó mód	optativus	vidhi lín	sattamī	→ feltételes mód, → esetleges mód
helyhatározó, önálló	locativus absolutus	satsaptamī	bhāvasattamī	
orhang	nasalis	anunāsikah, nāsikya, pañcamā	nāsika, anunāsika	
rag	affixum	(a)pratyaya	anubandha, paccayasambaddha	jel, → toldalék, képző, előképző, igekötő
rag, toldalék, képző,	suffixum	pratyaya	pratyaya, taddhita	
ragozás	flexio	vibhakti, rūpa	vibhatti, rūpa	coniugatio
ragozás, ige	flexio verbale	vyaya	rūpa, vyaya	→ coniugatio
ragozás, névszó	flexio nominale	vibhakti	vibhatti	→ declination
ragozhatatlan szó	indeclinabilia	avyayapada	avyaya	
reduplikáció	reduplicatio	abhyāsa, dvitva, dvirvacana	abbhāsa	megkettőződés
réshangok	spirantes	ūsman	hakāra	f, s, h
részeshatározói eset	dativus	cathurthī	catutthī, sampadān(iy)a	→ casus
rövid (mgh, msh)	brevis vocali	laghū, hrasva	rassa	
rövid szótag (időmértékes versben)	mora	mātrikā	mātikā	
semlegesnem	neutrum	napumsaka-liṅga	napumsaka-liṅga	

sorszámnev	ordinalia	sāṃkhyāpūraṇa	sāṃkhyāpūraṇa	→ cardinalia, → numrales difinita, → adverbia numeralia, → distributiva
szám, névszóragozás	numerus	vacanam	vacanam	→ singularis, → pluralis, → declinatio
számhatározói szóösszetétel	compositio numerale	dvigu	digutappurisa, digu (sāṃkhyādi)	
számnév	numerale	sāṃkhyā	sāṃkhyānāma)	→ nomen
származtatás	derivatio	utpanna	utpanna	
személy	persona	puruṣa	puriso	→ uttama, → madhyama, → prathama
szenvedő igeragozás	passivum	karmaṇi prayoga	kamma kāraka, kammapada	„következményt tevő”
sziszegő hang	sibilatum	ūṣmans	sakāra	s
szó	verbum, vocabulum	pada, śabda	pada, sadda	
szótag	syllaba	akṣaras		
szóttö, gyök	radix	prātipadika	dhātu	nyelvészek által kikövetkeztetett, végsőkig redukált szóalak
tagadás	negatio	niṣedha, pratiṣedha	paṭisedha	
tájszólás	dialectus	deśabhāṣā	padesabhāṣā	

tárgy	obiectum	karma, karmanah	kamma	
tárgyeset	accusativus	dviṭṭhā	upayoga(vacana), kammavacana, dutiṭṭhā	
tiltó mód	iniunctivus	niṣedha, niṣiddhi, vidhivākyā, sāpavādaka	niṣedha,	csak a szanszkritban és a páliban, a latinban ilyen nincs → imperativus
többes szám	pluraris	bahuvacana	bahuvacana, puthuvacana, anekavacana	→ singularis, → numerus
toldalék	additamentum	vibhakti	vibhatti	a főnévragozásra vonatköző kifejezést magukra a különböző esetragokra is használják
torokban képzett ajakhang	gutturo labialis	kaṇṭhoṣṭhā	kaṇṭhoṭṭaja	o, au
torokban képzett, fogínynél modulált hang	gutturo-palatalis	kaṇṭhatālavya	kaṇṭatāluja	e, ai
torokhang	gutturalis	kuhara, kaṇṭhā, kaṇṭhasya	kaṇṭhaja	→ velaris
tőszámnév	cardinalia	sāmkhyāpada, mūlarāṣi	sāmkhyāpadhāna, sāmkhyā(sabba)nāma, sāmkhāvacana	→ numrales difinita, → adverbial numeralia, → ordinalia

<i>tüdőben képzett, tüdőből származó hang, – a h.</i>	pulmonalis	(uraskṛtya)	urasiḥ	
<i>vágykifejező ige”</i>	desiderativum	sannanta	tumicchattha	
<i>visszahajtott nyelvvel képzett (hang)</i>	retroflexio	mūrdhanya (varga)	muddhaja	→ cerebralis, t, ṭh, d, ḍh, n, ṭ, ṭh, r
<i>vonatkozó névmás</i>	pronomen relativum	yadvṛtīṭā(padāt)	aniyamita, aniyamattha	
<i>zárhang</i>	explosiva	sparsā, virāma	phuṭṭha, vagga	
<i>zöngés</i>	sonorous	ghosavantah	ghosa	g, gh, ṇ, ch, jh, ñ, ḍa, ḍha, ṇa ḍa, dha, na, ba, bha, ma, ya, ra, la, va, ha
<i>zöngétlen</i>	sine sono	aghoṣa	aghosa	

Felhasznált irodalom

Sanskrit Dictionary Online
<https://sanskritdictionary.com/>

Cardona, George: Pāṇini:
 A Survey of Research,
 Motilal Banarsidass, 1998.

Mylius, Klaus:
 Wörterbuch Deutsch-Sanskrit.
 VEB Verlag Enzyklopädie,
 Leipzig, 1988.

Anandajoti, Bikkhu 2022:
<https://www.ancient-buddhist-texts.net/index.htm>

A PÁLI NYELV ALAPJAI

A páli a *théraváda buddhizmus* szent nyelve. Az Indiában létrejött théraváda buddhizmus földrajzi elterjedtsége szerint (Srí Lanka, Burma, Thaiföld, Kambodzsa, Laosz) *déli buddhizmus* néven is ismert, s a mahájána buddhisták által *hinajánának* minősített iskolák közé sorolható.

A théraváda hagyomány a pálit a Sákjamuni Buddha által használt nyelvnek tartja, s az i.e. I. században Srí Lanka szigetén páli nyelven írásba foglalt théraváda buddhista Kánont, a *Tipitakát* teljes egészében a Buddha szavaival (*Buddha-vacsana*) azonosítja.

A páli irodalom – a verstannal, a nyelvtannal foglalkozó értekezések és a történeti művek kivételével – teljes egészében buddhista témájú írásokat (a Kánonhoz kapcsolódó kommentárokat, alkommentárokat, kompendiumokat) foglal magában, s a ma is élő théraváda praxisnak köszönhetően még most is újabb alkotásokkal gazdagodik.

A páli nyelv – ellentétben a szanszkrittal – viszonylag gyorsan s könnyen elsajátítható. Rövid nyelvtanunk a teljesség igénye nélkül átfogó betekintést igyekszik nyújtani a páli nyelvtan rendszerének egészébe.

6500 Ft

9 786136 409221